Doğunun Talanı ve İnkarı

Aytekin Yılmaz

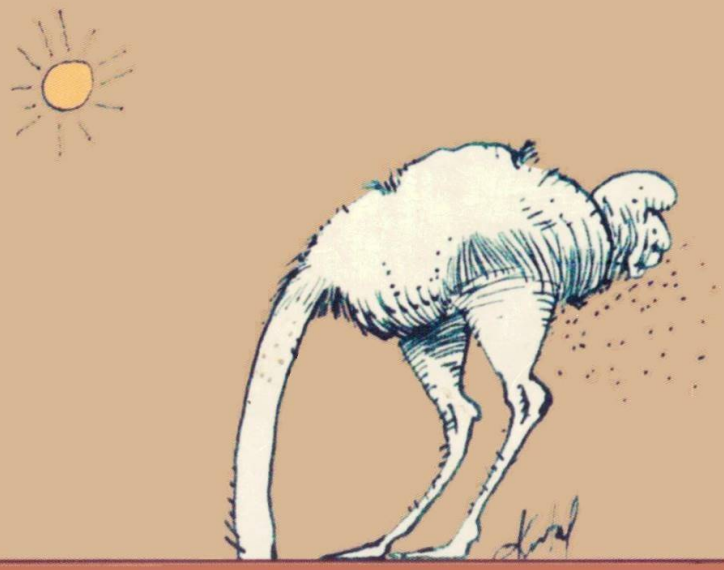

belge yayınları

belge yayınları

AYTEKİN YILMAZ

Doğunun Talanı ve İnkarı

Aytekin Yılmaz 1967'de Diyarbakır, Ergani, Ortayazıköyü'nde doğdu. Ortaokulu bitirdi. Siyasi faaliyetleri nedeniyle 9,5 yıl hapis cezasına çarptırıldı.1992-2001 yılları arasında haishanede kaldı. Yazı faaliyetini hapishanede de sürdüren yazar, bu dönemde çeşitli inceleme-araştırma çalışmaları yaptı. Yayımlanmış eserleri arasında Çokkültürlülükten Tek Kültürlülüğe Anadolu (Tohum Yayınları, 2002) Labirentin Sonu (İletişim Yayınları 2003) Hapiste Yazmak (Kanat Yayınları 2006) Hapishane Dünyası (Mahsus Mahal Kitaplığı 2008) bulunuyor.1997 Musa Anter Gazetecilik İnceleme-Araştırma Ödülü, 1999 MKM Film öyküsü Ödülü, 2003 İkinci İstanbul Ulusal Kısa Film Festivali Öykü Ödülü'nün sahibidir.Yazar Mahsus Mahal Dergisi nin Yayın Yönetmenliğini yapmaktadır.

Bu sıkıntılı zamanlarda yazdığım bu kitabımı
yazınsal ve entelektüel mücadelemde her daim yanımda olan,
moral desteğini eksik etmeyen ve
hayatın bana en güzel armağanı dediğim
Sevgili eşim Özlem N. Yılmaz'a ithaf ediyorum...

Belge Yayınları

DOĞUNUN TALANI VE İNKARI

Aytekin Yılmaz

1997 MUSA ANTER GAZETECİLİK
İNCELEME / ARAŞTIRMA ÖDÜLÜ

belge
yayınları

Belge Yayınları
Türkiye İncelemeleri
Doğunun Talanı ve İnkarı - Aytekin Yılmaz

Kapak Görseli:
Firuz Kutal

Kapak ve İç Tasarım:
Mehmet Göcekli

ISBN: 978-9944-0585-3-7
Bu kitap ve içindekilerin yayın hakları
Belge Yayınları'na aittir.

Baskı:
Berdan Matbaası (0212 613 12 11)
1. Baskı Aralık 2001
Genişletilmiş 2. Baskı Şubat 2009

BELGE ULUSLARARASI YAYINCILIK
Divanyolu Cad. Binbirdirek İşhanı
No: 15/1 Sultanahmet/İstanbul
Tel: 0212 638 34 58
Faks: 0212 638 34 58
E- Posta: belgeyayinevi@hotmail.com
belgekitapkulubu@yahoo.com

İÇİNDEKİLER

Birinci Baskıya Önsöz - 9
Sunuş - 13
I. BÖLÜM: DOĞUNUN TALANI VE İNKARI
DOĞUYU YAZARKEN - 17
DOĞU TOPLUMLARININ ORİJİNALİTESİ – 27
DOĞU'NUN TALANI VE İNKÂRI – 39
DOĞU DESPOTİZMİ – 53
ŞARK - 63
DOĞU TARİHİNİN ÖZNESİ BARBARLAR MI? – 77
AVRUPA-MERKEZCİ SOL TARİH ANLAYIŞININ SONU – 97
TARİH FELSEFESİ NE DİYOR... - 107

II. BÖLÜM: ANADOLU'NUN TÜRKLEŞTİRİLMESİ
ÇOKKÜLTÜRLÜ ANADOLU - 121
OSMANLI KİMLİĞİ– 135
DEVLET BABADAN KUTSAL DEVLETE – 155
TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNE DOĞRU – 167
ANADOLU'NUN TÜRKLEŞTİRİLMESİ – I – 179
ANADOLU'NUN TÜRKLEŞTİRİLMESİ - II– 189
RESMİ TARİH YAZIMCILIĞI ÜZERİNE – 205

III. BÖLÜM: TÜRKİYE NASIL DÜZE ÇIKAR?
TÜRKİYE NASIL DÜZE ÇIKAR – 221
TÜRKİYE'DE "İLERİCİ ORDU" TEORİSİNİN AÇMAZLARI – 227
KÜRT SORUNUNU YENİDEN KONUŞMAK – 233
ÖZÜR DEVLETTEN GELMELİ... – 239
TÜRKİYE AKADEMİK ORTAMI GERÇEKLERLE YÜZLEŞMELİDİR – 243
YENİ BİR VAKAYI HAYRİYE GEREK – 247

BİRİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ

Özgür Gündem gazetesinin 1997 yılında vereceği "Musa Anter ve Basın Şehitleri Ödülleri" için süreç işlemeye başladığında, İnceleme ve Araştırma dalında cezaevinden yollanan bir çalışma, farklı söylem ve yaklaşımı ile dikkatimi çekmişti. Aytekin Yılmaz'ın "Doğunun Talanı ve İnkârı" başlıklı dosyasıydı bu. Diğer jüri üyeleri de bu kanımı paylaştı ki, bu incelemeye ödül verilmesi konusunda ortak bir karar oluştu.

Aytekin Yılmaz, önyargıların egemen olduğu, zor ve tartışmalı bir konuya el atmış, cezaevi koşulları içinde kaynaklarının sınırlılığına karşın ilginç sorular sormuştu.

Şimdi, özellikle 11 Eylül olayının ardından, "medeniyetler çatışması" tezlerinin ısıtılıp yeniden piyasaya sürüldüğü bu dönemde, çalışma sanki daha bir yerini buluyor, daha yoğun, daha ayrıntılı çalışmaların gerekliliğini vurguluyor.

Avrupa'nın ortaçağın yoksul karanlığına gömüldüğü, yaşamın kırsal ağırlık kazandığı bir dönemde, "Doğu" gizemli çağrışımlar yapıyordu. Doğu demek zenginlik demekti, güç demekti, felsefe ve her türlü sapkın düşünce demekti. Batı ise yoksulluk ve taassup çağrışımları yapardı. Doğu, Musevi bilginlerin aracılığıyla, antik Yunan felsefesi ile tanışırken, Batı'da bu metinler Engizisyonun duvarı ile karşılaşıyordu.

Her kültür, her uygarlık belli bir zirveden sonra, iniş ve yıkılma süreci ile karşılaşır. Belki de şimdi yaşadığımız günler, ABD nezdinde kapitalist uygarlığın geldiği sınırlar ile inişe başladığının işareti...

Dünyayı kendinden ibaret sayan Roma İmparatorluğu, bir bakıma ABD'yi andırmakta. Üstün bir askeri güç, geniş bir pazar, tüm bölge üretimlerinden alınan haraç, bütün çevre ülkelerin entelektüel gücünü cezp etme, pragmatizm... Pax Romana denen, Batı'nın ilk ortak pazarını oluşturdu Romalılar. Eski Yunanla karşılaştırıldığı zaman Roma'da derinlikli bir düşünce akımına rast-

lamak nasıl mümkün değilse, Roma'nın ihtişamına oranla, örneğin daha sıradan bir edebiyatı olduğu da söylenebilir. Roma'nın asıl ihtişamını yansıtan metinler, Rönesans sonrası Avrupa edebiyatında yaratılacaktı. Roma, önceleri çevredeki Barbar halkları küçümserdi, onlara yönelik cezalandırma seferleri düzenlerdi. Daha sonra Barbar halklar şanlı Roma'nın sonunu getirirken, aslında tarihin seyrini de yavaşlattılar.

İlginç bir biçimde, Pax İslami diyebileceğimiz, Roma kadar olmasa bile Akdeniz çevresinde en geniş ortak pazarı yaratan, ama Hint ve Çin'e açılışı ile aslında daha yaygın bir nüfuza sahip olan İslam imparatorluğu da zirvede iken, Doğu'dan gelen Moğol akınları ile iniş sürecini yaşamaya başladı.

Batı ile Doğu ortasında konumlanan Pax Ottomana da bir yerde, üç kıtayı buluşturan bir ortak pazardı. Bir yerde de, 1000 yıl yaşayan Doğu Roma İmparatorluğunun, Şark ile bir sentezi idi. Batı Roma yıkılırken, Doğu Roma, Şark geleneği ile de sentezlenerek, hayli uzun bir ömre sahip oldu. Bizans aynı zamanda Doğu'nun bir parçası idi. Osmanlı İmparatorluğu da onun birçok yapısını devralıp dönüştürerek, Şark imparatorlukları arasında en uzun ömre sahip olma konumuna erişti. Roma gibi, Bizans gibi Osmanlı da, ardında çok derinlikli bir düşünce akımı, gelişkin bir edebiyat bırakmadı. Pragmatizm, öncekiler gibi onun da temel özelliklerinden biri oldu. Osmanlı'yı da asıl gerileten, yıkan darbeler hep Doğu'dan geldi. Daha ilk oluşum evresinde, birinci yüzyılında Doğu'dan gelen Timur fırtınası onu neredeyse sonlandırıyordu. Son iki yüzyılında ise, onu hep hırpalayan, hep bir parçasını koparıp alan Rus Çarlığı oldu. Her ne kadar kendileri Bizans geleneğine bağlasalar da, bence Çarlık, sanki Doğu despotizmi denen olguyla bağlantılı, eski Moğol, Altınordu imparatorlukları geleneklerinin Ortodoksi ile sentezlenmesi idi. Yani Doğu'nun bir parçası idi.

Kapitalizmin yükselişi, sömürgecilik, emperyalizm evreleri ile birlikte, "uygarlık" ekseni yeniden Batı'ya kaydı. Ve bununla

birlikte "muhteşem" Doğu'nun yerini, "geri" ve "yoksul" Doğu aldı. Osmanlı imparatorluğunun öteki adı ise, artık "Doğu Sorunu" idi.

Sonuç olarak Batı orijinli resmi tarih, sadece Avrupa merkezli bir alanı gerçeklik sayıp, "ötede olanı" yok saydı. Tarihin dışında kabul etti. Koskoca Çin, Hint uygarlıkları, Afrika kıtası, 1492'den, yani "Keşif" denen büyük işgal ve kıyımdan önceki Amerika kıtası, sanki başka bir gezegende, tarih dışı bir sahaydı.

Küreselleşme denen olgu ile, belki de ilk kez Batı, Doğu'nun çok farklı ve çok renkli özellikleri ile tanışıyor, yüzleşiyor, hesaplaşıyor. Farklı zaman kesitleri bir arada yaşanmaya başlıyor. "Uzakta" olan "yakına" geliyor.

Kısacası, Aytekin Yılmaz'ın sorduğu soruları düşünmenin, bunlara yeni sorular eklemenin tam zamanı.

Ragıp Zarakolu

SUNUŞ

Elinizdeki kitabın 1.ve 2.bölümleri 1992 - 1997 yılları arasında kaldığım hapishanelerde yazıldı. Eğer hapishaneler okuyup yazmak için bir üniversite kabul edilirse doktora tezim sayılabilir bu kitap. Kaldığım Bursa hapishanesinde 20 bin kitap bulunuyordu koğuşlarımızda, isteyen her mahpus ulaşabiliyordu bu kitaplara. Günde 10 saatimi ayırdım okuma yazmaya. Açlık grevlerinden arta kalan zamanım okuyup yazarak geçti. Eksiği ve fazlası oraya aittir bu kitap. Birlikte kaldığım mahpus arkadaşlarımla şiddetli tartışmalarım oldu. Birçok konuda görüş ayrılıklarımız vardı. Eleştirileri ve görüşlerimi seslice dillendirdiğimde tepkilerle karşılaştım. Sol örgüt ortamları son derece ideolojik ortamlardı. Bireysel okuma programlarının örgütler tarafından oluşturulduğu bir ortamda sol literatüre eleştirel yaklaşmak hoş karşılanmıyordu. Marxsizmi eleştirmek, Avrupa-merkezci demek çok kabul edilir bir şey degildi. Stalin'i eleştirenlerin dışlandığı bir ortamın entelektüel çalışmalara ilgi göstermeyeceğini vurgulamam gerekir. Sıkıntılar içinde yazdığım bu kitap 1997 yılında hazır hale geldiğinde Özgür Gündem Gazetesi'nin her yıl düzenlediği Musa Anter Gazetecilik yarışmasına gönderdim ve o yıl İnceleme – Araştırma dalında ödül aldı. Kitabın ilk basımı 2001 yılında yapıldı. Elinizdeki 2. baskı genişletilmiş halidir. 3. bölüm 2008 yılında yazılmış güncel makalelerden oluşmaktadır.

Kitabın ilk baskısında ciddi tashih hataları vardı. Kanat Kitaptan Sevgili Zeynep Doğuşkan'ın editörlüğünde düzeltiler yapılmış oldu. Kendisine çok teşekkür ediyorum.

Bu sıkıntılı zamanlarda yazdığım bu kitabımı yazınsal ve entelektüel mücadelemde her daim yanımda olan, moral desteğini eksik etmeyen ve hayatın bana en güzel armağanı dediğim Sevgili eşim Özlem N. Yılmaz'a ithaf ediyorum...

Aytekin Yılmaz / 11 Ocak 2009
Feridye/Taksim-İstanbul

I. BÖLÜM

DOĞUNUN TALANI VE İNKARI

DOĞUYU YAZARKEN

"Uzak her zaman cazip, yakın ise âcizdir."

Bir

Mahpusluk yıllarımda okuduklarım ve yaşadıklarım beni "Doğu"yu yazmaya zorladı. Geçmiş zamanlarda da Doğu üzerine yazanlar olmuş. Herkes durduğu yerden, kendince bir "Doğu" anlatmış. İlginç olan şu; en çok da Batılılar Doğu'yu yazmış. Doğu'yu genelde Batılı yazarlardan okumuşuz. Bu gerçeği gören bir Doğulu olarak bu konuda yazma gereği duydum. Okuduklarımın yanı sıra bazı gözlemlerim de oldu. Yaşadıklarımdan ve okuduklarımdan çıkarsamalar yapıp birtakım sonuçlara ulaştım. Bunları yazmak, başkalarıyla paylaşmak, tartışmak istedim. Amacım bir doğruyu ya da bir yanlışı söylemek değil, süregiden bir tartışmaya kendimce katılmak, "resmi Doğu tarihine," Batı'nın ırkçı-Oryantalist yaklaşımlarına eleştirel yaklaşmaktı.

Yukarıda belirttiğim gerekçeler beni böylesi bir çalışmaya itti. Mahpusta, yaşadığım koşullarda okuyan-yazan birçok insan vardı. Bu okunan ve yazılanlarda her şey vardı ama Doğu yoktu, yani yaşadığımız coğrafya yoktu. Bu durum beni çok etkiledi. Herkesçe normal sayılan bu durumun bence kabul edilir yanı yoktu. "İnsan," diyordum, "ilk önce ayaklarının bastığı yeri, elleriyle dokunduğu yakın çevresini tanımak istemez mi?" Doğulu olmamıza rağmen daha çok Batılı/Avrupa merkezli kaynaklar okunuyordu. Belki de okuyan-yazanların Doğu'ya uzak duruşlarının nedeni de buydu. Uzak her zaman insana cazip, yakın ise âcizdir.

Niçin Batılı kaynaklar okunuyor gibi bir eleştiri anlamsızdır. Eleştiri konusu yaptığım şey, sadece Batı'nın okunması; ben Batı okunurken Doğu da okunmalı diyorum. Kaldığım ortamlarda okuyup yazanlarda eksik olan şey buydu. Böylesi bir yaklaşım

Türkiye'de sol adına, sosyalizm adına yola çıkan kişi ve grupları, kültürel alanda eksik, önyargılı sonuçlara ulaştırabilirdi. Nitekim Türkiye'de yaşanan gerçeklik de böyle oldu. Böyle tek taraflı bir okuma, onların Doğu gerçekliğine, dolayısıyla kendi öz gerçekliklerine yabancı kalmalarına yol açtı.

Doğu'nun tarihine, kültürüne ve sanatına ilişkin görüş öne süremeyenler ya da olumsuz değerlendirmeler yapanların çoğu Batı'nın felsefi akımlarını, sanatını ve bilimini fazlasıyla biliyor. Böyle düşünenler Doğu hakkında bir şeyler söyleyemiyor; söyledikleri zaman da, "Doğu gericidir, Ortaçağ karanlığıdır" gibi şeyler söylüyorlar.

Oysa sorun gerici-ilerici meselesinden çok insanın kendi gerçekliğini bilmesi, kavraması sorunudur. Kendi toplumunun tarihini, kültürel gerçekliğini bilmeyenler Batı gerçekliğini ne kadar anlayabilir?

Bu eleştirilerimden Batı değerlerine, kültürüne karşı olduğum gibi bir sonuç çıkarılmamalıdır. Batı kültüründen, değerlerinden alınması gereken çok şey olduğuna inanıyorum. "Doğucu" olmadığım gibi "Batıcı" da değilim. Doğucu yahut Batıcı olmaktan ziyade evrensel değerler içerisinde bir yerde olmayı tercih edenler safındayım. İnsanın kurtuluşunun bölgelerden ya da merkezci sistemlerden geçtiğine inanan biri değilim. Dünyaya siyah ya da beyaz bakmadığım gibi, kurtuluş Doğu'da ya da Batı'da da demiyorum.

Doğu'yu yazarken eleştiri konusu yaptığım şeylerden biri de bu tekçi/inkârcı yaklaşımlardır. Doğu'nun alternatifi Batı değildir. Tersi de söz konusu olamaz. Eskiden "her şey Batı'da" diyorlardı. Şimdi "Doğu'da" diyenler var. Yarın belki yeniden Batı'da olduğunu söyleyenler çıkacak. Bu tür köktenci yaklaşımlar kaba ideolojik yaklaşımlardır, 19. yüzyılda icat edilen Avrupa merkezci teoriler Doğu'nun kurtuluşunu Batı'da görmeyi öğretirdi. 20. yüzyılda bu kurtuluşçu teori bu kez Doğu'ya kaydı. 21. yüzyıla girerken artık bu görüş de rağbet görmüyor. Denilebilir ki, tekçi/

katı ideolojik sistem ve paradigmalar dağılınca insanlar yönlerini daha iyi görür oldular.

Bu dönüşümü sol gruplar içerisinde de gözlemledim. Kendi yaşadıklarım ve tanıklığım var bu konuda. Sol 90'lı yılların sonunda bazı gerçekleri daha net görmeye başladı. Dünyanın ideolojik buzları eriyince bakış açıları da değişti. Daha önceleri "Doğu gericidir" diyenler, birden Doğu'yu keşfettiler. Cezaevinin koğuş kitaplıklarında Marksist sol klasiklerin yanında Şark klasikleri de vardı artık. Son yıllarda, Doğu'yu anlatan kitaplar en çok okunan kitaplar oldu. "Bu değişimi nasıl açıklamalı" sorusuna verilecek en iyi cevap, "Doğu Tarzı" ya da eskilerin deyişiyle "Şark Usulü"dür.

Doğu tarzı dediğim şey basit ve hafife alınacak bir şey değil; bu, çok lanetli bir tarzdır. Doğu'nun bütün olumsuz özelliklerini bu tarzda görmek mümkündür. Bu özelliklerin yoğunlaştığı sürü nitelikli kitleler, insana büyük bir acı verebilir. Bu durum cemaat yapılarında gayet belirgin olarak görülebilir. Doğulu cemaatler, yüz kişi, bin kişi, hatta on bin kişi, belki de milyonlardan oluşabilir. Ama milyonlardan oluşan bu cemaat topluluğu aslında "Bir" kişidir. Koskocaman tek "bir kişi." Bu bir kişinin dışında başka hiç kimsenin kendine ait bir iradesi, bir kişiliği yoktur. Bu gibi cemaatçi yapılar, numarasız yapılardır. Doğu despotizminin tüm özelliklerini yansıtırlar. Bu "Bir"in dışında kalanlar hiç bile değildir. Çünkü "hiç"lik bile yerine göre bir anlam taşıyabilir. Despotun cemaat yapısındaki kulları onun için kullanılması, bozdurulup harcanması gereken nesneleşmiş şeylerdir. Bu şeyleşme despotun iktidarına güç kattığından, cemaatin dışında kalanlar bir "hiç" olma şansına bile sahip değildirler. Öyle bedavaya "hiç" olmak yok!

Doğulu yapılarda egemen olan bu tarzın, reel sol örgütsel yapılarda da çeşitli biçimlerde sürdürüldüğünü gördüm. Aralarında bazı 19. yy aydınlanmacılarının da bulunduğu önemli bir Batılı yazar ve düşünürler kuşağı "Doğu Despotizmi"nin Doğu'nun

değişmez kaderi olduğunu ileri sürdü. Yüzü aşkın yıl sonra aynı despotik tarzın mevcut sol örgütsel yapılarda da devam ettirildiğini görünce ürktüm.

Gerçekten de yukarıdan, son derece merkezci "bir"in üzerinde yapı inşa etmek (örgütlenmek) Doğu'nun değişmez kaderi miydi? Kadere inanan biri olmadığım için iyimserliğimi her zaman korudum. Reel yapılardaki bu klasik Doğu tarzını da hiçbir zaman kabul etmedim. Doğu tarzının egemen olduğu sol örgütsel yapılardaki birey-örgüt ilişkisini ortaçağ mezheplerindeki cemaat ilişkilerine benzetmek abartılı olmaz. Bu yapılarda "birey" denilen tekil varlıklarda kişilik tahrip edilmiştir. Birey tek başına var olmadığı için özgür bireyden de söz edemeyiz. Doğu tarzı dini topluluklarda "cemaat" denilen şeye bu örgütlerde "yapı" deniliyor. Merkez karşısında hiçbir iradesi olmayan bir yapı!

Mahpusluk koşullarında bu örgütsel yapıları yakından tanıma, hatta birlikte yaşama fırsatım oldu. Yakından tanıdıkça bu yaşam tarzının modern anlamda sol ya da sosyalizmden daha çok eski Ortaçağ mezheplerindeki cemaat ilişkileriyle benzeştiklerini gördüm. Bu yapılarda birey yoktu. Birey kendini inkâr ettiği oranda yapı içerisinde "kabul" görüyor, "değer" kazanıyordu. Bu ilişki tarzı insanları fena halde kötürüm yapmıştı. İnsana acı veren bu ilişki tarzı, ortaya demoralize olmuş bir yapı çıkarıyordu. Tümü de son derece tutuculaşmış dışa kapalı yapılardı.

Diyebilirim ki, beni yazınsal çalışmalarda Doğu'yu araştırmaya iten nedenlerden biri de Doğu tarzını aratmayan reel örgütsel yapıların durumuydu. Yaşadıklarımla okuduklarım çakışıyordu. Yaşamda gördüğümü kitaplarda okuyordum. Hegel'in yanıldığını kim söyleyebilir: "Doğu'da bir kişi özgürdür. O da, Doğu despotunun kendisi" diye açıklar Hegel. Eski bir Doğu devletini düşünün, despotun dışında hiç kimsenin iradesinin olmadığı bir yaşam. Bugün bile, aradan yüzyıllar geçmesine rağmen bazı ülkelerde güncelliğini koruyan bir görüştür. Örneğin, Irak'ta Saddam dönemini hatırlayalım. Saddam dışında hiçbir kişi ve ku-

rumun iradesi yoktu. Hatta denilebilir ki, Irak halkının geleceği Saddam'ın iki dudağı arasındaydı.

Benzer şeyler gelenekçi sol örgütsel yapılar için de söylenebilir. Son derece tutuculaşmış, merkezci, örgütsel yapılar iktidar olduklarında farklı bir iktidar modeli mi geliştirecekler? Hiç sanmıyorum. Bugün muhalefette bile bu kadar katı merkezci/tekçi olan yapılar iktidar olduklarında ne kadar demokratik olabilirler? Birçok örnek göstermiştir ki, bu tür örgütler iktidarda bu katı despotik merkeziyetçiliklerini daha da pekiştirmektedirler. Yakın tarih bunun trajik örnekleri ile doludur.

İki

Okuduğum her kitap kuşkusuz Doğu gerçeğiyle bire bir örtüşmüyor. Birçok Oryantalist kalem, Doğu gerçeğini inkâr ediyor. Tek taraflı ele alıyor. Bunu yaparken de Doğu'ya alternatif olarak Batı diyor. Bütün olumlu özellikler; çağdaşlık, uygarlık, bilim ve modernizm Batı'dadır diyen yazarlara katılmıyorum. Bu yüzden, Hegel'in Doğu üzerine yaptığı birçok değerlendirmeye katılmak da mümkün değil. Çünkü Hegel, Doğu-Batı sorunsalında taraflıdır. Doğu despotizminin karşısına Batı-Cermen Uygarlığını çıkarmakta ve "Alman-Cermen uygarlığında herkes özgür" demektedir. Burada "Batı uygarlığı" eleştirisi yapmak istemediğim için şimdilik geçiyorum.

Doğu tarzının egemen olduğu ilişki yapısı ise bireyi dövüyor.

"Bir"lerin, şeflerin ve önderlerin olmadığı, bireyi iradesizleştiren yapıların değil, bireyin kişilik kazandığı, kendisi olabildiği ilişkilerin yaratılması gerek. İşte bunun için klasik "Doğu" tarzıyla olduğu kadar, mevcut reel ilişkilerle de hesaplaşmamız gerekiyor.

Montaigne, "Dünyanın en önemli şeyi, insanın kendi kendisi olmasını bilmesidir" diyordu. Doğu'da insan kendisi olamıyor.

Daha kendisi olamamışken, cemaatler tarafından çağrılıyor. Her taraftan çağrı var. Kendi olmanın dışında bütün yollar mezhepsel cemaatlere çıkıyor. Bireyi döven, şeyleştiren cemaatlere!..

Denilebilir ki, cemaat türü yapılardan uzaklaşıldığı oranda insan kendisi olabilir. Montaigne'in dediği gibi, "zor bir şey ama özgür birey olmanın biricik yolu da buradan geçiyor." Bireyi cemaatin üyesi yapan manevi bağlar Doğulu yapılarda çok güçlüdür. Bunda uhrevi geleneklerin oldukça yoğun bir etkisi var.

Bu Doğu tipi cemaatçi yapılara numarasız yapılar diyorum. Bütün numaraların "bir" numara olduğu bir yapıdan bir numara çıkmaz, doğru tutum ayrışmaktır. Adorno gibi söylersek, insan yanlış bir sistemde doğru yaşayamaz. Belki de bu yüzden bu cemaatçi, numarasız yapıların mensupları ne yaparlarsa yapsınlar, hatta ağızlarıyla kuş bile tutsalar yine de yaranamıyorlar. Çünkü iktidarın başındaki "bir"ler bu anlamda doyumsuzdur.

Üç

Doğu'yu yazarken yazılı kaynak bakımından pek şanslı olmadığımı gördüm. Daha önce de belirttiğim gibi, Doğu'yu genelde Batılılar yazmış. Avrupa-merkezci bir Doğu anlatımının objektif olamayacağı çok açık. Bu durum yazılı teorik kaynaklara temkinli yaklaşmayı gerektiriyor.

Mahpusluk koşullarında her istenen kaynağa ulaşmak mümkün olmayabiliyor. Ben de elimizdeki sınırlı kaynaklarla yetinmek zorunda kaldım. Teorik bir çalışmada yazınsal kaynağın önemi küçümsenemez, ama asıl kaynak her zaman pratik yaşamın kendisidir. Klasik Doğu tarzı, en iyi, gündelik ilişkiler gözlemlenerek anlaşılabilir. Teorik olarak birçok kez kitaplardan okumuş olabiliriz. Ama bence, onu yaşamadıkça, tanık olmadıkça ne menem bir tarz olduğu anlaşılamaz.

Batılılar öteden beri bir "Doğu" kurgusu yaratmıştır. Gerçekte

ise öyle bir 'Doğu' yoktur. 19. yüzyıldan beri Doğu'ya egemen olmak isteyen Batı, kendini bu biçimde Doğu'ya dayatmayı amaçlamıştır. Batı ideolojisi bunu önemli oranda başarmış görünmektedir. Pek çok ülkede Türkiye'de olduğu gibi, Batı tipi sistemler yaratmıştır. 20. yüzyıldaki Kemalizm olgusu, Batı gerçeğinin bir ürünü olarak ortaya çıktı. Kemalizm gerçeği, başından beri Doğu coğrafyasıyla barışıklık kuramadı. Kemalist sistemin yarattığı insan tipi, kendi öz gerçeklerinden uzak bırakıldı. Doğup büyüdüğü coğrafyadan daha çok Avrupalıya benzemeye çalıştı. Kemalizme göre, medeni-yet ve ilerleme Batı'daydı. Cumhuriyet tarihi boyunca kışlalarda, üniversitelerde yeni nesillere, genç dimağlara Batı hayranlığı şırınga edildi. Pek tabii ki bu Batıcı ideolojiyle yetişen neslin Doğu'ya ilgi duyması beklenemezdi.

Egemen Batı ideolojisi ilk önce bizi coğrafyamıza yabancılaştırmak istemiştir. Biz de ilk kaybettiğimiz yerden başlayalım. Doğulular kendilerini ilk önce Doğu'da kaybettiler. Yani kendi coğrafyalarında. Gel gelelim, bulmak için Batı'da aradılar. Hâlâ arayanlar olduğunu belirtmekte de yarar var. 19. yüzyıldan beri Doğu'da toplumsal bilinç yaralı bir bilinçtir. Yaralı bilinç deyip geçmemek gerekir. Yaralı bilinç insanın kendi kendisi olmasını engeller. Kendisi olamayan bir insan da çevresiyle doğru ilişkilenemez; her zaman dıştan yönlendirilmeye açıktır. Yaralı bilinçlerin aşılması ya da bu toplumsal çarpıklığın panzehiri, öze dönmek, kendi gerçekliğimizle barışmaktır. Bu da her şeyden önce insanın üzerinde yaşadığı coğrafyayı tarihsel ve kültürel birikimiyle birlikte tanımasıyla mümkündür, zira insan yaşadığı maddi/manevi ortamı tanıdıkça çevresiyle normal ilişkiler içine girer.

Doğu-Batı sorunsalı bağlamında Türkiye'de reel sol, bu anlatılanların dışında değildir. Sol, Doğu'ya Avrupa-merkezci bir tarih felsefesi perspektifinden bakıyor. İlk dönemlerde merak etmiştim; Türkiye'de sosyalizm adına yola çıkan sol gruplar Doğu'ya nasıl bakıyor diye. Aslında bu merakımın yersiz olduğunu son-

radan fark ettim. Çünkü sorunun cevabı, nasıl yaşadıklarından anlaşılıyordu.

Bilinen klasik Avrupa-merkezci yaklaşımın dışında kendilerine ait özgün bir teorik çözümlemeleri yoktu. Çözümlemeleri Marksist geleneğin, teorik argümanların bir tekrarından ibaretti.

Türkiye'de gelenekçi sol Doğu'yu, yani kendisinin ait olduğu coğrafyayı pek tanımıyor. Belki de bu yüzden örgütsel yapılarında klasik Doğu tarzı diye nitelendirebileceğimiz ilişkileri farklı biçimlerde sürdürüyorlar. Doğu gerçeğini biraz olsun okuyup araştıran biri bunu anlar. Peki kendileri bu gerçeğin ne kadar farkında? Bu, apayrı bir tartışmanın konusu.

Burada bir gerçeği daha belirtmekte yarar var: Doğu'yu yazmak, araştırmak, farklı bir anlatımla, öz kaynağa dönmek, bir ilk adım olarak düşünüldüğünde olumlu bir dönüşümdür. Ama asıl mesele, Doğu'ya hangi kafa ile yaklaştığımızdır.

Batı ve Avrupa merkezli teorik argümanlarla bir Doğu kurgulayacaksak hiç başlamayalım daha iyi. Bu işi yapmak için resmi ideolojik yaklaşımlardan ve önyargılardan kurtulmak gereklidir. Resmi paradigmaların dışında, özgür bir kafayla işe başlandığında daha objektif sonuçlara ulaşacağımız açıktır. Aksi takdirde eski egemen yaklaşımı tekrar etmiş oluruz. Tarihten biliyoruz ki, Doğulu olup da Doğu'ya bir Batılı Oryantalistten daha ırkçı yaklaşanlar vardır. Türkiye'de Kemalist aydın ve yazarlar böylesi bir bakış açısına da sahiptir. Çağdaşlık, uygarlık adına Batı hayranlığı yaratılmıştır. Hâlâ da bu hayranlığı sürdürenler vardır.

Oryantalist ve ırkçı olmayı sadece Batılılara has bir özellik olarak görmemek lazım. Çünkü sorun Batılı-Doğulu olmaktan çok, ideolojik tutum sorunudur. Doğu'yu yazarken karşılaştığım ve eleştiri konusu yaptığım hususlardan biri de budur: Doğulu yapılarda eleştiri konusu olan ilişkilerin çözümü Batılı değerler silsilesinin Doğu'ya dayatılması, elzem biçiminde sunulması olamaz. Egemen Batı iki yüz yıldır bunu yapıyor. Bu tutum Doğu'daki karmaşık sorunların daha da karmaşıklaşmasına yol

açmıştır.

"Doğu'nun kaderi değişmez" gibi kaderci bir yaklaşıma da pek itibar etmemek lazım.

Dört

Teorik konularda görüş öne sürerken az da olsa bir yanılma payı bırakmak en doğrusudur. Kendimi de eleştiri konusu yaptığım reel yaklaşımların dışında tutmuyorum. Hele de mahpusluk şartlarında yazan birisinin daha mütevazı olması gerektiğine inanıyorum.

Başta da belirttiğim gibi, Doğu'yu yazmama neden olan asıl şey yaşadıklarım oldu. İnsanın yaşadıkları, en büyük ve en önemli tecrübedir. Yazmak ciddi bir iş. Teorik birikim istiyor. İnsan yazmadan önce biriktirmeli. Hele bir de yazı konusu Doğu-Batı sorunsalı gibi teorik felsefi bir olgu olunca daha ağır bir sorumluluk üstlenmiş oluyorsunuz.

Doğu'yu araştırırken, Doğu'da henüz açığa çıkmamış muazzam bir kültür birikiminin olduğunu tekrar ve tekrar gördüm. Doğu çok eski tarihten beri yazılı/sözlü kültürü olan bir uy-garlık. Yazı sanatının "Eski-Doğu'da" ortaya çıktığı unutulmamalıdır.

Doğu tarihi, kültürü ve sanatı üzerine bir şeyler söylemek isteyenler Doğu hakkında biraz olsun bilgi sahibi olmalıdır.

Doğu üzerine yazdığım yazılara son noktayı koymadım, sadece Doğu söz konusu olduğu için değil, genelde yazılara son noktayı koyma taraftarı değilim.

Eskiden "söz uçar" diyorlardı. Yazı sanatı gelişince artık söz uçsa bile izi kalıyor. Doğu tarihini okuyanlar görecektir ki, birçok tarihsel olayın izi bile kalmamıştır. Doğu barbarizminin yazılı kültüre pek tahammülü olmadığı anlaşılıyor. Doğu'da sürekli bir hal alan barbar talanları yazılı kültürün gelişimini sekteye uğratmış. Bu yüzden olsa gerek, Doğu tarihinde yaşanmış bir-

çok olayın objektif değerlendirmesi yapılamamıştır. Geçmişten alabileceğimiz en önemli derslerden biri de bu olmalı.

Doğu'yu yazan her insan bu tarihsel gerçeği bilerek yazmalı...

DOĞU TOPLUMLARININ ORİJİNALİTESİ

Doğu ve Batı toplumlarının kendilerine has farklı özellikleri olduğu gerçeği öteden beri tartışılan bir konu olmuş ve çoğu zaman şu soru etrafında tartışılmıştır: Kapitalizm niye Batı'da erkenden gelişirken Doğu toplumları iktisadi olarak geri kalmıştır? Birçok noktada Doğu-Batı tartışması hâlâ yapılmaktadır. Bugün bile modernizm-postmodernizm gibi tartışmaların bir ucu da bu Doğu-Batı meselesine dayanıyor. Pek çok konuyla ilişkili olarak, Doğu-Batı meselesinin derinlemesine çözümlenmemiş bir sorun olduğunu en çok da şimdi anlıyoruz. Eski egemen anlayış modernist bir anlayıştı. Bu modernist yaklaşıma göre Batı ileri Doğu geriydi. Bu yaklaşım gelenekçi Marksistlerin de savunduğu bir görüştü; çünkü Marksizm de sonuçta endüstriyel ilerlemeci görüşü savunuyordu. Bu yüzden de Doğu toplumlarını, Avrupa'nın endüstriyel açıdan gelişmiş kapitalist toplumlarına göre geri olarak görmekteydiler.

Peki, geri ve ileri ne demekti?

Marksizme göre ilericilik; toplumların iktisadi üretim araçlarının gelişmişlik düzeyleriyle ölçülürdü. Batı toplumlarının ileri oluşu bu gelişmişlik düzeyiyle açıklanırken, Doğu toplumları kapitalist üretim ilişkilerine geçmediklerinden, geçemediklerinden, Marksistler bu toplumları kendi tarih anlayışlarına göre geç bir üretim biçimi olan feodalizmle ya da kendi deyimleri olan "Asya Despotizmi" ile açıklıyorlardı. Marx'ın Doğu coğrafyasında yaşayan toplumları "Asya Despotizmi" ile açıklaması yüz elli yıllık Marksist gelenek tarafından sürekli tartışılan bir sorun oldu. En önemlisi de, ne Marx ne de Engels yaşadıkları dönemde, Doğu toplumları üzerine sistemli bir çalışma bırakmadılar bize. Onlar daha çok kapitalizmin eleştirisi ile uğraştıkları için, Doğu'nun toplumsal yapısına egemen olan ilişkileri çözmek gibi bir hedef koymamışlardı önlerine. Doğu toplumlarına ilişkin hiçbir şey yazmadıklarını söylemek gerçekçi olmaz. Bazı çalışmalarında

Doğu toplumlarını değerlendirdiklerini görüyoruz. Hatta Doğu toplumlarının orijinalitesinin ne olduğu konusunda sağlam bir teşhise de varıyorlar.

Bunu da Engels'in Marx'a yazdığı bir mektuptan anlıyoruz. Engels, Marx'a yazdığı 1853 tarihli mektupta, Doğu toplumlarının anahtarının ne olduğunu şöyle açıklıyor: "Gerçekten toprakta özel mülkiyetin yokluğu tüm Doğu'nun anahtarı! Siyasal ve dinsel tarihin özü burada, ama nasıl oluyor da Doğulular toprak mülkiyetine, bunun feodal biçimine bile, bir türlü varamıyorlar? Sanıyorum bu başlıca toprağın koşulları ile birleşen iklimden ileri geliyor. Özellikle Sahra'dan, Arabistan'dan, İran'dan, Hindistan'dan ve Tatar ülkesinden geçerek Asya'nın yüksek yaylalarına varan geniş çöl alanlarında yapay sulama, burada tarımın ilk koşuludur. Bu ise ya belediyelerin, eyaletlerin ya da merkezi hükümetin işidir."[1]

Burada altı çizilmesi gereken iki nokta var. Birincisi "Gerçekten toprakta özel mülkiyetin yokluğu[nun] tüm Doğu'nun anahtarı" olduğu gerçeğidir. Bir diğer şey ise Engels bu durumu coğrafi iklim koşullarına bağlamasıdır.

Engels Doğu toplumlarının tarihsel geçmişi hakkında sağlam bir tespitte bulunmuştur. Anahtar olarak gördüğü şey de toprakta özel mülkiyetin olmadığı gerçeğidir ve bu durumu coğrafi özelliklerin üretici güç üzerindeki doğrudan etkisi olarak açıklamaktadır. Doğu toplumlarının orijinalitesinin coğrafya ve üretici güçle orantılı olduğunu görüyoruz. Marx-Engels Doğu'da toprakta özel mülkiyetin yokluğundan hareketle "Asya Despotizmi" tespitinde birleştiler." Peki, bu Asya Despotizmi'nden ne anlamak gerekir? Tüm sorun da bu noktada ortaya çıkmaktadır. Marx sonrası birtakım Marksistlere göre, Marx, Asya toplumları üzerine öne sürdüğü görüşlerden vazgeçmiştir. Özellikle Rusya'da bu iddianın ilk sahibi Plekhanov'dur. Ekim Devrimi'nin ardından Stalin'in, kendi döneminde "Asya üretim tarzı" gibi tartışmaları yasaklayıp, teorik argüman olmaktan çıkardığını biliyoruz.

Bu teorik mirasa bağlı Marksist gelenek, toplumların tarihini Avrupa-merkezli bir kapitalizmle açıkladı. Stalin'in meşhur beş aşamalı toplumcu tarihsel materyalizmi bir kılavuz olarak Komintern'e ve bu geleneğe bağlı hareketlere rehber oldu. Stalin'in bu beş aşamalı toplum diyalektiği, ilerlemeci, merkezci bir tarih teziydi. Bu tarih tezinin düz bir mantığın ürünü olduğunu da belirtmekte yarar var. Bu tarih tezine göre insanlık zorunlu olarak, sınıflar mücadelesi sonucu, ilkel komünal toplumdan köleci topluma, kapitalist topluma ve oradan da sosyalizme geçecektir. Diyalektik Tarihsel Materyalizm'le açıklanan görüşe göre toplumlar peşi sıra birbirinin takipçisi olmak zorundaydı. Her yeni toplum ise bir öncekinin ileri aşamasıydı.

Gerçekte, insanlık tarihi bu düz mantığa uymamaktadır. Mesela; Doğu toplumları iyi incelendiğinde bazı halkların köleci toplum aşamasını yaşamadığını görüyoruz. Yine, Batı toplumlarında sınıflaşma tarihin erken dönemlerinde ortaya çıkmasına rağmen, Doğu toplumlarında bu sınıflaşma sürecinin çok geç gerçekleştiğini de tarihsel kaynaklardan biliyoruz.

Tarihte toplumlar, sosyalizme geçmek için bu tarih tezinde ileri sürüldüğü gibi mekanik geçişler –yani feodalizmden kapitalizme zorunlu bir geçiş– yapmak zorunda değildir. Bu beş toplum diyalektiği Batı Avrupa toplumları tarihinden yola çıkarak öne sürülmüş bir tezdir. Bu tarih tezi abartılı bir tezdir.

Tarihte zorunluluk, bir mutlaklık belirtisidir. Oysa bu tez mutlaklaştırılmamalıydı. Feodalizmden kapitalizme, oradan da sosyalizme geçmenin bir zorunluluk olmadığı görülüyor. Köleci toplumdan ya da feodal toplumdan da sosyalizme geçilebileceği kabul edilmeli. Yani insanlar eşitlikçi, sömürüsüz bir toplum yaratmak için kapitalizmi beklemek zorunda değildirler. Bu, tarihin öznesi insana güvensizlikten başka bir anlama gelmez. Tabi burada sosyalizmden ne anladığımız da önemli! Örneğin, barbarların yaşamlarını incelerken ilkel düzeyde de olsa eşitlikçi ve sömürüsüz bir yaşam sürdüklerini tarihsel belgelerden anlıyoruz.

Marx ve Engels kendi dönemlerinde Doğu toplumlarına ilişkin çözümlemeler yaparken Doğu'nun, Batı toplumlarından farklı, kendi coğrafyasına has özellikleri olduğu gerçeğini vurgulamışlardır. Ama bu, Doğu toplumlarını bütünlüğüyle ve umulan tarzda çözümledikleri anlamına gelmez. Marx ve Engels, Doğu toplumları karşısında endüstriyel ilerlemeciliği sa-vunuyorlardı. Tüm teorik analizlerinde, Doğuluların toplumsal gerçekliklerini ve maddi koşullarını kendi özgünlükleri içinde ele alıp hak ettikleri yere koymadılar. Batı'nın kapitalist yaşam şartlarını Doğu'ya üstün tuttular. Bu konudaki değerlendirmelerini ilerleyen bölümlerde göreceğiz.

Marx ve Engels, endüstriyel ilerlemeci tarih tezini savunmalarına rağmen, Doğu toplumlarının kendine özgü üretim ilişkileri olduğunu söylüyorlardı. Bunu Asya despotizmi ve Asya üretim biçimi gibi kavramlarla dile getiriyorlardı. Marx-Engels sonrası, özellikle Komintern geleneği düz tasfiyeci bir mantıkla bu coğrafi ayrımı ortadan kaldırdı. Gerekçe olarak da Marx'ın daha sonraları bu Asya üretim tarzına dayalı tezlerinden vazgeçtiği yalanı uyduruldu. Oysa araştırabildiğimiz kadarıyla, Marx'ın Doğu toplumlarına ilişkin yazdıklarından vazgeçtiğine ilişkin yazılı belgelere rastlamıyoruz. Marx ve Engels'in Doğu toplumlarına ilişkin çalışmaları Kapitalizm Öncesi Ekonomi Biçimleri, Grundrisse ve Kapital'in yanında, bazı mektuplarından da bu takip edilebilir. Marx ve Engels'in bu kitaplarda yazdıklarına bakılırsa, Doğu tarzına dair dü-şüncelerinden vazgeçmedikleri görülür.

Rusya'da "kır"ı tasfiye etmek için Stalin'in bu tezleri ortadan kaldırması gerekiyordu. En sonunda düşündüğü gibi de yapmıştır. Rusya'da kır'ın tasfiye edilmesinin ardında yatan gerçek Avrupa-merkezci endüstriyel ilerlemeci tarih anlayışıdır. Bu ilerlemeci teze göre kır her zaman geridir. Orada sanayi gelişmediğinden, bu anlamda gericiliği, eski üretim ilişkilerini temsil etmektedir. Stalin'in Rusya pratiğinin temeli Avrupa-merkezci Marksist kuramın kendisinde aranmalıdır. Ayrıca da Komintern'in Doğu

toplumları konusundaki yaklaşımı da Marksizmin dışında düşünülemez.

Marx ve Engels'e göre, tüm Doğu'nun anahtarı, toprakta özel mülkiyetin olmamasıdır. Bu önemli tespite katılmamak mümkün değil. Doğu toplumlarının kapısını açacak olan anahtar değerlendirme gerçekten de bu olabilir. Bu tespit, Asya'nın özgün coğrafyasının üretici gücü ile açıklanabilecek bir üretim tarzına işaret eder ki, bu da birçok tarihçinin savunduğu Asya tipi üretim tarzı ifadesinin karşılığıdır. Asya tipi üretim tarzı, tüm Doğu toplumlarının orijinalitesini oluşturuyor. Doğu toplumlarının gizemi Asya üretim tarzında saklıdır. Asya üretim tarzının ise kısmen Doğu Avrupa'da (Slav, Romen), kısmen de Amerika'nın bir bölümündeki (Meksika, Peru) topraklarda geçerli olduğu iddia edilmiştir. Ancak asıl anlamıyla Asya özgülünde, Doğu toplumları coğrafyasında ortaya çıkmıştır.

İnsanlık tarihi incelendiğinde görülecektir ki, bazı üretim tarzları (Marx buna kapitalizm öncesi üretim biçimleri diyor) bazı coğrafyalarda farklı biçimlerde ortaya çıkmıştır. Bu coğrafyalarda açıklanan üretim tarzları başlıca üç tanedir. Tarihteki ilk cemaatlerin temellerinin de bu üretim tarzları ile atıldığı iddia edilmektedir; bunlar sırasıyla, "Antik tarz, Alman tarzı ve Asya tarzı" olarak adlandırılmıştır. Her üç üretim tarzı da tarihin belli dönemlerinde ayrı coğrafyalarda ortaya çıkmıştır. Örneğin Asya tarzı; Rusya, Çin, Hindistan, Anadolu ve Yakındoğu'da ortaya çıkmıştır. Antik tarz ise, genelde Roma, Yunan ve İbrani toplumlarında biçimlenmiştir. Alman tarzı ise Avrupa'daki Cermen kavimlerinin kendi coğrafyalarında biçimlenen bir üretim tarzıdır.

Tarihin ilk dönemlerinde, sözü edilen üç üretim tarzı ile biçimlenen toplumlarda da sınıfsal ayrımlaşmanın gerçekleşmediği görülmüştür. Bu coğrafya üretici gücü ile ortaya çıkan üretim tarzlarında bireyin özel mülk edinmesi, ancak cemaatin üyesi olmasıyla mümkün olabilmiştir. Özel mülk edinme hakkının da farklı biçimlerde gerçekleştiğini tarihsel belgelerden anlıyoruz.

Asya üretim tarzının diğer ikisinden farklı özelliklere sahip olduğu gerçeği de burada, yani özel mülk edinme biçimlerinde ortaya çıkmıştır. Tarihte bir Doğu-Batı ayırımı ya da farklılığı aranacaksa ilk önce farklı üretim tarzlarında aranmalıdır.

Şimdi önce Doğu toplumlarının tarihsel geçmişine damgasını vuran Asya üretim tarzının ne olduğunu bir görelim. Her şeyden önce, Asya üretim tarzı, Asya'nın özgün coğrafi şartlarında biçimlenmiştir ve tarım komünleri içinde dönüşüme en dirençli olanıdır.

Tarihsel kökeni, ilkel komünal toplumdan, sınıflı toplumlara geçerken tarım komününe dayalı bir toplumsal yapının ortaya çıkmasına dayanır. Marx bu konuda şöyle diyor: "En dirençli olan ve en uzun süre dayanan, Asya tipi üretim biçimidir. Bu onun dayandığı temel ilkeden, yani bireyin yaşadığı toplumdan bağımsız olamayışından, üretim devresinden (kendi kendine yeterli) oluşundan, tarımla el zanaatlarının birliğinden vb. ileri gelir."[2]

"O halde bu; koşulları oluşturan yapısal ortam nedir?" diye soran araştırmacı yazar M. Baran Aydın, Sömürgeleşme Tarihi adlı kitabında Asya tipi üretim tarzına ilişkin bölümde şöyle diyor. "Bu koşullar, Asya'nın özgün yapısından kaynaklanmaktadır. Bunların başında coğrafi yapı ve iklim gelmektedir. Asya'da iklimin kurak oluşu, üretim biçimlerinin yapısını da değiştirmiştir. Fakat teknolojik koşullar göz önüne alındığında bireylerin tek başına sulamayı gerçekleştirmeleri olanaksızdır. O halde tek çıkar yol kalmaktadır. Sulamayı toplulukla gerçekleştirmek. Böylece komünü oluşturan bireylerin komüne dört elle sarılmaları bir zorunluluk haline gelmiş, komünün dağılma koşulları da kendiliğinden ortadan kalkmıştır. Böyle bir birlik, bütün üyelerin çıkarlarına denk düştüğünden ve bütün bireyler böyle bir yapının gerekliliğinin bilincinde olduklarından birliğe daha sıkı bağlanmaktadırlar.

Bireyin böyle bir birlikten ayrılması çıkarına denk düşmeye-

ceği gibi bir nevi kendi intiharı olarak ortadan kalkmıştır. İşte bireylerin tek başlarına yerine getiremedikleri ve aynı koşullar hüküm sürdüğü sürece hiçbir zaman yerine getiremeyecekleri bu görevi topluluk üstlenmektedir. Bu koşullar aynı zamanda özel mülkiyetin doğma koşullarını geciktiren ve toplumsal mülkiyeti (içinde özel mülkiyet unsurlarını da barındıran) zorunlu kılan koşulları da beraberinde getirmektedir."[3]

İşte Asya özgülünde Doğu toplumları açısından coğrafi yapıdan kaynaklanan üretici gücün ortaya çıkardıkları...

Marx'ın "Asya Despotizmi" dediği Doğu tipi despot devletlerin maddi kaynağı da bu Asya üretim tarzı üzerinden şekillenen toplumsal yapıdır. Asya üretim tarzının belli başlı bazı özellikleri ise şöyle sıralanabilir:

– Toprakta özel mülkiyet yoktur. Toprak topluluğundur. Bireyin toprağı kullanım hakkı vardır.

– Tarım ile zanaat iç içedir. Kır ile kent farklılaşması çok belirgin değildir.

– Topluluk kendi kendine yeterli olabilmektedir. (Dışarıyla ekonomik temas kurmadan ihtiyaçlarını karşılayabilmektedir.)

– Çok geniş çöllerde tarımsal üretim için sulama zorunludur. Sulamanın bireysel olarak yapılabilmesi olanaksız olduğundan bu iş toplu olarak yapılmakta, Devlet de bu işi örgütlemektedir.

– Bireyin toplulukta bulunması (çıkarlarına uyduğundan dolayı) kendi isteğiyle olmaktadır. Bu özellik bireyin hür yönünü oluşturmaktadır. Diğer yandan bireyin topluluktan ayrılmasının öznel koşulları bulunmadığı ve topluluğun başı tarafından sömürülmesi (toplu kölelik) bireyin köle yönünü oluşturmaktadır. Bu durum, Asya tipi toplumların temel çelişkisini oluşturmaktadır.

– Bir bütün olarak bu özelliklerin sonucunda oluşan yapı, sınıflı toplumlara geçişe (toplumda sınıfsal farklılaşmanın belirginleşmesine) direnç göstermektedir.

Doğu toplumlarının içsel evrimlerinin daha uzun bir zamana yayılmasının, Batı'nın Alman-Cermen tarzı sayesinde gelişmiş

toplumsal yapılarına nazaran hantal olmasının ve çözülmeye direnç göstermesinin sebebi, Asya tipi üretim tarzında aranmalıdır. Batı'da kapitalizmin erken dönemde ortaya çıkması da doğrudan bu üretim tarzlarıyla açıklanabilir. Doğu'da dönüşüme direnen, Asya'nın özgün koşullarında kaynağını coğrafi yapının üretici gücünden alan Asya tarzı olurken, Batı toplumlarını daha erken sınıflı toplumlara bölen Cermen kavimleri şahsında Alman ve Antik üretim tarzları olmuştur.

Antik üretim tarzının ne olduğuna kısaca bir bakalım: Antik üretim tarzı; Roma ve Yunan'da mülkiyet yönünden Asya (Doğu) tarzından bazı farklılıklar gösterir. Kamu mülkiyeti ve özel mülkiyet birlikte, yan yana bulunmaktadır. Fakat kamu mülkiyetinden yararlanabilmek ve toprağı özel mülk edinebilmek için Roma yurttaşı olmak zorunluluğu vardı, çünkü Antik tarzda köleler ve yabancılar Roma'nın, yani cemaatin yurttaşı sayılmıyordu. Bu kişiler hiçbir halde özel mülk edinemiyorlardı.

Alman tarzı: Buna Cermen topluluklarının üretim biçimi de denir. Alman tarzında, Asya ve Antik tarzın tersine, devletin mülkü yoktur. Bundan dolayı devlet zayıf, birey güçlüdür. Doğu toplumlarında, özellikle "Asya despotizmi" ile özetlenen yönetim biçimlerinde güçlü devlet zayıf bireyi ezmekte, onun karşısında kutsal bir güç sayılmaktadır. Alman tarzında ise, tam tersine mülkiyetten yoksun, zayıf düşmüş devlet ile, özel mülk sahibi, güçlü bireyin varlığı söz konusudur. Bu birey-devlet çelişkisi aynı zamanda Doğu-Batı devlet karakterlerinin de çelişkisidir. Batı'da güçlü bireye karşılık zayıf devlet, Doğu'da güçlü despot devlete karşılık zayıf birey.

Doğu ve Batı devlet biçimlerini incelediğimizde Doğu'ya özgü devlet biçimlerinin despot oluşunun altında yatan maddi gerçeğin bu Asya tarzı üretim ilişkilerine dayandığını rahatlıkla söyleyebiliriz. (20. yüzyıldaki Türk egemenlik sisteminin ve devlet yapısının karakteristik yapıları da bu gerçeklikle ilişkilidir.) Batı Avrupa devletlerinde bireyin hak arayışı mücadelesini tarihteki

örneklerinden biliyoruz. Bireyin devlet karşısındaki girişken tutumunu ve burjuva demokratik devrimlerine öncülük etmesini, gerçekte bireye hak hukuk tanıyan tarihsel üretim ilişkileriyle açıklamak mümkündür.

Doğu'ya özgü devlet biçimleri için "Türk Devlet Tipi"ni örnek alırsak Batı'ya özgü devlet biçimleriyle aradaki farkı daha iyi anlarız. Türkler tarihsel olarak Asyatik gelenekten gelen bir toplumdur. Anadolu coğrafyasında kurmuş oldukları devlet tiplerine baktığımızda, birey karşısında devletin son derece despot ve merkeziyetçi bir konumda olduğunu görüyoruz. "Devlet baba" geleneğinin çok güçlü olduğunu, Türk toplumunun devleti kutsal ve kurumsal bir varlık olarak görmesinden anlıyoruz. Öyle ki, çok eski tarihlere gitmeye de gerek yok. Osmanlı'nın devlet hukukunu incelediğimizde, devletin kutsal bir varlık olduğunu kanunlarla anayasal güvence altına alınmasından anlayabiliriz. 1876'da ilan edilen Kanuni Esasi'den 1982 Anayasası'na kadar beş anayasa yapılmıştır. Bu anayasaların ikisi Cumhuriyet öncesinde yapılırken üç tanesi Cumhuriyet anayasasıdır. Bu anayasaların temel benzerliklerinin başında devletin kutsal bir kurum olduğunun ilk şart olarak alınması gerçeği gelir. Türk vatandaşlarının birinci ve temel vazifesi, bu kutsal devleti korumaktır.

Kısaca özetleyecek olursak, Türk Devlet Tipi gibi, diğer Doğulu devlet biçimlerinde de devlet birey için değil, birey devlet içindir. Tüm anayasalar bu devletçi temel anlayış üzerine kurulmuştur. Bireyin devlet gücü karşısında hiçbir değeri yoktur. Resmi devlet ideolojisi toplumu "Devlet baba" kültü ile yetiştirmek için eğitim kurumlarını sistemli biçimde örgütlemiştir. Bunun en son ve güçlü örneği Kemalizmdir.

Tarihte kurulan Türk devletlerini incelediğimizde devlet geleneğinin çok güçlü olduğunu ve bu durumun diğer Doğu devlet biçimlerinde de var olduğunu söylemiştik. Bu devlet geleneklerinin ortak özellikleri despot, merkeziyetçi, askeri bir yapıya

sahip olmalarıdır. Osmanlı Devletini altı yüz yıl yaşatan, bu gelenek üzerine inşa edilen devletçiliktir. Osmanlı Devletinin kendi iç dinamikleri yüzünden yıkılmadığını yakın tarihten biliyoruz. Osmanlı'yı hasta yatağına düşüren, 19. yüzyılda Batı devletleriyle kapitalist, sömürgeci ilişkilere girmesi oldu. Neticede Osmanlı'nın kendi iç dinamiklerinin toplumsal dönüşümü sağlamada güçsüz kaldığını anlıyoruz. Fakat bu, Osmanlı gibi Doğu devlet biçimlerinin kendi iç dinamikleriyle değişemeyeceği anlamına gelmez. Belki biraz geç olur, ama sonuçta, gelişen üretici güçlerin önünde duramayacağını, değişmek zorunda kalacağını toplumlar tarihinden biliyoruz. Tarihte hiçbir geri üretim ilişkisi, sürekli gelişen üretici güçler önünde duramamıştır. Tarih bunun örnekleriyle doludur.

Osmanlı Devletini olumsuz örnek olarak alırken, Rusya olumlu bir örnek olarak değerlendirilebilir. 19. yüzyılda Rusya da tıpkı Osmanlı Devleti gibi despot Doğu imparatorluklarından biriydi. 19. yüzyılda birçok Batılı kapitalist devleti geride bırakarak kapitalizme geçiş yaptığını görüyoruz. Hem de bu geçişi önemli oranda kendi iç dinamikleriyle yapıyor...

Doğu devlet biçimleriyle Batı devletlerinin farklı geçişim özelliklerine sahip olduğu kesin bir gerçekliktir. Toplumsal yapılardaki iç devingenlik Avrupa ülkelerinde daha hızlıyken, Doğu'da bu iç devingenlik Asya tipi üretim tarzından ve güçlü dinsel ideolojilerden ötürü ağır biçimde işlemektedir. Birçok kişiye göre Marx ve Engels de büyük ölçüde bu görüşü savunuyordu. Doğu tipi devletlerin, kapitalizme direndikleri için kendi iç dinamikleriyle bu geçişi ya hiç yapamayacakları, ya da çok zor ve geç biçimde yapacakları görüşü hâkimdir. Buradan hareketle 19. yüzyıldaki savaş ve devrimlerde Batı kapitalist devletlerinin Doğu'ya yönelik işgal ve istilaları normal karşılanmış, bazen de desteklenmiştir. 19. yüzyılın başlarındaki Napolyon seferleri yahut İngilizlerin Hindistan'ı işgali buna iyi bir örnektir. Doğu halklarına, kılıç zoru ile dışarıdan dayatılan kapitalizm yaratma

modelinin 20. yüzyılın başlarında da devam ettiğini yakın tarihten biliyoruz.

DİPNOTLAR

1. Marx-Engels, Kapitalizm Öncesi Ekonomi Biçimleri, Sol Yayınları, s. 10.
2. Marx-Engels, a.g.e., s. 36.
3. M. Baran Aydın, Sömürgeleşme Tarihi, Zagros Yay., s.16.

DOĞU'NUN TALANI VE İNKÂRI

Doğu'nun talanı ve inkârından söz açıldı mı akla hemen Batı kapitalizminin sömürgeci sistemi gelir. Gerek Batılı, gerekse de Doğulu birçok tarihçi ve yazar konu ile ilgili çalışmalarında bu gerçeği dile getirirler. Doğu'nun, Batı sömürgeciliği tarafından talan edilip yağmalandığı doğrudur. Ama bir doğru daha vardır ki, çoğu zaman görmezlikten gelinir: Doğu'yu ilk talan edenler yine Doğu'nun barbar, talancı ve egemen güçleridir. Doğu tarihinin çok eski dönemlerine gitmeye gerek yok; İslam egemenlerinin 7. ve 8. yüzyıllarda İslamı yayma (fetih hareketleri) döneminde Doğu'da yapmış oldukları talan ve yıkım buna örnek gösterilebilir. Yine 11. ve 13. yüzyıllarda Türklerin ve Moğolların bu coğrafyayı nasıl yakıp yıktıkları bilinmektedir. Doğu'nun barbar gelenekli egemen güçleri bu konuda hiç de masum değildir. Bu gerçeği bir kez daha kısaca belirttikten sonra, modern çağdaki Batı kapitalizminin Doğu'yu nasıl talan ettiği üzerinde durulması gerekir diye düşünüyorum.

Doğu'nun Batı tarafından talanı ve inkârı, kapitalizmin doğduğu 16. yüzyıl Rönesans dönemine kadar uzanır. Bu konuda otorite sayılan Edward Said, Doğu'nun Batı tarafından talanını "Oryantalizm" (Şarkiyatçılık) olarak adlandırıyor ve Oryantalizm adlı kitabında bu kavramı şöyle açıklıyor: "(...) Oryantalizm Şark ile uğraşan toplu müessesedir; yani Şark hakkında hükümlerde bulunur. Şark hakkındaki kanaatleri onayından geçirir. Şarkı tasvir eder, tedris eder, iskân eder, yönetir," kısacası "Doğu'ya hâkim olmak, onu yeniden kurmak ve onun amiri olmak için Batılının bulduğu bir yoldur."[1] Edward Said, Oryantalizmi sömürgeciliğin keşif kolu olarak değerlendirir ve iki yüzyıllık bir geçmişi olduğunu ileri sürer. "(...) 19. yüzyıl başlarından II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Fransa ve İngiltere, Doğu'ya ve Şarkiyat'a hâkimdirler. II. Dünya Savaşı'ndan bu yana Doğu'ya Amerika hükmetmiştir. Amerika da Doğu'ya, Fransa ve İngiltere'nin bir

zamanlar yaklaştığı gibi yaklaşmaktadır."[2]

Doğu'nun Batı tarafından talanı, aslında daha eskilere uzanır. Ama askeri, ekonomik ve kültürel olarak sistemli talanın 18. yüzyılda başladığı bilinmektedir. Napolyon'un Mısır'ı fethi bir başlangıç kabul edilmektedir. Yakındoğu ile Avrupa arasındaki ilişkinin bamteli Napolyon'un 1798'de Mısır'ı işgali idi. Bu işgal birçok bakımdan, bir kültürün daha güçlü başka bir kültür tarafından gerçek anlamda ve bilimsel olarak gaspının tipik bir örneğidir.[3]

Napolyon'dan önce iki girişimin daha olduğu vurgulansa da Napolyon'un 1798'deki Mısır Seferi birçok tarihçi tarafından önemle vurgulanmaktadır. Napolyon'dan önce Doğu'yu işgal konusunda yalnızca iki girişimde bulunulmuştu. Bu girişimler âlimlere aitti. Amaç, Doğu'nun yüzündeki peçeyi kaldırarak ve mukaddes ülkelerin nispeten korumalı sahasının ötesine geçerek Doğu'yu işgal etmektir.[4]

Daha önceki girişimlerin bilginlere ait olduğunu belirten Edward Said, Napolyon'un 1798 Mısır seferini bir dönüm noktası olarak değerlendiriyor. "Doğu" ile ilgili bir çalışma yapan Batılı yazar Thıerry Hentch, Hayali Doğu adlı eserinde, Rönesans'tan beri Batılı devletler tarafından Doğu'ya seyahatlerin yapıldığı ve Batılı gezginlerin bu seyahatler sonucunda yayınladıkları kitaplar sayesinde, Batı dünyasının Doğu'yu tanımış olduğunu söylemektedir. Doğu gerçeğinin, Batı Rönesans'ının Aydınlanma kültürüne ilk defa bu seyahatname yazarlarının anlattıklarıyla girdiği anlaşılıyor. Tarihçi yazar Stefanos Yerasimos, 17. yüzyılda Doğu hakkında yayımlanan seyahatnamelerin sayısının iki yüzden fazla olduğunu ileri sürüyor. Bu seyahatnamelerin çoğu kişisel olsa da aralarında Batılı devletlerin resmi olarak görevlendirdikleri kişilerin yazdığı seyahatnamelerin de olduğu bilinmektedir. Rönesans'la birlikte, Avrupalı devletler diğer coğrafyalarda bulunan ülkeleri tanımak istemişlerdir.

Peki, bu Batılı gezginlere göre "Hayali Doğu" nasıl bir

Doğu'dur?

Bu metinlerde Doğu hakkında anlatılanlar hiç de iç açıcı değildir. Tamamen ırkçı-şoven bir gözlem söz konusudur. Fransız gezgin yazar Jean Thevenot da gözlemcilerden biridir. İşte 1655-1669 yılları arasında seyahat ettiği Mısır hakkında söyledikleri: "Genel olarak, Müslüman, Hıristiyan, insanların hepsi esmer, çok kötü, çok rezil, alçak, korkak, miskin, ikiyüzlü, fena halde oğlancı, haydut son derece, hatta bir Mecidiye için adam öldürecek kadar paragöz. Sonuç olarak her kötülüğü yapmada üstlerine yok. Son kertede ödlekler; hiç yoktan öfkeye kapılıp, anında barışırlar."[5]

Hayali Doğu'nun yazarı Thierry Hentch, Fransız gezginin bu anlattıkları karşısında soruyor: "Ilımlılığı ve dürüstlüğüyle tanınan bir gözlemci tarafından bu kadar aşağılanmak için, acaba Mısırlılar ne yapmıştı?" Yazının devamında Thevenot Mısır'ı anlatmaya devam ediyor: "(...) Bu sefillere, Türkler köle gibi davranıyor, daha doğrusu köpek gibi. Çünkü (Türkler) onları elde sopayla idare ediyorlar (...) Mısırlılar çok kötü huylu olduklarından sopa yemeye bayılıyorlar. Köpekler gibi kendilerine dayak atanları çok seviyorlar ve temiz okşandıkları zaman çok daha iyi hizmet ediyorlar; oysa kendilerine adam gibi davranıldığında dayanılmaz oluyor ve işten kaytarıyorlar."[6] Batı'da dürüstlüğüyle tanınan bu Fransız gezgin Mısır'ı tam bir ırkçı bakış açısıyla değerlendirmektedir.

Thevenot'nun Mısır hakkında hiç de iyi hisler beslemediği anlaşılıyor. Çünkü aynı göz-lemci, Osmanlı hakkında daha farklı şeyler söylemekte. İşte dönemin Türkleri için söyledikleri: "(...) Türkler iyi insanlardır ve bizlere Doğu'dan gelen, 'kendine yapılmasını istemediğin şeyi kimseye yapmayacaksın' emrine harfiyen uymaktadırlar. (...) Doğm: büyüme Türkler (sonradan Müslüman olan dönmelerden farklı olarak) dürüst kimselerdir. İster Türk, ister Hıristiyan ve Musevi olsun dürüst insanlara saygı du-

yarlar." Biraz aşağıda, paradoksunu şöyle açıklıyor: "Bana şöyle bir soru yöneltileceğini biliyorum, 'o halde (Türkler) Franklara neden bu kadar kötülük yapıyorlar?' ama şurası kesin ki, onlara bunu yaptıranlar Hıristiyanlarla Yahudilerdir."[7]

Fransız gezgin yazar, Mısırlılar hakkında ırkçı-sömürgeci bir tutum takınırken, Türkler üzerine ileri sürdüğü düşünceler kendi içinde çelişkiler taşımaktadır. Örneğin Türklerin Franklara yaptığı zulmü, Hıristiyan ve Yahudilere bağlamaktadır. Kendisinin Osmanlı engizisyonları hakkında bilgi sahibi olmadığı ya da bile bile bunları görmezden geldiği anlaşılıyor.

İyi incelendiği takdirde 17. ve 18. yüzyıllarda Doğu'ya seyahat eden gezgin yazarların ırkçı önyargılarla hareket ettikleri anlaşılır. Her gezgin Doğu'yu nalıncı keseri gibi kendine yontmuştur. Batı'nın şoven kafasıyla bir "Hayali Doğu" yaratılmıştır. Bu Oryantalist gezginlere göre, Doğu henüz insanlığın evrimleşme aşamasını tamamlamamıştır, vahşidir. İyi olanla kötü olanı ayırt edemeyecek kadar geridir, Doğulular bilime önem vermez, sanata düşmandırlar. Doğu'nun tümüne bir durağanlık hâkimdir. Ağır, hantal yürüyen bir hayat söz konusudur. O dönemdeki Batılı seyyahların gözünde, Doğu bu şekilde anlatılmaktadır. Mesela bir başka Avrupalı gezgin, Chardin, Doğu'nun Batı'dan farkını şöyle anlatır. "Asya, bizim Avrupa gibi değil" dedikten sonra, Doğu'daki sosyal yaşamın durağanlığına değinir. "Avrupa'da ister giyim kuşamda, ister binalarda olsun, ister başka şeylerde, moda denen şey az çok değişikliğe uğrar. Doğu'da böyle değil, orada hemen her şey sabit."[8] Yazar Chardin'e göre, Doğu'da iki bin yıldır pek az şey değişmiştir. Tek istisna din konusudur dedikten sonra; bunun da pek dikkate değer bir şey olmadığını ekler. Gezgin yazar Chardin'e egemen olan anlayış da, yine bu ırkçı Batı şovenizmidir.

Doğu'nun siyasal olarak talan edilmesine ilişkin ilk proje Leibniz'in 1672'de 14. Louis için hazırladığı Mısır Seferi projesidir. Leibniz'de de Doğu'nun kullanımı oldukça sömürge-

ci bir kullanımdır. Leibniz'e göre 17. yüzyılda Doğu, Batı için avdan başka bir şey değildir artık. Leibniz'in hazırladığı plana göre, Doğu'da ilk yutulması gereken yer Mısır'dır. Çünkü Mısır o dönemin koşullarında dünya coğrafyasının iki bölgesi arasında, Avrupa'yla Asya arasında "bir bağ, bir engel, bir anahtar, olası tek giriştir. Bir yandan Hindistan ortak pazarı, öte yandan Avrupa ortak pazarının kesişme noktasıdır."[9] Bu plan dönemin Osmanlı Devleti üzerinden gerçekleştirilecektir. Leibniz'e göre, Osmanlı Devleti bir basamak olarak kullanılacaktır, çünkü Osmanlı'nın kötü yönetimi bir fırsat olarak düşünülmektedir. "(...) imparatorluğun durumundan bizzat (Türk) bakanların bile haberi yok; en basit tarih ve coğrafya kavramlarından da tamamen bihaberler ve her yerde cehalet ve barbarlık egemendir. Türk gemilerinde, usta bir süvarinin güven-meye cesaret edebileceği bir tek deniz haritası bile bulamazsınız. Bu ülke adeta karanlıklar ve barbarlıklar ülkesi, kendisi de cehaletin içine gömülmüş olan padişahsa, etrafında bir alay kadın ve harem ağasıyla, tahtında bir sardanapal edasıyla yayılıyor."[10]

Leibniz 14. Louis'yi Mısır'ı ve onunla birlikte Doğu'yu ele geçirmesi için teşvik ediyor. Ama Mısır'ın işgali bir yüzyıl sonra Napolyon'a nasip oluyor.

Batı'da 17. yüzyıl Doğu'ya seyahat yüzyılı olurken, 18. yüzyıl, Aydınlanma yüzyılı olarak kabul edilir. Bu Aydınlanma Çağı da, Doğu'yu inkâr eden şovenizmden kurtulamaz. Hatta Doğu üzerine ileri sürülen tarih tezleri eskiye nazaran daha sistematik hale getirilir. Denilebilir ki, 17. yüzyılın sonlarında Napolyon'un Mısır'ı işgali bu Aydınlanma Çağının bir sonucudur. Çünkü Avrupa genelinde Fransız sömürgeciliğinin esas olarak Doğu'ya yenilik, ilericilik ihraç ettiği inancı hâkim kılınmaya çalışılmıştır.

Batı'nın 18. yüzyılla birlikte burjuva devrimini yapmış modern, ileri bir dünyayı temsil ettiği görüşü neredeyse tüm Batı'ya egemen olan bir anlayıştır. 18. yüzyılın Aydınlanmacı gelenekten gelen düşünürleri bu inançtadır. Endüstriyel ilerlemeci tarih

anlayışı da bu dönemde şekillenir. 18. yüzyıl Aydınlanmacılığı da kendi içinde iki döneme ayrılır. Birinci dönem 1715-1750 dönemi olarak anılır. Bu dönemin öncüleri Voltaire ve Montesquieu olarak bilinir. İkinci dönemin öncüleri ise Diderot ve J.J. Rousseau'dur. Birinci dönemin öncüleri, ikincilere nazaran daha tutucu ve şovendirler. İkinci dönemin öncüleri, demokrasiye, bilime ve özgürlüklere daha tutkundurlar. Fransız Devriminin (1789) öncülleri de haklı olarak ikinci dönemin öncülleri Diderot ve J.J. Rousseau gibi demokrasi ve eşitlik yanlısı bir toplumsal sistemi savunur.

İkinci dönemin öncülleri Doğu-Batı sorununa ilişkin orijinal düşünceler öne sürmezken birinciler, Voltaire ve Montesquieu, "Doğu Despotizmi" üzerinde durmuşlardır. 18. yüzyılda "Doğu Despotizmi" fikrinin yayılmasında en büyük çabayı Montesquieu göstermiştir. Montesquieu Kanunların Ruhu adlı kitabında Doğu despotizminin, Doğu toplumlarının tarihi köklerinde yatmakta olduğunu ileri sürmektedir. Doğu despotizmini Doğu'nun hiç değişmeyen bir gerçekliği olarak değerlendirir.

Voltaire, Doğu despotizmini krallık iktidarının yozlaşması olarak görür. Montesquieu ise Doğu'daki iktidar biçiminin ta kendisi olduğunu belirtir. Montesquieu'ye göre ise, Doğu'daki despotizm nerdeyse bir iklim zorunluluğu haline gelmiştir.

Montesquieu Kanunların Ruhu'nun on yedinci kitabında sıcak iklimli ülkelerde yaşayan milletlerin korkaklığının onları nasıl köleleştirdiğine, soğuk iklimli yerlerde yaşayan milletlerin cesaretlerinin ise onların nasıl özgür kalmalarını sağladığına "hiç şaşmamak gerektiğini" söyler. Bu durumun doğal nedenlerin doğal bir sonucu olduğunu belirtir. Montesquieu, Asya iklimi konusunda epeyce fikir yürüttükten sonra, "asla bilinmeyen bir kölelik ruhunun hüküm sürdüğü" Asya'da gücün, her zaman despotik olması gerektiğine karar verir.[11] Daha sonra da kendince bir ilke açıklar: "En önemlisi ise şudur; despot bir devlet geleneğini ve davranışlarını değiştirmeye asla kalkışmamak gerekir. Anında

bir devrimin patlaması için bundan iyi bir fırsat olmaz."[12]

Voltaire ise, Doğu-Batı kıyaslamasına ilişkin şu değerlendirmeyi yapar; "Asya'daki birkaç uygar kavimden söz etsek bile onlar hakkında şunu söyleyebiliriz; onlar bizden ileriydi, ama biz onları geçtik."[13]

19. yüzyıldan itibaren koşullar tamamen değişmiştir. Önceki yüzyılda olduğu gibi sadece düşünsel anlamda horlanan, gerici ilan edilen bir Doğu yoktur artık; uygarlaştırmak için Batı tarafından sömürgeleştirilen bir Doğu vardır. İşte sömürgeciliğin keşif kolu Oryantalizm olgusu da sistemli biçimde bu dönemde devreye girmiştir. Oryantalizm hem kılıç hem de kalem görevini görmektedir.

1798'de Fransızların Mısır'ı işgalinin bir dönüm noktası olduğu daha önce vurgulanmıştı. "Napolyon'un Mısır seferi, sonuçtaki başarısızlığına karşın Akdeniz'deki Doğu-Batı ilişkilerinde dramatik biçimde çok büyük bir döneme damgasını vurur.

Uzun süreli bir değişikliğin ani bir dışavurumudur bu. Hem askeri şoktur, hem kültürel şoktur. Batı'nın orduları ve bilimiyle, Akdenizli İslamın tam ortasında kalışıdır. Avrupa'yı Uzak Doğu'dan ayıran kapıdaki kilidin ilk kırılışıdır. Elli yıl sonra Süveyş Kanalı'nın açılışıyla bu durum pekişecektir."[14]

Napolyon, Mısır'a gitmeden önce, Doğu hakkında, özellikle de Mısır hakkında epeyce bilgiye sahipti. Batı'nın Oryantalist kaynaklarından yararlanmıştı. Napolyon'un, Mısır'ı işgal etiğinde askerlerine şöyle talimat verdiği ileri sürülmektedir; "Askerler, dünya uygarlığı ve ticareti üzerinde sayısız etkiler bırakacak olan bir sefere gideceksiniz. Birlikte yaşayacak olduğumuz halklar, Hz. Muhammed'in dinindendir. İnançlarının ilk şartı; Allah birdir ve Muhammed onun peygamberidir. Buna karşı çıkmayınız. Yahudilere, İtalyanlara nasıl davranmışsanız, onlara da öyle davranın."[15]

Napolyon, Mısır'ın işgal sonrasında Mısır'da tutunmak için sürekli İslam için savaştığını söyler. Söylediği hemen her söz

Kuran Arapçasına tercüme edilir. Mısır halkının dini duyguları okşanarak, Fransız sömürgeciliği kurumlaştırmak istenmiştir.

Napolyon, 18. yüzyılın sonu ile 19. yüzyılın başında güçlü ordusuna güvenerek sömürgeler elde edebilmek için savaşlara girmiştir. Bazı Batılı Oryantalist yazarlara göre ise, Napolyon'un Mı-sır'ı fethindeki amaç Doğu Akdeniz'deki Fransız nüfuzunu artırarak, İngiltere'ye bir darbe indirmektir.

Mısır'da başarısız olan Napolyon, 1805'lerden sonra Rusya'ya girmiştir. 1805-1807 yılları arasında ve 1812'de yapılan Fransız-Rus savaşları tarihte önemli bir yere sahiptir. Batılı yazarlar daha çok Napolyon'un 1798 Mısır Seferini öne çıkarırlar. Mısır'ın öne çıkarılması; Akdeniz Doğu'sunu temsil etmesinden ve Napolyon'un ilk girişimi olmasından ötürü olsa gerek. Fakat Rusya savaşları da küçümsenemez. Rus yazar Tolstoy, 1812 savaşını konu ettiği ünlü romanı Savaş ve Barış'ın 4. cildinde şunları söyler: "Dünya kurulduğundan bu yana 1812 yılında yapılan bu savaştan daha korkunç koşullar içinde yapılmış bir savaş olmamıştır."[16]

Fransa İmparatoru Napolyon, 1798 ile 1812 yılları arasında iki koldan Doğu coğrafyasına hâkim olmak istiyor, ama sonuçta her iki girişimde de başarılı olamıyordu. Birçok Batılı yazara göre Napolyon, kılıcı ile Fransız Devrimini Doğu'ya taşımak istiyordu. Böylesi bir değerlendirme Batı şovenizminin sömürgeci anlayışını yansıtmaktadır. Gerçekte ise Napolyon'un seferleri Batı kapitalizminin Doğu'da pazar arayışından başka bir anlama gelmemektedir. Batılı Oryantalist ideologlar modernizm, uygarlık gibi söylemlerle Napolyon'un işgallerini savunmuşlardır.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Doğu'nun "Oryantalize" edilme süreci tamamlanmıştır. 1882'de İngiltere'nin Mısır'ı işgalini, İngiliz devlet adamı Oryantalist Balfour şöyle değerlendiriyor. "(...) Bizim Mısır'daki mevcudiyetimiz, her ne kadar biz orada onların hatırı için bulunmakta isek de, yalnızca onların işine

yaramıyor, biz ayrıca bütün Avrupa'nın çıkarına Mısır'dayız."[17]

Balfour sömürgeci argümanlarını klasik bir gerekçeyle açıklıyor. Çünkü sömürgeciliğin en temel özelliklerinden biri, fethettikleri ülkelerin halklarına buna benzer gerekçeler göstermesidir. "Sizin için geldik" ya da "siz çağırdınız, biz geldik" gibi. Çünkü bu sömürgeci kafaya göre Doğulular kendilerini yönetemezler. Onların yönetilmeye ihtiyaçları vardır.

1882'den 1907'ye kadar İngiltere'nin Mısır'daki sömürge temsilcisi olan Cromer ise Batı'nın yaklaşımlarını özetler nitelikte bir değerlendirme yapmaktadır. Cromer'in Doğu'ya bakış açısı sözlerinden anlaşılabilir: "Avrupa sürekli mantık yürütür. Hükümlerinde muğlaklık yoktur; mantık tahsil etmemiş olsa bile, doğası gereği mantıkçıdır. Doğal olarak şüphecidir ve herhangi bir önermenin gerçekliğini kabul etmeden önce ispat ister. Eğitilmiş zekâsı, bir mekanizma gibi çalışır; öte yandan Doğulunun kafası, şehirlerimizin o tabloluk caddeleri gibi simetriden fena halde yoksundur. Yürüttüğü mantık başkadır. Eski Araplar diyalektik ilmini bir derece biliyor idiyseler de, onların evlatlarının mantık melekesi fevkalade eksiktir."[18]

Batılı Oryantalistlere göre Doğu ezelidir. Tek biçimlidir ve kendini tariften acizdir. Onun için Doğu'yu Batı bakımından anlatacak son derece genel tarz ve sistematik bir dil hem kaçınılmazdır, hem de bilimsel olarak objektiftir.

Bu anlayıştan yola çıkan Oryantalist ideologlar, diyalektiğin ve aklın işlemediği bu âciz Doğu'ya bir çeki düzen vermek için kolları sıvarlar.

Doğu'nun Batılılar tarafından Oryantalize edilişi sistemli olarak buradan itibaren başlar. Edward Said'e göre Oryantalizmin sistemli bir biçim alışı 18. yüzyılın sonu ile 19. yüzyılın başlarında gerçekleşmiştir. Burada hemen Oryantalizmin sadece Batı'ya özgü bir mesele olmadığını hatırlatmak gerekir. Doğulu ideologların önemli bir bölümü de Oryantalisttir. Yeri geldiğinde ayrıca değineceğiz.

Ernest Renan ve ırkçılığın babası olarak bilinen Gobineau Batılı Oryantalist ideologların en tanınmışlarındandır. Her iki ideolog da Fransızdır. Edward Said'e göre Oryantalizm Batı Aydınlanmacılığının birçok ideologunda mevcuttur. Said, 19. yüzyılda Batı'da gelişen birçok düşünsel ve ideolojik akımı Oryantalizm kategorisinde görür. Edward Said'e göre Oryantalizme bulaşan akımlar şunlardır: Pozitivizm, ütopyacılık, tarihçilik, Darvinizm, ırkçılık, Marksizm, Freudculuk ve Spenglerizm gibi akımlar şu ya da bu oranda Oryantalizme bulaşmışlardır. Burada dikkat çeken nokta, Marksizmin de bu Oryantalist akımlarla birlikte anılmasıdır.

Doğu'nun talan ve inkârı bağlamında en kapsamlı saldırı 19. yüzyıldaki Oryantalizm ideologlarından gelmiştir. Bunlardan Renan ve Gobineau, ırkçılık teorileri geliştirerek, 19. yüzyılın gerici, saldırgan Batı kapitalizmine akıl hocalığı yapmıştır. Auguste Comte ve Emile Durkheim da pozitivizm alanında siyaset sosyolojileri geliştirerek kapitalist sisteme katkıda bulunmuşlardır. 19. ve 20. yüzyılın pozitivizmi biraz da bu ideologların ürünüdür.

Doğu toplumları içinde Sami ırkından olanları genetik olarak natamam bir ırk olarak gören sosyolog Renan, bu tezinin gerekçesini şöyle formüle etmektedir: "Sami ırkı natamam (eksik) bir ırktır. Eğer bir teşbih yapmama müsaade edilirse, biz Hint Avrupa familyası (ailesi) için bu ırk, bir tablo için bir eskiz ne ise Doğulu da odur. Olgunluğa varmanın şartı olan çeşitlilik, o uzanım, o hayatiyet onda yoktur. Güzel bir çocukluk devresinden sonra mavalsız ve hareketsiz kalan insanlar gibi, Sami ulusları en iyi çağlarını ilk yaşlarında geçirmişler ve asla gerçek olgunluğa ulaşamamışlardır."[19]

Renan'a göre Sami ırkından olan toplulukların kafası felsefe yapmaya uygun değildir. Örnek olarak Türkleri ve Arapları anar. Dünyada ırkçılığın babası olarak bilinen Gobineau ise, İnsan Irklarının Eşitsizliği Üzerine adlı yapıtında ırkçı düşüncelerini sistemli biçimde formüle etmiştir. Gobineau bu yapıtında hareket

noktası olarak, toplumların gelişimi ve çözülmesi konularını ele alarak toplumların ve uygarlıkların ilerleme ve gerileme durumlarını araştırmıştır. Gobineau'ya göre toplumların çözülmesine neden olan ekonomik, nedenler değildir. Toplumların gelişmesinde ve yıkılmasında en önemli etken ırktır. Bir kavmin çözülmesi veya soysuzlaşması o kavmin değerini yitirmesi anlamına gelir. Ya da kendi ifadesiyle, "artık o kavmin damarlarında aynı kan dolaşmamaktadır. Yabancı kanların karışımıyla gittikçe melezleşerek ırk değerini yitirmiştir."[20] Melezleşme ise bir kavmi soysuzluğa ve çözülmeye götürür diyerek, bu duruma örnek olarak Yunanlıları ve Romalıları göstermektedir. Gobineau'ya göre bu uluslar, tarihin son çağlarında melezleştikleri için çöküp gitmişlerdir.

Gobineau buradan insan ırklarının eşitsizliği varsayımına geçerek, ırklar arasında eşitlik olmadığı, üstün ve aşağı ırklar olduğu savını ileri sürer. Ona göre insanlık tarihinin başlangıcından bu yana, beyaz, sarı, siyah olmak üzere başlıca üç ırk vardır. Bütün diğer ırklar bu üç ana ırkın birbirleriyle karışması sonucu meydana gelmişlerdir. Bu ırklar içinde en yetenekli ve en yaratıcı olanı, aynı zamanda ileri uygarlıklar yaratanı, bu üstün beyaz ırkın "Aryan" koludur. Bu ırk; Hint, Mısır, Asur, Grek, Roma ve Cermen uygarlıklarını meydana getirmiştir.

Ama ne zaman ki, üstün ırk diğer ırklarla karışmaya başlamış, işte o zaman üstün ırk olma meziyetini kaybetmiştir. Sonuçta Gobineau, Avrupa'nın beyaz Aryan ırkını diğer ırklardan üstün tutarak büyük uygarlıkları bu Avrupa ırkının kurduğunu ileri sürmektedir.

Irkçı, kafatasçı antropolog Vocher Lapogue ise 1896'da yayınlanan Sosyal Ayaklanmalar, Irk ve Toplumsal Çevre adlı yapıtında ırkçı, kafatasçı düşüncelerini anlatmaktadır. Lapogue, "hiçbir insan yoktur ki, damarlarında çeşitli ırkların kanı bulunmuş olmasın" önermesinden hareket ederek mutlak anlamda ari ırkın olmadığını söyler.[21] Avrupalıları, kafatası bakımından üç ırka

ayırır:

Birinci ırktan olanlarda boy aşağı yukarı 1.70'tir. Uzun kafalıdırlar (Dolikosefal). Renk kumraldır.

İkinci ırktan olanlarda boy 1.60 ile 1.65 arasındadır. Kısa kafalıdırlar (Brakisefal). Renk esmerdir.

Üçüncü ırktan olanların boyları kısadır. Renk koyu, kafa oranı da aşağı yukarı 78'dir. Bu ırk, ilk iki ırkın arasındadır. Hatta Lapogue karakter bakımından ikinciden daha düşük oluğunu ileri sürer.

İşte Lapogue, Avrupa halkının bu üç ırka mensup insanlardan meydana geldiğini söyler. Irkın en önemli karakteristiğinin ise, kafa biçimi ve renk olduğunu söyler. Çünkü bu ideologa göre, beden karakteri ile ruhsal ve zihinsel karakterler arasında çok sıkı bir bağ vardır. Örneğin kafa ne kadar uzun olursa ruhsal ve zihinsel yetenekler de o derece üstün olur.

20. yüzyıldaki ırkçılık bu ideologların eseridir. Bu teoriler gerek Hitler faşizmine gerek 20. yüzyıl boyunca dünyayı bir yangın yerine çeviren ırkçılık savaşlarına teorik cephane sağladı. ABD'de siyah-beyaz çatışmasından tutalım da, Almanya'daki Nazi kamplarına, Afrika'daki ırkçılığa kadar dünyanın dört bir yanına zehir gibi saçıldı. Hatta 21. yüzyıla yaklaştığımız şu yıllarda bile bu ırkçı çatışmalar kısmi de olsa devam etmektedir.

DİPNOTLAR

1. Edward Said, Oryantalizm, Pınar Yayınları, Çev. Selahattin Ayaz, 1991
2. a.g.e., s. 18
3. a.g.e., s. 74
4. a.g.e., s. 130
5. Thierry Hentch, Hayali Doğu, Metis Yayınları, Çev. Aysel Bora. 1996, s. 119
6. a.g.e., s. 120

7. a.g.e., s. 118
8. a.g.e., s. 126
9. a.g.e., s. 130
10. a.g.e., s. 131
11. a.g.e., s. 152
12. a.g.e., s. 152, 12
13. a.g.e., s. 152
14. a.g.e., s. 198.
15. S. Yerasimos, Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye, 1. Cilt., Belge Yayınları
16. Tolstoy, Savaş ve Barış, 4. Cilt, Cem Yayınları
17. Edward Said, Oryantalizm, Pınar Yayınları, Çev. Selahattin Ayaz, 1991, s. 59.
18. a.g.e., s. 59
19. a.g.e., s. 245
20. Şazi Kösemnihal, Sosyoloji Tarihi, Remzi Kitapevi İstanbul.
21. a.g.e.

DOĞU DESPOTİZMİ

"Hep doğru söyleyen bir kimseye inanma"
Elias Canetti

Doğulu toplumlar üzerine yazıp da Doğu despotizmi üzerine yazmamak olmaz. Eğer Doğulu toplumların özgünlüğünden bahsedilecekse, ilk başta Doğu despotizmi üzerinde durmak gerekir. Doğulu toplumların orijinalitesi de önemli oranda bu gerçeğe dayanır. Doğu despotizmi hakkında bir şeyler söylemek için Batılı toplumların bazı özellikleriyle karşılaştırma yapmak gerekiyor. Doğu'yu kendine özgü kılan toplumsal gerçeklik ancak böyle anlaşılabilir. Çünkü Doğu uygarlığıyla Batı uygarlığı arasındaki fark coğrafi konumlanışlarından kaynaklanmıyor. Üretici güçler anlamında, sözü edilen bu coğrafyada (Doğu'da) üretici güç, pasif bir güçtür.

İlkel komünal dönemde, daha öncelere gidersek, insanların göçebelikten yerleşik yaşama geçişlerinde coğrafya Doğu'da önemli rol oynamıştır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, üç tip üretim tarzı vardır: "Asyagil Tarzı (Asya Tipi Üretim Tarzı), Antik Tarz ve Cermen Tarzı." Bunlardan ilki Doğulu toplumlarda ortaya çıkarken diğer ikisi Batılı toplumların üretim tarzlarını ifade eder. Doğu ve Batı tarzının en temel özellikleri ise şöyle özetlenebilir; "Batılı sınıflı toplumların sınıfsal devlet tipleri sivil topluma ve dolayısıyla temel sınıflarca simgelenen üretim tarzlarına dayanırken, Asyagil üretim tarzı, Doğu despotizmine dayanır. Bir başka deyişle, kolektif devlet mülkiyetine dayanan Asyagil 'sınıflı' toplumlarda bir 'devlet ideolojisi'nin egemen olmasına karşın, Batılı sınıflı toplumlarda her sınıfın kendi ekonomik uzlaşmazlıklarını yansıtan kendi özgün sınıfsal ideolojisi vardır ve toplumda egemen olan ideoloji 'hegemonik sınıf' olduğu ölçüde egemen sınıfın ideolojisidir."[1]

Asyagil tarzda özel mülkiyet yoktur. Mülkiyet devletindir.

Devletin güçlülüğü de buradan gelir. Güçlü, kutsal devlete karşılık birey ve toplum zayıf düşürülmüştür.

Marx'a yazdığı 1853 tarihli bir mektupta Engels, "toprakta özel mülkiyetin olmaması tüm Doğu'nun anahtarı" diyordu. Toplumda özel mülkiyetin olmaması Asya tipi üretim tarzının en temel özelliğidir. Doğu despotizmi de gücünü bu temelden alır.

Konunun ayrıntılarına girmeden önce "Doğu despotizmi" kavramı üzerine birkaç şey söylenebilir. Her şeyden önce adı nereden geliyor: Despot kelimesinin kökeni Doğulu değil, Yunanca "despotes"ten geliyor. "Evin Efendisi" anlamında kullanılmış. Meydan Larousse Ansiklopedisinde "despotizm" maddesinde şunlar yazılıdır: "Despotizm; siyasal gücü elinde tutan bir kişi ya da grubun keyfi ve sınırsız egemenliği. Bu rejimde, ülke bir anayasaya göre sorumluluk taşıyan makamlarca değil, müstebit bir hükümdar ya da devlet şefiyle onun atadığı ve çok kez kendi yakını ya da koruması altında olan kişilerce yönetilir. (...) Despotizmin her türlüsü otokratiktir. Ama her otokrasi despotizm değildir. Despotizmin en belirgin özelliği, hukuka, yasaya siyasal geleneklere bağlı olmaması ve kişi özgürlüğünü tanımamasıdır.

"Despotizm tarihte, Doğu'nun çokuluslu devletlerinden bazıları için kullanılan 'Doğu Despotizmi' ve Avrupa'da Aydınlanma çağında devletin, halkın iyiliğini düşünen otoriter bir hükümdarca, aydınların ortaya attıkları siyasal kuramlara göre yönetilmesi demek olan 'aydın despotizmi' olarak ortaya çıkmıştır. Batı'da aydın despotizminin esaslarını uygulayan ilk hükümdar Prusya kralı II. Friedrich'tir. Burjuvazinin gelişmemiş olduğu bazı ülkelerde de aydın despotizmi eğilimi öne çıkmıştır. Despotizmin çağdaş örnekleri; totalitarizm ve diktatörlüktür."

Despotizmin Doğu'yla özdeşleştirilmesi 18. yüzyıl Aydınlanmacılarıyla başlar. Batı'da "Doğu despotizmi" kavramını ilk kullananların en tanınmışları Montesquieu ve Fransa'da Aydınlanmacılığın babası sayılan Voltaire'dir. Voltaire, despotizmi krallık iktidarının yozlaşması olarak değerlendirir. Montesquieu ise des-

potizmi, Doğu'nun kökleri çok derinde olan hiç değişmeyecek bir gerçekliği olarak değerlendirmiştir. Hegel ise, Tarih Felsefesi Üzerine Dersler adlı çalışmasında Doğu üzerine düşüncelerini açıklamıştır. Hegel'e göre, dünya tarihine mal olmuş dört devlet vardır. Bunlardan ilki Doğulu, ikincisi Grek, üçüncüsü Roma, dördüncüsü ise Hıristiyan Cermen, yani Alman devletidir. Bu sıralamaya ilişkin şunları belirtir; Doğu'da tek kişi (hükümdar) özgürdür; Grek ve Roma dünyasında ise birkaç kişi. Oysa Hıristiyan Cermen dünyasında herkes özgürdür. Doğu dünyasında ise insanların kendi başlarına olduklarını, yani insanın bu haliyle özgür olduğunu henüz bilmezler, çünkü onlar kendilerinin ne olduğunu bilmezler. Onlar ancak bir tek kişinin özgür olduğunu bilirler. Böylesi bir özgürlük de sadece keyfilik, zorbalıktır. Bu tek kişi, bu yanıyla despottur, özgür insan değildir.

Yine Hegel'e göre; dünya tarihi, Doğu'dan Batı'ya doğru ilerlemektedir. Asya bu tarihin başlangıcı, Avrupa ise sonudur. Bu görüşe göre, dünya yuvarlaksa da tarih onun etrafında bir çember çizmez; belirlenmiş bir doğusu vardır ve bu da Asya'dır. Güneş buradan doğar, Batı'dan batar. Doğu'dan doğan güneş, içeriyi değil, dışarıyı aydınlatır. Hegel'in Doğu hakkındaki bu düşünceleri birçok Batılı düşünürü etkilemiştir. Marx ve Engels de Doğulu toplumlar üzerine değerlendirme yaparken bazı konularda Hegel'in düşüncelerinden etkilenmişlerdir.

18. yüzyıldan itibaren "despotizm" olgusu Batı tarafından, Doğu'ya özgü bir toplumsal gerçeklik olarak kabul edildi. 19. yüzyıldan itibaren de Batı'nın Oryantalist akımlarınca geliştirildi. Burada sorun, "Doğu despotizmi" kavramının hangi güçler tarafından geliştirildiği değildir; Doğu'nun toplumsal gerçekliğini ifade edip etmediğidir. Batılı Oryantalist akımlar ve bu alana ilişkin düşünce üretenler kendi amaçlarına göre bir yaklaşım benimsemiş olabilirler. Biz "Doğu despotizmi" olgusuna Batılılar gibi yaklaşmak zorunda değiliz.

"Doğu despotizmi" bir olgu, bir gerçekliktir. Doğulu toplum-

lar bu gerçekliği yaşadı, hâlâ da yaşıyor. Fakat bu "despotizm" gerçekliği, Doğu'nun değişmez, makûs kaderi değildir. Doğu despotizmi çok eski tarihlerden beri Doğu'da kurumlaşmış bir sistemin adıdır. Eski Doğu uyarlıklarına, Asur despotlarına kadar gidilebilir. Doğu'da bu despotizm konusunda çok şey değişmiş değil, bu da doğru. Eskiden Irak'ta Asur despotları vardı, bugün 21. yüzyılda aynı coğrafyada Arap Emirlikleri ve kralları var. Yukarıda açıklamaya çalıştığım despotizm konusunda Şark cephesinde yeni bir şey yok. Doğu coğrafyasında tarihsel dönem ve koşullar değişmiş olsa da, iktidarların yönetim tarzları farklı olsa da, despotizm bir sistem olarak varlığını sürdürüyor. Ayrıca despotizm sadece belli bir coğrafyaya özgü bir yönetim biçimi de değildir. Bir iktidar bi-çimi olarak modern anlamda aldığı en son biçim, totalitarizm ve diktatörlük rejimleridir.

Ortaçağda Batı'daki krallıklar Doğu'daki despotik iktidarları aratmayacak biçimlerdeydi. Fransız kralı 14. Louis "devlet benim" demişti. Bununla devlet üzerindeki mutlak egemenliğini anlatmak istemişti. 18 yüzyıldan itibaren, Batı'da krallık rejimleri çözüldü. Batılı toplumlar kapitalizmle bu tarihsel dönüşümü gerçekleştirirken, Doğulu toplumlar başta kapitalizm gerçeği olmak üzere birçok nedenden ötürü bu dönüşümü gerçekleştiremedi.

Başlangıçta belirttiğim bir şeyi tekrarlamakta fayda var: Doğu despotizminin özellikleri Batılı toplumlarla kıyaslandığında daha iyi anlaşılabilir. Şimdi şöyle bir karşılaştırma yaparak Doğu'nun kendine özgü gerçekliğine bir bakalım;

DOĞU'DA	BATI'DA
1. Despotizm	1. Liberalizm
2. Militarizm	2. Demokrasi
3. Muhafazakâr gelenekçilik	3. İlerlemeci modernist
4. Devlet ideolojisi	4. Sınıf ideolojisi
5. Devlet mülkiyeti	5. Özel mülkiyet
6. Tekçi ve merkezci	6. Çoğulcu katılımcı

7. Topluma karşı daha güçlü devlet	7. Devlete karşı daha güçlü toplum
8. Birey devlet için	8. Devlet birey için
9. Nakilci sistem	9. Akılcı sistem
10. Uhrevi hayat	10. Dünyevi hayat

Batı'nın toplumsal gerçekliğine karşılık, Doğu'nun toplumsal gerçekliği biraz böyle.

Bu karşılaştırmalı çizelgedeki başlıklar daha da çoğaltılabilir. Tüm bu farklılıkları tek tek ele alıp incelediğimizde Doğu-Batı sistemleri çok daha iyi anlaşılabilir. Doğu-Batı sorunu da temelde bir sistem sorunudur. Doğu'daki bu genel sisteme klasik bir kavramla "Doğu despotizmi" deniyor. Biz bunu farklı bir kavramla da açıklayabiliriz; önemli olan bu kavramın içeriğidir. Biz Doğu despotizmini bir üst kavram olarak kabul edebiliriz. Çünkü Doğulu devletleri tek tek ele al-dığımızda da büyük çoğunluğunu bu üst kavramla açıklayabiliriz. Devletin yönetim şeklinin adları farklı olabilir. Ama yukarıdan aşağıya örgütleniş biçimlerine, hiyerarşik durumlarına, devletin başındaki kişiye ve bu devletin ideolojisine baktığımızda Doğu despotizminin birçok özelliğini bulabiliriz.

19. yüzyıla kadar tüm Doğulu devletler için despotizm yaşanan bir gerçeklik olurken, 20. yüzyılda kurulan "Kemalist Cumhuriyet," devlet biçimi olarak despotik öz taşımakla birlikte, Batılı sisteme göre örgütlenmiş bir cumhuriyettir. Özde olmasa bile biçimde Batılı bir model üzerine kurulmuştur. 85 yıllık Cumhuriyet yönetimine ait kurumlar yaratılmış, ama bu iskeletin eti budu olacak demokratik değerler yaratılamamıştır. Bu yüzden de Doğulu bir devlette bulunan özelliklerin çoğuna sahiptir. Örneğin, Türkiye Cumhuriyeti Devleti, tekçi ve merkezcidir; kutsal devlet anlayışıyla düzenlenmiş bir anayasası vardır. Demokratik değerleri yoktur. Cumhuriyet kurumu olan anayasal bir meclise sahiptir ama MGK gibi bir kurum tarafından yönetilmektedir. Tüm bunlar düşünüldüğünde Türkiye Cumhuriyeti'nin mevcut

durumuyla Batılı bir cumhuriyet konumunda olmadığı anlaşılır. Daha buna benzer birçok nedenden ötürü Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Doğu tipi, despotik bir kışla cumhuriyetidir.

20. yüzyılda Doğu'da kurulan devletlerin birçoğu Doğu tipi dediğimiz despotik yönetim biçimini benimsemiştir. Örneğin, İran İslam Cumhuriyeti, İslamın şeriat esaslarına dayanır. Bu da Doğu despotizminin bir başka özelliği olan ruhani karakterini gösterir. Doğu despotizminin en temel özelliklerinden biri de kendisini dini gelenekli yapılara dayandırmasıdır. Doğu'daki dinsel ideolojilerin toplumda ne kadar önemli bir rol oynadığı biliniyor. Suudi Arabistan krallıklarının despotik rejimleri de dinsel geleneklere dayanır. Bu İslam krallıkları, belki yüz yıl öncesindeki gibi bire bir şeriat esaslarıyla yönetilmiyorlar, ama hâlâ bu gelenek üzerinde örgütleniyorlar. Bu devletler genelde kişi kültü etrafında örgütlenmiş devletlerdir. Yüz yıl öncesine kadar Doğulu İslam devletlerinde iktidarı elinde bulunduran kişiler "Allah'ın yeryüzündeki gölgesi" unvanına sahiptiler. Osmanlı padişahlarının konumu da böyleydi. İran'da şahların, Arabistan'da kralların durumu da buna benzerdir.

Bu devletleri yöneten despotların halka yaklaşımı, iktidar olma ve iktidarı sürdürme biçimleri genelde benzer karakter taşır. Fransız düşünür La Botie'nin bundan beş yüz yıl önce kaleme aldığı çalışması, "Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev" klasik bir despotun iktidar örgütlenmesini çok iyi anlatır. La Botie, Fransa Kralı II. Henri'nin deneyiminden yola çıkarak şunları yazmış; "Bir ülkede tiranı (ya da despotu) koruyanlar atlı insan bölükleri, yaya insan sürüleri ya da silahlar değildir. İlk bakışta inanmak istenmez, fakat gerçek şudur. Tirana destek olan ve tüm ülkeyi kulluk altında tutan hepi topu dört ya da beş kişidir. Her zaman için beş ya da altı kişi tiranın gözüne girmiş, gerek kendilerinden gelen istekle, gerek tiranın çağırısıyla ona yaklaşmış ve böylece gaddarlıklarının, eğlencelerinin yoldaşı, zevklerinin pezevengi ve yağmanın ortağı olmuşlardır. Bu beş altı kişi, şeflerinin top-

lum için kötü olması gerektiği doğrultusunda etkiler yaratmanın yanında, kötülüğün yalnızca şefin kötülüklerinden değil, fakat kendilerinin-kinden de kaynaklanmasını sağlarlar. Bu beş altı kişinin de çıkar sağladıkları beş yüz altı yüz kişisi vardır. Beş altı kişi tirana ne yapıyorlarsa, bu beş yüz altı yüz kişi de altı kişiye aynı biçimde davranır. Bu kişiler, buyrukları altında altı bin kişiyi tutarlar. Kendilerinin para hırslarına ve gaddarlıklarına yardımcı olmaları gerektiğinden, bu gaddarlıklarını uygulamaları için öylesine kötülükler yapmaları istenir ki, ancak kendileri, yasa ve ceza araçlarının sayesinde koruyabilsinler diye bu altı bin kişinin, toplumsal konumlarını yükselterek, ya eyaletlerin ya da mali işlerinin yönetimini verirler. Bunlardan sonra gelenler çok daha fazla kalabalıktır. Bu ağı çözmeye kalkışacak kişi, Homeros'tan zinciri çekerek tüm tanrıları kendi yanına getireceğiyle övünen Jüpiter gibiler. Tiran da bu ipin yardımıyla altı bin kişi değil fakat yüz binlerin, milyonların bağlandıklarını görecektir."[2]

Bir ülkede despot bir iktidarın örgütlenmesi, sistem olarak işleyişi de bu biçimdedir.

"Eski-Doğu" uygarlıklarından Asur İmparatorluğunda, krallar halkın karşısına ya hiç çıkmazlarmış ya da geç çıkarlarmış. Bu şekilde, "aşağı halk tabakalarını" kendilerinin üstün bir varlık olduğuna inandırmayı hedeflemişlerdir. Afrika ülkelerinden Uganda ve Etiyopya'nın kralları için de aynı durum söz konusudur. Örneğin, Etiyopya'nın eski krallarından biri vücudunun herhangi bir yerinden sakatlanmışsa, bütün saray mensuplarının aynı sakatlığı çekmek zorunda olduğunu öğreniyoruz.

"Geçen yüzyılın başında Darfur sarayını ziyaret eden bir Arap seyyah, saray mensuplarının görevlerinin şunlar olduğunu bildirir; sultan, sanki konuşmaya başlayacakmış gibi öksürünce, herkes, dadıların çocukları susturmak için yaptıkları gibi 'şşş şşş' sesini çıkarır. Hapşırınca, orada toplananların hepsi atını süren bir adamın çıkardığı sesi andıran, kertenkele çığlığını taklit eder. Sultan ata binerken düşecek olursa, ardından gelenlerin hepsi-

nin de aynı şekilde düşmesi gerekir. Eyerinde kalan biri, rütbesi ne kadar yüksek olursa olsun, yere yatırılıp dövülür. Uganda sarayın-da, kral gülünce herkes gülerdi. Kral hapşırınca herkes hapşırırdı, üşütmüşse, herkes üşüttüğünü söylerdi."[3]

Hegel, Doğu'da bir tek kişi özgürdür, o da Doğu despotunun kendisi, diyordu. Bu bir Doğu tarzıdır aslında. Doğu'da bir tek despotun dediği olur. Halk ya da yapı bir hiçtir. Despotun egemen olduğu bir ülke toprak ve nüfus bakımdan geniş ve kalabalık olabilir. Nüfusu yüz bin de olsa, on milyon da olsa siyasi anlamda bir kişi demektir. Despotun siyasi iradesi karşısında hiçbir irade yoktur. Despot, bir ülkede iktidarını kurduktan sonra o ülke halkı despot için bir kullar topluluğudur. Çok kısa bir sürede de despotun gönüllü kulları haline gelirler. Halkın üzerinde iktidarını pekiştirmekte despotun dalkavukları büyük rol oynarlar. Bu da despotun bir başka özelliğidir.

La Botie, "halk bir ülkede kullaşmaya görsün, özgürlüğü öylesine unutur ki, artık onun uyanıp yeniden özgürlüğünü ele geçirmesi olanaksızdır. Üstelik halk, çok içten ve istekli bir biçimde kulluk (hizmet) etmeye devam eder. Bu durumu gören, onun özgürlüğünü değil de köleliğini kaybettiğini sanır. İlk başlarda, kuvvetle alt edilmişlikten dolayı ve zorlama nedeniyle hizmet edildiği bir gerçek, fakat bundan sonra gelen kuşak, özgürlüğü hiç görmeyip tanımadığından dolayı, pişmanlık duymadan hizmet eder ve ondan öncekilerin yaptıklarını seve seve yerine getirir. Boyunduruk altında doğan insanlar, kulluk, kölelik içinde büyütülüp eğitilirler. Bu insanlar daha ileriye bakmadan doğdukları gibi bir yaşamı sürdürürler. Ve bulduklarından başka hakları ve malları olabileceğini düşünemediklerinden de öte, Doğumlarındaki durumu doğal durumları olarak kabul ederler."

Despotizm bir sistemdir dedik. "Eski-Doğu'da" Asur kralları, Batı ortaçağ feodalizminde Fransız kralları, 20. yüzyıla kadar Osmanlı padişahları, Rusya'da Çarlar, Çin'de imparatorlar despotik sistemlerin tipik örnekleridir. Bu yönüyle de despotiz-

min bir yönetim/iktidar biçimi olarak evrensel karakteri vardır. Batı'da kralın gönüllü kulları anlamında bir dediğini iki etmeyen saray soytarıları vardır. Doğu'da ise despotun dalkavukları...

Bugün için neler söylenebilir. Klasik anlamıyla ne Doğu'da ne de Batı'da bir despotizm iktidarı görmek mümkün değildir. Ancak Doğu'da, özellikle Ortadoğu'da bazı devletlerin şahsında hâlâ varlığını sürdürdüğünü söylemek çok abartılı sayılmaz. Yakın döneme kadar Irak'taki Saddam iktidarı tipik bir Doğu despotizmi örneği idi. Yönetim devrilmeden önce, Irak halkının geleceği Saddam'ın iki dudağı arasındaydı. Aynı Saddam iktidarı Irak'ta demokratik muhalefetin gelişmesine hiçbir zaman izin vermemiştir. Suriye'de Esat iktidarı da Irak'taki rejimden pek farklı değildir. Benzer bir despotizm örneği Suudi Arabistan kralları için de söylenebilir. Biz bu iktidar biçimlerine Doğu despotizminin son kaleleri ya da son kalıntıları diyebiliriz. Bu iktidarların tümü de egemen Batı tarafından kuşatılmış, hatta kimileri Batı tarafından koruma altına alınmıştır

DİPNOTLAR

1. Asyagil Üretim Tarzı, Çev. Kenan Somer, Birey Toplum Yayınları, 1983, s. 12

2. La Botie, Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev, Çev. A. Ağaoğlu, İmge Yayınları

3. Elias Canetti, Kitle ve İktidar, Ayrıntı Yayınları

ŞARK

"Her gün bir yerden bir yere göçmek ne iyi.
Bulanmadan, donmadan akmak ne hoş."
Mevlana

Işığı Doğu'dan Çalan Örümcek

Bir Kızılderili mitolojisi kitabında karanlık bir dünyada yaşayan hayvanlar kavminin ışığı arama öyküsünü okumuştum. Epey ilgimi çektiği için kara kaplı defterime not etmiştim. Bu mitte anlatılanlara bakılırsa çok eski zamanlarda, hiçbir yerde ışık yokmuş ve hayvan kavimleri karanlıkta tökezleyerek dolaşıyorlarmış. Ne zaman birisi, bir başkasına çarpsa, "Bu dünyada gereksinmemiz olan en önemli şey, ışık doğrusu" diyormuş. Diğeri de "Elbette, en çok gereksinmemiz olan şey ışık" diye yanıtlıyormuş. Sonunda bir toplantı düzenlemişler bu durumdan mağdur olan hayvanlar.

Kırmızı başlıklı ağaçkakan: "Dünyanın Doğu ucunda ışığı olan kavimler bulunduğunu duydum," demiş.

"Güzel, çok güzel" demiş herkes.

"Oraya gidersek belki bize de biraz ışık verirler," diye bir öneri ortaya atmış ağaçkakan.

"Eğer olan ışığın hepsi onlardaysa," demiş Tilki, "birazını bize vermeyecek kadar açgözlü kavimlerdir belki. Belki de oraya işte öylece gider, ışığı onlardan almak zorunda kalırız."

"Kim gidecek?" diye bağırmış hayvanlar hep bir ağızdan. Kimin en güçlü olduğunu, en hızlı koştuğunu, ışığı almakta kimin en başarılı olacağını tartışmaya başlamışlar. Sonunda faregillerden memeli bir hayvan türünden olan possum öne atılmış. "Ben deneyebilirim. Gür, uzun ve güzel bir kuyruğum var ve ışığı tüylerimin arasında saklayabilirim" demiş.

"İyi iyi" demiş diğerleri ve possum yola çıkmış. Doğu'ya doğ-

ru gittikçe, ışık gözlerini kamaştıracak kadar büyümeye başlamış ve possum parlak ışıktan korunmak için gözlerini ovuşturmuş. Dikkat ederseniz bugün bile possumun gözlerinin yarı yarıya kapalı olduğunu, yuvasından yalnızca geceleri dışarı çıktığını görürsünüz. Possum durmadan yola devam ederek doğruca dünyanın öbür ucuna gitmiş ve orada güneşi bulmuş. Güneşin küçük bir parçasını koparmış, gür, güzel kuyruğuna saklamış, fakat güneş çok sıcak olduğundan possumun bütün kürkünü olduğu gibi yakmış. Possum yurduna geri döndüğü zaman kuyruğu bugün de olduğu gibi çıplakmış. Possumu bu halde görenler: "Aman yarabbi!" demişler. "Kardeşimiz gür ve güzel kuyruğunu kaybetmiş ve bizim hâlâ ışığımız yok."

Bu kez de şahin "ben gideceğim!" demiş. "Güneşi kuyruğuma koymaktan daha iyi bir düşüncem var. Ben onu başıma koyarım."

Böylece şahin, güneşin bulunduğu Doğu yönüne uçmaya başlamış. Güneşin koruyucuları, güneşi hırsızlardan korumak için bekçilik yapmaya başlamalarına karşın şahin çok yükseklerden uçtuğu için, onu görememişler. Şahin, tıpkı bugün yaptığı gibi, gökyüzünün en yukarılarından aşağıya pike yaparak dalmış ve pençeleriyle güneşin bir parçasını yakalamış. Güneşi başına koymuş, geri dönmek için yola koyulmuş; ama güneş çok sıcak ve yakıcı olduğundan kafasının bütün tüylerini yakıp kavurmuş. İşte bu nedenle şahinin kafası kel kalmıştır.

Artık hayvanlar üzüntü içindeymişler. "Ne yapacağız? Ne yapacağız?" diye sızlanmışlar. "Kardeşlerimiz ellerinden geleni yaptılar, başka ne yapalım da ışığı elde edelim?" "Onlar bir erkeğin yapabileceği şeylerin en iyisini yaptılar" demişler. Tam o esnada otların arasından gelen kısık bir ses, "Ama bu iş belki de bir dişinin bir erkekten daha iyi yapabileceği bir şeydir," demiş. Herkes, "Kimsin sen?" diye sormuş.

"İnce bir sesle otların arasında gizlenerek konuşan kim?" diye yinelemişler.

"Benim ben, örümcek" diye yanıtlamış ses. "Belki de ben size ışık getirmek için dünyaya getirildim kim bilir. En azından bir de ben denerim ve eğer yanar gidersem siz de hiç değilse büyük savaşçılarınızdan birini yitirmemiş olursunuz."

Daha sonra örümcek büyükanne, biraz nemli çamur buluncaya kadar karanlıkta etrafını yoklamış, çamuru elleriyle yuvarlamış ve ona küçük bir kâse biçimini vermiş. Kâsesini alarak, geriye dönerken yolunu bulabilmesi için ardından lif bıraka bıraka Doğu'ya doğru yola koyulmuş. Örümcek büyükanne çok küçük ve çok sessiz olduğundan güneş halkının ülkesine geldiği zaman hiç kimsenin dikkatini çekmemiş. Yavaşça yaklaşmış, güneşin küçük bir parçasını almış ve onu çamurdan kâsesine koymuş. Sonra, Doğu'dan Batı'ya dönerken güneşin ışığı önünde büyüyüp yayılarak, örmüş olduğu lifi izleye izleye gelmiş. Eğer dikkat ederseniz, örümcek ağının güneşin yuvarlağı ve ışınları biçiminde olduğunu görürsünüz. Ve örümcek, ağını sabahleyin güneş iyice yükselmeden önce, çok erkenden örer. Örümcek büyükanne geri döndüğü zaman: "Teşekkürler büyükanne," demiş bütün hayvanlar. "Sana her zaman saygı duyacak ve seni daima anacağız."[1]

"Işık Doğu'dan Yükselir." Ya Sonra...

Bu mitolojik öyküde ışığın Doğu'dan karanlıklar âlemine taşınması böyle anlatılır. Tarihte benzer birçok mitoloji ve öyküde de ışık önce Doğu'dan yükselir. Öğle vakti Anadolu'ya geçer, akşam ise Batı'ya doğru giderek batar. Doğu-Anadolu-Batı. Güneş ve Dünya ilişkisi. Tarihteki uygarlıklar diyalektiğine ne kadar da benziyor. Tarihte uygarlıkların diyalektiğine baktığımızda da, uygarlıkların önce Doğu'da geliştiği görülüyor; sonra Anadolu, daha sonra Batı.

Işığın, güneşin, iklimin, coğrafi koşulların bununla ne ilgisi

olabilir? sorusunun izini sürdüğümüzde, doğa ile insanın diyalektiğine ulaşıyoruz. İnsan-doğa ilişkisi öteden beri araştırılagelmiştir. Her defasında önemle üzerinde durulan şey, insanın doğa olmadan yaşayamayacağı gerçeğidir.

İnsanların sosyal yaşamında iklim ve coğrafya önemli rol oynar. İnsanları büyük oranda doğa ve iklim koşulları yönlendirir. Dikkat edilirse, ilk uygarlıklar iklim ve coğrafi özelliklerle açıklanmaya çalışılmıştır: İnsan nasıl insan oldu? İnsan nasıl göçebelikten yerleşik yaşama geçti? Uygarlıklar nasıl, ne zaman, nerede ortaya çıktı? gibi soruların cevabı bizi doğaya, iklim ve coğrafyaya götürür. Mesela, neden ilk uygarlıklar çok sıcak ve çok soğuk coğrafyalarda değil de iklimin ılıman olduğu bölgelerde gelişmiştir? Bu durum tesadüfi olmayıp tamamen doğa-insan diyalektiğinin bir sonucudur. İlk insanlar göçebelikten yerleşik yaşama geçerken iklim koşulları ve coğrafi yapının uygunluğuna göre yerleşim alanları seçmişlerdir. Bu tamamen, insanın zorunluluklardan kaynaklanan bilinçli bir tercihidir.

Peki, bu ilk uygarlıkların ortaya çıktığı memleket ne yana düşer? İşte bu ilk uygarlıkların beşiği bizim coğrafyamızdır. Uygarlıkların anavatanı bizim oradadır. Fırat'ın öte yanı Doğu yakasına düşer. İlk Sümer uygarlığı Fırat-Dicle ırmaklarının birleştiği, "Eski-Doğu" uygarlığının merkezi olarak bilinen Irak'tadır. İlk Sümer kenti Uruk olarak bilinir. Gılgamış da buralıdır. Gılgamış "Eski-Doğu" uygarlıklarının ilk destanlarındandır. (MÖ 2700'lü yıllar). Daha sonraki Antik Yunan destanı İlyada büyük oranda Gılgamış'tan etkilenmiştir.

Şöyle bir soru da sorulabilir. Bu ilk uygarlıklara ev sahipliği eden memleketin hamurunda ne var? Ya da bu bereket nereden geliyor. Tanrının bir lütfü mü?

Tarihçiler bu sorulara değişik cevaplar vermektedir. Aristo'dan beri birçok filozof tarihi kendi uygarlıklarından başlatmış ve nalıncı keseri gibi herkes kendisine yontmuştur. Yakın tarihe kadar (19. yüzyıl) ilk uygarlıkların "Eski-Doğu" dediğimiz Mezopo-

tamya, Mısır-Çin-Hindistan'da değil de Antik Yunan'da başladığı öne sürülüyordu. Aristo'ya göre, Yunan iklimi ve coğrafyası uygarlığın ilerlemesine müsait bir coğrafyadır. Bu nedenle de Yunan halkı dünyaya hâkim olmak için gönderilmiş bir halktır. Aristo'nun bu hayalini az da olsa Makedonyalı İskender gerçekleştirmek istemiş, Büyük İskender'in Şark istilası, Yakındoğu ve Mısır'ı, Yunan'a boyun eğdirmiş ve Şark'ı Yunanlaştırmak istemiştir.

Şimdi tekrar sorumuza dönersek; tarihte ilk uygarlıkların Doğu'da gelişmiş olması yerkürenin iklimi ve coğrafi koşullarla açıklanmıştır. Tarih filozofları dünya yerküresini bayındır kesim olarak yedi iklim bölgesine ayırmıştır. Yerkürenin yedi iklim bölgesine ayrılışını, bu bölgelerin iklim ve coğrafyalarını incelediğimizde ilk uygarlıkların neden Doğu'da subtropikal iklim coğrafyalarında geliştiğini daha iyi anlıyoruz. Bu konuda bir otorite olarak tanınan Şark filozofu İbn-i Haldun bu yedi iklim bölgesi teorisinden hareketle şu görüşleri ileri sürmektedir.

İbn-i Haldun'a göre dünya yerküresi bayındırlık bakımından yedi iklim bölgesine ayrılır. Bu iklim bölgelerinden birinci ve yedinci iklim bölgeleri çok sıcak ve soğuk bölgeler olduğundan insan yaşamına pek elverişli değildir. Çünkü böylesi iklimlerde insanlar çalışma ortamı bulamaz. Yerleşik yaşama geçmekte zorlanır. Bu nedenle, göçebelikten yerleşik yaşama geçen ilk insanlar ılıman iklim bölgelerini tercih etmişlerdir. Bu elverişli coğrafyalar, üçüncü, dördüncü ve beşinci bölgelerdir. En çok tercih edilen ise dördüncü bölgedir. Bu bölge Fırat-Dicle çevresi ve Ortadoğu'dur.

İbn-i Haldun bu görüşlerini şöyle özetliyor. "Yeryüzünün karalar kesiminde toplumsal yaşam ve uygarlık gelişimi, karaların (yeryüzünün) orta kesimindedir. Bu kesimin güneyinde ısının çok yüksek ve kuzeyinde ise çok düşük olmasından ileri geliyor bu durum. Kuzey ve Güney, sıcaklık ve soğukluk yönünden birbirinin karşıtı olduğu için bu iki yakadan ortaya doğru gidildikçe

ısı durumunun değişik olması gerekir. Bu nedenle orta kesimlerin havası daha normal olur. Öyle ise, dördüncü bölge, bayındır kesimlerdir.

Ondan sonra ise kıyılardaki üçüncü ve beşinci bölgeler gelir. Yaşanılabilir iklimler açısından, onları ikinci ve altıncı bölgeler izler ki; normal havadan en uzak olanlardır. Onun için, bilimler, sanatlar, yapılar, giysiler, içecekler, meyveler, hatta öteki canlılar, sözü edilen orta bölgede oluşan ne varsa hepsi, ortalama iklim özelliğine dayalı oluşmuştur. Bu üç bölgenin insanları da daha normal yapıda, normal renkte, normal ahlakta ve normal inanıştadırlar. Bu bölgelerdeki peygamberlikler de aynı özelliğe bağlı olarak ortaya çıkmıştır."[2]

İbn-i Haldun'un bu söyledikleri Eski-Doğu tarihinde yaşanmış olgulardır. İlk uygarlıkların Eski-Doğu uygarlıkları olduğu noktasında, Doğulu olsun Batılı olsun birçok tarih filozofu hemfikirdir.

Eski-Doğu'nun ilk uygarlıklar diyalektiğine baktığımızda bu uygarlıkların subtropikal bölgelerde ortaya çıktığını tarihsel belgelerden anlıyoruz. Bu ırmaksal uygarlıklar, İbn-i Haldun'un belirttiği 3, 4 ve 5. bölgelerde ortaya çıkmışlardır. Bunlar sırasıyla Fırat-Dicle boyunda, Mezopotamya'da ortaya çıkmış Sümer ve Babil uygarlıklarıdır ki, bu uygarlıklar Irak çevresinde gelişmiştir. Nil boyundaki Mısır, Ganj boyundaki Hint uygarlıkları, sarımavi ırmak boyundaki Çin uygarlıkları gibi. Bunların tümü de ırmaksal iklim coğrafyalarında doğup gelişmişlerdir. İlk insan topluluklarının yerleşim merkezi olarak nehir boylarını seçmeleri o dönemin zorunluluklarından kaynaklanan bilinçli tercihlerdir.

19. yüzyıldan itibaren Avrupa merkezli tarih anlayışı, Eski-Doğu uygarlıklarını yok sayarak, tarihi Antik Yunan'la başlatır. Bunda Batı şovenizminin etkisi vardır. Egemen Batı, Antik Yunan'ı kendisinden sayıyordu. Bu nedenle de Yunan'ı başlangıç kabul etmiştir.

20. yüzyıldan itibaren uygarlık tartışmalarıyla ilgili farklı dü-

şünceler gelişti. Özellikle Mezopotamya'daki kazılardan sonra bazı Batılı tarihçiler, tarihin Yunan'la değil de Eski-Doğu denilen Sümer-Babil uygarlıkları ile başladığını öne sürdüler. (Burada hemen bir noktayı hatırlatalım, tarih derken kastedilen uygarlık tarihidir.)

Batılı düşünce adamı Alfred Weber'e göre Yunan felsefesinin oluşmasında Eski-Doğu uygarlıklarından Mısır'ın etkisi önemlidir. Weber'e göre Yunanlılar Mısır'la temasa geçmeden önce Antik Yunan'da gerçek anlamıyla bir Yunan felsefesinden bahsedilemez. Weber, tarihin iki döneminde Doğu'nun bilim ve düşünce alanında Batı üzerinde etkide bulunduğunu belirtiyor. Bunlardan birincisi Eski-Doğu felsefesinin Mısır üzerinden Antik Yunan'ı etkilemesi; ikincisi ise MS 9. yüzyıldan itibaren Şark İslam felsefesinin İtalya ve İspanya üzerinden Avrupa Rönesans'ına etki etmesi.[3]

Eski-Doğu'nun Antik Yunan'a etkisinin ne olduğu konusunda birçok şey söylenebilir. Eski-Doğu uygarlıklarından Mısır'daki geometri, Babil'deki astronomi bilimi Yunanlı düşünce adamlarını etkilemiştir. İlk Yunan filozoflarından Thales'in bu alandaki düşüncelerinin Eski-Doğu'dan esinlendiği ileri sürülür. Eski-Doğu'da bilimsel alandaki çalışmaların çok sistemli olmadığı, yerli yerine oturmadığı yönündeki görüşe katılmamak mümkün değil. Bilim ve düşünce sistemlerinin ayakları üzerinde durmasını sağlayan Antik Yunan uygarlığı olmuştur. Böylesi bir değerlendirme objektifliğe daha denk düşer kanısındayım. Zaten çoğu defa, akılcı, özgür düşünce Yunanlıdır derken biraz bu gerçeklik anlatılmak istenmiştir. Aristo ve Platon bu yönüyle felsefi düşünce alanında birer ilk sayılırlar. Aradan iki bin beş yüz yıllık bir zaman geçmesine rağmen felsefe yapmak isteyenler, düşünce üretmek isteyenler hâlâ Yunan felsefe ve düşünce hayatının bu öncüllerini merakla okurlar. Düşünce dünyasının deryası olarak tarihe geçmişlerdir. Eğer uygarlıklar tarihinde bazı şeyler yerli yerine oturtulacaksa, Batı şovenizmine düşmeden uygarlıklar ta-

rihine objektif yaklaşmak gerekir.

"Işık Doğu'dan Yükselir" sözü, aslında güneşin Doğu'dan doğduğunu anlatsa da bu uygarlıkların ortaya çıkıp gelişmesi olarak da yorumlanabilir. "Işığı Doğu'dan çalan örümcek" misali, uygarlıkların ortaya çıkıp gelişmesine de yorumlanabilir. Işığı Doğu'dan çalan örümcek büyükanne, Doğu'ya gelip güneşten bir parça kaparak karanlıkta kalmış hayvan kavmini aydınlatmak istemiştir.

İnsan toplulukları da tarihin ilk dönemlerinde bu öyküdeki gibi deney-tecrübe anlamında birbirinden yararlanmak istemişlerdir. İlk insanlara dair öyküler çokça anlatılır. Karanlıkta el yordamıyla neler yaşandığı biliniyor. Tarihin bu ilkel dönemlerinde insanlar hep aydınlığa doğru ilerlemek, ona (deney-tecrübe) ulaşmak istemiştir.

Tarihte göçebe topluluklar yerleşik uygarlıklardan yararlanmıştır. Böylesi bir değerlendir-menin kanıtı ise tarihteki uygarlıklar diyalektiğidir. Şöyle bir bakalım uygarlıklar tarihine, hepsi birbirini beslemiştir: İlk önce Eski-Doğu uygarlıkları Mezopotamya, Mısır, Hint, Çin, Anadolu; sonra Antik Yunan, Roma, İslam uygarlığı ve Batı Rönesans'ı. Bütün bu uygarlıklar evrim-devrim sıçramalarıyla şu ya da bu oranda birbirine etkide bulunmuş ve birbirini beslemiştir.

Doğu'nun Şark'ı

Doğu coğrafi bir yön olarak geniş anlamda yerkürenin büyük bir bölümüne tekabül eder. Tarihten günümüze değişik adlarla anılagelmiştir. Modern zamanlarda da birden fazla ad kullanılmaktadır, bu da Doğu'nun kendi içinde parçalara ayrıştırılmasından kaynaklanmaktadır. Örneğin Uzakdoğu, Ortadoğu ve Yakındoğu gibi. Dünya yuvarlak olduğundan doğu da diğer yönler gibi görecelidir. İnsanın durduğu yere göre Doğu değişir. Örne-

ğin Londra'dan bakan birisi için Ankara doğu olur. Ankara'da duran birisi için de İran doğu olur. Tersinden bakacak olursak, Ankara İran için Batı olurken, Londra Ankara'da duran birisi için Batı olur. Doğu'nun parçalara bölünerek ifadelendirilmesi Batı bakışlı bir ifadelendirmedir. Batı merkez alınarak bu coğrafi yön tasnifi yapılmıştır. Bu anlamda, şu an Batılı argümanları kullanmış oluyoruz. Tabii burada önemli olan bu argümanlara nasıl yaklaştığımızdır.

Uygarlıklar tarihinde Doğu'nun Batı'ya nazaran daha uygar olması ilk defa Roma İmparatorluğu döneminde gerçekleşmiş. O döneme kadar Yunanlılar etkin olduklarından, dün-yanın merkezine kendilerini koyuyorlardı. Uygarlığı da coğrafi olarak ikiye ayırıyorlardı. Yunanlılara göre bir yanda iklimi sıcak güney, diğer yanda da barbar halkların yaşadığı soğuk kuzey mevcuttu. Yunanlıların dünyayı uygar ve barbar diye ikiye bölüşü bu biçimdeydi.

Doğu'nun Şark'ından kastım, Ortaçağ'a damgasını vuran İslamın doğuşudur. Diğer bir deyişle, Şark'ın İslamıdır. Geniş anlamda Ortaçağ'ın Doğu'sunu bütünüyle İslamiyetle açıklayamayız. Çünkü İslamiyet 1400 yıllık tarihsel geçmişinde hiçbir zaman Doğu'ya bütünüyle egemen olamadı. Ortadoğu ve Yakındoğu (Ön Asya) gibi coğrafyalara egemen olmuş, ancak Uzakdoğu'ya yayılamamıştır. Belki etkileri olmuştur, ama bir sistem olarak egemenliğinden bahsetmek mümkün değildir. Bu yüzden İslam uygarlığını coğrafi bir terimle ifade ederek Doğu'nun Şark'ı demek daha mantıklıdır.

Bazı tarihçiler İslam uygarlığını dört tarihsel dönemde değerlendirmektedirler. Coğrafi bölge olarak da İslam dünyasının üç bölgede etkili olduğu ileri sürülüyor. Öncelikle bu Şark İslamının dört dönemine kısaca da olsa bir göz atıp tanımaya çalışalım. İslamın birinci dönemi 610'lu yıllardan 8. yüzyılın ortalarına kadar devam eder. Bu dönem İslamın ilk yılları ve yayılma dönemidir. Bu dönemin dinamik bölgesi Arapların yönetimindedir.

İkinci dönem ise 8. yüzyıldan 11. yüzyıla kadarki dönemdir. Bu dönemde Şark'ın İslamı kültürel alanda yabancı uygarlıklarla temas halindedir. Bu ikinci döneme egemen olan ülke İran'dır. Üçüncü dönem ise 11. yüzyıldan 19. yüzyıla kadarki dönemdir. Bu dönem İslam Ortaçağı olarak bilinir. Bu dönemde önemli rol oynayan siyasi güç Türklerdir. Osmanlı'nın Avrupa'ya yayılışı söz konusudur. İslamın Afrika'da, Orta Asya'da, Hindistan'da, Malezya'da ve Endonezya'da ilerleyişi bu sekiz yüz yıllık tarihsel dönemde cereyan etmiştir. Yine bu dönem, Avrupa devletlerinin denizlere hâkim oluşuna ve Osmanlı'yı durduran, gerileten yeni bir dönemin başlangıcına sahne olmuştur. Dördüncü dönem ise 19. ve 20. yüzyıllardır. Bu dönem; İslamda kültürel mayalanma ve modernleşme dönemi olarak bilinir. Siyasi İslam bakımından yeni bağımsızlıklar ve İslam dünyasının yeniden Arapların eline geçmesi söz konusudur.[4] Dördüncü dönem olarak bilinen 19. ve 20. yüzyıllarda egemen güç Avrupa devletleridir. Batılı devletler emperyalist fetihlerle Doğu'ya doğru yayılmaya çalışmaktadır. 19. yüzyılın başlarından 20. yüzyılın 2. emperyalist savaşına kadar olan tarihsel sürece Batı'nın İslamın Şark'ına üstünlüğü dönemi de denilebilir.

Sözü edilen dört tarihsel dönemin de kendi içinde ayrı özgünlükleri vardır. Fakat Şark'ın 1400 yıllık tarihsel sürecine damgasını vuran asıl olarak egemen güçlerdir. İslam dünyası olarak bilinen Doğu'nun Şark'ı kendi içinde bölgelere ayrılır. Yazar Albert Hourani Arap Halkları Tarihi adlı kitabında konuya ilişkin şunları belirtiyor: "İslam dünyası her biri kendi iktidar merkezine sahip üç geniş bölgeye ayrılabilir. Bu bölgelerin birincisi İran'ı, Ceyhun Irmağı'nın ötesindeki toprakları ve Güney Irak'ı kapsıyordu. 10. yüzyıldan sonra Bağdat bir süre için iktidar merkezi olmaya devam etti. Bağdat, zengin bir tarımsal bölgenin ve geniş bir ticaret şebekesinin orta ye-rinde bulunuyordu. Ve Abbasi halifelerinin hükümdarlık yüzyıllarında sağladığı büyük bir etki ve prestije sahipti.

İkinci bölge, Mısır, Suriye ve Batı Arabistan'ı kapsıyordu. İktidar merkezi Kahire idi. Fatımiler tarafından inşa edilen bu kent, geniş ve üretken bir kırsal kesimin orta yerinde ve Hint Okyanusu dünyasını Akdeniz dünyasına bağlayan bir ticaret sisteminin merkezinde bulunuyordu, üçüncü bölge, Magrip'i ve İspanya'nın Endülüs olarak bilinen Müslüman kesimlerini kapsıyordu. Geniş tarım alanları olan Afrika ile Akdeniz dünyasının farklı kesimlerinin arasındaki ticaretin denetlenebildiği noktada yer alan bu bölgede birden çok iktidar merkezi bulunuyordu."[5]

Doğu'nun Şark'ı dediğimiz İslam dünyasının dört tarihsel döneminde ve Albert Hourani'nin belirttiği her üç bölgede de, tarihi yapanlar kendine İslamiyeti ideolojik kılıf seçmiş Şark'ın barbar topluluklarıdır. Bunlar Araplar, Farslar, Türkler ve Moğollardır. Bu dört ulus da Şark'ın egemen barbar topluluklarıdır. Doğu'nun Şarkı'nda 1400 yıllık tarihsel döneme damgasını vuran, bu barbar gelenekli uluslardır. Doğu'nun Şark'ı dediğimiz İslam uygarlığı, bu egemen ulusların dışında açıklanamaz. Birçok nedenden ötürü Şark tarihinin ana maddesi barbarlardır. Batı'da tarih daha çok sınıf savaşları ile açıklanır; Doğu'da ise tarihin barbarların birbirleriyle savaşımının tarihi olduğu anlaşılıyor. Tarihte barbarların oynadığı rol irdelenmedikçe Doğu coğrafyasında egemenlik kurmuş devletlerin gerçek karakterleri yeterince anlaşılamaz. Mesela tarihten günümüze kadar gelen Türk devletlerine baktığımızda barbarlığın yoğun etkilerini görürüz. Türkler barbarlık döneminin tüm yıkıcı yanlarını idari sistemlerinde devam ettirmişlerdir. Bir yerde Mevlana şöyle der: "Eğer yıkılacak bir yer varsa Türkleri, yapılacak bir yer varsa İranlıları çağırın."

İbn-i Haldun da Şark'ın barbar gelenekli ulusları için iyi şeyler söylememektedir: "Bu toplumların, başka toplumları kendi boyundurukları altına alarak köleleştirebilir olmaları, kendilerinden başka toplumlara karşı olan savaş güçlerinden, savaşkanlıklarındandır. Bunlar yerleşik halklara oranla, yabanıl, yırtıcı hayvanlar gibidirler. Bu toplumlar; Araplar, Zenatililer ve onların durumun-

da olan Kürtler, Türkmenler ve Sihhaceliler'den Müslesimlerdir. Bu yabanıl toplumların, varlıklı duruma gelebilecekleri yurtları, sevip kalabilecekleri ülkeleri yoktur."[6]

İbn-i Haldun Müslüman bir Şarklı olmasına rağmen Araplar hakkında ağır ithamlarda bulunur. Haldun'a göre Araplar çok barbar bir toplumdur. Barbar (yabanıl) olma alışkanlıkları ve nedenleri, onlarda bir huy, bir karakter durumuna gelmiştir. Barbarlık onların katında hoş, tat alınacak bir şeydir. Bu, sözünü geçiren bir yönetim düzeninin dışında kalmış olmalarından ve bir devlet politikasına uyma zorunluluğu duyamayışlarındandır. Böyle bir şey, bayındırlığa, yerleşik toplum uygarlığına terstir. Onunla çatışır, çünkü Arapların geleneksel yaşam biçimlerinin hepsi, göçebe zorbalıkta toplanır. Böylesi bir durumun toplumu uygarlığa götürecek ağırbaşlılıkla bağdaşmadığını öne sürer. Yine Haldun'a göre başka toplulukların ellerindekini yağmalamak da, Arapların doğal yaşamlarının gereklerindendir. "Rızık"ları (geçimleri) kargılarının, mızraklarının gölgesinde sağlanır.[7]

İbn-i Haldun'un Araplara ilişkin söyledikleri Şark'ın diğer barbar gelenekli ulusları için de ileri sürülebilir, çünkü 7. yüzyılda Arapların Mezopotamya ve Anadolu'da yaptığını 10. ve 13. yüzyıllarda Türkler ve Moğollar farklı biçimlerde yapmışlardır. Şark toplumları farklı tarihsel dönemlerde iki büyük barbar akınına uğramıştır. Bunlardan birincisi 7. yüzyıldan itibaren Arapların İslamiyet adına yaptığı akınlardır. İkincisi ise 10. ve 13. yüzyıllarda, Kuzeyden Anadolu'ya Türk ve Moğol akınlarıdır. Şark tarihi açısından, bu barbar akınları yerleşik toplumlar için bir vahşet olmuştur. Tarihin belli vahşet dönemleri vardır. Şark'ta bu vahşet dönemleri barbar akınları ile açıklanır.

DİPNOTLAR

1. Alice Mairrotti, Carol K. Rachlin, Kızılderili Mitolojisi, çev. Önsal Özünlü, s. 46

2. İbn-i Haldun, Mukaddime, çev. Turan Dursun, Onur Yay. 1.Cilt 1. Baskı, s. 215-216

3. Ali Bulaç, İslam Düşüncesinde Din-Felsefe-Vahiy-Akıl İlişkisi, Beyan Yay., s.13-14

4. Andre Miguel, İslam ve Medeniyeti, Birleşik Yayın-Dağıtım, çev. Ahmet Fidan, Hasan Menteş, s. 9

5. Albert Hourani, Arap Halkları Tarihi, çev. Yavuz Alogan, İletişim Yayınları, 1. Baskı, 1997, s. i 14

6. İbn-i Haldun. a.g.e., s. 340,

7. İbn-i Haldun. a.g.e., s. 348

DOĞU TARİHİNİN ÖZNESİ BARBARLAR MI?

Doğu tarihsel süreçte en büyük talana barbarlar tarafından maruz kaldı. O halde Doğu coğrafyasında tarihin öznesi barbarlar mı? Doğu'da olduğu gibi Anadolu'da da tarih, barbar gelenekli ulusların tarihidir biraz da. Coğrafyası, iklimi insan yaşamına uygun Anadolu'yu duyan, binmiş atına, dörtnala tutmuş Anadolu'nun yolunu. Asya'nın soğuk iklimlerinde yaşayan barbar toplulukların güneşin doğduğu tarafı tercih etmeleri boşuna değildir. Tarihte barbarların iki önemli özelliğinden bahsedilir. Biri kendi iç yaşamlarında eşitlikçi düzen kurmuş olmaları, diğeri ise kendilerinden olmayan yabancı topluluklara karşı saldırgan ve yıkıcı yanlarının gelişkin olmasıdır. Barbarlar kendi topluluğundan olmayan halkları "Yabancı" olarak görüp, öyle davranmışlardır. Barbarlıkta "Öteki" olanın adı, kendinden olmayan anlamına gelen "Yabancı"dır. Bu nedenle "Öteki"nin tarihi de barbarlık kadar eskidir.

Barbarlık, insanlık tarihinin evrim ve devrim aşamasının yabanıllık konağından sonra gelir ve kendi tarihi içinde belli dönemlere ayrılır: aşağı barbarlık, orta barbarlık, yukarı barbarlık. Birçok mesele gibi barbarlık da tarih içinde yerli yerine oturtulmuş değildir. Bu konuda çok kapsamlı araştırmalar yapılabilmiş değil. Bu alana ilişkin yazan her tarihçi konuyu kendine göre yorumlamıştır. Örneğin, Batılı Oryantalistlere göre, Doğulu ulusların hepsi barbardır. 19. yüzyıldan itibaren Batı ideolojisi, Doğuluları barbar uluslar olarak adlandırmıştır. Barbar gelenekli uluslara karşı tamamen önyargılara ve ideolojik tutuma dayanan bir yaklaşım egemendir.

Örneğin Büyük Larousse Ansiklopedisi'nin "Barbarlar" maddesinde şunlar yazmaktadır. "Uygarlaşmamış ilkel topluluk, barbar akınları, amansızca davranan, şiddet kullanan, kırıcı, vahşi kimse için kullanılır. Bu barbarlar binlerce suçsuzu öldürmüşlerdir."[1]

Tarihte birçok Batılı ulus barbar gelenekli olmasına rağmen, nedense 19. yüzyıldan itibaren barbarlık sanki Doğulu uluslara özgü bir tarihsel sürecin adıymış gibi algılanmaktadır. Doğulu uluslar barbarlıkla özdeşleştirilmektedir. Böylesi bir değerlendirme Batı'nın egemen ideolojileri ile doğrudan ilgili bir tutumdu. Batı sömürgeciliği Doğu'ya yayılmak için Oryantalizmi buldu. Oryantalizm Doğu toplumlarının Batı tarafından yeniden inşasıdır. Diğer bir deyişle, Doğu'nun Batılılaştırılmak istenmesidir.

Batı coğrafyasında kapitalizm daha erken gelişti. Batılı devletler kapitalizm etrafında kendilerini yeniden yapılandırdı. Doğu despotizmi olgusundan ötürü, Doğulu ve Anadolulu halkların kapitalizme geçişi daha yavaş ve geç olmuştur. Doğulu ulusların barbar, geri, ilkel olarak adlandırılmasında kapitalizm büyük rol oynadı. Uygar uluslar, kapitalist uluslar oldu. Kapitalizme geçmeyenler de barbar uluslar olarak kaldı. En azından Batılı düşünme tarzında dile gelen gerçek bu oldu.

Tarihte gerek Doğu'da gerek Anadolu'da tarihi çekip çeviren güçler bu barbar topluluklar oldu. Barbarlık geleneği tarihin çok eski dönemlerine dayanır. Perslerin, Asurların, Greklerin Anadolu'yu işgalinden tutalım da 7. yüzyılda Arapların, 11. yüzyılda Türklerin, 13. yüzyılda Moğolların istilasına kadar devam eden bir barbar akını söz konusudur. Barbarların kendi içlerinde eşitlikçi, kan kardeşliğine dayalı bir düzen sürdürdüklerini belirtsek de bu bütün barbarlık aşamalarını kapsamamaktadır. Özellikle barbarlığın yukarı konağının kendi içinde tamamen eşitlikçi bir düzen olduğu ileri sürülemez. Eşitlikçi komünal yaşam daha aşağıdaki konağa tekabül eder. Anadolu coğrafyasında, barbarların ikinci özelliği olan yıkıcı yanları oldukça gelişkindir. Tarih içinde barbar akınlar birçok yerleşik medeniyeti yıkmıştır. "Antik medeniyeti deviren güç, toplumun kendi içinden doğan, sınıf çıkarı güden bir sosyal sınıf olamamışsa da, toplum dışından başka bir toplumun vurucu gücü gelerek eski medeniyeti yıkıp yerle bir etmiştir. Dışarıdan gelen bu güce, Greklerin 'Yabancı'

anlamında kullandıkları barbar adı verilmektedir."[2]

Barbarlar, neden kendi dışındaki toplulukları yabancı görmüştür; ya da bir barbar topluluk yerleşik bir ulusla diyalog yolunu neden seçmemiştir gibi sorular sorulabilir. Bu konuda tarih ki-tapları çok şey yazmamaktadır. Modern tarih yazarları, tarihte barbarların oynadığı rolü önemsemedi. Bir uygar insan için barbar, vahşi tabiatlı, uygarlıkla tanışmamış, evrim geçirmemiş insandır. 19. yüzyıldan beri yazılı tarih, barbar olana bu tarzda yaklaştı. Yunan kültüründe öteki olanın adı "Barbar"dır. İlkçağ Yunan Uygarlığı barbarlığı önemsemedi. Batı'daki tarih yazarları da barbarı Yunan düşüncesinden öğrendi.

Barbar kendinden olmayanı neden "Yabancı" görür ya da neden ona saldırır? Bu sorunun cevabı, barbar toplulukların yaşam tarzlarında ve geleneklerinde saklıdır.

İlk insanlar, klandan kabileye doğru kan bağı temelinde örgütlenmiştir. Barbarlık da başlangıçta dar bir örgütlenmeden yola çıkar; aynı topraklar üzerinde yaşayan, aynı dili konuşan ve tarihsel kültürel etkinlikleri ortak olan bir topluluktur. Çekirdek örgütlenmesinde kandaş aile vardır. Böylesi bir topluluk kendi içinde yekvücut olurken, dışa karşı kapalı bir topluluk olarak kalmıştır. Her barbar topluluk aynı zamanda göçebe bir topluluktu. Yerleşik yaşama geçişin ortamını ise iklim coğrafyası uygun olan yerlerde aradı. Askeri alanda güçlü olan barbar topluluklar, yerleşik yaşama geçmiş uluslara karşı hem kendilerini korumuş hem de uygun fırsatlar kollayarak yerleşik ulusların elindeki hazır imkânlara el koymuşlardır.

Tarihteki barbar akınlarında insan yaşamına elverişsiz doğa koşullarının da rolü olmuştur. Özellikle Orta Asya'da yaşayan birçok barbar topluluk, Anadolu'ya sırf bu yüzden göç etmiştir. Çok eski tarihlere gitmeye gerek yok. Daha yirmi otuz yıl öncesine kadar kendi coğrafyamızda da göçerler yaşamaktaydı. Bu göçerler koyunlarını, atlarını önlerine katıp daha sıcak bölgelere göç ederlerdi. Anadolu bu yönüyle de bir göçerler yurdudur. Kış

geldiğinde, Doğu Anadolu iklimi soğuk olur. Göçerler de bunu bildiğinden daha kış gelmeden iklimi sıcak güneydoğuya yol alırlar. Göçerler, yakın zamana kadar Anadolu ve Mezopotamya'nın bazı bölgelerinde yaşamlarını bu şekilde sürdürüyorlardı.

Barbar akınların tarihi incelenirken, özellikle ilk dönemlerdeki bu doğal koşullar unutulma-malıdır. Barbar akınlarında iktisadi koşullar da belirleyici rol oynamıştır. "İster Kuzey'den, ister Güney'den, ister Doğu'dan, ister Batı'dan gelmiş olsun, bütün barbar akınları hep çökmek üzere olan antik medeniyetler yönünde hareket etmişlerdir. Bu koşullar, tek yanlı olarak çoban göçebeliğinin içgüdüsüyle devresel göçlere bağlanamaz. Göçler her zaman olağan bir durumdur. Neden barbarlar her yıl medeniyetler üzerine göç ve istila yapamadılar; çünkü 15. yüzyıldan beri antik bezirgân üretim biçimine kesin olarak son veren modern kapitalizm oldu. Daima yeniden üretim yapan egemen bir sosyal düzen başladı, bu da iç çelişkilerini çökmeden çözümleyecek olan sosyal devrimleri olanaklı kıldı."[3]

Barbarlar Anadolu'ya akın ederken iki yolu kullandılar: Kuzey yolu ve güney yolu. Tarih boyunca her iki yoldan da yüzlerce barbar akını gerçekleşmiştir Anadolu'ya. Öyle çok eskilere gitmeye gerek yok. Milattan sonraki dönem bu barbar gelenekli ulusların fetihleriyle doludur. Tarihte, güney yolu üzerinden Anadolu'ya açılan barbar gelenekli Araplar 7. yüzyılda İslamiyeti yayma adı altında Mezopotamya ve Anadolu coğrafyasını fethetmişlerdir. Kuzey yolundan ise 11. yüzyılda Türkler, 13. yüzyılda Moğollar Anadolu'yu fetheder. Güney yolu için tarihçiler, "Kâlû Belâ"dan beri vardır, derler. Güneyden Anadolu'ya girmek isteyenler tarih boyunca bu yolu kullanmıştır. Birçok barbar topluluk, daha Anadolu'ya varmadan, Arap Yarımadası'nda başka halklarla savaşlara tutuşmuştur. Askeri açıdan güçlü olmayan barbar halklar Anadolu'ya girememişlerdir. Bu nedenle her barbar ulus fetih hareketlerinde mutlak zafer kazanamamıştır.

Şöyle bir soru sorulabilir: Anadolu'da yerleşik bir uygarlık

kurmuş medeni bir toplum, barbarlara neden yenilir? Zira birçok tarihçiye göre barbar topluluklar genellikle medeni toplumlardan daha geri sayılmaktadır. "Tarihte geri bir toplum olan barbarlık, nasıl oldu da ileri bir toplum olan medeniyeti, hem de o kadar sık, sarkaç düzeniyle alt edebildi? Tarihsel maddecilik adına konuşanların bile yazamadığı için tabu konusu saymaktan kurtulamadığı bu konunun tartışılması uzun sürer. Barbarlığı medeniyete üstün kılan güç, tarih öncesi toplumla tarihsel toplum arasındaki sosyal yapı çelişkisinden ileri gelir. İki düzenin bin bir ve sonsuz ayrıntıları uzun sürer.

Kısacası, medeniyet kişi çıkarcılığını özgürlük gibi güzel bir sözle giydirip kuşatmış bir düzendir. Barbarlık, geri ve ilkel de olsa toplum kolektivizmini savunmaya bile kalkışmaksızın yaşayan düzendir. Nedense üzerinde hiç durmak istenmeyen bu gerçek, bütün tarih kilitlerini açacak biricik anahtardır. Barbarlık, yaratıcılığıyla ya da insanüstü talihiyle değil, elinde bilmeyerek tut-tuğu o ilkel komünal adlı anahtarladır ki tarihin bin bir görkemli medeniyet kapısını açmıştır. O barbar fetihlerini, bugün en basit ilkokul kitaplarında bile görmek güç değildir."[4]

Barbarların tarihte oynadıkları rolü olumlayan Hikmet Kıvılcımlı farklı sonuçlara ulaşmıştır. Birçok tarihçi, düşünce adamı, tarihteki barbar akınlarını lanetlerken, Kıvılcımlı, bar-barların bu akınlarını tarihsel devrimlerin ilerletici gücü olarak değerlendirmektedir. Bunu ise tarihteki medeni uygarlıkların çözemediği sorunları barbarların çözebilmiş olmasına bağlamaktadır. Kıvılcımlı şöyle açıklıyor bu durumu: "(...) Barbar insanın medeniyete üstün gelmesi için birinci koşul, medeniyet temeli olan yanıltıcı ekonomik gelişimin durması ve çökmesidir. Yalnız bu koşul, tarihte medeniyetlerle barbarların alt üst gidişleri içindeki akımın olumsuz kutbudur. Soyut olumsuz kutup, bir elektrik akımı için nasıl yetersizse, tıpkı öyle tarih alt üstlerinin gidişi için de tek başına medeniyet ekonomisindeki çöküş yetmez. Barbarların o yıkılışa karşı pozitif elektrik kutbu gibi olumlu bir ekonomi gücü

geçirmesi gerekir ve nitekim geçirmiştir de...

İnsanlık tarihi sosyal-ekonomik determinizm yasalarıyla yürür. Bu determinizm üretim temeline dayanır. Üretimin içinde yalnız yaşayan bir kuşağın geçim maddeleri yoktur; geçmiş, gelecek kuşakların geçinen insanları da vardır. Maddi ekonomik ilişkiler denince, maddi üretim kadar insan üretimi de akla gelmelidir. Geçim maddelerini yoktan var etmeye basitçe üretim dersek, geçinen insanları yoktan var etmeye üreyim adını verebiliriz. Barbarlık bu iki alanda olumlu olduğu için maddi güç ve tarihsel rol oynar."[5]

Hikmet Kıvılcımlı tarihte barbarların rolünden bahsederken bazı şeyleri fazla zorlamıştır. Barbarların yıkıcı talan geleneğine tarihsel devrimler diyecek kadar (olumlama anlamında) uç sonuçlara varmıştır. Mesela Anadolu coğrafyasında barbar gelenekli ulusların gerçekleştirdiği devrimlere bir bakalım: "Bize en yakın örneğini alalım; Hicaz Arapları, bedevilikten yani göçebelikten ve 'Cahiliye' denen kent barbarlığından yeni çıkmışlardır. Yakındoğu medeniyetlerini Arap barbarları yıktılar; ardından orijinal İslam medeniyetini kurdular. Moğol göçebeler İslam medeniyetine saldırdılar, Abbasileri yıktılar. İslam ve Çin medeniyetlerinin çevresi içinde parlak ve yeni devletler kurdular. Ayrıca barbar akınlarının, medeniyeti şöyle dursun, devlet kuruluşları bile ya gelgeç ya da sürekli oldu. Batı Roma medeniyetini yıkan barbarların başında Hunlar gelir. Liderlerine bağlı olarak süreçleri işleyen bütün barbar kavimleri gibi Atilla'dan sonra bu devlet de parçalandı. Ancak kaç kuşak sonra gelen Macarlar Hıristiyanlaşınca (medeniyetin etkisi altına girince) öteki Cermenler gibi ilk derebeyi krallıklarını kurdular. Cengiz ve Aksak Timur akınlarıyla kurulan imparatorluklar da, Atilla imparatorluğundan daha uzun ömürlü olamadı. Büyük akıncılar ölünce, evrensel devlet parçalandı; çocukları Avrupa devletlerine benzer tava-i fül mülk devletçiklerinden öteye pek geçemediler. İslamlığa (eski medeniyetin etkisi altında) giren Selçuklularla, Osmanlılar daha

sürekli büyük İslam devletleri yarattılar."

Adı geçen barbar akınlarını ve kurdukları devletlerin hepsini toplasak bir ediyor. O da Anadolu'daki halkların ve kültürlerinin yağmalanmasıdır! Anadolu coğrafyası için, yukarıda adı geçen devlet ve imparatorluklar talan imparatorluklarıdır. Anadolu'yu talan eden barbar gelenekli uluslar genelde İslamiyeti kabul eden uluslar olmuştur. Yukarıda değindiğimiz gibi, Anadolu'ya açılan iki yol vardı. Türk ve Moğol istilası kuzey yolundan Anadolu'ya girerken, Arap egemenleri güney yönünden girdiler. Her iki halde de Anadolu son bir defa daha barbar uluslar tarafından kuşatıldı. Anadolu'da son barbar uluslar da bunlar oldu. Tarihte Anadolu'nun bin yıllık geçmişine baktığımızda Türkler, Araplar ve Moğollar arasında, İran etrafında yapılan savaşlara rastlıyoruz. Bu barbar gelenekli ulusların İslamiyeti benimsemeleri hiç de tesadüfi değildir. Bu nedenle İslamiyet üzerinde durmakta yarar var. Çünkü Anadolu coğrafyası, tarihindeki en kapsamlı talanı bu İslam devrimi döneminde yaşadı. Bunu söylerken tarihsel belgelere dayanıyoruz.

Şöyle dersek daha doğru geliştirebiliriz yargımızı; aslında birçok İslam kaynağı özellikle Kur'an ve hadisler dikkatle okunduğunda bazı gerçekler rahatlıkla anlaşılır. Burada önemli olan, İslam kaynaklarını hangi bakış açısıyla değerlendirdiğimizdir. İslam devrimi, barbar gelenekli Arapların kendi koşullarında dünyayı yeniden fetih hareketidir. Muhammed "Ben peygamberlerin sonuncusuyum" diyerek kitabın bütün insanlık adına gönderildiğini ilan etmiştir. İslamiyet sadece Araplar adına ortaya çıkmamıştı. Muhammed'in ülküsü tüm dünya içindi. Düşündüğü gibi de davrandı. İslam dinini dünyaya yaymak için İslamın gazileri Arap çöllerinde kılıç kuşanıp fetih hareketine başladılar. Önce Arap toplumu içinde güç kazandı İslamiyet. Daha sonra da Mezopotamya halkları üzerine yürüdüler. Oradan da Anadolu'ya. İslamiyeti kabul etmeyen Anadolu'daki birçok halk toplu katliamlara maruz kaldı. Bazen derler ki "Arap'ın, Arap olmaya-

na bir üstünlüğü yoktur." Kimi zaman da İslam hoşgörüsünden bahsedilerek, "Dinde zorlama olmaz", "Senin dinin sana, benim dinim bana" gibi sözler sarf edilir. Kur'an'da yer alan benzer anlamlardaki ayetlere de göndermeler yapılır. Oysa tarihte yaşananlar hiç de böyle değildir. İslamiyet yayılmacı bir dindir ve zor kullanmıştır. Tarihte hiç durup dururken fetih hareketine çıkılmış mıdır? Ya da ganimet savaşlarına girilmiş midir? Sırf bu sorular bile bizleri düşündürmelidir.

Barbarlıkta "Öteki" olanın adı "Yabancı" idi. İslamiyette ise "Öteki" olanın adı "Kâfir"dir. İslam dininden olmayan, Allah'ın gönderdiği kitaba ve peygambere inanmayan anlamındadır. İşte sorun burada yatmaktadır. Tarih içinde hiçbir sistem yoktur ki "Öteki" olanı tanımadığı, kabul etmediği halde ona karşı şiddet kullanmasın. Tarihte "Öteki" olanı tanımayan, ona yaşam hakkı vermeyen sistemlerin tümü şiddet uygulamıştır. "Biz"den olmayan, "Öteki" olana karşı uygulanacak şiddeti en çok kutsayan belki de İslamiyettir. Peki "Öteki" olanın İslamiyette yerinin olmadığını nereden anlıyoruz? Bunu İslamın orijinal kaynaklarından öğreniyoruz.

Kur'an'da ve hadislerin birçoğunda, İslam olmayan halklar düşman ilan edilmiştir. Kur'an'daki bazı ayetler burada örnek verilebilir. Örneğin Maide suresinin 51. ayeti aynen şöy-ledir: "Ey iman edenler, Yahudilerle Hıristiyanları dost edinmeyin! Onlar, birbirlerinin dostlarıdırlar. İçinizden her kim onlara yardakçılık ederse, muhakkak o da onlardandır. Allah ise zulüm edenleri doğru yola çıkarmaz."[6] İslam hadislerinin birçoğunda İslam olmayan halklar düşman ilan edilmiştir. İslamın örtülü peçesini kaldırın, altından Arap egemen ideolojisi çıkar, görüşü sanırım haklı bir gerekçeye dayanmaktadır. İslamı dünyaya yaymak isteyen, bu dine öncülük eden ulus, barbar gelenekli Arap ulusudur. İslam ideolojisi; iktisadi, felsefi, siyasi ve kültürel olarak Arap toplumunun maddi koşullarından ortaya çıkmıştır. Muhammed'i ortaya çıkaran o dönemin maddi koşullarıdır. Muhammed kendi-

ni tanımlarken "Hatem-el Enbiya" (peygamberlerin sonuncusu) olduğunu söylemiştir. İslam dinini de son din olarak yaymak istemiştir. Diğer dinlerden olanlara ve putperestlere çağrılar yapmıştır. Bu çağrılar bir diyalog çağrısı değildir. İslamda diyalog kültürü yoktur. İslam adına yapılan çağrıların içeriğinde şiddet vardır. İslama gelmeyen, İslamın egemenliğini kabul etmeyen dinsel topluluklara karşı yoğun bir şiddet uygulanmıştır.

Ortadoğu halklarından birçoğu bu şiddet karşısında İslama boyun eğmek zorunda kalmıştır. Kürtler de buna örnek gösterilebilir. Kürtler, Zerdüştlük inancında olan bir halktı. 7. yüzyılda İslami fetih sonucu dinlerini bırakmak zorunda kalmışlardır. Kendi coğrafyalarında zorla İslamlaştırılmışlardır. Bunu yapan İslam halifesi ise, en çok da adaleti ile övülen Halife Ömer'dir. Kürtler tarihlerinde en büyük yıkımı Ömer döneminde yaşadılar. Kendi coğrafyalarında özgür yaşamaya çalışan Kürtler için İslamiyet bir felaket olmuştur. Kürtlerin kültürel değerleri talan edilmiştir.

Bu talan sadece Kürtlerle sınırlı değildir elbette. Tüm Mezopotamya halkları için de İslam bir yıkım oldu. Birçok halk, İslam öncesi Mezopotamya ve Anadolu'da şu ya da bu biçimde öz kimlikleriyle yaşamayı sürdürüyordu. Çokkültürlü Anadolu'ya tek tip dinsel ideolojiyi dayatan işte bu İslam egemenleridir. İslamın Arap egemenleri, yöre halklarının yazılı kültürel değerlerini de ortadan kaldırmışlardır. Kendisi de Müslüman olan şark tarihçisi İbn-i Haldun, İslamın gerçekleştirdiği bu kültürel talanı Mukaddime adlı kitabında şöyle dile getiriyor: "Elimize geçmeyen ilmi eserler, elimize geçenlerden daha çoktur. İslam Halifesi Ömer (Onu Tanrı yargılasın) Fars fetih olduğunda eski Farslardan kalma eserleri yok etmeyi emretmiş olduğu için, Farsların ilimleri ve eserleri yok oldu gitti. Keldanilerin, Süryanilerin, Babillerin ilimleri kendi çağlarında bilginlerin meydana koydukları eserler ve bunların neticeleri nerede? Memun, ecnebi dillerden tercüme ederek meydana çıkarmayı emrettiği ve tercüme edenler çok olduğu ve pek çok parçalar sarf ettiği için ancak bir kavmin ilmi

ve eserleri saklanabildi ki bu kavim, Yunanlılardır. Yunanlılardan başkasının ilimlerine vakıf olamadık."[8] İslam dinine bağlı İbn-i Haldun gibi bir tarihçinin bunları belirtmesi oldukça önemlidir. Eğer İbn-i Haldun'un bu sözlerini Müslüman olmayan Batılı bir tarihçi söylemiş olsaydı, resmi İslam ideologları itiraz ederlerdi; Batı'nın İslamiyeti karalama çabalarıdır, denirdi.

İşte İslam halifesi Ömer'in adaleti böylesi bir adaletti. Dikkat edilirse, İslam öncesi Mezopotamya halklarının tümünün kitapları ortadan kaldırılmıştır. İslam halifesi çeşitli kaygılardan dolayı böylesi bir kıyımı gerçekleştirmiş olabilir. Fakat yazılı kültürün imha edilip ortadan kaldırılması hiçbir neden ve bahane ile savunulamaz. Bunu yapanlar tarihte yargılanmışlardır.

Tarihte uygarlıklar nasıl yok olur? Ancak böyle kültür katliamları yapılarak, kitapları ya-kılarak yok edilir. 20. yüzyılda Mezopotamya uluslarının geçmişine ve kültürel mirasına ilişkin araştırma yapmak isteyen birçok tarih araştırmacısı yazılı belgelere ulaşamamıştır. Uygarlıkları çok eskiye dayanan Keldanilerin, Kıptilerin yazılı kültürleri nerededir? İbn-i Haldun kendi döneminde (15. yüzyılda) arıyor, bulamıyor. Tarihçiler bugün arıyor, yine bulamıyor. Ya da oldukça sınırlı bilgilere ulaşılabiliyor. Daha çok, arkeolojik kazılarla yeraltından çıkartılabiliyor. Yoksa "Tarihsiz Halklar" kategorisine dahil ediliyorlar.

19. yüzyıl Batı tarihçileri dünya halklarını ikiye ayırdı: Tarihi olan ve tarihi olmayan halklar. Tarihsiz halklar, genelde uygarlığa katkısı olmamış barbar halklar kategorisinde değerlendirildi. Böylesi bir ayrım halklar meselesine ırkçı bir yaklaşımı işaret etmektedir. Hem "halk" olarak değerlendireceksin, hem de "tarihsizdir" diyeceksin. Tarihsiz halk deyimi ne kadar gerçekçi ve ne kadar objektif bir değerlendirmedir? Aslında kastedilen bu halkların yazılı kül-türlerinin olmayışı, kendi tarihlerinin kendileri tarafından yazılmamış olmasıdır. Herhangi bir halk için "tarihsiz halk" ifadesini kullanmak ırkçı bir yaklaşımdır. Batı'da tarihsiz halklar deyimi genelde Doğulu halklar için söylenir.

Oysa sorunun özü bambaşkadır. Tarihte İslam egemenlerinin yaptığı gibi, ele geçirdikleri coğrafyalarda yaşayan halkların yazılı/yazısız kültürlerini talan edip ortadan kaldırınca tabii ki geriye yazısız, kültürsüz "tarihsiz" halklar kalır. İşte "tarihsiz" halklar yakıştırmasını yapanlar meselenin bu yanını görmemektedirler.

İslam egemenlerinin Anadolu ve Mezopotamya'da gerçekleştirdiği kültür kıyımı çok kapsamlı bir kıyımdır. İnsanlık tarihi açısından vahim sonuçlar doğuran bir kültür kıyımı gerçekleştirmişlerdir. 20. yüzyıl tarih yazıcılığı, Mezopotamya ve Anadolu uygarlıkları hakkında yazmak isterken belge bulmakta oldukça zorlanmıştır. Birçok Batılı araştırmacı yazar, Mezopotamya'da arkeolojik araştırmalar yaparak bilgi edinebilmiştir. Elde ettikleri bulguları da kendilerine göre yorumlamışlardır.

İslam halifesi Ömer'in toplu eserler kıyımında sadece Yunanlıların eserleri korunabilmiştir. Daha sonraki İslam düşünürleri Yunan felsefesinden etkilenip çıkış yaparak tutucu İslam geleneğinden uzaklaşmıştır. 10. yüzyıl İslam felsefesi bu yönüyle gelenekçi İslam felsefesinden uzaklaşma yüzyılı oldu. İbn-i Sina, Farabi, Razi gibi İslam felsefecileri ilkçağ Yunan düşüncesinden büyük oranda etkilenmiştir. Farabi için ikinci Aristo benzetmesi yapılmaktadır. Yunan eserlerinin imha edilememesi, yeni kuşakların eline ulaşması büyük bir şanstır. Çünkü adı geçen İslam filozofları, Yunan eserlerinden beslenerek çıkış yapabilmiştir. Yunan öncesi, İslam felsefesi geleneğinin bir tekrarından ibarettir. Yapılan çalışmalar Kur'an ve hadislerin ötesine gidememiş, hiçbir özgün felsefe gelişmemiştir.

Egemen İslam düşüncesine göre her şey Kur'an'da vardır. Kur'an dışında düşünce ileri sürmek ya da Kur'an'ın kabul etmediği bir görüş öne sürmek küfre düşmek anlamına geliyordu. Küfre düşenlere karşı ise, "Enel hak" diyen Hallac-ı Mansur'a ne yapılmışsa o yapılırdı. Hallac-ı Mansur 10. yüzyılda düşüncesinden ötürü çarmıha gerilmiştir. Osmanlı da bu geleneği İslamdan

devralmış, kendi egemenliğinde yaşayan, farklı düşünen insanlara karşı uygulamıştır.

İslam felsefesinin akılcı, gelişmeye açık, Aydınlanmacı kanadını yaşatanlar Yunan felsefesiyle tanışan ve onu devam ettirmek isteyen filozoflardır kuşkusuz. İslamın Kur'an ve hadislerine dayalı geleneğini sürdürenler, akılcı ve özgürlükçü olamamışlardır. Bu gelenekçi muhafazakâr akımı sürdürenlere "Nakliye Ekolü" denilmektedir. Bu muhafazakâr ekolün en ileri gelen temsilcisi ise İmam Gazali'dir.

İslam felsefesinin dışında yeni şeyler söyleyen, dönem dönem Yunan düşüncesini Kur'an'la uzlaştırmaya çalışan İbn-i Sina ve Farabi, yaşadıkları dönemde İslam egemenleri tarafından baskı altında tutulmuşlardır, düşüncelerinden ötürü baskı görmüşlerdir. Kaldı ki Farabi ve İbn-i Sina siyasi alanda egemen sisteme karşı açıktan tavır alan kimseler de değillerdi. Sadece felsefe ve akli bilimlerde yeni şeyler söylemek istemişlerdi. Bu ekol içerisinde en radikal çıkışı yapan, 10. yüzyılda yaşamış filozof Razi'dir (ölümü 925). Filozof Razi, dinleri felsefenin ve bilimin gelişmesi önünde engel görür. Dinin felsefi ve bilimsel düşünceye düşman olduğunu öne sürerek, insanları yok eden savaşların asıl nedeninin din olduğunu belirtir. Filozof Razi, İslamın gelenekçi sistemine kafa tutarak karşı bir duruş sergilemiştir. Yunan filozofları Platon, Aristo ve Hipokrat'ı kutsal kitaplardan daha üstün tutar. Razi bu düşünceleri savunmanın bedelini ağır ödemiş Aydınlanmacı bir filozoftur.

Razi, Farabi, İbni Sina ve İbni Rüşd Yunan düşüncesinden beslenmiştir. Burada, Yunan düşüncesi üzerinde durmak gerekir. Eğer dikkat edilirse İslam düşünürleri kendi dönemlerinde sadece Yunan eserlerini bulabilmişti. Kültür kıyımından sadece Yunan kültürü kurtulabilmişti. O da İslam dünyasında yeni ve akılcı bir ekolün ortaya çıkmasına neden oldu. Tarihte yazılı kültürün oynadığı rol, bu örnekte oldukça öğreticidir. Tabii Yunan düşüncesi de kendisinden önceki "Eski-Doğu" uygarlıklarının eserlerinden

beslendi. Ama bir an Halife Ömer'in Yunan eserlerini de imha ettiğini düşünelim. Belki de bugün Yunan düşüncesiyle tanışmış olmayacaktık. Çünkü Batı uygarlığına da Antik Yunan düşüncesini taşıyanlar, bu adı geçen İslam filozofları olmuştur. Birçok felsefe tarihçisi bu gerçeği her defasında dile getirmiştir. Batı Rönesans'ı, Yunan düşüncesini ilkin İslam filozofları Farabi ve İbn-i Rüşd gibi isimlerden öğrendi. İbn-i Rüşd 13. yüzyılda Batı dünyasında çok aranan bir filozoftu. Batı'da Aristo'nun yorumlayıcısı olarak tanındı. Yine İbn-i Sina ve Farabi'nin Avrupa'da birçok düşünce adamını etkilediği bilinmektedir.

Burada bir noktaya değinmekte yarar var; birçok resmi İslam yazarı, Batı'ya etki yapan bu filozofları egemen resmi İslama mal etmeye çalışır, İslam uygarlığının Batı'ya bir nimeti gibi değerlendirirler. Böylesi bir sahiplenme doğru değildir. İslam egemenleri eğer ellerinden gelseydi, Batı'ya etki etmiş bu adamları Hallac-ı Mansur gibi darağacına gönderirdi. Örneğin İbn-i Sina birkaç defa tutucu, gelenekçi İslam egemenlerince düşüncelerinden ötürü zindana atılmış, Farabi ise düşüncelerinden ötürü birkaç kez yurdundan sürgün edilmiştir.

İslam kültür kıyımından sadece Yunan eserleri kurtuldu demiştik. Yunan Uygarlığı, Mezopotamya coğrafyasında yer almamaktadır. Yani bu coğrafyanın yerleşik bir ulusu değildir. Bundan, İslam egemenlerinin kültür kıyımının yerleşik halkların kültürlerini hedef aldığı gibi bir sonuç da çıkabilir.

Mezopotamya'nın en az sekiz bin yıllık yazılı tarih geleneği vardır. İlk uygarlık olarak bilinen Sümer-Babil uygarlıklarından sadece, "Gılgamış Destanı" ve "Hammurabi Yasaları" taş tabletlerden derlenerek günümüze dek aktarılmıştır. Mezopotamya ki onlarca uygarlığın yaşadığı bir coğrafyanın adıdır, yazılı kültürüne baktığımızda bugüne ancak az sayıda, sınırlı eser kalmıştır. Bu yazılı kültür yokluğunu, bu uygarlıkların miras bırakmamış olmasına bağlamak doğru değildir. İslam egemenleri gibi barbar gelenekli güçlerin kültür kıyımlarına bağlamak gerekir. İbn-i

Haldun gibi biz de soralım, nerede Mezopotamya uygarlıklarının yazılı eserleri? Benzer bir durum Anadolu uygarlıkları için de geçerlidir. Tarihte çokkültürlü Anadolu'dan geriye kalan yazılı kültürün ve sanat eserlerinin durumu hiç de umulduğu gibi değildir. Çokkültürlülüğe denk bir yazılı kültürden bahsedemeyiz.

Yazılı kültür üzerinde durmamızın nedeni, Anadolu ve Mezopotamya'da çok ağır bir talanın gerçekleşmiş olduğunu vurgulamaktır. Daha önce de belirtildiği gibi, bir halkın "tarihli" ya da "tarihsiz" olması o halkın yazılı kültürüyle doğrudan ilgilidir. Bir ulusun yazılı kültürü, o ulusun tarihindeki kültürel ve sanatsal etkinliklerin bütünüdür. En önemlisi de, deney ve tecrübenin kendisidir. Bir ulusun geçmişinde kazandığı deney ve tecrübe, o ulusun yazılı kültüründe saklıdır. Yazılı kültürü olmayan ulusların deney ve tecrübesi de olmaz. "Söz uçar yazı kalır," denir. İşte söz uçtuğu için, deney ve tecrübe de kalıcı olamamıştır. Yeni kuşaklar, yazılı kültür anlamına da gelen tarihin üretici gücünden yararlanamaz.

Uluslar kendi tarihlerini ancak yazılı belgelerden öğrenebilirler. Yazılı kültürü olmayan uluslar tarihte bir hayli zorlanmışlardır. Anadolu ve Mezopotamya'da bunun son örnekleri Ermeniler ve Kürtlerdir. Tarihleri çok eskilere dayanan halklar olmalarına rağmen yazılı kültürleri oldukça sınırlıdır. Egemen devletler tarafından yazılı kültürleri talana uğramış ve inkâr edilmiştir. Bugün Kürtler geçmişlerini öğrenmede zorlanmaktadırlar. Kürtlerin kendilerine ait resmi bir tarih yazma faaliyeti iki yüz yıldır devam etmektedir. Tarihte yazılı kültürün ve sanat eserlerinin rolü birçok nedenden dolayı çok önemlidir. "Bir ulusun tarihini, uygarlık aşamalarını sanat ürünleri dışında anlama olanağı çok zordur. Sanatsal değerleri göz önünde bulundurmayan bir tarih eksiktir. Kendinden bekleneni veremez. Hangi ulusun uygarlığını incelersek inceleyelim, en çok yararlanacağımız varlıklar sanat ürünleridir. Bu yüzden insanın tarihi de ulusların tarihi de sanatla başlar, sanatla gelişir derken somut bir belgeye dayanırız."[9]

7. yüzyılda Halife Ömer'in Mezopotamya ve Anadolu'da yaptırdığı kültürel talanı 11. yüzyıldan itibaren Türkler yapmıştır. Gerek Araplar gerekse Türkler, barbarlığın yukarı konağından geliyorlardı. Arap egemenleri Doğu'nun barbar gelenekli uluslarının mirasçısı olarak ortaya çıkarken, Türkler de Asya'nın barbar geleneklerini tüm şiddetiyle Anadolu'ya taşıdı. Türkler kuzey yolundan Anadolu'ya girerken, Araplar güney yolu üzerinden Anadolu'ya girdi. Araplar fetih hareketlerini İslam ideolojisine bağlıyordu. Türkler ise talancı gelenekleriyle Anadolu'da kendilerine bir yer arıyorlardı. Türkler diğer Orta Asyalı barbar topluluklarla birçok kez savaşa tutuşmuşlardır. Güçlü Çin ordularına karşı Asya'da tutunamadıkları biliniyor. Yerleşik bir yaşam kurmak isteyen Türkler de, birçok göçebe barbar topluluk gibi, iklim coğrafyası uygun olan Anadolu'yu seçer. Türklerin karşısına dikilen bu kez İslamın Arap egemenleri olur ve Anadolu'da bir süre savaşırlar. Taraflar birbirine mutlak anlamda bir üstünlük sağlayamaz. Her iki topluluğun da yukarı barbarlık geleneğinden oluşu, birinin talancı, diğerinin fetihçi karakterde olması Türkler ve Arapları aynı noktada birleştirir. İslam dini Türk egemenlerine çok yabancı gelmez. Bu nedenle de İslamiyetle uzlaşmakta ve onu din olarak kabul etmekte zorlanmazlar.

Tarihte Türklerin İslamiyeti kabul ediş biçimi hâlâ tartışılan bir konudur. Bazı araştırmacılara göre, Türklerin İslamiyeti kabul edişi zorla olmamıştır, ticari ve siyasi çıkar ilişkilerine dayanmaktadır. Ne var ki çıkar ilişkileri İslamiyetin kabulünde bu denli güçlü bir etken değildir. Yani Türklerin karşılıklı diyalog sonucu İslamiyeti kabul ettikleri görüşü abartılı bir teoridir. Çünkü o dönemde hem Türkler hem Araplar barbarlığın yukarı konağına yeni çıkmışlardı. Şiddet yoğunluklu talancı gelenekler her iki toplulukta da henüz dipdiriydi. Biri kuzeyden diğeri güneyden, eline kılıcı almış Anadolu'yu fethe çıkmış durumdayken yerleşik bir ticari, kültürel yaşamdan, karşılıklı bir diyalog kültüründen bahsetmek barbarlığın gerçekliğine uymamaktadır. Barbarların

tarihinden biliyoruz; barbarlarda diyalog kültürü yoktur. Kendisinden olmayan dış topluluklara karşı talan ve yağma, yukarı barbarlığın maddesidir.

Türklerin Anadolu'daki yerleşik halkların kültürlerine hoşgörülü davranmadığını tarihsel belgelerden anlıyoruz. Ayrıca Türkler de İslam egemenleri gibi, diğer dinsel gruplara şiddet uygulamış, yeni kabul ettikleri İslamiyeti dayatmışlardır. Diğer Türk boylarına bile böyle bir dayatma yapmışlardır. Örneğin Budist, Maniheist, Mazdek ve Şamanist Türk boylarına İslam dinini kabul etmeleri için zorlamalarda bulunmuşlardır. Divan-ı Lugat-it Türk'te bu şiddetin biçimi şu dörtlükle anlatılır:

"Kelgizleyü aktımız kendler üzre çıktımız Furkan evin yıktımız Burhan üze sıçtımız."[10]

(Uygurların üzerine sel gibi aktık, kentlerine girdik. Put evlerini yıktık, putların üzerine pisledik.) Daha önce de dediğimiz gibi, barbarlarda ve barbar gelenekten yeni çıkmış uluslarda diyalog kültürü yoktur.

Barbar topluluklarda ve barbar gelenekten çıkmış uluslarda diyalog kültürünün olmayışı, Doğu ve Anadolu coğrafyasının önemli özelliklerinden biridir. Barbarlar Doğu coğrafyasında yerleşik bir yaşamı sürmüyorlardı. Tarihte insanların kültürel etkinlikleri daha çok yerleşik yaşama geçmeleriyle başlamıştır. Yerleşik yaşama geçememiş barbar topluluklar ise kalıcı kültürel ve sanatsal değerlere sahip olamamışlardır. Kültürü insan etkinliğinin bilinçli faaliyeti olarak tanımlıyoruz. Sanat da, bilim de bu bilinçli kültürel etkinliğin sonucunda ortaya çıkmıştır. Kültürün bu durumu yerleşik yaşamı zorunlu kılmıştır. Engels "Bilimlerin kökeni ve gelişmesi üretim tarafından belirlenmiştir,"[11] derken tarihsel bir gerçeği dile getirmiştir.

Maddi üretim kültürlerin gelişmesinde bir zorunluluktur. Maddi üretimin yapılması için de yerleşik yaşam zorunludur. Dolayısıyla, kültürel eksiklikleri barbarların yaşam tarzından kaynaklanmıştır. Doğu'da ve Anadolu'da barbar topluluklar ikide bir

diğer barbar toplulukların istilası ile karşılaştılar. Bu savaşlardan dolayı da Anadolu'da barbar toplumlar yerleşik yaşama dayalı uygarlıklar kuramadılar. Yerleşik uygarlıkların talan edilmesinde rol oynadılar. Tarihsel süreç içinde ne Anadolu'nun yerleşik halkları ne de kendileri rahat ortam bulabildiler. Mezopotamya ve Anadolu uygarlıklarında bilim ve sanatın gelişmesi veya gelişmemesi, barbarlık dediğimiz bu tarihsel olgu ile açıklanabilir.

Eğer bir coğrafya sürekli talanlara maruz kalıyorsa orada bilim ve sanatın gelişmesi beklenmemelidir. İnsana ait her türlü kültürel, sanatsal etkinlik savaşsız, talansız, üretime dayalı maddi ortamların ürünüdür. Barbarlık bu yönüyle de Anadolu'da olumsuz, yıkıcı bir tarihsel rol oynamıştır. Hem var olan kültürel değerleri talan etmek hem de yenilerinin ortaya çıkmasını engellemek, barbarlığın Anadolu coğrafyasına tarihsel anlamda en büyük kötülüğüdür.

Tarih araştırmacılarına göre, ilk çağlarda kültür toprağın işlenişiyle sınırlıydı. Kültürün bugünkü anlamda zihinsel bir nitelik kazanmasına, Mezopotamyalı halklardan Keldanilerin önemli bir katkısının olduğu ileri sürülür. Ama bugün bir Keldani kültürü yok denecek kadar sınırlıdır.

Barbarların diyalog kültürü yoktur derken tarihsel bir gerçekliğe parmak basmış oluyoruz. Oysa uygarlıklar arası kültür alışverişinin biricik anahtarı diyalogdur. Toplumlar arası diyalog kültürü başlı başına bir kültür sorunudur. Yani diyalog kültürünün kendisi bile, bir kültürel birikim ister. İşte insanoğlu, bütün bu olumsuzluklara rağmen bir yolunu yordamını bulup başka kültürlerden beslenmiştir. Buna neden gereksinim duymuştur peki? Toplumsal yaşamın zorunluluğuna inanmıştır da ondan. Kendisinde olmayan deney, tecrübe anlamına gelen kültürü başka topluluklardan edinmek istemiştir. Bunu yaparken de şuna inanmıştır: Eğer bu kültürü alırsam benim sosyal yaşamım daha kolaylaşır. İlk insanlar ekmek ve suya duydukları ihtiyaç gibi, sözünü ettiğimiz değerlere de ihtiyaç duymuşlardır. Bu yüzden

diğer insanlarla diyaloga geçilmiştir. "Kültürler birbirinin komşusudur" derken biraz da bu gerçeklik anlatılmak isteniyor. Örneğin, Mezopotamyalı Gılgamış Destanı ile Yunanlı Homeros'un İlyada'sı arasında önemli benzerlikler olduğu ileri sürülür. Hatta İlyada'nın ve birçok Yunan destanının Gılgamış Destanı'ndan beslendiği ileri sürülür.

Toplumlar arası diyalog yöntemi, hoşgörüye dayalı kültürel alışveriştir. İnsanın doğasına uygun olan yöntem de budur. Öbür türlüsü, senden olmayan Budist, Mazdek, Şamanist toplulukların putlarına pislemek, diyalog değildir. Diyalog kültürü, senden olmayanı öteki olarak görmemektir. Onun kimliğini olduğu gibi kabul etmektir. Hiçbir kimlik bir başka kimliğe benzemek zorunda bırakılmamalıdır. Çünkü diyalog kültürü, "öteki olanı" farklılığıyla kabul edendir. Farklılıklar zenginliktir; olumsuzluk değil. Anadolu bu yönüyle çokkültürlü bir coğrafyadır. İki bin yıllık Anadolu, her defasında çokkültürlülüğünden çıkarılıp tekleştirilmek istenmiştir. Örneğin, Anadolu'da herkes İslamiyeti kabul etmek zorunda bırakılmıştır. Ya da herkesin Türk olması, bu coğrafyada yaşamanın gerekliliği haline getirilmiştir.

"Öteki"nin tarihini incelediğimizde egemen sistemlerin pratiğinin hiç de iç açıcı olmadığı görülür. Tüm egemen sistemler "Öteki" olanın inkârı üzerine kurulmuşlardır. Örneğin barbarlıkta "Öteki" olanın adı "Yabancı"dır. İlkçağ Yunan uygarlığında da durum pek farklı değildir. Hıristiyanlıkta "putperest", İslamiyette ise "kâfir"dir "öteki." Batı kapitalizminin uygarlık anlayışında, öteki olanın adı "İlkel/Yerli"dir. Bu egemen sistemlerin hiçbirinde "Öteki"nin kendi kimliğiyle yaşam hakkı yoktur. Sadece bir halde yaşam hakkı vardır; o da "Öteki"nin, kimliğinden soyunup, egemen olan merkezi sisteme benzemesiyle mümkün olabilmektedir. Örneğin, 20. yüzyılda Türkiye'de yaşayan Kürtler, kimlikleri inkâr edilip yasaklandığı için Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı kabul edilmektedirler.

Sadece Kürtler değil, Anadolu'da yaşayan otuza yakın etnik

kimlik de Türk sayılmaktadır. Çünkü Türkiye Cumhuriyeti devleti yasaları, resmi Türklüğün dışında ayrı bir kimlik tanımamaktadır. 20. yüzyılda Anadolu'da halklar gerçeğinin gün yüzüne çıkarılması biraz da bu sorunla ilintilidir.

DİPNOTLAR

1. Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, Milliyet Yayınları
2. Hikmet Kıvılcımlı, Tarih-Devrim-Sosyalizm, s. 42
3. a.g.e., s. 53
4. a.g.e., s. 210-211
5. a.g.e., s. 213
6. Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali, Hamdi Yazır, Huzur Yayınevi, 1994, s. 116, s. 560
7. Siyasetname s. 225'ten aktaran Rıza Zelyut, Osmanlı Düşüncesi, s. 19, Alan Yay.
8. İbni Haldun, Mukaddime, c.l, Çev: Zekir Kadri Ugan, Maarif Basımevi
9. Anadolu Uygarlığı, İsmet Zeki Eyüboğlu, Der Yay., s. 189
10. Divan-ı Lugat-it Türk tercümesinden aktaran Rıza Zelyut, a.g.e., s.10
11. Doğanın Diyalektiği, F. Engels, Sol Yayıncılık

AVRUPA-MERKEZCİ SOL TARİH ANLAYIŞININ SONU

Avrupa-merkezcilik Türkiye'de Marksizmle özdeş bir sorun gibi algılanıyor. Çoğu defa mesele "Marksizm Avrupa-merkezci midir, değil midir?" tartışmasına indirgeniyor. Marksizm Avrupa-merkezcidir, diyenler revizyonist, oportünist, devrim düşmanı ilan ediliyor. Hemen şunu belirteyim ki, Marksizm Avrupa-merkezcidir. Yeri gelince Marksizmin neden Avrupa-merkezci olduğuna değineceğim.

Ama önce Avrupa-merkezcilikten ne anlamak gerekir sorusuna cevap verilmelidir. Avrupa-merkezcilik oldukça geniş bir kavramdır. Sadece Marksizmle özdeşleştirmek, sorunu daraltmak olur. Avrupa-merkezciliğin başlangıcı Batı'da 16. yüzyıl Rönesansına kadar uzatılabilir; ancak asıl anlamıyla başlangıcı 19. yüzyıla tekabül eder. 19. yüzyıl, Batı'da "tarih yüzyılı"dır. Avrupa-merkezci tarihsel kuram da bu yüzyılda ortaya çıkmıştır. Marksizm de bu Avrupa-merkezci tarih anlayışının içerisinde bir yerdedir. Ayrıca, Avrupa-merkezcilik sadece bir tarih anlayışı olarak algılanmamalıdır. Daha geniş bir sistemin adıdır. Oryantalizm, Irkçılık, Pozitivizm ve Marksizm gibi birçok akımı içine alır. Mesela, felsefe alanında Yunan felsefesi de Avrupa-merkezciliğin unsurlarından biridir. Hıristiyanlık bir başka düşünsel kaynağıdır. Endüstriyel ilerlemecilik ise baş unsurudur.

Avrupa-merkezci tarih anlayışına göre; insanlık tarihsel ilerlemesini Avrupa uygarlığı üzerinden yapacaktır. Avrupa, kültür ve sanayi alanında insanlığı en üst düzeyde temsil etmektedir; Avrupa'nın dışında kalan toplumlar Avrupa'nın öncülük ettiği uygarlığa ulaşmak için Avrupa'yı kendilerine model almak zorundadır! Bu genel anlayış, Marksizmde özelleşerek somutluk kazanır. Avrupa-merkezci Marksizme göre ise, insanlığı ileriye götürecek en devrimci güç Avrupa proletaryasıdır. Marx-Engels Avrupa proletaryasını merkeze alarak toplumları "tarihi olan" ve

"tarihsiz" halklar olarak ikiye ayırmıştır. Onlara göre, kendi proletaryasını geliştiremeyen bu "tarihsiz halklar," er geç burjuvazi gibi tarihin çöp tenekesine atılacaktır.

Marksizm, Neden Avrupa-merkezcidir

Her şeyden önce, Marksizmi ortaya çıkaran nesnel koşullar Avrupalıdır. Bir kuram olarak Batı Avrupa coğrafyasında şekillenmiştir. Çoğu zaman söyleneni tekrar edelim: Marksizmi yaratan nesnel olgular şunlardır; Alman felsefesi, İngiliz ekonomi politiği ve Fransız ütopik sosyalizmi. Marksizmin teorik dayanağı olan bu üç etmen de, dikkat edilirse Avrupalıdır. Pratik olarak da, 19. yüzyıl boyunca Avrupa'da devam eden sınıf savaşlarının bir sonucu olarak gelişmiştir. Marksizm, teorik ve pratik olarak Avrupalıdır.

Çoğu zaman şu söylenir; Marx-Engels Aydınlanmacı öncülerini eleştirerek tersyüz etmişlerdir; Marks, Hegel'in diyalektiğini ayakları üzerine oturtmuştur. Felsefe ve ekonomi alanında kendi öncülerini "tersyüz" eden Marx-Engels, toplumlar tarihi konusunda aynı özeni göstermemişlerdir. Hegel'in ve iktisatçı ideologların, Üçüncü Dünyalı toplumlara ilişkin değerlendirmeleri Marx-Engels tarafından eleştirilmemiştir.

Marx-Engels'in, Latin Amerika ve Doğu toplumlarına ilişkin değerlendirmeleri, Hegel'den olduğu gibi devralınmış, Hegel'in argümanları kullanılmıştır. Bu konuda, Hegel'in Dünya Tarih Felsefesi Üzerine Tezler adlı kitabı örnek gösterilebilir. Hegel'in yaklaşımını göstermesi açısından şu alıntıyı yapmakta fayda var: "Dünya tarihsel halkları; kültürel olarak gelişmiş güçlü devlet kurma geleneğine sahip ve böylece dünya tarihinin gelişmesine katkı yapan halklar ile; güçlü devlet kurma yeteneğinden yoksun, bu nedenle tarih boyunca uygarlığın gelişmesi için misyon yüklenmeyen halklar olarak birbirinden ayırmıştır. Zayıf olanlar,

güçlü olanlara boyun eğmek zorundadır. Örneğin, Çin, Hegel için tarihin gelişmesinde katkısı bulunmayan, durağan bir ulusun temsilcisidir."[1] 1850'li yıllarda Engels'e göre iki siyasi cephe vardı; bir yanda devrimci Alman, Macar ve Leh milletleri, diğer yanda ise gerici milletler. Bu gerici milletler Basklar, Brötonlar ve Habsburg monarşisinde yaşayan Slavlar, Hırvatlar ve Sırplardır. Burada devrimcilik ya da gericilik ölçütü, toplumların iktisadi gelişmişlik ya da gelişmemişlik düzeyleridir. Çünkü, Marx-Engels'e göre, devrimciliğin ölçütü, bir ülkede proletaryanın gelişmiş olmasıdır. Eğer proletarya yoksa, o ulus gericidir. Gerici uluslara ilişkin ise, Engels şu değerlendirmeyi yapıyor: "Bir sonraki dünya sadece gerici sınıflar ile hanedanları değil tüm gerici ulusları yeryüzünden kaldıracak; bu da bir ilerlemedir."[2]

Marx-Engels ilk dönemlerinde "geri" bıraktırılmış ulusların boyun eğmiş oldukları gerçeğine göz yumarak, sömürgeci Avrupalı devletleri, "geri" uluslara tercih etmişlerdir. Bunu da ilerleme adına yapmışlardır. Mesela Engels'e göre Cezayir'in Fransa tarafından fethedilmesi "uygarlığın gelişmesi için önemli ve tarihi bir olay"dır.[3]

Marx ise, benzer bir şekilde, İngiliz sömürgeciliğini Hindistan'da tarihin ilerlemesi olarak görür. Çoğu zaman Marx-Engels'in Doğu toplumlarına ilişkin değerlendirmesinin genç Marx'a ait olduğu söylenir. Sonradan bu görüşlerini değiştirmiştir. Bu iddiayı desteklemek için de, Marx-Engels'in mektupları kanıt gösterilir.

Marx, Grundrisse, Kapitalizm Öncesi Ekonomi Biçimleri, Kapital ve Doğu Sorunu'nda Doğu toplumlarının kendine has orijinalitesine vurgu yapar. "Doğu Despotizmi" ve "Asya Üretim Tarzı" olgularını kabul etmektedir. Doğu toplumlarının orijinalitesini ise, Engels'e yazdığı bir mektupta "toprakta özel mülkiyetin olmamasına" bağlar. Doğu toplumlarının orijinalliğinden bahsederken Marx'ı Avrupa-merkezci yapan şey, Doğu toplumları çözümlenirken Batı kapitalizminin elzem bir uygarlık olarak

Doğu'ya dayatılmasında; Avrupa uygarlığının Doğu'ya nazaran daha iyi bir toplum modeli olarak sunulmasında ve bu Avrupa modelinin (sömürgeciliğinin) Doğu toplumları için ehven-i şer bir durum olarak gösterilmesinde yatmaktadır.

Marx-Engels'in bu konuya ilişkin görüşlerini sonraki yıllarda değiştirdikleri meselesine gelince, bunun kanıtı Marx'ın 1881'de Vera Zasuliç'e yazdığı bir mektuptan ibarettir. O mektup da, dönemin siyasi konjonktürüne ilişkin, Rusya üzerine bir değerlendirmedir. Marks, o mektupta, Rus toplumunun artık kendi iç dinamikleri ile isterse kapitalizme ya da sosyalizme geçebileceğini söylemektedir. O tarihe kadar, ne Marx ne Engels Rusya'da kapitalizmin kendi iç dinamikleriyle gelişeceğine ve devrim yapılacağına inanmıyorlardı. Engels'e göre, Batı proletaryası olmadan, Rusya'da devrim hiçbir zaman gerçekleşmeyecekti. Bu görüşünü sonuna kadar korudu. Ayrıca Marx'ın, 1881 tarihli mektubu fazla abartılmamalıdır, çünkü bir ideolojik kuram, bir tarih tezi, bir mektupla düzeltilemez. Marx-Engels, tarihsel ilerlemeciliği savunuyorlardı. Marksist kuram bu ilerlemeci tez etrafında örüldü. Sadece Marx-Engels'in yaşadıkları dönemde değil, reel sosyalist dönemde de bu ilerlemeci tez devam ettirildi.

Bu tarih tezine göre, Batı ileri, Doğu geriydi. 150 yıllık Marksist tarih anlayışı Batı uygarlığının endüstriyel ilerlemeciliği üzerinde şekillendi. Eskisi gibi muhafazakârlık-gelenekçilik yaparak, gözümüze batan merteği görmezlikten gelemeyiz. Avrupa-merkezci Marksist tarih anlayışı savunularak sorunlara cevap verilemez; Marksist gelenek, bu alanda tökezlemiştir. Tekrar etmekte yarar var: Bir kuram, bir iki mektupla düzeltilemez. Marksist gelenek birçok konuda benzer bir savunma yapmıştır. Marx-Engels, hangi konuda eleştirilirse "mektuplar" öne sürülerek eleştiriler boşa çıkarılmaya, geçiştirilmeye çabalanmıştır. Benzer sorun altyapı-üstyapı tartışmasında da yaşanmıştır. Bilindiği gibi, gelenekçi sol, kaba biçimde altyapının belirleyiciliği üzerinden siyaset yaptı. Felsefeyi, Stalin ve Politzer'den öğrenen

nesil bu yetersizliği yaşadı. Engels ise, ölümünden önce Bloch ve bir iki dostuna yazdığı mektupta, altyapının, belirleyici tek etken olmadığına dair bir açıklama yapmıştır. Engels, F. Mehring'e yazdığı bir başka mektubunda, geçmişte Marx'la birlikte, ellerinde olmayan bazı nedenlerden dolayı ekonomik etmeni, bilinçli bir şekilde ön plana çıkardıklarını, diğer etmenleri ekonomik etken karşısında ikinci planda tuttuklarını söyler. Ekonomik altyapı-üstyapı tartışması da, öyle bir iki mektupla geçiştirilecek sorun değildi. Nitekim, sonraki Marksist gelenek altyapının belirleyiciliği üzerinden kaba biçimde ekonomizme saplandı. Her iki konuda da "mektuplar" işin özünü değiştirmeye yetmedi.

"Tarihi Olan Halklar" ve "Tarihsiz Halklar"

Yukarıda, Marx-Engels'in Hegel'e ilişkin çalışmalarında felsefi alanda eleştiri yapıp, Hegel diyalektiğini, elleri üzerinde dururken, ayakları üzerinde oturttuklarını belirtmiştik. Ancak Marx-Engels, aynı titizliği halklar konusunda göstermemiş, Hegel'in yolundan devam etmişlerdir. Mesela, Hegel'in "uygarlığın gelişmesine katkı yapmayan halklar" dediği şeyi, Engels, "tarihi olmayan halklar" olarak ifade etmiştir. Yine Marx'a göre, Hindistan'ın bir tarihi yoktur. Çünkü Hindistan'ın Batılı anlamda modern sınıfları yoktur. Çünkü Marx'a göre, tarih sınıf savaşımlarının tarihidir. Buna şu soruyla itiraz edilebilir: Bir ülkede Batılı anlamda sınıflaşma olmaması, proletaryanın olmaması, o ülkenin tarihi olmayacağı anlamına gelir mi? Bence gelmez. Çünkü tarih sınıf savaşımlarından önce de vardı. Tarihi sınıflarla başlatmak ne derece objektif bir değerlendirme olur? Bu durumda, sınıflaşmanın gerçekleşmediği tarihsel döneme ne ad vereceğiz? Ayrıca, Hindistan halkı, talanlara maruz kalmış olsa da, tarihi başkaları tarafından yazılmış olsa da, bu tarihlerinin olmadığı anlamına gelir mi? Bence gelmez. Ancak, tarihi başkaları tarafından yazılan

halklar kategorisinde değerlendirilebilir. Benzer durum, yakın zamanlarda Kürtler için söyleniyor, "Kürtler tarihsiz ve talihsiz bir halktır" deniliyordu. Bu söylenirken kıstas alınan şey, tarihlerinin kendileri tarafından yazılmamış olmasıdır.

Doğu (Üçüncü Dünya) halkları "geri" ve "tarihsiz" kabul edilince, bu halkları kurtarma misyonu Avrupalı toplumlara düştü. Son iki yüz yıldaki kurtarıcı güçlere baktığımızda, hepsinin Avrupalı olduğunu görüyoruz. 19. yüzyıl Batı Avrupa'sında insanlığı kurtaracak özne, Hegel'e göre o ruha sahip Prusya devletidir. Klasik siyasal iktisatçı ideologlara göre, ilk kapitalist ulus olan İngiltere'yi temsilen burjuvazidir; Marx-Engels için ise, İngiliz proletaryasıdır.[4] Dikkat edilirse hepsi de Avrupalıdır. Marx-Engels, çalışmalarının birçok yerinde, Doğu'dan söz ederler. Her ikisi de, Avrupa proletaryası olmadan, Doğu'da (Rusya-Türkiye) sosyalist bir devrimin olanaksızlığına inanıyordu. Avrupa proletaryasının bir gün Doğu'da da Batı medeniyetinin temellerini atacağını her defasında belirttiler. Ama tarihin çarkıfeleği Batı'da değil Doğu'da (Rusya'da) durunca durum değişti. Aslında 1917 Ekim Devrimi, Avrupa-merkezci Marksist tarih anlayışını tersyüz etmişti. Komüntern ve sonraki Marksist gelenek Avrupa-merkezci tarih anlayışını siyasal programında sürdürdü. Dünya yine, "tarihli" ve "tarihsiz" halklar olarak ikiye ayrıştırıldı. Avrupa-merkezcilikte ısrar edildi. Örneğin, Marx'ın Doğu toplumlarına ilişkin yazdıkları, 1930'larda Sovyetler'de yasaklandı. Stalin, Asya tipi üretim tarzı ve Doğu despotizmi gibi, Marx'ın kullandığı argümanları kullandırmadı. Çünkü Marx'ın, kapitalizm öncesi ekonomi biçimleri olan Asya tarzı, Antik tarz ve Cermen tarzı gibi argümanları, Stalin'in klasik beş toplumcu diyalektiğine uymuyordu. Çok düz bir mantıkla, Doğu-Batı toplumlarının diyalektik gelişimi aynı biçimde değerlendirildi. Oysa gerçekte, Doğu'nun kendine has özellikleri vardı. Marks, bu alana ilişkin tespitlerinde yanılmıyordu. Doğu'nun orjinalliğini "toprakta özel mülkiyetin olmamasına" bağlarken önemli bir gerçeği

dile getiriyordu. Marx sonrası gelenek, bu konuda Marx'tan daha geriye düştü. Bazen Avrupa-merkezcilik Troçkizmle özdeş tutuluyor. Troçki'nin Avrupa'daki devrime bağlılığı biliniyor; tek ülkede devrime olan inancı da zayıftı. Ama Avrupa-merkezcilik bu değildir. Avrupa'dan devrim beklemek siyasal bir durumu ifade eder. Troçkizm bu nedenden ötürü Avrupa-merkezci değildir; Marksist tarih anlayışını ve kuramını topyekûn savunduğu için Avrupa-merkezcidir. Mesela, Stalin'in beş toplumcu el kitabı Tarihsel Materyalizm Avrupa-merkezci tarih anlayışının bir parçasıdır. Çünkü, tarihsel ilerlemeci tez esas alınmıştır.

Yine Komüntern ve Sovyetler'in deneyimi de bu tarih anlayışına uygun siyasi tutum içinde olmuştur. Dönemler farklı olsa da, Marx-Engels'in "geri", "tarihsiz" halklar karşısındaki tutumu ile Sovyetler'in Üçüncü Dünyalı halklara olan tutumu çok benzerdir.

Mesela Komüntern, Kemalist Türk devletini Kürt isyanlarını bastırması için desteklemiştir ve bundan ötürü Komüntern'i eleştiririz. Uzun yıllar bunu taktik bir hata olarak değerlendirenler oldu. Oysa bu taktikten öte, belli bir tarih anlayışının ürünüdür. Komüntern belgeleri incelediğinde görülür; 1925 Şeyh Sait, 1930 Ağrı, 1938 Dersim Kürt isyanları Kemalist devlete karşı gerici ayaklanmalar olarak değerlendirilmiştir. Kürtler için ortaçağ feodalleri gibi benzetmeler yapılarak, buna karşı "modern" Türk devleti desteklenmiştir. Ayrıca, sorun sadece Kürtlerle sınırlı değildir, 20. yüzyıldaki ulusal, etnik ve kültürel sorunların tümünde Sovyet siyaseti sınıfta kalmıştır. Türkiye'de gelenekçi solun ulusal sorun konusunda 70 yıl boyunca şovenizmin etkisi altında kalması önemli oranda bu ilerlemeci Avrupa-merkezci tarih anlayışının sonucudur. Avrupa-merkezci tarih anlayışında insanlığı kurtaracak özne belirlenirken Avrupa coğrafyasının özgün gelişmeleri esas alınmış, Doğu toplumları yadsınmıştı. Avrupa toplumları için sunulan beş toplumcu tarih tezi Türkiye'de de sol tarafından reçete olarak kabul gördü. Oysa, Stalin'in beş

toplumcu tarihsel materyalizmi objektif bir genelleme değildi; Doğu toplumlarının gerçekliğine uymuyordu. Mesela, Doğu'da Türkler kölecilik aşamasını yaşamadı; sadece Türkler değil, barbar gelenekli Asya toplumları da yaşamadı. Batı toplumlarından farklı olarak, Doğu'da diyalektik bir gelişim süreci vardı. Kendisine Avrupa-merkezci bir sistemi rehber alan gelenekçi sol Doğu'nun bu özgün yanlarını anlamadı.

Avrupa-merkezci Tarih Anlayışının Sonu

150 yıllık Marksist geleneğin Avrupa-merkezci tarih anlayışı tüm dünyada iflas etti. Aslında bu tarih anlayışı, daha oluşurken iflas etmiş bir anlayıştı. Çünkü Avrupa merkez alınarak ortaya çıkmıştı. Kurtarıcı özneleri de Avrupalıydı. Avrupa'nın dışında kalan toplumlara yer yoktu bu kuramda. Çünkü onların burjuvazisi ve proletaryası yoktu, onlar "öteki" ve "tarihsiz" idiler. Avrupa-merkezci bir dünyada yaşamak için bir tek seçenekleri vardı: Avrupa uygarlığına benzemek! Yoksa Engels'in deyimiyle, burjuvazi ile birlikte, bu uygarlığa katkı yapmayan "tarihsiz" halklar da tarihin çöp sepetine atılacaktı. "Öteki"ne yer vermemek ya da "öteki"ni kendine benzetmek tüm egemen ideolojilerin ortak bir yanıdır. Eski Yunan'dan beri devam eden bu egemen anlayışa göre; "öteki", "bizim" için ya da "merkez" için tehlike unsuru olarak görülmüştür. "Öteki" olan "mazlum"un tarih boyunca aldığı isimlere bir bakalım: Yunan'da "öteki"nin adı "barbar"dı; Hıristiyanlık'ta "putperest", İslamiyette "gâvur" ya da "kâfir", sömürgecilikte "ilkel/yerli"dir; Avrupa-merkezcilikte ise "tarihsiz"dir. Tarih boyunca egemen ideolojiler, kendilerini dünyanın merkezine koyarak "en son din benim" demiştir.

Dinsel ideolojiler dahil, bu egemen ideolojilerin hepsini toplasak bir eder; yani "benmerkezcilik!" Ve hiçbirinde "öteki" olana yaşam hakkı yoktur; "öteki" olan, yaşamak için "merkez" olan

sisteme benzemek zorunda bırakılmıştır.

İnsanlık çok çekti bu merkezci egemen ideolojilerden. Reel sosyalist sistemin 70 yıllık pratiği de bu konuda iç açıcı değildir. Çokuluslu, çokkültürlü Rusya'da tek tip bir sistem yaratıldı. Ulusların demokratik hakları, değişik kaygılarla bastırıldı. Çokkültürlü Rus edebiyatı ve sanatı daraltıldı. Sosyalist gerçekçilik adı altında, tekleşmeye gidildi. Farklı düşüncelere baskı uygulandı. Sistemi eleştirenler "sağ yapma", "sol yapma" denilerek tasfiye edildi. Sovyet deneyimi de "öteki" olanı tanımadı. Eleştiri özgürlüğü yoktu. Eleştiri özgürlüğünün olmadığı bir sistemin adı ne olursa olsun, o sistem iflah olmaz. Eğer bir sistemde özgür eleştiri yoksa, orada baskı vardır, orada diktatörlük vardır. Toplumları oluşturan insanlar çokkimlikli ve çokseslidir. Bu bir olumsuzluk değil, o toplumun zenginliğidir. Toplumda çokkimlikliği baskı uygulayarak yasaklamakla, mevcut sorun ortadan kalkmaz; sadece sorunun üzeri örtülmüş olur. Sovyetler pratiğinde yaşananlar da biraz bunu göstermektedir. Bastırılan ulusların yetmiş yıl sonra ayaklanışı bu gerçeği doğrulamıştır.

Reel sosyalist sistemin çözülmesi, sadece bu etmene bağlanamaz; birçok değişik nedeni vardır; ama en önemli etmenlerden biri demokrasi sorunuydu; "öteki"ni tanıma sorunuydu.

Türkiye'de sol gelenek Sovyetler deneyiminden büyük oranda etkilendi. Hatta kullandıkları argümanlar bile Bolşevik Partisine aitti. Gelenekçi solda da, "öteki" olana yer yoktu; "öteki" olanın adı "sağ" ve "sol" sapmaydı. Peki, "öteki", sağ ve sol sapma ise, proletarya çizgisini kim temsil ediyordu? İşte Sovyet deneyiminde bu hep meçhul olarak kalmıştır. Gelenekçi sol ise, ya firarda ya sürgünde yaşamıştır! (Halen arkadaşın rengi meçhuldür.)

Bu anlatılanların Avrupa-merkezci anlayışla çok yakından ilgisi vardır. Çünkü Avrupa-merkezcilik, her şeyden önce bir düşünme yöntemidir. Dolayısıyla, sadece Avrupalılara özgü bir şey değildir. Rusyalı da, Türkiyeli de Avrupa-merkezci olabilir. Bu Avrupa-merkezci düşünme yönteminin içeriği ise, yukarıda

anlatılanları kapsar; "ben" ile "öteki"nin hikâyesidir. Avrupa-merkezci düşünme yöntemi demokrat değildir. Çünkü "öteki"nin sömürülmesi, aşağılanması en çok da bu Avrupa-merkezci anlayışta vardır. Avrupa-merkezcilik sorunu üzerine çok şeyler söylenebilir. Ama bugün bu sistemin iflas ettiğini anlamışsak bu da bir ilerlemedir!

DİPNOTLAR

1. Larrain J., İdeoloji ve Kültürel Kimlik, s. 35, Çev. Neşenur Domaniç, Sarmal Yayınları, 1995
2. Niels Kadritzke, "Milliyetçiliğin Tarihe Şaşırtıcı Dönüşü", Çev. Deniz Can Koçak, Birikim Dergisi, 1992, s. 45-46
3. Larrain, a.g.e., s. 36
4. Larrain, a.g.e., s. 39

TARİH FELSEFESİ NE DİYOR...

- Tarih Felsefesi Üzerine Bir Deneme -

"...Tanrı Baba bir sabah uyanınca biz insanları düşündü nasılsa
Gitti pencereye kim bilir dedi,
Belki de o gezegen yok olup gitti.
Böyle dedi ama baktı çok uzakta fırfır dönüyor dünya.
Şeytan canımı alsın dedi. Alsın vallahi bir şey anlıyorsam. Bu dünyalıların tutumlarından..."
Berranger

Son otuz yıldır tarih ve tarih felsefesi gibi konular Türkiye'de de en çok tartışılan teorik konulardan biri oldu. Özellikle resmi ideolojilerin iflas ettiği 1990'lardan itibaren tarihe ve tarih felsefesine yeni yaklaşımlar geliştirilmeye başladı. Reel-sosyalizmin çözülüşü, ilk dönemlerde (1990'lar) taktik hatalarla açıklamaya çalışıldı. Daha sonra, sosyalizm sorunlarının sadece taktik hatalarla açıklanamayacağı görüşü yaygınlık kazandı. İnsanlar sadece taktik hataları değil, bizzat sistemin kendisini sorgulamaya başladı. Bu çok olumlu bir gelişmeydi. Eğer tarihte bir "ilerlemeden" bahsedilecekse, bu "yaşanan tarihi sorgulama" başlı başına bir "ilerlemedir." Sovyetler'deki egemen resmi ideoloji ve ona bağlı yavru sistemlerin yetiştirdiği insan tipi, sistemi sorgulamayan bir tipti; oysa ilk filozoflardan Sokrates "Sorgulanmayan hayat yaşamaya değmez" demişti. Reel Sosyalist sistemlerde, yaşanan olumsuzlukların tamamen dış kaynaklı olduğunu içselleştiren bir anlayış yerleştirildi. Bu anlayışı egemen ideolojilerin

en temel özelliği olarak da nitelendirebiliriz; içte olup bitenleri göstermeme (görememe) bu ideolojilerin varlık gerekçesidir. Bu bir at gözlüğüne benzetilebilir; at gözlüğünün arka ve yan tarafları kapalıdır, arkayı ve yanları görmek mümkün değildir. Yaşanan olumsuzluklardan sonuç çıkaranlar bu tek yönlü bakış açısını büyük oranda terk ettiler. Tarihe ilişkin bazı değerlendirmelerde bunu görebiliyoruz; bu sevindirici bir gelişmedir. En çok da yaşadığımız coğrafyada insanların buna ihtiyacı var.

Tarih ve tarih felsefesi gibi konular oldukça derin meselelerdir. İki bin yıldır tarihe ilişkin görüşler öne sürülüyor. Dipsiz bir kuyu misali o kadar çok şey yazılıp çizilmiş ki, insan ömrü yetmiyor her yazılanı okumaya. Ancak, tarihe ilişkin yazılıp çizilenler yine de eksik kalıyor. Tarih filozofları bu alana ilişkin çok şey söylemiş. Önce insan tarihine ilişkin yazmışlar, daha sonra tarihin ne olduğuna ilişkin yazılmış. Bazı araştırmacılar bu durumu iki kategoride ele almış: "İnsanların, toplumların geçmişi olarak tarih" ve "geçmişi inceleyen bilim ve disiplin olarak tarih." Birincisi incelenen, ikincisi inceleyendir. Bu iki kategorinin birbirine karıştırılmamasında yarar var. Önce birincisi vardı; insanın zaman-mekân anlamında tarihe girişiyle başlar. İkincisinin ise iki bin yıllık bir geçmişi olduğu ileri sürülüyor.

Tarihte "tarih"in ne olduğuna ilişkin görüşlere ilk önce Antik Yunan'da rastlanıyor. Thukidides bu alanda ilk filozoflardan sayılıyor. Antikçağda, tarihte olup bitenlere ilişkin görüşler öne sürülürken, Ecclessastes adında bir filozof, "Güneşin altında yeni bir şey yoktur" diyerek tarihe bir nokta koyuyor. Ardından yüzyıllar sonra Hıristiyan kilisesi, "Aranızda her zaman yoksullar olacaktır," diyor. Ancak, her filozofun söylediğini yazmaya kalksak ciltler dolusu yer tutar. Tarih felsefesini, tarihi inceleyen bir disiplin olarak ele aldığımızda daha yöntemli bir yol izlemiş oluruz. İki bin yıldır tarih filozofları bu alana ilişkin görüşler öne sürmüş, sonuçta "Tarih felsefesi" diye bir disiplin ortaya çıkmış. Her filozof, nalıncı keseri gibi, kendi özgün koşullarından hare-

ket eden Tarih'i kendine yontmuş. Sonuçta bazı sonuçlara ulaşılmış, tarih felsefesine ilişkin iki temel anlayış ortaya çıkmış. Bunlardan birincisi, ilerlemeci tarih anlayışı olurken, ikincisi, kendini tekrar eden döngüsel tarih anlayışıdır. Buna "Tarihin çember teorisi" diyenler de var.

Tarihin Tekerleği Hep İleriye Doğru mu?

Birinci anlayışa, yani düzpektif ilerlemeci çizgiye dahil edilen filozoflar, Augustinus, Fichte, Schelling, Hegel ve Marx olurken; döngüsel tarih anlayışına dahil edilenler, İbn-i Haldun, Vico, Spengler ve Toynbee'dir.2 Düzpektif ilerlemeci tarih anlayışının öncüsü Hegel'dir. Döngüsel tarih anlayışının en tanınmış temsilcisi ise İbn-i Haldun'dur. Bu iki tarih anlayışını adı geçen bu iki filozofun şahsında özetlemek gerekirse, şunları belirtebiliriz: İlerlemeci felsefenin temsilcisi Hegel'e göre, tarih özgürlüğe doğru ilerlemektedir. Tarihteki uygarlıkların birbirini izlemesi kendini tekrar eden kısır bir döngü olmayıp her zaman daha ileri ve kapsamlı özgürlüklere ulaşmak içindir. Yine Hegel'e göre dünya tarihine damgasını vuran dört büyük tarihsel uygarlık vardır; Doğu uygarlığı, Yunan, Roma ve Hıristiyan-Cermen uygarlıkları. Doğu haricindeki diğer üç uygarlıkta birbirini etkileyen bir ilerleme görülür. Doğu hakkında iyi şeyler düşünmeyen Hegel'e göre Doğu'da tek bir kişi özgürdür. O da, tüm zamanlara egemen olan Doğu despotudur. Yunan ve Roma dünyasında birkaç kişi özgürken, Hıristiyan-Cermen dünyasında herkesin özgür olduğunu söyler. Hegel'e göre Batı dünyasında insanlarda özgür olma bilinci vardır. Doğulular ise bırakalım özgürlük bilincini, kendilerinin ne olduğunu bile bilmezler. Onlar ancak bir tek kişinin özgür olduğunu bilirler. Böyle bir özgürlük anlayışı despotizme yol açar. Bu tek kişi de zaten bu nedenle despottur. Hegel'in tarih alanına ilişkin bir başka önemli görüşü ise tarihin itici gücünün

ne olduğuna ilişkindir. Hegel insanların gereksinimleri, tutkuları ve çıkarlarını öne çıkarmıştır. Buna göre, mevcut kurumlarla uyum içinde olmayan yeni koşullar bir uyuşmazlığa yol açar. Ve sonuçta toplumsal bir değişim ortaya çıkar. Bunun sonucu olarak eski kurum yıkılır, yerine yeni bir sistem kurulur. Bu yeni sistem de kendisinde yeni çelişkiler barındırır ve sonuçta o da kendi çöküşüne doğru ilerler. Hegel, çöküş ve çıkışları özgürlüğe doğru bir ilerleme olarak açıklar. 19. yüzyılda bu ilerlemenin doruk noktasının Prusya devleti olduğunu belirtir.

Marx-Engels de Hegel'in çizgisel ilerlemeci yönteminden hareket ettiler. Aradaki fark, tarihi ilerleten itici güçlerin tanımından kaynaklanıyordu. Hegel, tarihin itici gücünün insanların gereksinimleri ve çıkarları olduğunu açıklarken, Marx-Engels özgürlük kavramına ve tarihin itici gücüne somutluk kazandırdılar. Marx-Engels'e göre tarihi ilerleten güç, sınıfsal güçlerdir ve tarihsel altüst oluşlar kendi gereksinimlerini karşılamaya çalışan sınıfların savaşımıyla gerçekleşir.

Hegel'de tarihin öznesi, "Dünya Tin"i ve "Akıl"dır. Marx'a göre de tarihte bir akıl vardır ama bu akıl kendi kendini belirleyen bir akıl değildir, maddi ilişkilerin belirlediği bir bilinç durumudur. Hegel'de tarih dünya halklarının birliğine doğru ilerlerken, Marx'ta sınıfların ortadan kalkacağı bir dünyaya doğru ilerler. Bu nedenle de tarihsel süreç içinde sınıfların yerinde ve niteliklerinde değişimler meydana gelir. Bu sınıflardaki değişimlerin nedeni ise, üretim güçlerindeki farklılaşmalardır. Hegel'de tarihin ilerletici öznesi mutlak tin içindeki Prusya devleti olurken, Marx-Engels'de bu ilerletici özne devrimci İngiliz proletaryasıdır.

Frankfurt Okulundan Adorno bir benzetme yaparak şöyle der: "Marx ve Engels, Hegel'in 'tarihi tanrısallaştırdığını' söylerken haklıdırlar. Ama onlar da tarihe 'mantıkçı bir tanrı' yerine 'mantıkçı bir insan' yerleştirmekle Hegel'in aynı akılcılığını sürdürmüşlerdir."

Yoksa Yerinde mi Dönüyor?

Şimdi de döngüsel tarih anlayışına bir bakalım. Bu ekolün tarihteki ilk temsilcisi İbn-i Haldun'dur. Sonraki birçok tarihçiye esin kaynağı olduğu kabul edilmektedir. İbn-i Haldun'un düşünceleri döngüsel tarih anlayışını da özetler. İbn-i Haldun, toplumların ve devletlerin tarihini bir insanın yaşamına benzetir. İnsanlar doğarlar, büyürler ve ölürler. Tarihteki her devletin bu üç aşamayı yaşadığını belirtir. Hatta, bir insana biçtiği 120 yıllık ömrün devletler için de geçerli olduğunu öne sürer. Sonunda tıpkı bir insan gibi devletin de yıkılacağını ve bu sondan hiçbir devletin kurtulamayacağını belirtir. İbn-i Haldun Mukaddime adlı kitabında bu görüşlerini şöyle açıklar; her devlet belirli aşamalardan geçer ve sonuçta yıkılır; bu aşamalar şunlardır: göçebelikten zafere ulaşma, fethedilen yerlerdeki kavimleri yönetme, iktidarın sağlamlaştırılması, köleler sınıfının ve zanaatın doğması, büyük şehirlerin kurulması, zenginliğin artması, çiftçilik ve ticaretin gelişmesi, yönetenlerin barış yolunu seçmesi, başka ülkelere göz dikmesi, eğlenceye ve haksız işlere yönelmesi. Son aşamaya gelen devletin çökmesi kesindir. Şark'ta tarih bu anlamıyla kısır bir döngüden ibarettir. İbn-i Haldun, yeniden doğuş ve çöküşleri Hegel gibi özgürlüğe doğru bir ilerleme saymaz. İbn-i Haldun'da ilerlemenin ve özgürlüğün ölçüleri yoktur, tarihin bir itici gücü de yoktur. Eğer bir zorunluluk varsa, o da toplumların kendi tarihlerini tekrar etmesinden ibarettir.

Döngüsel tarih anlayışının Batı'daki temsilcileri de, İbn-i Haldun gibi tarihi döngüsel "çember teorisi" ile açıkladılar. Mesela Vico'ya göre: "İnsanlar önce zorunluluğu tanırlar; daha sonra yararlıyı, hoşu, kendilerine uygun olanı ve giderek de lüksü öğrenirler, en sonunda da baştan çıkarlar ve kendilerini tüketip giderler." 20. yüzyılda Batı'da yeniden döngüsel tarih anlayışına dönüşler yaşanmıştır. Spengler ve Toynbee bu dönemin en tanınmışlarıdır.

Düzpektif ilerlemeci tarih anlayışı Batılı toplumlarda ortaya çıkan bir gerçeklik olurken, döngüsel tarih anlayışı Doğulu toplumlarla açıklanır. Belki bire bir mutlaklaştırılamaz, ama döngüsel tarih anlayışının Doğulu toplumların orijinalitesinden kaynaklandığı ileri sürülebilir. Tarihteki üretim tarzları içinde Asya tipi tarzın, Batılı üretim tarzları olan Antik ve Cermen tarzına göre daha durağan, hantal bir gelişimi vardır. Doğu despotizmi olgusundan ötürü Doğu'da tarih ağır, hantal ilerledi. Devlet mülkiyetine dayanan Asya tipi toplumlarda sınıfların devlete dayandığı biliniyor. Bunun sonucunda, Doğulu toplumlarda bir "devlet ideolojisi"nden bahsedilirken, Batılı sınıflı toplumlarda belli bir egemen sınıfa tekabül eden sınıf ideolojisi gerçeğinden söz edilebilir. Doğu'daki despotizm olgusu Doğulu toplumların gelişiminde ağır, hantal, değişime direnen, çoğu defa kendini tekrar eden devlet tiplerine yol açarken, Batı'da erken döneme rastlayan sınıflaşma tarihte itici bir rol oynuyor. Batı'daki bu sınıfsal savaşımının itici rolüne tarihin ilerletici, özgürleştirici payesini verenler, düzpektif ilerlemeci tarih görüşünde birleşiyorlar.

Batılı toplumlar 16.yüzyılda kapitalizme geçerken, Doğulu toplumların birçoğu 19. yüzyılda bile bu geçişi yapmada zorlanmıştır. Birçoğu bu geçişi yapamadığından ötürü, geçiş dışardan zor yoluyla yaptırılmıştır. Bir anlamda, sınıf atlamayan bir devlete zorla sınıf atlatılmıştır. Türk devleti de 19. yüzyılda zorla sınıf atlayanlardandır. Hindistan ve Mısır için de benzer şey ileri sürülebilir.

Hegel'in Doğu toplumları üzerine düşünceleri bazı noktalarda önemlidir. Mesela Hegel Doğu'da bir tek kişinin özgür olduğunu söylüyordu: Doğu despotunun kendisi. Onun dışında kimsenin hiçbir siyasi iradesi yoktur. Doğu'da toplumun kimliği, toplumа hükmeden despotun kimliğiyle açıklanır. İrade ve yönetim tamamen despotun tekelindedir. Toplum, despotun karşısında bir hiçtir!

Hegel güneşin doğudan doğduğunu, içi değil dışı aydınlattı-

ğını belirtiyordu. Toplumsal güçler açısından da güneş Doğu'da dışı aydınlatıyor, içi yakıyor. "Dışı sizi, içi bizi yakar" sözü Doğu despotizmi olgusuna indirgendiğinde anlam kazanır. (20. yüzyılda Doğu'da despotizm konusunda ne değişti peki? Çok şeyin değişmediğini görüyoruz.)

Böylesi nedenlerden ötürü, Doğu toplumlarında tarih, biraz da despotların tarihidir. Döngüsel tarih anlayışının temsilcileri Doğu tarihinde devleti yöneten despotlara büyük rol biçerler. Hatta birçok Doğulu devletin doğuşu ve yıkılışı, bu despotların doğumu ve ölümüyle açıklanır.

Döngüsel tarih anlayışının çelişkilerine, açmazlarına gelince; bu ekolün en büyük açmazı tarihi, kısır bir döngüde tekrar etmesiyle açıklamış olmalarıdır. Tarihin kısırdöngüden ibaret olması görüşü, diyalektik değildir. Tarih içinde her şey değişmekte, dönüşmektedir. Bu değişim/dönüşüm hem doğada, hem toplumda yaşanmaktadır. Bu değişime inandığımızda tarihin tekerrürden ibaret olduğu görüşünü kabul edemeyiz. Ancak, değişimi kabul edip, tarihin yönü hep ileriye doğru mudur? Peki bu ilerlemenin ölçüsü nedir? diye sorduğumuzda da, düzpektif ilerlemeci tarih anlayışının çelişki ve açmazlarıyla karşılaşıyoruz. İlerlemeci anlayış, tarihin yönü hep ileriye doğrudur, diyor. Oysa tarihten biliyoruz, biri için "iyi/ileri" olan, "özgürlük" olan, bir başkası için "kötü/geri" olabilir. Bu kavramlar göreceli olsalar da muğlak da değildirler; durum nelerin ölçü alındığına bağlıdır.

Daha önce belirtildiği gibi, 19. yüzyıl ilerlemeci tarih anlayışının doruk noktası oldu, insanlığı kurtaracak ideolojilerin Batı'da olduğu ileri sürüldü. 19. yüzyılda kurtarıcı öğelerin Avrupalı olması tesadüf değildir. Hegel'e göre, kurtarıcı öğe Prusya Devletiydi. Klasik iktisatçılara göre ilk kapitalist ulus olan İngiltere'yi temsilen burjuvazi. Marx-Engels'e göre ise devrimci İngiliz proletaryası.[3] Dikkat edilirse, tümü de Avrupalı güçlerdir. Hemen şunu belirtmek gerekir ki, insanlığı kurtarma misyonu, tarihte 19. yüzyılla başlamıyor. Tek tanrılı dinler olsun, egemen

sistemler olsun, ilk ortaya çıktıklarında "En son din benim", "En son uygarlık benim" diyerek tüm insanlık adına yola çıktıklarını ve insanları sıkıntılardan kurtaracaklarını söylemişlerdir. Bu bakımdan, insanlığı kurtaracak güçlerin 19. yüzyılda Batı'da boy vermesi yeni bir gelişme değildi. Bin beş yüz yıl önce Doğu'da İslamiyet üstlenmişti bu misyonu.

Tarih Felsefesi Ne Diyor?

Tarihte hangi toplumun/sınıfın ileri olduğunu belirleme meselesi, bunun için ölçü olarak neyin esas alındığının anlaşılmasıyla anlaşılabilir ancak. "İleri" tanımı, "daha sonra gelen" anlamında da kullanılmaktadır. Mesela yaşam hakkı açısından, tarihte feodalizm mi, kapitalizm mi daha iyi bir toplum vaat etmiştir? Kapitalizm çağında yaşanan savaş ve yıkımlar daha önceki hiçbir toplum aşamasında yaşanmamıştır. Tarih bilinci olanlar iyi bilirler bu gerçeği. Diğer taraftan, denilir ki, bilim-teknik kapitalizmle gelişti, insanlar uzaya gidiyor. Ancak kapitalizmin insanların nasıl bir arada yaşayacaklarına ilişkin hiçbir olumlu projesi yoktur. Mevcut projesi ise dünyada iktidar olmuş durumda, ve biz bunu yaşıyoruz. Savaşların ortadan kalkmadığı, sömürünün ve katliamların her gün çoğalarak arttığı bir sistemde bilim ve teknolojideki gelişmelerin hiçbir anlamı yoktur. Nükleer silahlanma insanların yararına değildir. İşte endüstriyel ilerlemeci Batı kapitalizmi egemenlik sisteminde bunları üretiyor. Endüstriyel ilerlemeciliğin Avrupa'da insanı ve toplumu ne duruma getirdiği de ortadadır. Batı kapitalizmi, yarattığı uygarlık krizinden dünyayı Batılılaştırarak çıkmak istiyor. İlerlemeci bir akıl sistemiyle kendini kuran Avrupa, çoksesli, çokkimlikli bir dünya değil de, kendisine benzeyen bir dünya yaratmak istiyor. İlerlemeci tarih anlayışının en belirgin açmazı tarihteki ideolojik sistemlere yaklaşımında aranmalıdır. Hegel'in birbirini izleyen ve ileriye giden

uygarlıkları gibi, bir de tarihi ilerleten ideolojilerden bahsedilir. Bu ideolojiler birer kurtuluş ideolojisi görünümünde ortaya çıksalar da aslında toplumları kurtuluşa doğru değil, toplumsal sorunları daha da ağırlaştırmaya, çelişkileri tırmandırmaya doğru sürüklemişlerdir. Tarihten günümüze hiçbir ideolojik sistem yoktur ki, kendisinden olmayana şiddet uygulamasın. Tümü de şiddet yoğunluklu bir sistemi ortadan kaldırayım derken, yerine bir başka şiddet yoğunluklu sistem kurmuştur. Bu durum reel-ideolojilerin varlık ve kuruluş gerekçesinden ileri gelmektedir. Bir ideolojik sistemi şiddet yoluyla ortadan kaldırmayı hedefleyenler başka bir şiddet yoğunluklu sistem yaratmışlardır. İdeolojiler birer sınıf ideolojisi olduklarından, tekçi ve katı merkezlidirler. Tekçi, katı merkezli bir ideolojik sistem farklı olana, muhalif olana şiddet uygulamadan kendi sistemini yürütememiştir. İdeolojik sistemlerin tarihi ileriye götürdükleri görüşünü tartışmak gerekmektedir. Doğrudur, bir yere götürmüşlerdir, ama bunun özgürlük yönünde olmadığı kesindir. Theodor Adorno da, "Vahşetten insanca bir hayata giden evrensel bir tarih yoktur ama, sapandan megaton bombaya ulaşan bir tarih olduğu söylenebilir" derken önemli bir gerçekliği dile getirir. Adorno devamında felsefeyi göreve çağırır: Felsefenin görevi nesnenin hakkını özneye karşı; bireyin hakkını topluma karşı ve doğanın hakkını da insana karşı korumaktır. Adorno bu durumda gelişmişliğe doğru bir ilerleyişten söz edemeyeceğimizi söyler. J.J. Rousseau'ya göre ise, ilkel insan eşit ve özgürdür, daha sonra ortaya çıkan sistemler bu temiz insanı bozmuştur. Normalde insanın iyi olduğunu ve yabancı bir şey onu değiştirmedikçe de iyi kalacağını söyler. İnsan bulunduğu ortama göre, iyi da ya kötü olur. Eğer bu yaklaşımı esas alırsak, tarih, insanın ileriye, özgürlüğe, eşitliğe doğru yol alışının değil, saf ve temiz insanın bozulmasının tarihidir. Marx'ın, insanın kendine yabancılaşmasının tarihi dediği de budur. Bazı tarih filozoflarına göre, insanın mutluluğunu sağlamak için toplumu düzenleme fikri toprağın özel mülk edinilmesiyle

başlar. İlkel komünal toplumda sömürü düzeni yoktur, tarihin bu döneminde insanlar birbiriyle değil de doğayla savaş içindedir. O dönemde henüz erdem ve kötülük gibi bir şey bulunmadığı için, insanlar eşitlikçi bir düzende yaşarlar. Daha sonraki süreçte, doğa koşullarının zorluğu yüzünden ve artı ürünün oluşması sonucunda toprağın özel mülkiyete geçişi var. Bazı kabileler mülk edindikleri toprağın etrafına kazıklar çakıp "burası benimdir"4 diyerek sahiplenir. O tarihten sonra tarih, toprağa çakılan bu kazıkların çıkarılması için verilen mücadelelerin tarihidir. Tarihi sınıflar mücadelesiyle açıklayan Marksist teoriye göre ise, her şey artı ürüne el konmasıyla başlamıştır. Her iki halde de ilkel komünal toplumun eşitlikçi bir düzen olduğu belirtilmiştir. Bu toprağa çakılan kazık sonucu yaşanan gelişmeleri toplumlar tarihinden biliyoruz. Kısmen yukarıda da bahsettiğim, insanlığı kurtarıcı ideolojiler, çakılan kazığı çıkarmak yerine yeni bir kazık çakmıştır tarihe. Tarihte kazıkla kazığı çıkarmaya ilerleme adı verilmişse de, aslında kazıkların sayısını çoğaltmaktan başka bir şey yapılmamıştır. İnsanlığın sorunları her yeni aşamada katmerleşerek büyümüştür. Tarihte özgürleşmeye doğru bir ilerlemenin olduğuna inanmak, bunun gibi birçok nedenden ötürü mümkün gözükmemektedir. Reel sosyalizm de buna dahildir. Tarihe çakılmış bütün kazıkları çıkarıp tarihin çöp tenekesine atma iddiasıyla yola çıktı. Ama 70 yıllık bir egemenlik sisteminden sonra bir kazık da kendisi çaktı tarihe!

Bu ilerlemeci tarih anlayışı, tarihteki toplumları açıklayan bir argüman olamaz. Çünkü tarihte eğer özgürleşmeye doğru bir gidiş varsa, bu gidişin öyle iddia edildiği gibi ileriye doğru değil de geriye doğru olması gerekir. Çünkü saf, temiz, özgür insan, tarihin ilkel döneminde kalmıştır. O halde, insanı tarih boyunca bozan ideolojilerden arına arına biz bu saf, temiz insana doğru gideriz. Bu yüzden, düzpektif bir biçimde ileriye doğru yeni kazıklar çakmak değil de, terspektif bir yöne doğru, çakılan kazıklardan arınmak gerekir. Bunun için düzpektif ilerlemeci tarih

anlayışına karşı terspektif bir tavır geliştirmek daha gerçekçi bir tutum olur.

Bugün resmi ideolojilerin amaçlar karşısında insanı bir araç, bir basamak olarak kullandığını bilmeyenimiz yok. İnsanı bir araç, bir nesne olarak değerlendiren her türlü ideolojik tarih anlayışından sakınmak gerekir. İnsan tarihin nesnesi değil, öznesidir; fakat bu öznelik doğa üzerinde her türlü egemenlik hakkını sağlamaz. Tarih boyunca bütün tarih felsefeleri akılcı olmuştur. Özellikle ilerlemeci tarih anlayışı "akıl"ı kutsallık derecesinde yüceltmiştir. Oysa akıl denen şeyi de insanlar kendi amaçlarına göre üretir ve düzenler. Akıl yönteminde yanılma, yanıltma payı her zaman vardır; insan doğası gereği saf ve temizdir, yeter ki onu rahat bırakın, o kendini yaratır.

DİPNOTLAR

1- Hovard Seslam, Din, Bilim ve Felsefe, Sarmal Yayınevi

2- Doğan Özlem, Tarih Felsefesi, Anahtar Kitaplar, 1994

3- J. Larrain, İdeoloji ve Kültürel Kimlik, Çev. Neşenur Domaniç, Sarmal Yayınevi

II. BÖLÜM

ANADOLU'NUN TÜRKLEŞTİRİLMESİ

ÇOKKÜLTÜRLÜ ANADOLU

Türkiye'de birçok yazar ve sanatçı, ne zaman Anadolu'dan konuşmaya başlasa, Anadolu coğrafyasının çokkültürlülüğünden ve birçok uygarlığa ev sahipliği ettiğinden bahseder. Anadolu'nun, halklar mozaiği olduğunu anlatır durur. Anadolu'nun çokkültürlü olduğu ve tarihte birçok uygarlığa yataklık ettiği doğrudur; gelgelelim, Türk yazar, tarih araştırmacısı ve düşünce adamları 20. yüzyıl Anadolu gerçekliğine değinmezler. Ne zaman Anadolu'dan söz açılsa, çok eski tarihlerden söz edilmektedir. Peki, tarihte yaşanan nedir? Anadolu, çokkültürlü halklar mozaiğiydi de bugün neden sadece Türk kültüründen söz ediliyor? Nedense bu konu ele alınırken 20. yüzyıldaki "Kemalist-militarist" Türkçülük üzerinde durulmamaktadır.

Öncelikle Anadolu coğrafyasını tanımamızda yarar var. Ne yana düşer Anadolu? Nereden başlar nerede biter? Anadolu'yu bıçakla keser gibi bir yerde bitirip bir yerden başlatmak çok isabetli bir değerlendirme olmayacaktır kuşkusuz. Kaldı ki dünya kültürleri incelendiğinde, uygarlıkların evrim ve devrim diyalektiğine göre, belli bir coğrafyadaki uygarlığı, saf olarak o coğrafyaya mal etmek mümkün değildir. İnsanlık tarihinde, uygarlıkların birbirlerini etkilediğini, beslediğini biliyoruz. Tarihteki uygarlıklar sıralamasına baktığımızda bu daha açık seçik ortaya çıkar.

Sözgelimi, ilk uygarlıkların Mezopotamya'da doğduğu ve geliştiği konusunda pek çok tarihçi hemfikirdir. Bu nedenle uygarlık tarihi, genellikle "Eski-Doğu" da denilen Mezopotamya'dan başlatılır. Eğer uygarlıkların kronolojik dizilişini yapacak olursak, şöyle bir tablo çıkar karşımıza: "Eski-Doğu" uygarlıklarının ilk konağında Mezopotamya, Mısır, Hint ve Çin uygarlıkları bulunmaktadır. Bu ana uygarlıklar da kendi içlerinde birçok küçük uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Bu durum, tarihin ilk dönemlerindeki uygarlıklar için de geçerli bir saptamadır. "Güneşin do-

ğudan yükselmesi" gibi ilk uygarlıklar da Doğu'da yükselmiştir. Anadolu da adını buradan almaktadır. Anatolia, Yunanca bir kelime olup, "Güneşin doğduğu taraf" anlamına gelir. Yerleşimin ve iklim coğrafyasının, insan yaşamına ve ilk yerleşik insanın yaşam alışkanlıklarına uygunluğu bölgenin bu isme layık olduğunu gösteriyor. İlk dönemlerde göçlerin, güneşin doğduğu tarafa akmış olması muhtemeldir. Anadolu'nun çokkültürlülüğü iklim ve coğrafi konumla doğrudan ilişkili bir durumdur.

20. yüzyıl birçok şeyi değiştirdi. Kapitalizm çağı, uygarlıkları da altüst etti. Öyle ki Doğu coğrafyasında kurulan birçok devlet, artık Batılı devletler olarak kabul edilmektedir. Örneğin İsrail Devleti, Ortadoğu'da olmasına rağmen Batılı bir devlettir; çünkü bir devleti devlet yapan, yapısal kurumlarıdır. İsrail Devletinin kurumları ve düşünce yöntemi Batılıdır. Siyasi alanda bu daha da belirgindir.

Tarihteki ilk uygarlıklar her ne kadar coğrafi yapıyla açıklansa da birbiriyle çok yakın ilişkiler geliştirdiklerinde, coğrafi özelliklerin yerini tarihsel etkileşimlere bıraktığı görülür. Bunu, bir uygarlığın kültürel ve sanatsal eserlerinde görmek mümkündür. Her uygarlık, kendinden öncekilerden etkilenmiştir. Halikarnas Balıkçısı olarak tanınan Cevat Şakir Kabaağaç gibi "Kemalist Anadolucular" zaman zaman Anadolu şovenizmi yaparak tüm uygarlıkların merkezine Anadolu'yu koymuşlardır. Cevat Şakir Kabaağaç'a göre; "Yunan uygarlığı, Anadolu uygarlığının kötü bir kopyasıdır." Uygarlıklar sorununa böylesi bir yaklaşım diyalektik değildir. Uygarlıkların tarihi birbiri ile ilintilidir, ama birbirinin kopyası değildir.

Her uygarlık temasta bulunduğu diğer uygarlığın her türlü kültürel ve sanatsal birikiminden yararlanır ve kendinden öncekinden beslenmek ister. Kendinde olmayanı almak ister. Türkiye'de Anadolu şovenizmi yapanlar, Anadolu öncesi uygarlıkları tanımamaktadır. Anadolu uygarlığını bütün uygarlıkların öncülü olarak görmektedirler. Böylesi bir yaklaşım pek gerçekçi değildir.

Ne var ki, bir şeyi toptan var etmek ya da yok etmek "Kemalist" yöntemin önemli bir özelliğidir. Halikarnas Balıkçısı da Anadolu Uygarlığını yücelteyim derken, Yunan Uygarlığını anlamsızlaştırmak gibi bir tutum içine girmiştir. Oysa Antik Yunan Uygarlığı dünya uygarlıkları arasında önemli bir yere sahiptir. Birçok Batılı ve Doğulu felsefe/düşünce adamı, Yunan Uygarlığını, felsefi düşüncenin merkezi kabul eder. Batı'da Aydınlanmacı filozofların birçoğu, felsefe ve bilimsel gelişmeyi Yunan Uygarlığına dayandırır. Her uygarlık ilk ortaya çıktığında kendisinden önceki uygarlıklardan bir şeyler almıştır. Ama bazı kültürel ve sanatsal eserler bazı uygarlıklarla anılır. Çünkü o kültürel değer ve sanatsal eserler, o uygarlıkta vücut bulmuş ve gelişmiştir. 21. yüzyıla girdiğimiz bu dönemde bile felsefi düşünce alanında İlkçağ Yunan düşüncesi bir başlangıç kabul edilmektedir. Felsefe tarihini inceleyen bir araştırmacı, Platon ve Aristo'yu öğrenmeyi zorunluluk saymaktadır. Cevat Şakir gibi "Kemalist Anadolucular" bu konuda yanılgı içindedirler. Tarih bağlamında ulus ve uygarlık şovenizmi yapmak oldukça tehlikeli bir tutumdur. Bu, tarihteki uygarlıklara sübjektif bir yaklaşımdır. Tarihteki ilk uygarlıklar, birbirini besleyen, geliştiren kültürler, bugün dünyanın ortak kültürel mirası olarak görülmelidir.

Tarihteki ilk uygarlıklar, coğrafi yapının belirleyici olduğu uygarlıklardır. Benzer coğrafyalardaki uygarlıklar, doğal olarak benzer yapılar oluşturmuş, hatta birçok yerde, birbirine kavuşmuş, iç içe geçmiştir. Anadolu Uygarlığının durumu da buna iyi bir örnektir. Yukarıda da sormuştuk: Anadolu'yu coğrafi olarak nereden başlatıp nerede bitireceğiz? Bu soruyu cevaplamak oldukça güçtür. Anadolu tarihçileri, bu konuda kesin şeyler söyleyememiştir. Çoğu zaman Anadolu denince, Akdeniz ve Mezopotamya'yı da katmışlardır; buna Ege'yi, Mısır'ı da katanlar ya da Fırat'ın batısı ve doğusu ile sınırlı tutanlar da bulunmaktadır.

Türk resmi tarihçileri "Kemalizm" konusunda olduğu gibi bu

ilk uygarlıklar konusunda da şoven teoriler öne sürerek gerçekleri saptırmışlardır. En büyük yalanları ise Anadolu'nun Türklerin anayurdu olduğunu savunmalarıdır. Anadolu'yu Türklükle özdeşleştirmeleri Kemalistlerin bir paradoksudur. Hem Anadolu'ya böylesine büyük bir uygarlık misyonu yükleyeceksin, hem de Türklükle özdeşleştireceksin(!?) Tarihte birçok etnik kültüre yataklık etmiş Anadolu'yu, Türklükle özdeşleştirmek ne kadar gerçekçi bir yaklaşım olur? Anadolu ve uygarlıklar tarihini araştırırken, Türk resmi tarihçilerinin amacı uygarlıkların kültürel değerlerini gün yüzüne çıkarıp insanlığa sunmak değildir. Aksine, "Anadolu'yu sadeleştirip Türklükle özdeş kılmak" saikıyla hareket etmişlerdir.

20. yüzyılda "Kemalist Cumhuriyet," çokkültürlü Anadolu'yu Türklüğe mal ettikten sonra, diğer kültürleri tarihte hiç var olmamış gibi inkâr etmiş ve asimilasyonu geliştirmiştir. Mesela, resmi ideoloji, ilk Mezopotamya uygarlığı olarak bilinen Sümerleri Türklükle ilişkilendirmek veya bu kodu oluşturmak için, Sümerbank isimli bir banka kurmuş, yine Etibank'ın ismi de çok eski Anadolu uygarlığı Etilerle ilişkilendirilmiş; bu uygarlıkların Türklerin atası olduğu fikrini geliştirmek istemiştir. Kemalistlerin toptan-inkârcı yaklaşımları, tarihteki uygarlıklar gerçekliğine uymamaktadır. Başka uygarlıkların kültürlerini inkâr ederek, Anadolu'ya kötülük etmişlerdir. Çokkültürlü Anadolu Uygarlığına bu temelde bir yaklaşım, Anadolu'ya yapılmış en büyük kötülüktür. Halbuki ilk uygarlıklar, daha önce de söylendiği gibi, birbirini besleyen kardeş kültürlerdir.

Her uygarlığın da öne çıkan kendine has bazı özellikleri vardır. Bu özgünlük coğrafi koşulların, üretici gücün ve o uygarlığın toplumsal ilişkiler bütününün ürünüdür. Bu anlamıyla düşündüğümüzde, Anadolu, Mezopotamya veya Mısır uygarlıkları, birbirinden farklı özellikler gösterdikleri gibi benzer kültürel kodlara da sahiptirler. Bu durum, üretici güçlerin evrenselliğinden ileri gelmektedir.

Dünyanın hangi coğrafyasında olursa olsun, tarihin öznesi insandır. Kültürel zenginliklerin, sanatsal yaratımların altında bilinçli insan emeği vardır.

Her ana uygarlık, kendi tarihsel süreci içinde çokkültürlü etnik uygarlıkları oluşturmaktadır. Örneğin Anadolu'da; Eti, Frigya, Lidya vb gibi uygarlıklar, değişik zamanlarda Anadolu'da yaşamış etnik kültürlerdir. Mezopotamya için de durum aynıdır. Mezopotamya'da ilk yerleşik kentin Irak'ta kurulduğu ileri sürülmektedir. Sümerler, Elamlar, Akadlar, Asurlar, Persler, Medler gibi değişik dönemlerde Mezopotamya'da yaşamış farklı uygarlıkların çokkültürlü yapısını başka türlü nasıl açıklayabiliriz.

Resmi tarihçiler bile ders kitaplarında yazının Anadolu'ya gelişini anlatırken, Asurlu tüccarların Mezopotamya'dan Anadolu'ya ticaret için geldiklerinde çiviyazısını getirdiklerini ve böylelikle tarihi çağların başladığını yazıyorsa, bu kültürel geçişin çokkatmanlılığı hangi dayanaklarla inkâr edilebilir? Hele de bu, iki bin yıllık bir geçiş süreci ile açıklanıyorsa... Anadolu ve Mezopotamya uygarlıkları tarih boyunca iç içe olmuştur. Mezopotamyalı bir halk rahatlıkla Anadolu'ya gelip yerleşik bir yaşam kurabilmiştir. Bu bakımdan Anadolu'da birçok kültür üst üste gelişmiştir. Mesela Persler, Mezopotamyalı bir halk olarak tanınır. Ama büyük bir rahatlıkla Anadolu'ya gelip İyonya kültürünün üzerine oturmuşlardır. İyonya kültürü de Lidya kültürünü beslemiştir. Lidya Uygarlığının altından Frigya kültürü çıkar. Frigyalıların altından Hitit kültürü çıkar. Hiçbir kültür saf, sade, homojen değildir. Her kültür kendisinden öncekinden izler taşır. Sonra gelen kültür kendinden öncekini bir deney, bir tecrübe olarak kabul eder, dört elle sarılır ona.

Deney, tecrübe deyip geçmemek lazım. İlk uygarlıkların işini kolaylaştıran bu deney ve tecrübedir; uygarlıkların gelişiminde önemli bir rol üstlenmişlerdir. Çünkü deney/tecrübe de (sosyal bilimler açısından) tarihteki belli bir insan emeğinin ürünüdür. Her deney ve tecrübe büyük emeklerle yaratılmıştır.

İnsan, üretim yapmadan; ayağını bastığı, elleriyle dokunduğu pasif konumdaki coğrafyayı işlemeden kendisini gerçekleştiremez. İnsanlık bu sayede tekniğe ulaşmıştır. Demirden yapılmış ilkel alet ve avadanlıklardan yararlanmıştır. Teknik aletlerin kullanımı çok uzun bir tarihsel dönemde gelişmiştir. Zaman içinde insan, geçmişe nazaran epey deney ve tecrübe kazanmıştır. Böylesi nedenlerden ötürü, tarihte uygarlıklar, yukarıda anlatıldığı gibi kültürlerin birbirini beslemesiyle gerçekleşmiştir. Tarihte insanın yaptığı en büyük devrim, insan emeğine dayalı bilinçli faaliyetler anlamına gelen kültür devrimidir.

İlk insanın faaliyeti bilinçli değildi. Doğa ile ilişkisinde el ve dil yordamıyla kendini anlatmaya çalıştı. Her şey ihtiyaçla ortaya çıktı. Çoğu kere söylenen "İhtiyaç icadın anasıdır" sözü bu durumu iyi anlatır. İnsanın kültürel etkinliği de bu ihtiyaç ve icadın öyküsüdür. Tarihte, önce insanın sosyal etkinliği anlamına gelen kültür vardı. Etnik kültür belli bir zaman diliminde oluştu. İlk insanın nerede, nasıl ortaya çıktığını bilemediğimiz gibi, ona belli bir etnik kimlik de veremeyiz. İnsanlığı belli bir etnik kimliğe dayandıran tarih tezleri, ırkçılıkla sonuçlanmıştır. İlk insanın kimliğinden yola çıkarak üstün bir ırk yaratmak istenmiştir.

Örneğin Türkiye'de "Kemalist" ideoloji 1930'larda bunu yapmak istemiştir. Güneş-Dil teorisi de bu ilk insanın kökenine ilişkindir. Bu ırkçı teoriye göre ilk insan hayvanlıktan çıkıp insanlaşmaya başladığı zaman Türkçe konuşmuştur. Bu teori Kwergitch adlı Viyanalı bir Yahudinin ortaya attığı bir görüştü. 1930'larda resmi tarih tezi oluşturan M. Kemal, bu teoriye oldukça ilgi göstermişti. M. Kemal ve bazı "Kemalist" ideologların bu teoriyi sahiplenmesindeki amaç, Türk ırkının en eski ırk olduğunu ve Türk dilinin de en eski dil olduğunu, bütün dillerin Türkçeden türediğini tüm dünyaya kabul ettirmekti. Kimse yutmayınca da bu teori ortada kaldı. O dönem Kemalistlerinin epey gülünç bir duruma düş-tükleri ileri sürülmektedir.

Tarihte ırkçılık, modern anlamda, 19. yüzyıl Avrupa'sında ge-

lişti. Bu tarihsel dönem, kapitalizmin alabildiğine saldırganlaştığı bir dönemdir. Tüm dünyayı egemenlik altına almak için, her alanda üstün bir Avrupa ulusu yaratmak istenmiştir. Bu dönemde Batılı ırkçı, Or-yantalist ideologlar bu alanda başı çekti. Gobineau bu ırkçı ideologların en tanınmışlarındandır. Bu ideolog ilk önce insanları üçe ayırdı. Beyaz, sarı, siyah ırk diye. Beyaz ırkı Avrupa'nın Ari ırkı kabul ederek en kaliteli ırk olduğunu; sarı ırkın ikinci, siyahların ise üçüncü, en düşük ırk olduğunu ileri sürdü. Tarihte büyük uygarlıkları kuranların bu Ari ırktan olduğu tezini tüm dünyaya dayatmak istediler.

İnsanları renklerine ve kafataslarına göre sınıflandırma fikri, dünyadaki tüm etnik kültürler için bir felaketin habercisiydi. İnsanlık son iki yüz yıldır ırkçılıktan büyük zarar gördü. Özellikle siyah derili insanlar, Amerika'da ve Afrika'da toplu kıyımlara uğradı. Irkçılık birçok coğrafyada hâlâ şiddetin kaynağıdır. Yakın tarihte etnik kültürler arası diyalogu sekteye uğratan bu kötülük, 19. yüzyıl Avrupa'sında serpilip gelişti. Bu gerçek, tüm insanlık tarafından Batı uygarlığının bir ibret vesikası olarak görülmelidir.

İnsanları saf ırklara bölmek, renklere ve cinslere göre ayırmak, insanın doğasına aykırı bir tutumdu. Bu durumdan en çok zarar gören coğrafyalardan biri de çokkültürlü Anadolu oldu. 19. yüzyılda Batı oryantalizmi, "Doğu ve Anadolu" uygarlıklarını ha bire kendine yon-ttu. Kapitalist sömürgeci egemen tarzını elzem olarak dayattı. 19. yüzyılda Batı tarafından horlanan, aşağılanan çokkültürlü Anadolu 20. yüzyılda Kemalizm tarafından talan edildi; hem de toplu kıyımlar pahasına...

Anadolu Uygarlığı konusunda araştırma yapan yazar İsmet Zeki Eyüboğlu Anadolu Uygarlığı adlı kitabında bu gerçeği şöyle açıklıyor: "... Şunu açıkça söylemek gerekir ki, Anadolu insanı belli bir soydan gelmemiştir, onun tek kaynaklı bir soy kütüğü yoktur."[1]

Bundan, Anadolu insanının etnik kimliği yoktur, gibi bir anlam

çıkarılmamalıdır. Bahsedilen durum daha çok Anadolu'nun ilk dönemiyle ilgilidir. Anadolu Uygarlığını çokkültürlü kılan, etnik kültürlere dayalı zenginliğidir. Anadolu'yu çokkültürlü kılan en önemli etmenlerden bir diğeri de coğrafyasının yerleşik yaşama uygunluğudur. Anadolu'yu zengin kılan bir başka etken de diğer uygarlıklarla iç içeliğidir. Mezopotamya ve Akdeniz uygarlıkları tarih boyunca Anadolu'yla iç içe olmuştur. Anadolu'nun başka bir özelliği de, oraya gelen büyük ulusların bir daha geri dönmemesi, egemenliği altına aldığı yerleri ayrı bir devlet olarak yönetmesi, yani Anadolu'da bir devlet kurup yerleşmesidir. Birkaç dağınık, vurguncu göçebe topluluk bir yana bırakılırsa Anadolu'ya gelen bütün ulusların böyle yaptığı görülür.[2] Örneğin Persler hem Mezopotamya'da hem de Anadolu'da yaşama olanağı bulmuş ve yerleşik hayata geçebilmiştir. Tarihte buna benzer birçok örnek vardır.

Mezopotamya'dan gelip Anadolu'ya yerleşen halklar olduğu gibi, Anadolu'dan gidip Mezopotamya ve Akdeniz'e yerleşen etnik kültürler de vardır. Anadolu'ya yerleşen toplulukların geliş nedenleri üzerinde durulabilir. Pek çok kez barbar akınlarına uğrayan Anadolu, sırf bu nedenden dolayı en hareketli coğrafyalardan biri olmuştur. Tarihte barbar akınları en çok da bu coğrafyada yapılmıştır. Bu nedenle olsa gerek, Anadolu uygarlığından söz açıldı mı, burayı belli bir ulusun adıyla anmak mümkün değildir. Tarihte, birçok halkın kaynaştığı ve coğrafyanın öne çıkardığı uygarlıklardan söz edilebilir ancak. Anadolu Uygarlığı denince de herhangi bir ulusun adı anılmaz. Bu durum bazı başka uygarlıklar için de böyledir; Mezopotamya Uygarlığı, Ege Uygarlığı, Akdeniz Uygarlığı gibi. Bu uygarlıklar belli bir etnik kimlikle anılamazlar. Genelde coğrafya ile anılırlar. Ama tarihte belli uluslara mal edilen uygarlıklar da vardır: Mısır Uygarlığı, Çin Uygarlığı, Hint Uygarlığı gibi. Bunlar tarihte ilk ırmaksal uygarlıklar olarak da anılırlar.

Birçok tarihçiye göre, ilk insanlar göçebelikten yerleşik hayata

geçerken, iklim coğrafyası elverişli olan, insan tabiatına daha uygun alanları seçmişlerdir. Örneğin İbni Haldun'a göre ilk göçebe topluluklar iklimi ılıman coğrafyalarda yerleşik hayata geçmiş, uygarlıklar kurmuşlardır. Aşırı sıcak ve soğuk iklimler insanların yerleşik yaşama geçmesine uygun değildir. Oysa, tarihin ilk dönemlerinde, uygarlık kurmanın ya da uygarlaşmanın koşulu yerleşik hayata geçmekti. Göçebe toplumlar, uygarlıklarını geliştirememişlerdir. Tarihte birçok göçebe topluluğun yerleşik uygarlıklar içinde eridiğini, asimile olduğunu tarihsel kaynaklardan öğreniyoruz.

Tarihteki ilk uygarlıklara baktığımızda bu uygarlıkların, subtropikal bölgelerde ortaya çıktığını görüyoruz. Örneğin Fırat-Dicle boyu Mezopotamya, Nil boyu Mısır, Sind-Ganj boyu Hint, Sarı-Mavi ırmaklar boyu, Çin gibi. İlk uygarlıklar "Eski-Doğu" coğrafyalarında bu biçimde sıralanmışlardır. Mezopotamya uygarlığı ilk önce Fırat-Dicle ırmaksal iklim coğrafyasında ortaya çıktı. Bunu nereden anlıyoruz? Bu gerçeği sadece "Doğu" tarihçileri değil, Batı'nın birçok tarihçisi de kabul etmektedir. İlk uygarlıklar konusunda araştırma yapan Samuel Nach Kramer'in 1959 yılında yayınladığı bir kitabının adı Tarih Sümerlerle Başlıyor idi. Yazar bu kitabında şöyle diyor: "Tarih Sümer'lerden önce de vardı, ama uygarlığın Sümer'lerle başladığı kesin görünmektedir."[3]

Tarihte, ilk toplulukların yerleşik hayata geçerken insan yaşamına ve çalışmasına elverişli coğrafyaları seçmeleri tamamen bilinçli bir tercihtir. İbn-i Haldun'un en önemli tezlerinden biri olan, insanlığın göçebelikten yerleşik hayata geçiş tezi, bu yönüyle önemlidir. Tarihin bu ilk ırmaksal uygarlıklarına ilişkin değerlendirmelerde; coğrafi üretici gücünün önemli rol oynadığını öğreniyoruz. İnsanlık, ilk dönemlerinde üretici güçler alanında teknik olarak gelişmemiştir. İlk çağlarda teknik üretici gücü gelişmediği için insanlar doğal kaynaklardan ya olduğu gibi yararlandı ya da ancak kısmi olarak değiştirip geliştirebildi.

İnsanlığın geçirdiği tarihsel aşamalar biliniyor; yabanıllık, bar-

barlık ve uygarlık gibi evrim ve devrim süreçleri geçirerek bu günlere geldi. Bu tarihsel dönemler, kendi içinde belli aşamalara ayrılmaktadır. Eski uygarlıklara ilişkin değerlendirme yapan tarihçiler, uygarlaşmanın ölçütü olarak, yerleşik hayata geçerek kentleşmeyi ve üretim araçlarının gelişmişliğini esas aldılar. Yerleşik yaşama geçememiş göçebe topluluklar genelde barbar topluluklar olarak değerlendirildi. Mezopotamya'nın Eski-Doğu'nun ilk uygarlığı olarak kabul edilmesinde bu yaklaşım esas alınmıştır. İlk Sümer kentinin Irak'ta kurulmuş olması çoğu defa bunu desteklemek için örnek gösterilir. "Yeryüzünün ilk kenti Irak'ta kuruldu. Irak'ta ilk medeniyet kuruluncaya değin derece derece birbirinden kopmayan, tersine birbirini tamamlayan bir ilerleme sağlandı. Irak coğrafyasındaki medeniyet, Fırat-Dicle ırmaklarının oluşturduğu Batı'ya doğru yatay bir kum saatini andıran bir alan içinde geçer. İlk insan medeniyeti, Irak ırmaklarıyla, Kızıldeniz'in, şimdiki adıyla İran Körfezi'nin buluştuğu noktada doğdu."[4]

İlk Yunan filozoflarının, insanın nereden geldiği sorusuna "sudan, topraktan" yanıtını vermeleri boşuna değildir. Eski uygarlıkların kökenini araştırırken suya ve toprağa yaklaşırız; teknik henüz ortada yokken, insan yapmak istediği her şey için suya ve toprağa ihtiyaç duy-muştur. Bu nedenle olsa gerek, İlkçağ insanının maddesi toprak ve sudur. İlk göçebe topluluklar yerleşik hayata geçerken tarıma ağırlık vermiştir. Toprağı işlemek, bu nedenle devamlı suya bağımlı hale gelmek, onu yerleşik hayatın bir vazgeçilmezi yapmıştır. Doğu coğrafyasında, derin vadilerden, dağlardan, yarlardan toprağa su akıtmak oldukça zordu. Bundan ötürü, insanlar yerleşmek için ırmak kenarlarını tercih ediyorlardı. İlk uygarlıklarda sosyal yaşam, toplulukla birlikte davranmayı zorunlu kılıyordu. İnsanlık tarihinin sosyal ilişkileri de bu zorunluluktan doğmuştur dersek genel geçer görüşleri de onaylamış oluruz.

Anadolu'ya bu kadar çok göç edilmesinde, subtropikal iklim

coğrafyası önemli rol oynamıştır. Orta Asya iklim coğrafyası, Anadolu kadar elverişli, toprağı da Akdeniz kadar verimli değildir. Tarih içinde çeşitli toplulukların dört bir yandan gelip Anadolu'ya yerleşmek istemeleri bu yüzdendir. Sırf bu yüzden çok kanlı savaşlar olmuştur. Bazı araştırmacılar Anadolu'ya bu kadar çok göçün yapılmasını demirin ve çeşitli madenlerin bolluğuna da bağlamaktadırlar. Anadolu'nun demir yatağı olduğu söylenir. Ama demir bolluğundan önce bölgenin tarıma elverişliliği ve iklimin insan yaşamına uygunluğu gelmektedir. Anadolu ve Mezopotamya bu yüzden birbirine çok benzer. İşte bu nedenlerden ötürü, Doğu'nun barbar gelenekli ulusları çok kere Anadolu'ya yerleşmek için yerli halklarla amansız savaşlara tutuşmuşlardır. Bu savaşlar ilk başlarda yurt edinme savaşlarıdır, daha sonraki dönemlerde ise talana yönelik savaşlar biçiminde seyretmiştir.

Tarihte, Anadolu'ya tek başına egemen olmak isteyenler de çıkmıştır. Bunlar Persler, Asurlular ve Greklerdir. Daha sonraki tarihsel dönemlerde, benzer taleplerle savaşanlar, Arap-lar, Moğollar ve Türkler olmuştur. Bunlar barbar gelenekten geç koptukları için, yerleşik kültüre de geç kalmış uluslardır.

Anadolu'yu ele geçirmek için birçok fetih hareketi gerçekleştirilmiştir. Anadolu tarihi bunun örnekleriyle doludur. Buna rağmen, Anadolu Uygarlığı belli bir ulusun adıyla anılmamaktadır. Çünkü "Anadolu Uygarlığı belli bir ulusun değil, coğrafi koşulların yarattığı bir uygarlıktır. O toprak, sayısız insanın kaynaştığı, parçalardan yeni bir bütünün oluşup biçimlendiği bir yaşama ortamıdır."[5] Belki de bundan dolayı Anadolu çokkültürlü halklar mozaiğidir.

Tarihçi yazar Server Tanilli, Yüzyılların Gerçeği ve Mirası adlı çalışmasında Anadolu'nun bu çokkültürlü yapısını ve canlılığını şöyle dile getirir: "Anadolu çok eski zamanlardan başlayarak girer tarihe. Başlarda Kaniş, Zalpa Pruşhanda ve Hattuş krallıkları gibi birtakım kent devletlerinden sonra, Hititler, Urartular, Frig-

ler, Lidyalılar, İyonya, Helenistik krallıklar ve Roma istilası ile devam etmiştir. Orta çağda Bizans, sonra Selçuklular ve Osmanlılar. Tarihsel serüveni bu denli sancılı başka hiçbir coğrafya parçası yoktur. Daha ilk çağdan başlayarak, Doğu ile Batı arasında sürgit bir köprü olmuştur Anadolu."[6]

Anadolu, Doğu ile Batı arasında bir köprü görevi üstlenmiştir. Anadolu coğrafyasının bu kadar hareketli olmasında bu durumun da etkisi vardır. Asya'dan ve güneyden gelen barbar akınları soluğu Anadolu'da almıştır. Yakın tarihte Avrupa sömürgeciliği Doğu'ya açılırken yine Anadolu coğrafyasını bir köprü olarak kullanmıştır.

Tarihte birçok yerleşik uygarlık barbar akınları sonucu yıkılmıştır. Anadolu'da kurulan uygarlıklar da çok uzun ömürlü olamadılar. Birçok topluluk Anadolu'ya yerleşti yerleşmesine, ancak kalıcı uygarlıklar kuramadılar. Anadolu'nun coğrafi gerçekliği elvermedi bu kurumlaşmaya. Belli aralıklarla Anadolu'ya gelip yerleşmiş bazı uygarlıklar ve kültürler şunlardır: Hititler, Huriler, Luviler, Lidyalılar, Frigyalılar, Lidyalılar, Miryalolar, Urartular, Karyalar, Sideliler, Bergamalılar, İskitler vb.

Bir de daha sonraki dönemlerde Anadolu'ya boylar biçiminde saldırmış barbar gelenekli uluslar vardır. Bu barbar gelenekli ulusların birçoğu Anadolu'nun yerleşik ulusları içinde erimiştir. Bazıları da başka yerlere göçmüştür. Yine de hiçbir halk, Anadolu kültürüne bir şeyler bırakmadan gitmemiştir. Her kültür, sonradan karıştığı başka bir kültüre hem bir şeyler verir, hem de ondan bir şeyler alır. İnsana ait kültürün diyalektiği biraz da alışveriş diyalektiğidir. Hegel'e göre, Çinliler insanlık kültürüne bir şey katmamıştır. Tarihin gelişimine bir hizmetleri olmamıştır. Birçok Avrupalı Oryantalist, tarihçi, ideolog, Doğu'nun barbar gelenekli uluslarını geri kalmış, tarihsiz, uygarlığa hizmeti olmayan topluluklar olarak değerlendirmektedir. Böylesi bir değerlendirme ırkçı bir değerlendirmedir. Tarihte yaşamış bütün halkların insanlık kültürüne katkısı olmuştur. Tarih bunun örnekleriyle doludur.

Batılılar, sanayi uygarlığı fetişizmine kapıldıkları için, dünyayı ilerletenin Avrupalı uluslar olduğuna inanmaktadırlar. Elbette Avrupalı uluslar da insanlık kültürüne büyük değerler katmışlardır; ama bu, bir ırk olarak onların başka uluslardan kaliteli ya da üstün olduğunu göstermez. İnsanları ırklara ve bölgelere göre ayırıp üstün ırklar veya kalitesi düşük ırklar diye sınıflandırmak doğru bir tutum değildir.

Daha önce de söylediğimiz gibi, ilk insanın etnik kimliği yoktu, doğal bir sosyal varlıktı. İnsanın etnik bir kimliğe kavuşması çok uzun bir tarihsel süreçtir. Etnik kimliklerin ayrışması tarihsel bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır. İnsan için toplumsal hayat bir zorunluluktur. Bu zorunluluk onu toplu yaşamaya itmiştir. Toplu yaşamın oluşması, hem zorunluluk hem de gönüllülük esasına dayanır. Toplu yaşam zorunluydu; çünkü tarihin ilk dönemlerinde insanın doğaya karşı bir savaşımı vardı. Geçim araçlarının temin edilmesi ve insan yaşamının sürdürülmesindeki zorluklar tek başına yaşamayı imkânsız kılıyordu. İlk komünal yaşamlarda, öncelikle ortak bir dil oluştu. İnsan ilk önce dil aracılığıyla düşünüp çevresiyle diyalog kurdu. Etnik kimliğin oluşmasında dilin çok büyük bir rolü vardır. Bazı tarihçiler her şey dil ile başladı derken biraz da bu gerçeği dile getirmek istemişlerdir. İnsanlar arası diyalogun yaratıcısı dildir. Etnik kültür; belli bir coğrafya üzerinde yaşayan, aynı dili konuşan, sosyal etkinlikte bulunan topluluklarca geliştirildi. Tarihsel süreç içerisinde aynı coğrafya üzerinde ortak bir yaşam süren topluluklar kendilerine kültürel bir gelenek oluşturdular. İnsanların bir etnik kimliğe sahip olmaları tarihte çok uzun bir süreci kapsamıştır. 19. yüzyılda etnik kimliğin en gelişmiş biçimi, ulusla ifadesini bulmuştur.

Tarihten günümüze Anadolu coğrafyasında birçok devlet kurulmasına rağmen etnik sorunlar devam etmiştir. Her egemen devlet, özgürlükçü, eşitlikçi bir çözüm yolu bulmak yerine çokkültürlü Anadolu'daki halklar sorununu şiddet yoluyla çözmek istemiştir. Anadolu'daki halklar kırımının tarihini ilk önce bu

gerçekte aramak gerekir.

DİPNOTLAR

1. İsmet Zeki Eyüboğlu, Anadolu Uygarlığı, s. 46, Der Yayınları
2. a.g.e., s. 46
3. Server Tanilli, Yüzyılların Gerçeği ve Mirası, c. l, s. 49, Say Yayıncılık
4. Hikmet Kıvılcımlı, Tarih-Devrim-Sosyalizm, Bibliotek Yay.
5. İ. Z. Eyüboğlu, a.g.e., s.38
6. Server Tanilli, a.g.e., s. 117

OSMANLI KİMLİĞİ

"Osman Gazi: Mihal'ı çağıralım, İslama davet edelim. Onu Müslüman edelim... Eğer Müslüman olmazsa önce Onun İlini vuralım dedi. Mihal'a adam gönderdiler İyi seferimiz vardır. Tez gel ki hazır olup dururuz dediler. Mihal haberi işitince geldi, iyi atlar ve kılıçlar hediye ettiler. El öptü ve hemen: Han'ım! Beni Müslüman edin. Hazreti Peygamberi düşümde gördüm. Bana imanı farz kıldı dedi. İman arz ettiler. Kabul ettiler. O Batıl dini terk edip halis Müslüman oldu." Âşıkpaşaoğlu Tarihi[1]

Son yıllarda Osmanlı kimliği üzerine pek çok tartışma yapılmaktadır. Birçok tarihçi, Osmanlı'nın belli bir etnik kimliğe dahil olmadığını vurgulamaktadır. Osmanlı'nın belli bir ulusal siyaset gütmediği doğrudur. Eğer tarihte bir Osmanlı kimliğinden bahsedilecekse bu kimlik İslama dayalı ümmet-millet kimliğidir. Bu kimliğin içeriği Sünniliktir. Anadolu halklarına uygulanan şiddet, Osmanlı Devletinin maddesidir. Türkiye'de birçok tarihçi, Osmanlı'nın maddesinin toprak ekonomisi olduğunu ileri sürer. Oysa şiddete dayalı talan ekonomisi Osmanlı gerçekliğini daha iyi açıklar. Yazıya giriş yaparken Âşıkpaşaoğlu Tarihi'nden aktardığım bu alıntı Osmanlı'nın kuruluş gerçeğini fazlasıyla anlatmaktadır. Osmanlının barbar gelenekten olduğunu tüm açıklığıyla gözler önüne sermektedir. Osman Gazi bilindiği gibi, devletin kurucusu kabul edilir. Oğuzların Kayı boyu aşiretinden olduğu ileri sürülür. Selçuklu Devletinin yıkılması üzerine, dört yüz çadırı ile birlikte gelip Bursa'nın Söğüt kasabasını kendisine yurt edinir ve fetih hareketlerine başlar. İslam geleneğinden olan Osman Gazi ve aşiretinin beylikten devletleşmeye yürürken kullandığı araç (yukarıdaki alıntıdan anlaşıldığı gibi) şiddettir.

Rum asıllı Mihal'in, gayri Müslim topluluğun ileri gelenlerinden olduğu anlaşılıyor. Rum Mihal önce İslama davet edili-

yor. Sonra Osman Gazi, "Eğer Müslüman olmazsa önce onun ilini vuralım," diyor. Bu bir diyalog çağrısı değildir. Çünkü Rum Mihal'den Müslüman olması beklenmektedir, aksi takdirde tüm ili vurulacaktır. Bu durum Osmanlı'nın kurucularının İslamın şiddet geleneğini devam ettirmek istediklerini göstermektedir. İslam egemenleri de kendi dönemlerinde gayri Müslim halklara aynı dayatmacı şiddeti uygulamıştı.

Osmanlı'nın devraldığı tarihsel miras barbarlık geleneğinden geliyordu. Anadolu coğrafyasında fetihçi bir karakterde yayılmak istemesi, İslamın fetihçi karakterinin farklı tarihsel koşullarda tezahürü gibidir. Osmanlı, Anadolu coğrafyasında yayılma siyasetini İslam dini üzerinden gerçekleştirdi. Anadolu'daki gayri Müslim halklara İslam dini adına çağrılar yapıldı. Bu çağrıyı kabul edenler Rum Mihal gibi İslamiyeti kabul ederek canlarını kurtardılar. Bu çağrılara uymayanlar ise kırıma uğratıldı. Bu kırıma pek çok örnek verilebilir: Osman'dan sonra gelen Orhan Gazi'nin İznik'i fethi sırasında yaşandığı ileri sürülen bir olay anlatılır. Orhan Gazi kırımdan artakalan ve İznik meydanında toplanan kadınları görünce yakınındakilere "Bunların erkekleri hani" diye sordu. "Kırıldılar, kimi savaşta, kimi açlıktan" diye cevap verdiler. Aralarında pek güzel olanları çoktu. Orhan Gazi bunları gazilere paylaştır-dı. Emretti "Bu dul kadınları nikâh edin, alın" dedi. Öyle yaptılar. Şehrin mamur evleri vardı. Evleri gazilere verdiler. "Hazır kadın ve evler ola, kim kabul etmeye!"[2] Âşıkpaşaoğlu, yazdığı Osmanlı tarihçesinde zevkle anlatıyor bu İznik kırımını. Bu kırımı anlatırken savaşta kırılan erkeklerin halini yorumluyor. Dul kalan kadınlar için de "Hazır kadın ve evler ola, kim kabul etmeye!" diyor. Eğer orada olsa, bir kadın da kendisi kapacak. Anlatımından bunu çıkarmak zor değil. İznik'i alan Orhan Gazi'nin yerli halka nasıl iyi davrandığı ise şöyle anlatılır: "Orhan Bey, Türklerin yerli halkla kaynaşması için de elinden geleni yapmış, Bizans'a bağlı halk, Osmanlı egemenliğini kabul ettiği an toplumsal huzura kavuşmuştur."[3]

Osmanlı döneminde Anadolu'da huzura kavuşmanın ölçütü Osmanlı egemenliğini kabul etmekten geçiyordu. Gayri Müslim bir halkın baskı altına alınması, etnik kimliğinin inkâr edilmesi Osmanlı tarih yazarlarına göre huzura kavuşturma anlamına geliyordu!

Konuya Osmanlı kimliğinden giriş yapınca ister istemez birtakım ayrıntılara girmek zorunda kalınıyor. Osmanlı kimliğinin maddesi şiddettir derken Anadolu'da halklara karşı uyguladığı şiddet siyasetini kastediyoruz. Osmanlı sadece kuruluşunda değil, bütün tarihi boyunca egemenliği altına aldığı halklara şiddet uygulamıştır. Kuruluşu şiddet temelinde gerçekleşmiştir. Bilindiği gibi Osmanlı'nın kurucusu olarak bilinen Osman Bey döneminde Osmanlılar henüz bir beylikti.

Osmanlı'nın devlet olmasının I. Murat dönemine rastladığı ya da kurumlaşmanın temellerinin bu dönemde atıldığı kabul edilir; devletten imparatorluğa geçişi ise 7. Osmanlı padişahı Fatih Sultan Mehmet'in 1453'te İstanbul'u fethetmesiyle başlamıştır. 14. yüzyılın ilk yıllarından itibaren başlayan Osmanlı talanına, İstanbul'un fethiyle devam edilmiştir. Osmanlı'nın beylik dönemindeki yayılmacılığına bir başka örnek: "1298 yılında Söğüt dışında Bilecik, Yarhisar, İnegöl kasabaları alındı. İki yıl sonra, 1300'de Yenişehir Osman Bey'in topraklarına katıldı."[4] Osmanlı Devletinin başında toplam otuz altı padişah saltanat sürdü. Hepsi de Osmanlı topraklarını genişletme telaşına düşmüştür. Osmanlı Devletinin çıkarları bunu zorunlu kılmaktadır. Osmanlı tarihi üzerine yazılmış herhangi bir kitapta şu satırları okuyabiliriz: "II. Murat ikinci defa Sultan olunca Mora'yı ve Arnavutluğu kesin olarak Os-manlı hâkimiyetine almakla uğraştı."[5]

Osmanlı, tarihinin en büyük talanını İstanbul'u fethederek gerçekleştirmiştir. Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'un fethi sırasında Yeniçeriye yağma etme hakkı verir ve şöyle der: "Şimdi herkes kendi alayına, kendi çadırına gire ve emirleri bu altındakilere tembihlerimi tez ulaştıra."[6] Osmanlı tarihçisi Âşıkpaşazade ise

İstanbul'un fethini değerlendirirken şunları anlatıyor: "Elli gün, gece gündüz cenk olundu. Elli birinci gün Hünkâr yağma buyurdu. Hücum ettiler. Elli birinci gün salı günü idi. Hisar fetholundu. İyi yağmalar ve doyumluklar oldu. Altın, gümüş, mücevherler ve türlü kumaşlar gelip pazara döküldü, satmaya başladılar. Halkını esir ettiler, tekfurunu öldürdüler, güzel kızlarını gaziler bağırlarına bastılar."

Batılı tarihçi Stanford Shaw ise İstanbul'un fethine ilişkin şunları anlatıyor: "Osmanlılar kente girince ağır ağır ve dikkatle ilerleyerek sokakları tek tek temizlediler."[7] Fatih Sultan Mehmet'in şahsında Osmanlı hoşgörüsü, İstanbul fethedilirken böyle tezahür etmiş(!) Osmanlı vakanüvislerinin kaleme aldığı "Âşıkpaşazade Tarihi, "Naima Tarihi", "Solakzade Tarihi" gibi Osmanlı tarihine ilişkin eserler birer kanıt belge niteliğindedir. Ciltler dolusu yazılar bu yağmaların, talanların öyküsü ile doludur. Resmi tarih yazarları, Osmanlı Devletinin toprak bakımından "genişleme" siyaseti üzerine kurulmuş bir imparatorluk olduğunu ileri sürmektedirler. Resmi tarihçilerin "genişleme"den kastettikleri başka halkların talanına yönelik fetih hareketleridir. Örneğin Türk resmi ders kitaplarında Osmanlı Devletinin siyasi tarihi kendi içinde belli dönemlere ayrılmıştır. Yükselme Dönemi (1300-1579), Duraklama Dönemi (1579-1699), Gerileme Dönemi (1699-1922) gibi tarihsel dönemlerden kasıt, Osmanlı topraklarının fetihlerle genişlemesi veya savaşlarla küçülmesidir. Burada Osmanlı'nın ilerlemesi veya gerilemesinin ölçütü, Osmanlı topraklarının çoğalması veya azalmasıdır.

Osmanlı padişahlarından söz açıldı mı, Fatih Sultan Mehmet, Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman için, yükselme döneminin padişahları olduklarına vurgu yapılarak methiyeler düzülür. Gerileme döneminde saltanat sürmüş padişahlar ise genelde sevilmezler. Çünkü resmi tarihçilerin birçoğu, tarihin kahramanlar tarafından yapıldığına inanırlar: Yavuz Sultan Selim'le Kanuni Sultan Süleyman kafalarını iyi çalıştırdıkları için Osmanlı dört

kıtada at koşturmuş, ta Viyana kapılarına kadar dayanmıştır. Oysa tarihsel gerçekler resmi Osmanlı tarihçilerinin yazdıklarından bambaşkadır. Resmi tarihçilerin "genişleme" dediği devlet siyaseti Anadolu'da halkların kırımı anlamına gelmektedir. Bu halklar kırımının nasıl yapıldığını örnekleriyle anlatmaya çalıştık. Bu örnekler daha da çoğaltılabilir. Fakat biz daha çok Osmanlı'nın Anadolu'da gerçekleştirdiği halklar kırımının arka planını incelemeye çalışacağız. Bu tarihsel arka plan incelenmeden Osmanlı kimliğinin anlaşılması zor olacaktır. Örneğin, Osmanlı'da halklar sorunu derken neyi kastediyoruz? Osmanlı resmi görüşüne göre böyle bir sorun var mıdır? Osmanlı siyasi kültüründe böyle bir sorunun varlığından bahsetmek mümkün müdür?

Ne yazık ki Osmanlı tarihi boyunca böylesi bir sorunun varlığı kabul edilmemiştir. Osmanlı'da halklar, etnik kimliğe göre değil, inanç unsuruna göre adlandırılıyorlardı. Çünkü Osmanlı Devleti etnik unsura dayalı bir siyaset gütmemiştir. Kuruluşundan 19. yüzyıla kadar şeriatın öngördüğü tanıma göre bir siyaset izlenmiştir. Osmanlı'da Müslümanlara "Ehl-el mille" denirken Osmanlı Devleti egemenliği altında yaşayan gayri Müslim halklara "Ehl-el zımme" denmiştir. 19. yüzyıldan itibaren gayri Müslimler de millet olarak anılmaya başlamıştır. Ancak, örneğin Ermeniler, ulusal dillerine göre değil, Ermeni Katolik, Ermeni Protestan diye, dini mezheplerine göre ayrıştırılmaktaydı. Millet sistemi Osmanlı devlet geleneğinde şu kavramlarla ifadelendirilmiştir: Millet-i Muteşerria-i İslâmiye. Bununla kastedilen şeriata bağlı bütün Müslümanlardır. Daha özel anlamda ise devlete bağlı Sünni uyruklardır.

Osmanlı, İslam esaslarına dayalı ümmet-millet sistemine göre örgütlenen bir devletti. Bu millet sistemi de kendi içinde ikiye ayrılmıştır. Birinci grupta millet-i hâkime (veya millet-i galibe) vardır. Bundan kastedilen ümmet-i Muhammet topluluğudur. Bu grupta Türkler, Araplar, Acemler, Arnavutlar ve Boşnaklar vardır. İkinci grupta ise millet-i mahkûme (veya millet-i mağlube)

var. Bunlar da Osmanlı egemenliği altında yaşayan gayri Müslim halklardır. Ermeni, Rum, Süryani, Yahudi vb gibi gayri Müslim halklar, Osmanlı Devleti tarafından mağlup edilmiş, mahkûm halklar kategorisine giriyor. Osmanlı, ümmet-millet esasına göre örgütlenmiş bir devlettir derken bu ikili kategori iyi anlaşılmalıdır. Osmanlıda egemen olan gelenek, Sünniliğe dayalı "Ümmet-i Muhammet" çizgisidir. İkinci gruptaki gayri Müslim halklar bu egemen gelenek tarafından koruma altına alınmışlardır.

Osmanlı belli bir ulusal siyaset gütmüyordu ya da Osmanlı'da egemen ulus yoktu, diyenler Sünni geleneğe dayalı bu egemen devlet anlayışını görmelidirler. Osmanlı'da ezen ulus yerine geçen, Sünniliğe dayalı egemen ideoloji gayri Müslim halkları baskı altında tutmuştur. Dini inançlarını tümden yasaklamadı belki, ama hiçbir gayri Müslim etnik grubun bağımsız örgütlenmesine izin vermedi, siyasi iradelerini tanımadı. "İkinci sınıf vatandaş" muamelesinin yanı sıra zımniler hor görüldüler. Birçok başka aşağılayıcı uygulamalara tabi tutuldular. Örneğin at binmeleri, silah taşımaları, kaldırımda yürümeleri yasaktı. Elbiselerinin ve ayakkabılarının rengi, kumaşlarının kalitesi farklı olmak zorundaydı. Yakalı kaftan, yahut kıymetli kumaştan, özellikle ipek elbise giymeleri, ince tülbent, kürk ve sarık taşımaları yasaklanmıştı. Örneğin, Ermenilerin şapka ve ayakkabıları kırmızı, Rumların siyah, Yahudilerin mavi idi. Evlerini de değişik renge boyamak zorundaydılar. Hamamlarda takunya giymeleri yasaktı. Peştamallarına çıngırak takmak zorundaydılar.

"Zımnilerin aşağılanması o boyutlarda ifadesini buluyordu ki örneğin, Müslümanların evlerinden daha yüksek ev yapmaları yasaktı, evleri Müslümanlarınkinden daha alçak olmak zorundaydı. Evlerin Müslüman mahallelerine bakan taraflarına pencere yapmaları da yasaktı. Bunların hiçbirisi padişahların keyfi uygulamaları değildi."[8]

Osmanlı Devleti sadece zımnilere değil, Alevi Türkmen halkının dini inançlarına da tahammül göstermemiştir. Osmanlı

tarihi boyunca Anadolu'da sayısız Alevi-Türkmen ayaklanması olmuştur. Alevi-Türkmen halkı belli aralıklarla Anadolu'da defalarca Osmanlı'ya başkaldırmıştır. Bu halk ayaklanmalarının birçok nedeni olsa da, önemli bir neden de halkların inançlarını ve kültürlerini özgürce geliştirememiş olmalarına tepki göstermeleridir. Bu sorun Selçuklu Devleti döneminden beri devam eden bir sorundur. Selçuklu Devletinin varlığına son veren iki etmenden biri olarak Babai ayaklanması gösterilir. Diğer bir etken ise Moğol istilası-dır. Babai ayaklanması (1240) Osmanlı'da belli aralıklarla devam edecek halk ayaklanmalarının ilki kabul edilir.

Birçok nedenden ötürü Babai ayaklanması Anadolu halklar tarihinde önemli bir yer tutar. Kısaca da olsa bu ayaklanmanın üzerinde durmak gerekir. "Babai ayaklanması olarak adlandırılmasının nedeni ayaklanmanın önderleri olan Baba İlyas ve Baba İshak'ın dinsel önderliklerinin ifadesi olan 'Baba' sıfatıyla ilişkilidir. Bu dervişler İslamiyeti kendi Şaman geleneklerine göre benimsemişlerdir. Şamanlara genel olarak verilen 'baba', 'ata', ya da 'dede' sıfatlarını da korumuşlardır. Birçoğu da Batıni mezhep ve tarikatlara bağlandıklarından Sünni İslam ile kurumsal bağları yoktu."[9]

13. yüzyılın ortalarında (1240) Adıyaman çevresinde patlak veren, Malatya, Sivas, Tokat ve Amasya'dan Kayseri ve Konya'ya kadar uzanan bu isyana Türkmenlerin dışında Kürtler, Ermeniler, Rumlar, Gürcüler de katılmışlardır. Osmanlı tarihçisi Müneccimbaşı'nın yazdığına bakılırsa Anadolu'da yaşayan tüm halklar din-ulus ayırımı olmaksızın isyana katılmıştır. Bu ayaklanmaya önderlik eden Baba İshak, Türkmenlere uğradıkları haksızlıkları anlatırken, buna karşılık Selçuklu Devletinin ileri gelenleri ile zenginlerin ahlak kurallarından ne denli uzaklaştıklarını da gözler önüne seriyordu. Kendilerinin de diğer bütün insanlar gibi eşit haklara sahip olduklarını, bu azınlık tarafından haklarının gasp edilmiş olduğunu bildiriyordu. Baba İshak, Sel-

çuklu Devletinin yıkılacağını, yerine bu haksızlığı giderecek yeni bir düzen kurulacağını vaat ediyordu.[10]

Baba İshak öğretisi Anadolu'da bir iktidar ideolojisine dönüştürülemedi. Ama daha sonra Osmanlı'da devam eden halk ayaklanmalarının başlangıcı kabul edildi. Anadolu'da, Osmanlı karşıtı halk ayaklanmaları halkçı temellere dayanıyordu. Osmanlı dönemindeki Alevi-Türkmen ayaklanmaları, egemen Sünni geleneğe dayalı despotik Osmanlı geleneğinin Anadolu halkları üzerindeki ekonomik sömürüsüne ve her türlü kültürel asimilasyona karşı geliştirilmiş haklı temeldeki başkaldırılardır. Sınıfsal sömürünün ve talanın alabildiğine geliştirildiği Anadolu'da halklar belli aralıklarla kendilerini savunmuşlardır.

Bu ayaklanmalar arasında sadece Osmanlı zulmüne karşı tepki ayaklanmaları şeklinde olanları bulunduğu gibi, iktidar perspektifiyle gelişen ayaklanmalar da vardır. Bazı resmi kaynaklara göre, 1420 Şeyh Bedrettin İsyanından 1826 Atçalı Kel Memed Ayaklanmasına kadar sadece Anadolu'da Osmanlı Devletine karşı yirmi yedi halk ayaklanması gerçekleştiril-miştir. Kürdistan'daki ayaklanmalar bu sayının dışındadır. Demek ki Osmanlı döneminde Anadolu halkları aralıksız dağlara çıkmak zorunda kalmıştır. Osmanlı döneminde yapılan bu halk ayaklanmalarından bazıları şunlardır:

1420 Şeyh Bedrettin Ayaklanması
1511 Şahkulu Ayaklanması
1512 Nur Ahi Halife Ayaklanması
1518 Bozoklu Celal Ayaklanması
1525 Baba Zünun Ayaklanması
1527 Kalender Şah Ayaklanması
1530 Şeyh Şeydi Ayaklanması
1600 Deli Hasan Ayaklanması
1625 Cennetoğlu Ayaklanması
1649 Gürcü Abdunnebi Ayaklanması

1730 Patrona Halil Ayaklanması
1750 Şer Himmet Ayaklanması
1807 Kabakçı Mustafa Ayaklanması
1826 Atçalı Memed Ayaklanması

Anadolu halklarının yedi yüz yıllık Osmanlı iktidarına karşı bu başkaldırılarını tarihi kaynaklardan öğreniyoruz. Ancak Osmanlı Devletinin despotik merkeziyetçi karakteri iyi anlaşılmadan bu halk ayaklanmalarının da doğru temelde kavranacağı kanısında değilim; çünkü bu konuda sorun despotik devletin kendisidir. Prof. Dr. Mustafa Akdağ gibi resmi ideologlar, sorunun nedeni olarak Anadolu halklarını görmektedir. M. Akdağ ve Doğan Avcıoğlu gibi tarihçiler için, çapulcu olan devlet değil, Osmanlı Devletine başkaldıran halktır. Mustafa Akdağ'a göre Osmanlı Devletine başkaldıran; köyleri, şehirleri yağmalayan Celalilerdir. Celali ayaklanmaları üzerine ise şunları söylemektedir: "Celali mirmiran sekbanları, suhte, sipahi zorbası bölükleri gibi türlere ayrılan büyük soyguncu gruplar azılı başbuğların ardına takılarak köyleri talan etmeye başlamışlardır."[11]

M. Akdağ, Bu talanı Celali ayaklanmalarının kitle tabanını oluşturan Alevi-Türkmen halkına mal etmektedir. Oysa Anadolu'daki Celali isyanlarının nedeni de diğerlerininki gibi Osmanlı Devletinin baskısında ve katmerli sömürüsünde aranmalıdır.

Osmanlı'daki halklar sorunu bir çokkültürlülük sorunuydu. Osmanlı'nın devlet örgütlenmesi, ideolojisi böylesi bir sosyal, kültürel olguyu kapsayacak kapasitede değildi. Bu yüzden de, çokkültürlü Anadolu, barbar gelenekli bir siyasetle tekleştirilmek istenmiştir. Çoğu defa Osmanlı için çokuluslu, çokkültürlü bir devlet ifadelendirilmesi yapılır. Böylesi bir değerlendirme Osmanlı devlet gerçeğine ters düşmektedir. Anadolu'da devlet kuran Osmanlı'nın birçok etnik gruptan oluştuğu bir gerçek, ama egemen devlet anlayışı bu çokkültürlülüğü kabul etmemektedir.

Osmanlı, tarihi boyunca Anadolu'da çokkültürlülüğün gelişmemesi için diğer kültürlerin Sünni İslam kültüründe erimeleri için halklara savaş açmış, Anadolu'yu tümüyle Müslümanlaştırmak istemiştir.

Osmanlı'daki halklar sorununun arka planında merkeziyetçi despotik örgütlenme biçimi önemli bir etken olmuştur. Osmanlı, devlet olarak örgütlenirken yerleşik bir toplumsal yapıya sahip değildi, kurumlaşmış devlet yapısını sonradan kazanmıştır. Bu, fetih ve talan geleneğini de sürekli kılmaya çalışan bir devlettir. Fetih ve talanlar Anadolu'daki ve başka yerlerdeki yerleşik halklar üzerine yapılmıştır. Kendisinden olmayan halklara karşı şiddet uygulayarak onların topraklarını kendi topraklarına katmıştır.

Osmanlı tarih yazarlarının "genişleme" dedikleri bu fetihlerdir işte. Yani Osmanlı kuruluşundan beri Anadolu halklarıyla barışık bir devlet değildi. Halklara savaş açmıştı. Yerleşik ve maddi üretime dayanmayan bir devlet geleneğinden başka şey de beklenemezdi. Osmanlı'da fetih ve talanlar kendisinden olmayan yabancı halkların üzerinde gerçekleştirildi. Fetih ve talan güçlü bir askeri örgütlülük gerektiriyordu. Osmanlı egemenleri askeri geleneği güçlü bir yapıdan geliyordu. Bu nedenle de Anadolu'da askeri açıdan örgütsüz-güçsüz halkların fethedilmesi zor olmadı. Osmanlı, talanlarını iki biçimde gerçekleştirdi: İlk talan ve sürekli talan. "İlk talan fethedilen yerde askeri üstünlük sağlandıktan sonra yenilgiye uğrayan ülkenin o ana kadar biriktirmiş olduğu ürünler ve değerli eşyaların yağma edilmesiyle gerçekleşir. Sürekli talan ise; ele geçirilen yerde fetihten sonra yapılacak olan üretimin bir miktarına (artı-ürüne) el koymak şeklinde olmaktadır. Bu el koyma genellikle vergi, haraç, cizye vb. şekillerde olmaktadır."[12]

Fetih ve talan, Türk egemenleri için tarihsel bir gelenekti. İslamiyet ise ideolojik bir kılıf oldu. İslamdaki bazı Kur'an ayetleri fetihlere meşru bir zemin hazırlamıştır. En-Nisa surelerin-den

biri şöyledir: "Dünya hayatını vererek ahiret hayatını satın alanlar Allah yolunda vuruşup öldürülen veya galip gelenlere biz büyük mükâfat vereceğiz."[13] Osmanlı orduları da fetihlere giderken İslam adına kılıç kuşanıyordu. Osmanlı'nın fetih kılıcı İslamın kılıcıydı. Osmanlı padişahları mükâfat vermeyi ahirete bırakmayıp, cephelerde savaş kazanan gazilerini para ve rütbelerle ödüllendiriyordu.

Tarihteki devlet gelenekleri içerisinde bir Osmanlı Devleti orijinalitesinden bahsedilecekse bu orijinallik, Osmanlı'nın memleketten olmayıp, memleketin kurucusunun Osmanlı Devleti olması gerçeğidir. Şöyle de özetleyebiliriz; Osmanlı özgülünde devlet memleketten çıkmamış, memleket devletten çıkmıştır. Birçok tarihçi, Osmanlı'yı devlet ve memleket olmak üzere ikiye ayırırlar. Önce bir devlet şeması çıkartılır: Genel olarak Osmanlılık. Osmanlılık da devlet ve memleket olmak üzere iki bölüme ayrılır. Devlette yönetici sınıflar vardır. Buna politik sınıflar da denir. Memlekette ise ekonomik sınıflar vardır. Devlet sınıfları, ümera ve ulemadan oluşuyor. Ümera askeri bürokratik güçler olurken, ulema da din adamlarıdır. Osmanlı merkezi devlet bürokrasisini elinde bulunduranlar da bu askeri ve dini sınıflardır. Memleket sınıfları ise üreticiler ve sermayeciler diye iki grupta özetlenir. Memleketin diğer bir parçası ise toprak üzerinde çalışan reayadır. Devlet, yukarıdan aşağıya merkezi bir yönetimle idare edilmektedir. Devletin, memleketi toprak ekonomisine göre örgütlemesi ise şu biçimdedir: Osmanlı Devleti, memleketi miri toprak sistemine göre örgütlemişti, vakıf topraklar, yurtluk ve ocaklık topraklar var olsa da, aslolan miri toprak sistemine göre örgütlenmiş bir devletti. Miri topraklar devletin topraklarıdır. Yukarıdan aşağıya oluşan askeri bürokrasi ise, has, zeamet ve tımar sistemine göre örgütlenmişti.

Osmanlı'yı iki kelime ile özetleyenler de vardır: Güden ve güdülen. Burada güden devlet, güdülenler memleket oluyor. Ancak böylesi bir değerlendirme, sorunu oldukça basitleştirmek olur.

Osmanlı gerçeğinde halka yer yoktur. Halk devlete çalışmaktan başka niteliği olmayan varlıktır. Osmanlı, kuruluşundan itibaren memleketi fethederek devlete muhtaç bir topluluk ya-ratmıştır. Osmanlı'nın beylikten devlete, devletten imparatorluğa geçişi bu gerçeğin sonucudur. Tarih boyunca da halkların onayını almış bir devlet olamamıştır. Osmanlı'da devlet ve memleket gerçeği, Doğu toplumlarına özgü sosyal bir olgudur. Barbar gelenekli diğer Doğu toplumlarının gerçeği de buna benzerdir. Osmanlı'da memleketin devlete tabiliği, Doğu despotizmi niteliği taşıyan bir devlet olmasındandır. Halk, Osmanlı için bir sürüler topluluğuydu. Bu nedenle de hiçbir siyasi niteliğe sahip değildi.

Osmanlı'nın baskı sistemine karşı, Anadolu halkları her defasında çareyi başkaldırmakta buluyordu. Şeyh Bedrettin'in başkaldırısı bu devletin acımasız, baskıcı sömürü sistemine karşıydı. 1420'de bastırılan bu ayaklanma, Anadolu'da baskının, sömürünün olmadığı eşitlikçi bir toplumsal düzen kurmayı hedefliyordu. Şeyh Bedrettin sonrası Anadolu'da devam eden halk ayaklanmaları haklı gerekçelere dayanmaktaydı. Osmanlı yönetimi karşısında hiçbir siyasi iradesi olmayan, iliklerine kadar sömürülen halk başkaldırmak dışında ne yapabilirdi?

Osmanlı'da halk son derece aşağı bir konumdadır, bu durumun anlaşılabilmesi için kaynaklardan bir iki olayı aktarıyorum: "Türk toplumunun sınıfsal ayrışmaya dayanan yapısı süregelmiş, halkın devlet işlerine karışmaması ilkesi yakın zamanlara değin geçerli kılınmıştır. Halkın şu veya bu biçimde, yardım olarak bile devlet işlerine karışması soyluların çok sert tepkileriyle karşılaşmıştır. Örneğin Musa Çelebi ile Süleyman Çelebi arasındaki çatışmada, Süleyman Çelebi kaçarken köylülerin, Musa Çelebi'den taraf olup, Süleyman Çelebi'yi öldürmeleri, bizzat Musa Çelebi tarafından, hanedana saygısızlık olarak görülmüş, olaya karışan köylüler diri diri yaktırılmıştır. Gene bunun gibi, II. Beyazıt, kendine karşı ayaklanmış olduğu halde Cem Sultan'a zorluk çıkaranları cezalandırmıştır. Yavuz Sultan Selim'e karşı

ayaklanan ağabeyi Sultan Korkut'un Mısır'a kaçmak üzere iken saklandığı yeri ihbar eden Türkmenler, gene bizzat Yavuz Sultan Selim tarafından idam ettirilmişlerdir. İlginçtir ki, Sultan Korkut da öldürülmüştür."[14]

Bu örneklerde görüldüğü gibi, Osmanlı padişahı ve yönetici klikle Anadolu halkı arasındaki diyalog bu biçimde yürümektedir. Halk ne yapsa yaranamamaktadır(!)Bu durum despotik devlet anlayışıyla ilintilidir. Osmanlı'da despotik gelenek oldukça güçlüdür. Bu gelenekçi tarz farklı biçimlerde Kemalist Cumhuriyet'te de devam ettirilmiştir. Türklerdeki "devlet baba" geleneği, Kemalist Cumhuriyet'e Osmanlı'dan mirastır.

Tanzimat dönemi paşalarından Keçecizade Fuat Paşa 19. yüzyılda devletin despotik özelliğini şu sözlerle özetler gibidir: "Bir devlette iki kuvvet olur. Biri yukarıdan, diğeri aşağıdan gelir. Bizim memlekette yukarıdan gelen kuvvet [padişah kastediliyor] cümlemizi eziyor. Aşağıda ise bir kuvvet hâsıl etmeye imkân yoktur. Bunun için pabuççu muştası gibi yandan bir kuvvet kullanmaya muhtacız. O kuvvetler de sefaretlerdir."[15]

Fuat Paşa bu sözleriyle Osmanlı despotizminin gerçekliğine parmak basmıştır. Bu sözler 19. yüzyılda, Tanzimat döneminde söylenmiş olsa da, Türk devlet geleneğini genel anlamda özetlemektedir. Fuat Paşa'nın aşağıdan bir kuvvet dediği halktır. Halk tarafından bir muhalefetin gelişmesini imkânsız görmektedir. Yukarıdan gelen kuvvet ise, kendilerini bile ezmekte olduğunu vurguladığı padişahtır. Tanzimat paşası, bu nedenden ötürü, devletin değişmesi için yandan bir kuvvete ihtiyaç duyulduğunu da söylüyor. "Yandan kuvvet" dediği, Avrupa devletleridir. Bilindiği gibi 19. yüzyıl Osmanlı'sı, Avrupalı devletlerin dayatması sonucu ve kendi iç çelişkilerinden ötürü reformlar yapmak zorunda kalmıştır. Bu reformların (1839 Tanzimat, 1856 Islahat, 1876 Meşrutiyet) tümünü Avrupalı devletlere mal etmek de doğru değildir şüphesiz.

Fuat Paşa söylemese de, aşağıdan bir kuvvet –çok güçlü ol-

masa da– her zaman vardı. Avrupalı devletlerin baskısı yanında, Osmanlı'yı reformlara zorlayan biraz da Anadolu halklarının başkaldırılarıydı. Yine de Fuat Paşa bu tarihi sözleriyle Türk devlet gerçekliğinin önemli bir özelliğini özetlemiştir. Bu sözler yukarıda anlatmaya çalıştığımız despotik devletin merkeziyetçi karakterini işaret etmektedir. Osmanlı'daki halklar sorunu bu merkeziyetçi karakterle doğrudan ilişkilidir.

Osmanlı, tarihi boyunca âdemi merkeziyetçiliğe ve halkların özerkliğine karşı olmuştur. Çokuluslu bir imparatorluk olmasına rağmen buna sıcak bakmamıştır. Osmanlı'da yerel yönetimlerin özerkleştirilmesi gibi bir siyasete de yer yoktur. Sadece 1514 Çaldıran Savaşında Yavuz Selim'in Kürt beyleriyle yapmış olduğu bir antlaşma vardır. Bu antlaşma, âdemi merkeziyetçilik ya da Kürtlere özerklik gibi kaygılarla yapılmış bir antlaşma değildi elbette. Bu, tamamen Yavuz Selim'in İran'a karşı tampon bir bölge yaratma ve Kürtleri yanına çekme ihtiyacından doğmuştur. Yavuz Selim'in "Doğu'ya" yayılma siyaseti incelendiğinde meselenin özü daha iyi anlaşılmaktadır. Ayrıca Kürt özerkliği, Osmanlı'nın âdemi merkeziyet olgusu içinde daha kapsamlı bir örgütlenme modelidir; Anadolu'da yaşayan halkların yerel inisiya-tiflerinin geliştirilmesi olayıdır. Despotik devlet, tarihi boyunca böylesi bir örgütlenmeye karşı olmuştur. 19. yüzyılın son çeyreğine kadar, siyasi alanda sözü bile edilmemiştir.

Osmanlı'da âdemi merkeziyetçiliğin siyasi alanda bir düşünce olarak ortaya çıkması, İttihat Terakki ile başlar. Bu da ancak 19. yüzyılda Osmanlı Devletinin içinde bulunduğu siyasi kriz ortamıyla açıklanabilecek bir durumdur. İttihat Terakki kadrolarının bireysel düşünceleri olarak gelişmiş ve hiçbir zaman İttihat Terakkici siyasete egemen olamamış bir siyasi görüş olarak kalmıştır.

Bu görüşü savunan Baha Tevfik ve Prens Sabahattin, merkeziyetçi çizgiyi temsil eden Ahmet Rıza tarafından bastırılmıştır. İttihat Terakki'ye egemen olan çizgi merkeziyetçi Ahmet Rıza

çizgisidir. Âdemi merkeziyetçi Baha Tevfik ve Prens Sabahattin gibi kimseler, dönemin Osmanlı'sında istisna adamlardır. Osmanlı siyasi düşünce hayatında bu konuda ilktirler. Baha Tevfik, materyalist felsefeyi savunan biridir. Siyasal düşüncesi liberalizme yakındı. Merkeziyetçi devletçiliğe karşı birey merkezli bir siyaset geliştirmek istiyordu.

Prens Sabahattin ise Osmanlı Devleti için federasyon tezleri ileri sürüyordu. Her ikisi de bu düşüncelerinden ötürü merkeziyetçi çizgi tarafından tasfiye edilmiştir. Âdemi merkeziyetçi liberal çizgi ne Osmanlı'da ne de sonraki İttihatçılar döneminde hiçbir zaman iktidar olamadı. Kemalist Cumhuriyet'in kendisi bile bu despotik merkeziyetçi gelenekten gelmektedir. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e, İttihatçı Kemalistler tarafından devletçi bir gelenek taşınmıştır. Osmanlı'nın kuruluşu da "Kemalist" Cumhuriyet'in kuruluşu da bu yukarıdan, katı merkeziyetçi geleneğe dayanır.

Osmanlı'nın bu despotik merkeziyetçiliği bazı dönemlerde devleti oldukça zorlamıştır. Osmanlı'da devlet sistemi bazen çözülme tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Özellikle 17. yüzyıl böyle bir dönemdir. Osmanlı'nın gelenekçi siyasetlerde ısrar etmesi, döneme göre ken-dini yenileyememesi birtakım sorunların yaşanmasına yol açmıştır. Osmanlı tarihçileri bu döneme "Duraklama Dönemi" demektedir. Osmanlı Devleti bu dönemdeki tıkanmanın aşılması için birtakım siyasal çözümler geliştirmek istemiştir.

Koçi Bey, IV. Murat (1623-1640) döneminin akıl hocalarındandır. Padişah IV. Murat devletin içinde bulunduğu tıkanıklığı aşmak için, çevresindeki eli kalem tutan kişilere akıl danışır. Koçi Bey de bir risale ile padişaha ne yapması gerektiğini anlatır. Koçi Bey, devletin içinde bulunduğu karışıklığın ve tıkanıklığın nedenini dirlik düzenin bozulmasına bağlayarak, padişahın yetkilerinin artırılmasını ve tımar sisteminin yeniden canlandırılmasını önerir. Bunun üzerine IV. Murat baskı rejimini daha da artırır.

Halkın devlete olan haklı tepkileri, devlet otoritesinin zayıflığına bağlanmış ve halka daha çok baskı yapılmıştır. Osmanlı'da çağa uyma, devleti dönemin koşullarına göre yenileme ve uyarlama diye bir anlayış söz konusu değildir. Devlet şeriat hukuku ile yönetildiğinden nakli bir geleneğe dayanır.

Yine 17. yüzyılda yaşamış Kâtip Çelebi ise Osmanlı düşünce sisteminde istisnai bir ekoldür. Tarihçiler onu daha çok "Osmanlı çıkmazını teşhisi" ile tanırlar. Oysa Kâtip Çelebi daha kapsamlı konuları da incelemiş bilge bir kimsedir. Kâtip Çelebi, Koçi Bey ve benzerlerine nazaran daha akılcı düşüncelerle dönemin Osmanlı Devletini açıklamaya çalışmıştır. 1653'de "Bozuklukların Düzeltilmesi İçin Rehber" adlı bir risale ile görüşlerini açıklar. Kâtip Çelebi'ye göre, "Hazine darlığı için acil çare aramak boş yere çaba harcamaktır. Devletin ve toplumun genel niteliği bilinmeden, sorunların kökenine inilmeden geçici çare aramak fayda vermeyecektir. Bu yılın hazine açığı kapatılsa bile, köklü sorunlara çözüm bulunmadıkça darlık ertesi yıl tekrar ortaya çıkacaktır."[16]

Bu anlayıştan hareket eden Kâtip Çelebi, eski klasik siyasette ısrar etmenin sorunları çözmekte yeterli olmayacağını ileri sürer. Böylesi bir çabanın boş olduğunu söyler. Çünkü der, geçmiş günleri geri getirmek ne kişinin harcı, ne de devletin. Koçi Bey ve diğerlerinin önerdiği gibi tımar sistemini yeniden canlandırmak ya da kapıkulunun sayısını azaltmak, Kâtip Çelebi'ye göre mümkün değildir artık. Yine Çelebi' ye göre, Osmanlı Devleti gençlik ve olgunluk çağını çoktan geride bırakmış, yaşlılık dönemine erişmiştir; ama kişi, tabibin bilgileri sayesinde gerekli ilaç ve perhizle yaşamını uzatabildiği gibi, devlet de bilgili ve deneyimli yöneticilerin elinde kaçınılmaz akıbetini geciktirebilir. Kâtip Çelebi geleneksel baskıcı siyasete karşı değişimden yana yenilikçi bir toplumsal düzeni savunmuştur. Osmanlı siyasi düşünce geleneğinde, düşünce özgürlüğünü savunan bir kişidir de aynı zamanda. Kâtip Çelebi, düşünce ayrılıklarının tabii karşılanması

gerektiğini ısrarla belirtir. "Halkı taassup derdine düşürmenin ve onları böyle boş şeylerle uğraştırmanın doğru olmadığını" hatırlatır. "En doğru yol halkı kendi haline bırakmaktır, zora başvurmamaktır. Doğruları onlara nasihat yoluyla telkin etmeye çalışmaktır. Hatırdan hiç çıkarmamamız gereken önemli husus şudur; akıldan akıla giden yol, hoşgörü ve inandırma yoludur."[17]

Kâtip Çelebi'nin bu düşünceleri Osmanlı'da hiçbir zaman kabul görmedi. Düşüncelerini değerlendirdiğimizde, onun Osmanlı açısından sıra dışı bir düşünür olduğunu görmek mümkün. Düşünce özgürlüğünü savunmak ve şiddete karşı olmak, Osmanlı'da çok rastlanan bir durum değildi. Hatta bu yönü ile Kâtip Çelebi'nin Osmanlı'da bir benzeri yoktur. Belki de bu nedenledir ki, Arapça kaleme aldığı bazı eserler Türkçeye çevrilmemiştir. Örneğin, "Keşf-ül Fünun" (İlimlerin Keşfi) adlı kitabı da hâlâ Türkçeye çevrilmemiştir.

Osmanlı'da dönem dönem sistem içi tıkanıklıklar yaşanmış olsa da bu sistem tıkanıklığının çözümü yine halka karşı şiddet kullanılarak aşılmak istenmiştir. Osmanlı'da şiddet, sorunların kaynağı olduğu gibi, aynı zamanda bir çözüm aracı olarak düşünülmüş ve uygulanmıştır. Şiddet öğesine dayalı bir çözüm yöntemi toplumsal bir çözüm sağlayamamıştır. Sadece sorunların belli bir süre ertelenmesine neden olmuştur.

Devlet halklar sorununa köklü, akılcı, eşitlikçi bir çözüm üretemediğinden Anadolu'daki halk ayaklanmaları aralıksız devam etti. Çünkü Osmanlı devlet bürokrasisi, halklar sorunu diye bir sorunu kabul etmiyordu. Devletin halklar sorunundan anladığı şey, devlete tabi kılınmış memleket anlamına gelen reayadır. Anadolu halklarının aralıksız isyanları ise, çapulcuların ya da Kızılbaşların ulu devlete, "Ebed-müddet" devlete başkaldırması olarak değerlendirilmiştir. Osmanlı bir diyalog kültürüne sahip değildi. Osmanlı'da "öteki" olanın adı "mağlube" ve "mahkûme" idi. "Öteki" kimliği taşıyanlar, Anadolu'da mağlup edilen halklardı. Osmanlı'ya tabi olmaya mahkûm edilmişlerdi.

Osmanlı'da halklar sorununu ele almayı geciktiren önemli bir etmen, devletin alabildiğine gelenekçi ve muhafazakâr olmasıydı. Gelenekçilik, Doğu tipi devlet orijinalitesinin bir özelliği olarak da kabul edilir. Bu gelenekçilik olgusu Osmanlı'da merkeziyetçi devlet karakterinden kaynaklanan bir durumdur. Doğu tipi merkeziyetçi despotik devletin siyaseti belli kalıplarla sınırlıdır. Bu kalıplar daha çok dinsel ideolojiden beslendiği için, devlet siyasetine damgasını vuran da genelde İslam ideolojisine dayalı nakli anlayış oldu.

Osmanlı ideolojisi İslamın şeriat hükümlerine dayanır. Osmanlı'yı sadece bununla özdeşleştirmek doğru olmayabilir, ama nihayetinde, devlet hukukunun asıl kaynağı İslam hukukudur. Gelenekçi siyasetin tarihsel kökleri de vardır: Öncelikle, Asyatik toplumlara ait kültürel değerlerdir bunlar; ayrıca, yine Anadolu'daki Bizans kurumlarının da önemli etkisi olmuştur. Osmanlı'nın saray siyasetini "İç Asya steplerinde Abbasi halifelerinin muhteşem başkenti Bağdat'ta, hatta İslamiyet öncesi İran'da Sasani Devleti'nin saraylarında da aramak mümkün. Bütün bu imparatorluklarda geçerli siyasal geleneğin en önemli yönü, hükümdarın devlet içindeki yerinin yüceliğidir."[18]

Osmanlı Devleti bu anlamıyla bir "Doğu" despotizmi sentezidir. Bu sentez, siyasi alanda değişime karşı merkezi muhafaza eden gelenekçi bir siyaset yaratmıştır. Osmanlı ekonomisi büyük oranda talan ekonomisine dayandığı için, yerleşik maddi üretici güçler ağır ve hantal gelişti. Toprakta özel mülkiyetin olmadığı da düşünülürse, bu durumun değişimini engelleyen, onu geciktiren etmenler olduğu anlaşılır. Osmanlı'daki devlet siyasetinin gelenekçi olmasının maddi bir altyapısı vardır. Merkezi gelenekçi siyasi yapıların, belli bir sistem halini aldıktan sonra değişip dönüştürülmesinin güçlüğünü tarihsel deneyimlerden biliyoruz. Osmanlı devletleşmesi de böylesi bir yapıya yol açmıştı. Her şey yukarıdan, merkezi örgütlenmeye göre kurumlaştı. Bu durum devletin gelenekçilikte ısrar etmesini getirdi. Belli tarihsel aşa-

malardan sonra, bu gelenekçi siyasetlere dört elle sarılmak zorunda kalınmıştır. Bu bir varlık nedeni haline gelmiştir.

Tarihte, yukarıdan aşağıya hiyerarşik bir biçimde örgütlenen "Doğu" tipi devletler birbirlerine benzerler. Bu egemen devletlerin kendini yenilemesi, çağın koşullarına ayak uydurması oldukça güçtür. Batılı toplumlara nazaran, Doğulu toplumlar bu alanda çok daha fazla zorlanmaktadırlar. Gelenekçilik, "Doğu" coğrafyasında daha köklüdür ve daha eskiye dayanır. Osmanlı [19]. yüzyılda değişimi kendi iç evrimiyle gerçekleştiremedi. Kapitalizm koşullarında eski gelenekçi direnişini devam ettirmek istedi. Bu yüzden 19. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı'da gelenek ile yenilik çatışması başladı.

DİPNOTLAR

1. (Âşıkpaşaoğlu Tarihinden aktaran) Çetin Yetkin, Türk Halk Hareketleri ve Devrimler, s.59, Say Yayıncılık

2. Çetin Yetkin, a.g.e., s. 64

3. a.g.e., s. 63

4. Metin Kunt, Türkiye Tarihi, c.2 s.27, Cem Yayınevi, İst.

5. a.g.e., c.2 s. 102

6- Demirtaş Ceyhun, Ah Şu Biz "Kara Bıyıklı" Türkler, s. 102, Ses Çanı Yay.

7. a.g.e., s. 102

8. Taner Akçam, İslamda Hoşgörü, s. 123, Başak Yayınları

9. Prof. Dr. Hamza Eroğlu, Atatürk ve Milliyetçilik, s.4, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları

10. Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, c.6, s. 1731, İletişim Yayınları

11. Çetin Yetkin, a.g.e., s. 55

12. Aktaran B. Baran Aydın, Sömürgeleşme Tarihi, s. 87, Zağros Yay.

13. a.g.e., s. 65

14. Kuran-ı Kerim Meali, aktaran M. Baran Aydın, En-Nisa Suresi, 74. Ayet, s. 67 ve s. 31, Çığır Yayınları
15. Çetin Yetkin, a.g.e., s. 19
16. Sina Akşin, Türkiye Tarihi, c.3, Cem Yayınevi
17. Metin Kunt, a.g.e., c.3 s. 33
18. a.g.e., c.3 s.34
19. Hüseyin G. Yurdaydın, a.g.e., c.3, s. 284
20. Metin Kunt, a.g.e., c.2, s. 131

DEVLET BABADAN KUTSAL DEVLETE

Türkiye tarihindeki devlet baba kültürü, başka hiçbir toplumda böylesine köklü ve derin değildir. Resmi Türk devlet tezine göre, "Devletçilik ilericiliktir." Bazı üniversitelerin, tarih ve edebiyat bölümlerinde "Türk devlet geleneği" diye bir ders bile konmuştur. Türk devletine bürokrat yetiştiren siyasal bilgiler ve hukuk fakültesi gibi bölümlerde "devlet baba" kültürü övgüyle anlatılmaktadır; ayrıca harp okullarında ve kışlalarda da ayrıntılı olarak verilen bir derstir.

Prof. Aydın Taneri'nin Ankara Hukuk Fakültesinde ders olarak hazırladığı Türk Devlet Geleneği adlı kitabı buna açık bir örnektir. Prof. Aydın Taneri, bu ders kitabında Türk devlet geleneğini ayrıntılarıyla anlatır. Yeni kuşaklara Türk devlet adamının özellikleri, genetikmiş gibi anlatılır. Burada en vazgeçilmez referans, geçmişte yaşamış Türk devlet adamlarıdır. Taneri, "Türklerde 'devlet baba' kültürü niye bu kadar güçlüdür?" diye sorduktan sonra şu örneği vermektedir: "Büyük Hun İmparatoru Mete'nin güçlü komşuları olan Tunguzlar, Mete'den atı ile karısını istemişlerdi. Mete biraz vakit kazanmak için hem atını hem karısını Tunguzlara verir. Tunguzlar, daha sonra Mete'den, sahip olduğu çorak toprakları ister. Mete, etrafındaki ileri gelenlere sorar; devletin ileri gelenleri şu cevabı verir: 'At ve hatunu verdikten sonra bir çorak toprak parçası zaten işe yaramaz, onu da verelim.' Mete bu sözleri söyleyen beylerin başını kestirmiş ve danışmanlarına öfkelenerek, 'At ile hatun, kişisel malımdı. Bu sebeple onları verdim. Toprak ise devletin malıdır' demiştir."[1] Resmi tarihçiler bu örneği devletin kutsallığını vurgulamak için vermiştir. Fakat yine aynı ders kitaplarında "ülke hanedanın malıdır" diye yazılmış olması, acı bir ironidir.

Yukarıdakine benzer birçok olayı örnek veren Kemalist tarihçiler, Türk devlet adamlarının devletçi olduğu yargısını vurgulamışlardır. Prof. Aydın Taneri'ye göre Osmanlı Devletini kuran

Osman Gazi, imparatorluğu kuran Fatih, meşrutiyeti ilan eden Abdülhamit, Cumhuriyeti kuran M. Kemal, devletçiydi. Buradan hareketle Türk milletinin devletine bağlı bir millet olduğu fikrine ulaşan Türk devlet adamları, 85 yıllık Cumhuriyet dönemi boyunca, Kemalist düzene karşı sürdürülen toplumsal muhalefeti dış güçlere bağlamışlardır. Türk Devletinin ikide bir "dış güç, dış güç" dediği olguyla ilgili tezi ise şöyledir: Türkler devletine bağlı bir millettir. Devletine karşı gelmez. Arada bir kışkırtmalar olduysa da bunun nedenlerini dış güçlerde aramak gerekmektedir. Eskiden beri uygar Türk Devletine karşı başkaldıran mil-letlerden Ermeniler haindir, Kürtler bölücüdür, Yunanlılar kahpedir, Ruslar yıkıcıdır, diğer milletler ise Türk Devletinin iyiliğini istemeyen kötü milletlerdir. Yıllardır Türk Devletine karşı kışkırtılan Ermenilerin arkasında Fransızlar ve Ruslar vardır. Kürtlerin arkasında önceleri İngilizler vardı, şimdi ise Suriye vardır. Rumların arkasında ise Yunanlılar vardır. İkide bir devleti tehdit eden güçler bu aslı astarı belli olmayan, gözle görülmez, elle tutulmaz olarak bilinen bu dış güçlerdir.

Resmi devlet görüşüne göre, tüm bunların bilincinde olan devlet adamı, başarılı, devletine bağlı olan adamdır. Bu anlayışa bağlı devlet bakanı, başbakan, cumhurbaşkanı, ge-nelkurmay başkanı her olayın arkasında "dış güçler" aramaktadır.

Bu resmi devlet manipülasyonu Cumhuriyetin kuruluşundan beri siyaset olarak benimsenmiş ve her defasında halklarımıza dayatılarak, algı sapması yaratmak istenmiştir. Türk toplumu manipülasyona açık olduğu için her defasında yanlış yönlendirilmiştir. Belki de en çok kullanılan ve çeşitli şayialarla canlı tutulan, hâlâ bu "dış güçler" sendromudur. Türk toplumunun tarihten gelen devletçi özelliğini bilen devlet adamları toplumu en zayıf yerinden vurmaktadırlar. 85 yıldır şovenizm bombardımanı altında manipüle olan Türk toplumunu şartlandıran unsurlardan birisi "dış güçler" sendromu iken, bir diğeri de "bölünme" sendromudur. Bu "bölünme" paranoyası da "dış güçler" sendromu-

na bağlı olarak geliştirilir. Bu paranoid teze göre "dış güçler"in amacı Türk devletinin ve milletinin bölünmez bütünlüğüne zarar vermektir. Bu tez bugün en çok Kürtlere karşı kullanılmaktadır. Bu tezi çok işleyen devlet; şoven kesimler üzerinde o kadar etkili olabilmiştir ki, Kürtler bu kesimlerce potansiyel suçlu, bölücü ilan edilmiştir. Bu iki paranoyak tez, halklar arasında barışı dinamitlemektedir.

Devlet Hatt-ı Hümayunu

Türkler tarihlerinde devlet kurarken toprak unsuruna önem vermişlerdi. Tüm Türk devletlerinin temel öğesi topraktı. Osmanlı Devletinin maddesi toprak ekonomisiydi. İlk Türk imparatorlarından Mete Han'ın, toprağı insandan üstün tuttuğunu yukarıda belirtmiştik. Aslında insandan üstün tutulan toprak değil devlettir. Çünkü "toprak devletin malıdır." Devleti kutsallaştıran gelenek sonraki Türk devletlerinde de devam ettirilmiştir. Özellikle Osmanlı döneminde devletin büyüklüğü ve kutsallığı yasal güvence altına alınmıştır.

Türklerin tarihinde, devleti korumaya alan gelenekçi devlet adamı İstanbul'u fethedip imparatorluğu kuran Osmanlı padişahı Fatih Sultan Mehmet'tir. Osmanlı'nın ilk kanunnamesi olarak da bilinen "Fatih Kanunnamesi," Türklerin tarihinde devleti korumaya alan önemli bir yasal düzenlemedir. Fatih daha kanunnamesinin girişinde, gelenekçi bir kanun yaptığını şöyle belirtiyor; "Bu kanunname atam ve dedem kanunudur, benim dahi kanunumdur. Ashab-ı Kiram bununla amel olalar ha!"[2] demektedir. Kendisinden önceki Türk devlet geleneğinin bir sentezini yapmıştır. Devleti ve hanedanı kardeş kanı pahasına koruyan en önemli maddelerden biri şöyledir: "Ve her kimseye evladımdan saltanat müyesser ola, karındaşlarım nizam-ı âlem için katletmek münasiptir"[3]

Padişah Fatih Sultan Mehmet, kanunnamesinde dediği gibi de yapmıştır. Babası II. Murat'ın sağlığında ve ölümünden sonra olmak üzere iki defa tahta çıkmıştır. Tahta çıkar çıkmaz ilk işi, daha sonra kanunnamesinde meşrulaştıracağı "devletin ve hanedanın geleceği için tahta çıkanların kardeşlerini öldürebilmeleri" hükmünün ilk uygulaması olarak, henüz bir yaşına girmemiş olan kardeşi Ahmet'i biat töreni sırasında sarayın hamamında boğdurmak olmuştur. Fatih Sultan Mehmet tarafından yasal güvence altına alınan bu gelenek sonraki padişahlar tarafından da sürdürülmüştür. III. Murat tahta çıktığı zaman, "Nizam-ı âlem için" yani devletin ve hanedanın geleceği için beş kardeşini boğdurmuştur. İki gün sonra da bir milyon duka cülus bahşişi dağıtmıştır.

Osmanlı Devletinde öyle bir gelenek başlıyor ki, devlete bağlılık adeta kardeş kanı dökmekle sınanıyor. Kim ne kadar çok kardeş boğazlarsa o kadar devlete bağlı olduğunu ispatlıyor. Erkek çocuklar daha bir yaşında iken saray hamamlarında boğduruluyor.

Osmanlı'da saray entrikacılığı yoğundur. Sadece 1612-1922 yılları arasında, Osmanlı Devletinde padişahlık yapmış 21 padişahtan 13'ü Şeyhülislamın fetvası ile tahttan indirilmiştir. Yine 16. yüzyılın sonları ile 17. yüzyılın başlarındaki birçok padişahın döneminde, "Valide Sultanların" entrikaları da büyük rol oynamıştır. O dönem saraydaki nüfuz kavgaları öylesine kızışmıştır ki bu döneme "İmtiyazlı Kadınlar Dönemi" denmeye başlamıştır.

Osmanlı'daki saray entrikacılığının yoğun yaşanmasının birçok nedeni vardır. En başta Osmanlı devlet yapısına egemen olan ilişkilere bakmak gerekir. Osmanlı tek bir kültürle oluşmuş devlet değildir. Üzerinde bulunduğu coğrafyada kendine has feodal, kültürel bir yapı oluşturmuştur. Türkler Orta Asyalı olduklarından, gelenekleri de buradan beslenir. Anadolu'ya yerleştiklerinde ise Bizans devlet müesseselerinin üzerine oturmuş, bu mirastan beslenen bir sistem oluşturmuşlardır. Birçok kurumu Bizans'tan devralmışlardır. En önemlisi de, İslamiyeti kabul etmelerinden

sonra, şeriat hükümlerini kendilerine esas almışlardır.

Özetleyecek olursak; Türklerin üzerine oturduğu tarihsel, kültürel miras Orta Asya gelenekleri, Bizans müesseseleri ve şeriat hükümleridir. Osmanlı devlet yapısına egemen olan bu kültürel karmaşa, devlet yapısı içinde karmakarışık bir hal almıştır. Bu kültürel karmaşa hamurundan yoğrulan gelenekçi Türk devlet adamı portresini bir çizelim: Asya talancısı, Bizans entrikacısı, İslamın şark kurnazı! İşte günümüz Kemalist devlet gelenekçisinin hamurunun suyu bu kaynaklardır.

Kemalist Cumhuriyet'in, Osmanlı'dan hem kurumsal olarak hem de kültürel anlamda devraldığı "zengin" bir miras vardır. Bunların en başında devletin kutsallığı gelmektedir. "Devlet baba" kültürü Cumhuriyet dönemi boyunca en çok putlaştırılan, anayasalarda yasal güvence altına alınan öğedir. Cumhuriyet döneminde yapılan her üç anayasada da devletin kutsal bir kurum olduğu belirtilip kanunlarla güvence altına alınmıştır.

Fatih Kanunnamesi'nde, devleti yücelten hükümler, Cumhuriyet dönemindeki anayasalarda daha da geliştirilmiştir. Bunların sonuncusu olan 1982 Anayasası'na göre; devlet insan için değil, insan devlet içindir. Devletin kutsallığı belirtilerek, her Türk vatandaşı devleti korumaya tabi kılmıştır. Devleti kutsallaştıran anayasadaki bazı maddeler değiştirilemeyeceği gibi, bu teklif bile edilemez, hükmü getirilmiştir. Dünyada hiçbir cumhuriyet yönetiminde böyle bir anayasa söz konusu değildir. Tamamen devleti yücelten bir anayasa, ancak Türk anayasasında ve devlet geleneğinde vardır.

Türk tipi orijinal bir devlet geleneğine sahip olmak, hiçbir Avrupa ülkesine nasip olmamıştır. 1982 Anayasası'na göre devletin yönetim şekli ve benzeri özelliklerinin değişmezli-ğine karşıt bir görüş teklif bile edilemiyor. Burada, kutsal devlet anayasasının ebedi bir hal alması vardır. Diyelim ki o anayasa maddesi eskidi, dünya değişiyor, dolayısıyla Türk devleti de değişmek zorunda, peki nasıl değiştireceksiniz? Teklif bile edemiyorsunuz. Teklif

edilmeden, bir anayasa maddesinin değiştirilmesi mümkün mü? İşte böyle akıl almaz bir anayasa ile yönetilen bir devlet gerçekliği var. Çoğu zaman, bu devletçi yapı niye değişmiyor diyoruz. Niye değişsin ki! Daha Cumhuriyet kurulurken oluşturulan devlet siyaseti, değiştirilmek için değil değiştirilmemek üzere belirlendi.

Gerek Osmanlı Devletinde gerekse Kemalist Cumhuriyet'te devlet Hatt-ı Hümayununu müdafaa eden siyasi güç, askeri bürokratik güçlerdir. Osmanlı döneminde devletin gelenekçi siyasetlerini koruyan kurumun adı, padişah etrafında örgütlenen devlet sınıflarından oluşan Divan-ı Hümayun'du. Divan-ı Hümayun, Osmanlı devlet yönetiminde en yüksek oluşumdur. Başı da Osmanlı padişahıdır. Diğer üyeleri ise sivil ve askeri kurumlardan oluşmaktadır. Tıpkı bugünkü MGK gibi. Padişahın başkanlığında toplanır. Vezirler, kazaskerler, defterdar ve kaptan-ı derya gibi üyeleri vardır. Serasker, kazasker ve kaptan-ı derya gibi unvanlar, bugün ordu içindeki kuvvet komutanlarına tekabül eder. Altı yüz yıllık Osmanlı Devletini idare eden Divan-ı Hümayun kendi içinde tek vücut olmadığı için dönem dönem saray içinde padişaha karşı darbeler hazırlanmış, birçok padişah "halledilmiştir." Fakat tüm darbelere rağmen devletin gelenekçi siyaseti değiştirilememiştir. Padişahlar tasfiye edilmiştir, ama devletçi ge-lenek devam etmiştir. Çünkü "devlet baba" kültürü ile tahta oturan Osmanoğullarına sarayda öğretilen çok önemli bir ilke vardır: Ya devlet başa ya kuzgun leşe." Bu bakımdan Osmanlı padişahları içinde III. Selim dönemi, öğretici derslerle doludur.

III. Selim Osmanlı padişahları arasında en reformculardan biri olarak tarihe geçmiştir. Osmanlı tahtına çıktığı 1789 yılı, Fransa'da büyük burjuva devriminin başladığı yıldır. Fransız Devrimi dalga dalga tüm Avrupa'yı sardıktan sonra, Doğu'daki, Osmanlı gibi despot devlet-leri de etkiledi. 19. yüzyılın başları bir anlamda Osmanlı için deprem yılları oldu. Dört yüz elli yıldır aynı gelenekçi siyasetlerle yönetilen Osmanlı Devleti, gelinen

aşamada Batı devletlerine nazaran günbegün gerilemeye başladı. Batı'da gelişen kapitalizm, yavaş yavaş Osmanlı Devleti'ni de sarıyordu. Kapitalizm, doğası gereği, girdiği yeri ister istemez değiştirecekti. Hele bir de Osmanlı gibi çokuluslu feodal bir devleti daha çok etkileyecekti.

Osmanlı 16. yüzyılda toprak bakımından dünyanın en büyük devletiydi. Fakat 19. yüzyılda III. Selim tahta çıktığında birçok tarihçiye göre dördüncü sıralara düşmüştü. Büyüklük kompleksine göre örgütlenen Osmanlı, kolay kolay bu durumu içine sindiremiyordu. Ama yeniçeri ordusu eskisi gibi Viyana kapılarına kadar gidemiyor, değişik cephelerdeki savaşları da kaybediyordu. Dört kıtada at koşturmuş bir devlet için bu kabul edilir bir durum olmadığından, III. Selim de bir devlet adamı olarak bu durumu kabullenemedi. Batı dev-letlerine özenip bir dizi reform yaptı. Adını da yeni düzen anlamına gelen Nizam-ı Cedid koydu.

III. Selim'in bu reformuna göre; Osmanlı Devleti, bu gelenekçi tutumuyla dönemin getirdiği sorunları aşamazdı. Hem siyasal hem sosyal hem de askeri anlamda birtakım yeni düzenlemeler yapmak zorunluydu. Durumu kurtarmak için, Napolyon'u taklit etmeye koyuldu. İslamcı Osmanlı toplumunda, Batılı bir gelenek başlatmak isteyince "gâvur padişah" ilan edildi. Gelenekçi kesimin sert tepkisiyle karşılaştı. Durumu kurtarmak adına, bu defa da orduya yüklendi. Kışlalar yaptırarak düzenli ordulaşmaya gidip, cephelerde savaşmayan yeniçerileri tasfiye etmek istedi. Yeniçeri kışlaları da "Biz Avrupa usulü eğitim istemezük" deyip başkaldırdı. Sonuçta III. Selim reformlarını yapamadan tasfiye edildi. 1807 yılında III. Selim'i tasfiye edenler, dört yüz elli yıllık Osmanlı devlet geleneğinde direnen devlet ve Hatt-ı Hümayununu müdafaa eden saray içinde örgütlenmiş darbeci askeri güçlerdir. O dönem devletin değişmemesi konusunda ısrar eden yeniçeri ordusunu elinde tutan darbeci asker bürokratlardır. Yeniçerilerin desteğini yanlarına alarak III. Selim'i tasfiye ettiler. Tabi bu tasfiye sonucunda reformların da tasfiyesi sağlanmış

oldu. Ta ki 1826'lara kadar.

II. Mahmut, III. Selim'in yapamadığını yirmi yıl sonra yeniçerileri çok kanlı bir biçimde tasfiye ederek yaptı. Başta yeniçeriler II. Mahmut'a da çok direndiler. "Biz disiplin istemezük" dediler. Ancak II. Mahmut, sağlam teşhiste bulunur, devletin değişmesi önünde en büyük engel olarak yeniçeri ordusunu görür ve onları tasfiye eder. Yeniçeri ordusu tasfiye edildikten sonra Tanzimat reformlarının yolu açılır. Bilindiği gibi, Tanzimat Osmanlı'nın yarı sömürgeleşme sürecinin başlangıcıdır.

Değişim için çabalayan III. Selim ile Kemalist Cumhuriyet'in yetmiş yıllık gelenekçi devlet siyasetini değiştirmeye çalışan Turgut Özal, bu anlamda benzerlik gösterirler. Her iki devlet adamı da devletin gelenekçi siyasetini koruyan kesimlerce tasfiye edilmiştir. III. Selim Osmanlı'nın son dönemlerinde dört yüz elli yıllık geleneği yıkmak istedi. Bunu başaramadan da tasfiye edildi. Turgut Özal ise, yetmiş yıllık Kemalist Cumhuriyet'in devletçi, gelenekçi birtakım siyasetlerini değiştirmek istedi. Devlet içinde örgütlenmiş darbeci güçlerce de tasfiye edildi.

Osmanlı döneminde III. Selim'in reformlarını hayata geçiren II. Mahmut oldu. Ke-malist Cumhuriyet'te ise Turgut Özal'ın yapamadığı reformları yapabilecek biri henüz çıkmış değil. Turgut Özal ne yapmak istemişti? Her şeyden önce Özal'ı iyi anlamak gerekir. Özal 1980 sonrası devletin özel savaş siyasetini en iyi uygulayan devlet adamıydı. On yıl boyunca savaşı kurumsallaştırmış biriydi. Ancak devletin kördüğüm haline gelen sorunlarını geleneksel yöntemlerle çözemeyeceğini anlamıştı. Yetmiş yıldır tekrarlanan siyasetlerle bu devletin yürüyemeyeceğine inandı. Öncelikle Kürt sorununda olmak üzere, birçok gelenekçi anlayışı yıkmak, tasfiye etmek istedi. Gelenekçi devletin Kürt'ün adına tahammülü yokken Özal federasyon dahil birçok şeyin tartışılmasını istiyor ve Kürt sorununun askeri değil, siyasi olarak çözülmesi üzerinde duruyordu. Her gün aydınlardan gazetecilerden rapor üzerine rapor alıyordu. Savunduğu görüşler II. Cumhuriyet'i

şart koşuyordu. Turgut Özal Kemalist devletin gelenekçi anlayışını yıkmaya çalıştığı için birçok kesimin tepkisiyle karşılaştı. En başta da devlet ve ordu içindeki darbeci kliğin öfkesini üzerine çekti. Özal'ın yapmak isteği bir şey de ordunun denetimini sivil siyasetten ayırmak, bir anlamda etkisizleştirmekti. Genelkurmay bu durumdan oldukça rahatsızdı. Sonuç olarak Turgut Özal çok şey yapmak istedi. Ama hiçbir şey yapamadan III. Selim gibi gelenekçi darbeci güçlerce tasfiye edildi.

Turgut Özal, devletin geleceği için önemli bir imkândı. Tutucu güçler, bu imkânı kendi iç çelişkileri nedeniyle değerlendirememişlerdir. Ordu kılıcı eline almış, hiçbir değişime fırsat vermemektedir. II. Mahmut gibi birinin çıkıp devletin önündeki bu askeri güçleri tasfiye etmesi gerekmektedir. Dönemler ayrı, koşullar ayrı; bunu yapabilecek birileri çıkar mı onu zaman gösterecek, ama bunun pek de kolay olmayacağı kesin. Çünkü Türklerde devlet baba aslında bir anlamda "ordu baba"dır. Devleti değiştirmek isteyenlerin önce orduyu değiştirmesi gerekecek, başka türlüsü mümkün görünmemektedir.

Kurt Kanunu Uygulamaları

Türk devlet gelenekçiliğine baktığımızda tasfiyeci bir gelenekle karşılaşıyoruz. Çok eski tarihlere gitmeye gerek yok. III. Selim dönemi ile Turgut Özal'ın dönemleri tespitimizi doğrulamak için yeterlidir. Türk devlet geleneğine hâkim olan anlayış "kurt kanunu"dur. Kurtlukta kanun, düşeni yemektir. Türk devleti de aynen böyle yapmıştır. Yıllarca kendi devletine hizmet eden devlet adamlarını en ufak bir ters düşmede gözlerinin yaşına bakmadan tasfiye etmiştir. Bu tasfiyeci kurt kanunu şöyle işliyor. Önce devleti değiştirmek isteyenler tasfiye ediliyor. Daha sonra, tasfiye edenler tasfiye oluyorlar. III. Selim'in tasfiyesi buna iyi bir örnektir. III. Selim gelenekçi devleti değiştirmek isteyince, gele-

nekçi kesim tarafından tasfiye ediliyor. III. Selim'i tasfiye edenler de sonraki padişah II. Mahmut tarafından tasfiye ediliyor.

Dünyada hiçbir ülke yoktur ki, değişimden bu kadar korksun. Bu korkunun nedenini güçsüzlükte aramak gerekir. Bu devlet bin bir türlü kompleksle kuruldu. Kemalist Cumhuriyet'in "dış güçler" ve "bölünme" sendromu güçsüzlüğün, kendine güvensizliğin sonucu olarak gelişti. Sonraları, patolojik bir vakaya dönüştü. Şimdi bundan kurtulmak istiyorlar, ama kurtulamıyorlar.

Osmanlı'dan devralınan tasfiyeci gelenek, Kemalist Cumhuriyet'le devam ettiriliyor. Kurt kanunu en çok da ordu içinde geçerli kılınmış. Osmanlı döneminde Türkler iki defa Viyana'ya sefer düzenleyip, Viyana kapılarına dayanıyor: Birincisi 1529'da diğeri ise 1683'te. Kara Mustafa Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu Viyana'ya girer, fakat tutunamaz, iki ateş arasında kalarak yenilgiyle geri çekilir. Osmanlı Viyana yenilgisinde kusuru bulunanları cezalandırır. Padişah IV. Mehmet, başkomutanı olan Kara Mustafa Paşa'yı ve beraberindeki elli komutanı yenilginin sorumlusu sayarak kellelerini vurdurur.[4] Ordu içinde yenilgi kabul edilmediğinden, cephelerde savaş kazanamayan Osmanlı paşalarının kelleleri vurulmuştur. Viyana seferi resmi Türk tarihçileri tarafından çarpıtılmıştır. Çoğu zaman Viyana kapılarına da-yanmakla övünürler. "Türk ordusu büyük ve kahraman ordudur", "Viyana kapılarına kadar dayanmışız" derler. Aslında Viyana seferi zafer değil, bir yenilgidir. Türk ordusu Viyana çevresinde iki ateş arasında kalarak çok sayıda kayıpla geri çekilmek zorunda kalmıştır. Bunu bilen Osmanlı padişahı II. Mahmut, yeniçerilerin Batı düzenine kazan kaldırdıkları zaman, "Biz Avrupa tarzı ile mi Viyana kapılarına dayandık" demeleri üzerine, "hangi ordu ile geri döndünüz" diyerek yeniçerilere bozguna uğradıklarını hatırlatmıştır.

Osmanlı ordusundaki geleneğe göre cephelerde savaş kazanan komutanlara ödül ve-rilmiş, kaybedenlerin ise kelleleri vurulmuştur. Ordu içindeki bu tasfiyeci gelenek, Cumhuriyet döne-

minde de geçerliliğini sürdürmüştür.

DİPNOTLAR

1. Prof. Aydın Taneri, Türk Devlet Geleneği, A.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları
2. Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Osmanlı Tarihinin Maddesi, Bibliotek Yayınları
3. a.g.e.
4. Osmanlı'nın son Üç yüz Yılı, Yeni Yüzyıl Yayınları

TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNE DOĞRU

19. yüzyılda tüm Avrupa milliyetçilik hareketleriyle ayaklandı. Batı'da birçok ulus bağımsızlığını ilan ederek ulus-devletlerini kurdu. Bu durumdan, çokuluslu Osmanlı İmparatorluğu da etkilendi. Batı ile temasta olan Balkan halkları Batı'daki bu hareketlerden etkilenerek Osmanlı'dan ayrıldılar. Bu durum Osmanlı'nın hiç de tercih ettiği bir şey değildi. Beş yüz yıldır despotik merkeziyetçi tarzda "Osmanlı" kimliği etrafında örgütlenen imparatorluk, ayrılıkçı hareketleri hoş karşılamadı. Balkan halklarının ayrılmaması için zora başvurulduysa da bu durum parçalanmayı engelleyemedi.

19. yüzyılın ortalarına gelindiğinde Balkan uluslarının önemli bir kısmı Osmanlı'dan birer birer ayrıldılar. Bunlar; Sırplar, Arnavutlar, Romanlar, Bulgarlar, Yunanlar vb idi. Batı'da bazı tarihçiler, "Aslanın vücudu yediği hayvanlardan oluşur" diyerek Osmanlı'yı aslana benzetmişlerdir. 19. yüzyılda bu çokuluslu aslanın vücudu parçalandı. Her bir parçasından ayrı bir ulus-devlet çıktı. 19. yüzyıl genelde tüm Avrupa, özelde ise Osmanlı için farklı bir yüzyıl oldu. Batı'da 19. yüzyıl boyunca devam eden sınıf hareketleri tüm Avrupa'yı derinden etkiledi. Mesela 1848 devrimi yıllarında, Fransız işçi sınıfı hapşırsa Almanya'nın nezle olduğu ileri sürülürdü. Avrupa'da sınıf hareketleri bu yüzyılın sonuna kadar devam etti. Batı'da 19. yüzyıl sınıf hareketleri yüzyılı olurken, Osmanlı'da ulusal ayaklanmalar yüzyılı oldu. Her iki olgunun da altında yatan şey kapitalizm gerçeğiydi.

Osmanlı Devleti kapitalizme kendi iç evrimiyle geçemediğinden, bu geçiş daha çarpık ve sancılı oldu. Bu yüzden de Osmanlı'daki uluslaşma hareketleri Batı'dakinden daha geç gerçekleşti ve farklı bir yol izledi. Birçok konuda Avrupa'dan etkilenen Osmanlı aydını, milliyetçilik akımını da Avrupa'dan ihraç etti. Bu tarihsel süreç 19. yüzyılın son çeyreğine tekabül eder. Osmanlı'daki Balkan uluslaşması, Osmanlı Devletine rağmen,

onun dışında geliştirilen bir hareketti. Türk milliyetçiliği ise Osmanlı aydınları tarafından Batı'dan taşındı. İlk önce bir fikir akımı olarak gelişti. Osmanlı'da birçok şeyin, yukarıdan devlet eliyle geliştirildiğini biliyoruz. Türk milliyetçiliği de yukarıdan geliştirildi. Bu sürecin II. Abdülhamit döneminde Avrupa'ya gönderilen aydınların oradaki fikir akımlarından etkilenmesi sonucunda başladığı ileri sürülür. Ancak, Sultan II. Abdülhamit'in milliyetçilik hareketlerine pek sıcak bakmadığı, Türkçülük yapan aydınların sürgüne gönderildiği de bilinmektedir.

İttihat ve Terakki öncesinde Osmanlı'da Türk milliyetçiliği bir düşünce akımı olarak kaldı. Türk milliyetçiliğinin siyasi bir hareket haline dönüşmesi İttihat ve Terakki'yle başlıyor. İlk başlarda "Yeni Osmanlılar," daha sonra "Jön Türkler" gibi grupların siyasi bir hareket oluşturamadıkları biliniyor.

Osmanlı Devleti 19. yüzyılın son çeyreğinde eski konumunu koruyamaz duruma gelmiştir. Her geçen yıl toprak kaybetmenin yanında ekonomik olarak da Batılı devletlere bağımlılığı artmaya başlamıştır. II. Abdülhamit'in "Mutlakıyet" devri de denilen bu dönemde, şiddet uygulamak bile durumu kurtarmaya yetmez olmuştur.

İttihat ve Terakki'nin siyasi bir örgüt biçiminde ortaya çıkması bu döneme rastlar. 1889'da İttihat-i Osmanî Cemiyeti adıyla kurulur. Cemiyetin ilk yıllarında "Osmanlılık" siyaseti izlenir. Bu dönemde "Osmanlı Birliği" düşüncesini savunurlar, bu siyaset tutmayınca Pan-İslamist ve Pan-Türkist bir siyaset izlemeye başlarlar. Osmanlı koşullarının bir ürünü olan İttihat Terakki devşirme bir örgüt olarak ortaya çıkmıştır. Kurucularından ikisi, Abdullah Cevdet ve İshak Sükuti, Kürttür. İlk dört kurucudan biri Arnavut kökenli İbrahim Temo, diğeri Çerkez Mehmet Bey'dir. Örgütün diğer üyeleri de aşağı yukarı bu türde farklı gruplardan gelmişlerdir. İttihat Terakki'nin devşirme bir örgüt olması bir Osmanlı gerçekliğidir. 20. yüzyılın başlarında Osmanlı'daki çokseslilik, ifadesini İttihat Terakki'de buluyordu.

Osmanlı'da o dönem ortaya çıkan siyasi tablo hakkında kısaca bilgi vermekte yarar var. Her şeyden önce, eskiye nazaran farklı düşünceler boy vermiştir. Kimsede Osmanlıcılık yaparak devletin içinde bulunduğu siyasi krizin aşılacağı inancı kalmamıştır artık. Yeni görüşler öne sürülmektedir; "Türkçülük, Batıcılık, İslamcılık" gibi düşünceler etrafında bir örgütlenme söz konusudur. İttihat ve Terakki de ilk başlarda farklı düşüncelerin çatıştığı bir örgüt konumundaydı. Mesela Abdullah Cevdet "Osmanlıcılık" siyasetinde diretmiştir; Ahmet Rıza merkeziyetçiliği öne çıkararak Türkçülük fikrinde ısrar eder. Said-i Nursi Osmanlı'nın İslama dönmesini savunur. Prens Sabahattin ise daha liberal olan âdemi merkeziyetçiliği savunmuştur.

İttihat Terakki içinde Prens Sabahattin'in özgünlüğü şöyle anlatılır: "(...) Prens Sabahattin Bey diğerlerinden farklı düşünürdü. Kapitalizmin gelişmesini istiyor ancak, bu arada siyasal erkin bölüşülmesini, bireyin daha fazla etkinlik kazanmasını ve bir tür federatif yapıyı öneriyordu. Ona göre etkin bireyler, toplumun daha çok Müslüman burjuvaları olmalıydılar. Bu görüş Türk olmayan halklar tarafından, zora dayalı yönteme göre daha kolay benimsenebiliyordu."[1] Prens Sabahattin'in bu görüşlerinin, Türk olmayan halklar tarafından destek gördüğü ileri sürülmektedir.

İttihat Terakki'nin merkeziyetçi çizgisini temsil eden Ahmet Rıza'nın Anadolu'yu Türkleştirmek isteyen siyaseti ise şöyle özetlenir: "(...) Ahmet Rıza Türk olmaktan gurur duyu-yordu. Osmanlı İmparatorluğu'nun eski şan ve şöhreti geçmişte kalmıştı artık. Ama yine de eski ihtişama yeniden dönebilmek mümkündü. Sorumlu olan Avrupa idi. Kötü hükümdarlar işi daha da karıştırmışlardı. Bu açık seçik kusurları onarmak, sonra bütün halkları dize getirip ister istemez Türkleştirmekle her şey düzelirdi."[2] İttihat Terakki, kendi içinde farklı sesler taşısa da genel olarak iki ana çatışma vardı; Ahmet Rıza'nın başını çektiği devletçi-merkeziyetçi-Türkçü çizgi ve âdemi merkeziyetçi, liberal, federatif bir örgütlenmeyi savunan Prens Sabahattin çizgisi. Bu döne-

me egemen olan ise merkeziyetçi-Türkçü Ahmet Rıza çizgisiydi. Ortaya ilk çıktığında İttihat Terakki'nin net bir kimliği yoktu. Türk milliyetçiliğine dayalı siyaset gütmekle, nihai olarak yıkıcı bir kimlik benimsemiştir.

20. yüzyılın ilk yıllarında İttihat Terakki kadrolarının dışında, farklı düşünceler de vardı. Bu dönemde, Türkçü ideologlar düşünceleriyle dönemin Osmanlı'sına akıl hocalığı da yapmışlardır. Bu ideologların en tanınmışı Yusuf Akçura'dır. 1904 yılında kaleme aldığı "Üç Tarz-ı Siyaset" başlıklı makalesi Türkçülüğün manifestosu olarak kabul edilir. Gerek İttihatçılar gerekse "Kemalistler" Türkçülük siyasetlerini Akçura'nın bu makalesine dayandırırlar. Yusuf Akçura bu makalesinde, 20. yüzyılın başlarında gelişen ulusçuluk siyasetinin neden gerekli olduğunu anlatır. İlk önce 20. yüzyıl başlarında Osmanlı'da çarpışan siyasi akımları inceler. Sa-dece incelemekle yetinmez, Osmanlı Devletinin artık gelenekçi "Osmanlı" siyasetiyle devleti yönetemez duruma geldiğini belirtir. Dağılan, çözülen Osmanlı'yı eski yöntemlerle yeniden diriltmeye çalışmak beyhude bir çabadır. "Osmanlılık" siyasetinin bir kenara bırakılmasını söyledikten sonra, diğer bir siyasi akım olan "İslamcılık" siyasetinin de çözüm olamayacağına vurgu yapar. Akçura'ya göre, 20. yüzyıl gibi modern bir çağda İslama dayalı bir devlet siyaseti izlemek de çare değildir; Batılı kapitalist devletlerin İslam birliğine dayalı bir devleti hoş karşılayamayacağını öne sürer. Hıristiyan devletler bir İslam devletine karşı koyabilirler. Bu nedenle de İslamcılık siyaseti artık geçerliliğini yitirmiştir, der. Yusuf Akçura'ya göre devleti yaşatacak bir tek siyaset vardır, o da Türkçülüğe dayalı ulusçuluk siyasetidir. Bu konuda şunları belirtir: "Irk üzerine bir Türk siyaseti ortaya çıkarmak yeni bir hareketti. Gerek şimdiye kadar Osmanlı Devletinde, gerekse, eski Türk devletlerinde bu düşüncenin mevcut olduğunu sanmıyorum."[3]

Batılı yazarlara göre, Marksistler için Komünist Manifesto'nun önemi neyse, Türk milliyetçileri için de Yusuf Akçura'nın "Üç

Tarz-ı Siyaset" çalışmasının önemi odur. Bu çalışmanın Türk milliyetçiliği açısından önemli olduğu kuşku götürmez. Çünkü Akçura'dan sonraki milliyetçi kuşak, Türkçülük siyaseti üzerinden yürümüştür. Türk milliyetçiliğinin özgün karakteri, Yusuf Akçura'nın bu görüşlerini referans almaktadır. Eğer dikkat edilirse, Türk milliyetçiliği, uluslaşmasını aşağıdan taban hareketiyle değil, yukarıdan, dağılan ve çözülen devletin kurtarılması projesi olarak geliştirmiştir. Avrupa'da uluslaşma hareketleri kapitalizmin gelişmesi ve burjuvazinin pazarlara hâkim olması biçiminde gelişirken, Türk uluslaşmasında bu yön oldukça zayıftır; daha çok, devletin kurtarılması, devlet aygıtının yeni çağa uyarlanması biçiminde gelişmiştir.

Türk uluslaşmasında, devleti yaratanın ulus değil, ulusu yaratanın devlet olduğunu söyleyebiliriz. Önce İttihat Terakki'nin, daha sonra da "Kemalistlerin" Türkçülüğe dayalı yapısı, bu gerçeği doğrulamaktadır.

Osmanlı, 20. yüzyılın başlarında (1908 hareketinden sonra) kısmen de olsa çoksesli kimliğe bürünür. Osmanlı yönetimi altında yaşayan etnik topluluklar kimliklerini açıkça savunabilmekte ve örgütlenebilmektedirler. Kürtler, Ermeniler, Rumlar, Gürcüler, Çerkezler vb birçok etnik topluluk kendi kimlikleriyle ortaya çıkarlar. Kısmen de olsa bir özgürlük ortamı yaratılır; bu özgürlük, bir iki gazete çıkarma, dernek kurma faaliyetinden öteye geçemez. Bunlar yapılırken bile baskılara maruz kalınır.

1908'e kadar II. Abdülhamit'in baskı rejimine maruz kalan Anadolu halkları, 1908'den sonra İttihat Terakki'nin ve ona bağlı Türkçü derneklerin büyük tepkisiyle karşılaşmışlardır. Türk Derneği, Türk Ocağı ve Türk Yurdu gibi dernekler 1908'den itibaren Türk milliyetçiliğinin kuruluş ocakları olarak varlık gösteriyorlardı. Tüm zamanların Türk bekçisi (!) Hamdullah Suphi, Türk olmayan grupların derneklerini gezerek herkesi Türk olmaya, Türk derneklerine katılmaya çağırmıştır. Özellikle Kürt derneklerine baskı yaptığı ileri sürülmektedir. Çokuluslu Osmanlı'da,

Türklük öğesi öne çıkarılarak, dağılan, çözülen devlet yeni çağa uyarlanmaya çalışılmıştır. Hamdullah Suphi gibi Türkçü ideologların diğer etnik gruplarla girdiği diyalog, Anadolu halklar gerçeğini tersyüz etme girişimi olarak kabul edilmelidir.

Türkçü ideologlarda farklı kimliklerle bir arada yaşama bilinci yoktur. Anadolu'da Türk halkı dışında başka halkların da var olduğunu kabul etmemektedirler. Diğer kimliklerin inkâr edilmesi, yok sayılması temelinde geliştirilen katı bir milliyetçilik söz konusudur. "Ne kadar çok inkâr, o kadar çok Türkçülük" formülüyle özetlenebilecek bir siyaset izlenmiştir.

Türk milliyetçiliğinin özgün yanlarından biri de, 1908'li yıllarda Türkçülük propagandası yapan kadroların birçoğunun Anadolu gerçeğini bilmeyen Orta Asya Türklerinden ya da Türk olmayan, çoğu devşirme kişilerden oluşmuş olmasıdır. Mesela, o dönem Türkçülük yapan şahsiyetlere bir bakalım; başta gelen isimler Gaspralı İsmail, Hüseyinizade Ali, Yusuf Akçura gibi Orta Asya kökenli, Rusya'da yaşamış Türkçülerdir. Bunlar Azeri, Tatar ve Kazan kökenli Türklerdir. Daha sonraki dönemlerde Ahmet Ağaoğlu ve Sadri Maksudi de bu listeye eklenmiştir. Kürt asıllı Ziya Gökalp, Arnavut Rıza Nur, Yahudi Tekin Alp gibi devşirmeler de vardır. Türk milliyetçiliğinin entelektüel kökeni bu kişilere dayanır. Bunlardan Ziya Gökalp, Türk milliyetçiliğinin resmi ideolojisini hazırlayan önemli bir aktördür. İttihatçılar ve Kemalistler, Ziya Gökalp'ın düşüncelerinden çok etkilenmişlerdir. Yahudi kökenli Tekin Alp, 1908'li yıllarda İttihat Terakki çevresinde Ziya Gökalp'ın düşünceleriyle tanışmış biridir; bütün yaşamını Türkçülüğün gelişmesine adamıştır. Musa'nın "On Emri"ne benzeterek, "Türkleştirme" başlıklı bir makale kaleme alan Tekin Alp "On Emir"den oluşan bu makalede neler söylüyor bir bakalım:

1. Özel isimleri Türkçeleştir.
2. Türkçe konuş.

3. Türkçe ibadet et.
4. Okulları Türkleştir.
5. Çocuklarını devlet okullarına yolla.
6. Devlet yönetimine katıl.
7. Türklerin arasına karış.
8. Ayrımcılık ruhunu kökünden sök.
9. Ulusal ekonomi için kişisel sorumluluğunu yerine getir.
10. Haklarını bil.[4]

Son derece ırkçı olan bu yaklaşım her şeyi Türklüğe endekslemiştir. Türk olmayan grupları Türkçe konuşmaya, Müslüman olmayan grupları Türkçe ibadet etmeye zorlamakta, diğer dinsel ve dilsel özellikler gözetilmeksizin Türklük dayatılmaktadır.

Arnavut asıllı Rıza Nur'un, Tekin Alp'ten pek geri kalır yanı yoktur, "Bu topraklarda Türk olmayan kuş bile uçamaz" diyecek kadar ileri gitmiştir. Bu dönemin Türkçü kadrolarını bir araya getiren şey, siyasi koşullardı. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde ülkenin temel siyaseti Türkçülük olmuştur. Bu dönemde siyasi kariyer yapmak isteyenler, Türkçülüğü siyasal bir argüman olarak kullandılar. Türkçülük ideolojik bir ikna sürecinin sonunda gelişmekten ziyade, dönemin koşullarına uygun siyasi bir tercih olarak gelişmişti.

Bilindiği gibi Türk milliyetçiliği, Türkçü kadroların faaliyetleri dışında, aynı zamanda siyasi ve askeri bir olgudur. Türk milliyetçiliğinin ortaya çıkış koşullarını dış ve iç gerçeklikten bağımsız olarak değerlendiremeyiz; birincisi Alman emperyalizmidir; ikincisi ise Türkçü-Turancı emeller peşinde koşan Türk ordusunun İttihatçı özelliğidir. Bu askeri kanat, gücünü "Almancı" olmaktan alıyordu. "Alman emperyalizminin genişleme siyaseti Almanya'yı, Rus imparatorluğu ile de karşı karşıya getirmiştir. Almanya, bunun için Türkçülük akımını da kullandı. Türkçülük akımının, Turancılık, ırkçılık olarak gelişmesinde Alman emperyalizminin rolü büyüktür. Almanlar, Pantürkizmi yani Turancı-

lığı teşvik ediyor ve destekliyordu. Böylece Osmanlı'nın Türkçüleri, yönetimdeki İttihat ve Terakki'yi Orta Asya'ya doğru yönlendirebiliyordu."[5]

19. yüzyılda, Osmanlı'daki reformlara baktığımızda, 1839 Tanzimat Fermanı, 1856 Islahat Fermanı ve 1876'daki I. Meşrutiyet'e kadar İngiltere ve Fransa'nın etkisi olurken, 1908'deki II. Meşrutiyet darbesinde etkin güç Almanya olmuştur. Bu bakımdan Türk milliyetçiliğinin tarihsel müttefiki Almanya'dır. İttihatçıların I. Paylaşım Savaşına Almanya'nın yanında katılması tamamen emperyalist emellerin ve çıkarların benzerliğinden kaynaklanmıştır. İttihatçıların I. Dünya Savaşı'na katılma nedenlerinin başında Orta Asya'ya kadar uzanan bir Turan devleti kurma hayalleri gelmektedir. Enver Paşa'nın Turancı hayalleri bilinmektedir. Türk milliyetçiliğinin bu kadar katı, tekçi ve merkeziyetçi olması, tarihsel ortaya çıkış koşullarıyla ilgili bir durumdur. Daha önce de belirtildiği gibi, Osmanlı bir devlet olarak fetihler üzerine kurulmuş bir imparatorluktur. Tarihi boyunca da fetihlere dayalı talan ekonomisine dayanarak ayakta kalmıştır. Ancak 19. yüzyıl Osmanlı'nın öngördüğü kulvarda gelişmedi. Batı'da gelişen kapitalizm, Osmanlı'yı da etkiledi ve sonuçta yeni bir durum ortaya çıktı. "Osmanlı İmparatorluğunun parçalanması birbirinden farklı dört önemli sorunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bunlardan birincisi, Balkanlar'da bağımsız devletlerin ortaya çıkışıdır. Bu yeni bağımsız devletler, Osmanlı İmparatorluğu ile siyasal ilişkilerini tamamen kesmişlerdir. Arnavutluk bağımsız olmuş, Osmanlı İmparatorluğu; yöneten ve yönetilen arasındaki bağları kopma noktasına getirmiştir. İkinci oluşum, Arap dünyasıyla ilgilidir. İngiliz ve Fransız emperyalizminin girişimleri sonucu Arap dünyası parçalanmış, Suudi Arabistan, Mısır gibi sözde bağımsız devletler; Irak, Suriye, Lübnan, Ürdün, Filistin gibi manda (sömürge) devletler ortaya çıkmıştır. Üçüncü oluşum Ermenistan'la ilgilidir. Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayan Ermeni nüfus, özellikle I. Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında, sürgünlerle, katliam-

larla, soykırımlarla çürütülmüştür. Dördüncü oluşum Kürt bölgesiyle ilgilidir. Kürt coğrafyası, İngiliz ve Fransız emperyalizminin denetimindeki manda (sömürge) devletlerle, daha doğrusu; İngiltere, Fransa ve Türk devleti arasında paylaşılmıştır."[6]

Osmanlı'nın parçalanması, Türk resmi tarih yazarlarına göre Türklere yapılmış tarihsel bir haksızlıktır. Gerçekte ise Osmanlı egemenliği altında yaşayan uluslar, meşru haklarını kullanarak Osmanlı'dan ayrılmışlardır. Batı'da Balkan halkları, Ortadoğu'da ise Araplar bu ayrılma hakkını kendi lehlerine çevirip bağımsız devletlerini kurarken, Ermeniler ve Kürtler birçok nedenden ötürü bu haklarını kullanamadılar.

Osmanlı Devleti 19. yüzyıla kadar büyüklük kompleksi içindeydi. "Genişleme siyasetiyle" kurulmuş bir imparatorluk olduğundan askeri gücüne oldukça güveniyordu. "III. Selim'e gelinceye kadar Avrupa'nın Hıristiyan devletlerini aşağı görme durumu Osmanlı devlet adamlarına has bir davranıştı. Bu devletlerden herhangi birisiyle eşitlik şartları içinde siyasi antlaşmalar yapmak İslami inanca aykırı sayılırdı."[7] Bu kompleks 19. yüzyılda, Osmanlı devlet adamlarında "bölünme sendromu"na dönüştü. 19. yüzyılda, Osmanlı toprak kaybettikçe, bö-lünme ve parçalanma sendromu daha da arttı. Sadece devlet adamlarında değil, o dönemde (1860'lı yıllar) "Yeni Osmanlılar" adıyla tanınan grup içinde Ziya Paşa, Namık Kemal ve Ali Suavi gibi aydınlarda da görülüyordu. Mesela Ziya Paşa bağımsızlıkları için savaşan Balkanlı Karadağlılara "haydutlar" diyordu. Ali Suavi ve Namık Kemal, Sırbistan'daki Türk kalelerinden birinin Sırplara verilmesini şiddetle protesto etmişlerdir. Tanzimat paşaları olarak bilinen Ali ve Fuat Paşa yabancı devletlere ve Hıristiyanlara taviz verdiklerinden ötürü, dönemin Hürriyet Gazetesi Ali Paşa'nın katline fetva vermiştir.

Osmanlı'da diğer ulusların bağımsızlığı söz konusu olduğunda bir damla suda fırtınalar koparıldığını görüyoruz. İttihatçılar bu konuda oldukça tahammülsüz ve katı bir siyaset izlemiştir.

Osmanlı'da yaşayan diğer etnik gruplar, İttihatçılar tarafından tehlike olarak görülmüştür. İbrahim Temo anılarında, bazı ayrıcalıklar tanınmadığı takdirde azınlıklardan milli sadakat beklemenin mümkün olmayacağını Ahmet Rıza'ya bir türlü anlatamadığından yakınır. Ahmet Rıza, "Özerklik vatana ihanet demektir, bölünme demektir... Hıristiyan vatandaşlarımız Osmanlılaştırılacaktır," diyordu.[8] İttihat Terakki liderinin bu sözlerini farklı üsluplarla günümüz Türk devlet adamlarından defalarca dinledik, hâlâ da dinliyoruz.

20. yüzyılın ilk çeyreğinde, I. Dünya Savaşının sonunda Osmanlı gibi birçok imparatorluk parçalanmış, her parçasında ayrı ayrı ulus-devletler kurulmuştur. Bu imparatorluklar; Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Alman İmparatorluğu, Rus İmparatorlu-ğudur. Bu imparatorluklar içinde Osmanlı ve Rusya'nın ayırt edici bir özelliği bulunmaktadır. Osmanlı ve Rusya "Doğu tipi" imparatorluklardır. Doğulu imparatorlukların parçalanması oldukça sancılı olmuştur. Rusya bir halklar hapishanesiydi. 1917 Ekim Devrimi ile bir dönem kapanmıştı. Osmanlı İmparatorluğunun dağılışı da kuruluşu gibi halklar adına bir felaket oldu. İttihatçıların Türkçü-Turancı emelleri Anadolu halklarının kırımına yol açtı. Çokkültürlü Anadolu'da Türkçülüğe dayalı bir planla hareket ettiler.

Bundan sonraki bölümde, Anadolu'nun Türkleştirilmesi siyasetinin nasıl hayata geçiril-mek istendiği üzerinde duracağız.

DİPNOTLAR

1. Naci Kutlay, İttihat Terakki ve Kürtler, s. 132, Beybun Yay.
2. a.g.e., s. 250
3. Prof. Ahmet Temir, Yusuf Akçura, Kültür Bakanlığı Yayınları
4. Jakop M. Landau, Tekin Alp Bir Türk Yurtseveri, s. 71-77, İletişim Yayınları 1996

5. İsmail Beşikçi, Kürdistan Üzerinde Emperyalist Bölüşüm Mücadelesi, s. 92-93, Yurt Yayınları 1992

6. a.g.e., s. 47-48

7. Taner Akçam, Türk Ulusal Kimliği ve Ermeni Sorunu, s. 71, İletişim Yay. 1992

8. a.g.e., s. 64

ANADOLU'NUN TÜRKLEŞTİRİLMESİ - I

20. yüzyılda Osmanlı dağılınca İttihatçılar yeni döneme uygun bir siyaset izlediler. Bu siyaset Anadolu'nun tümüyle Türkleştirilmesi siyasetiydi. Turancı emeller taşıyan bu ulusalcı-İslamcı anlayış bütün Türklüğü kapsayan emperyalist, yayılmacı bir siyasetin parametrelerine sahipti. Anadolu'yu Türkleştirme planı hemen hemen bütün İttihatçı kadrolarda hâkim bir düşünce haline gelmişti. İttihat Terakki'nin merkeziyetçi kanadı, Ahmet Rıza'dan başlayarak katı bir biçimde bu düşünceyi savundu. Ahmet Rıza ve bazı İttihatçılara göre, Osmanlı'da yaşayan halkları dize getirip Türkleştirmekle her şey düzelecekti.

Peki, bu nasıl yapılacaktı?

Osmanlı yönetiminde yaşayan halklar özgürlük istiyordu; birçok ulus Osmanlı'dan ayrılmış, bağımsız devletini kurmuştu; ama henüz Osmanlı'dan ayrılmak isteyip de ayrılmayanlar, ayrılamayanlar vardı. Bunların başında Ermeniler ve Kürtler geliyordu. 19. yüzyıldan 20. yüzyıla devredilen sorunlardan ikisi, Ermeni ve Kürt sorunuydu.

Osmanlı İmparatorluğunun iki ayrı ucunda yaşayan Balkan ve Arap halkları 19. yüzyılda, Osmanlı'dan ayrılıp bağımsız devletlerini kurarken, Anadolu ve Mezopotamya'da yaşayan Ermeniler ve Kürtler bağımsız olamadılar. Sultan II. Abdülhamit 19. yüzyılda, Osmanlı'dan ayrılan ve ayrılmak isteyen ulusları değerlendirirken, Osmanlı'nın içinde bulunduğu siyasi ortamı şu sözlerle dile getirmiştir: "Yunanistan ve Romanya'nın alınmasıyla Avrupa, Türk devletinin ayaklarını kesmiştir. Bulgaristan, Sırbistan ve Mısır'ın kaybı bizden ellerimizi götürmüştür ve şimdi Ermeniler arasında propaganda ile bizim için hayati önemi olan organlarımıza yanaşmak, hatta bağırsaklarımızı koparmak istemektedirler. Bu toptan imhanın başlangıcı anlamına gelir ve buna karşı tüm gücümüzle kendimizi korumak zorundayız."[2]

II. Abdülhamit birçok sorun gibi Ermeni sorununu da dış güç-

lerin (Avrupalıların) bir kışkırtması olarak değerlendirmiştir. II. Abdülhamit'in paranoyasına göre Osmanlı, Hıristiyan dünyanın düşmanca yönelimleriyle karşı karşıyadır. Batılı devletler, Osmanlı'yı bölmek ve parçalamak istemektedir. II. Abdülhamit, Ermenilerin son derece zengin olduklarını, Osmanlı memurlarının üçte birini oluşturduklarını, az vergi verip askerlik yapmadıklarını da belirttikten sonra "Ermeniler dejenere olmuş bir topluluktur... Ermeniler daima uşak durumundadırlar" demiştir. Ermenilerin iyi konumlarının, iktisadi güçlerinden kaynaklandığını da söyleyen Abdülhamit, bu gücü kırmak için Ermeniler üzerinde yoğun bir baskı politikası uygular. Bu doğrultuda, Ermeni burjuvazisine darbe vuracak kararlar çıkartılır. Tüm vilayetlere yollanan emirlerle, Ermeni tüccar, borsacı ve ticaret erbabı sıkı denetim ve kontrol altına aldırılmıştır.[3] Bunu katliam ve fiziki imha girişimleri izlemiştir. İstanbul'daki 1895 katliamı tüm Ermenileri hedef almıştır; iki gün iki gece devam eden katliamda birçok Ermeni yaşamını yitirmiş ve malları yağmalanmıştır.

Anadolu'nun Türkleştirilmesi planını gerçek anlamıyla İttihatçı paşalar yürürlüğe koydu. İttihat Terakki'nin üç meşhur paşasından biri olan Talat Paşa, Anadolu'daki Ermeni sorunu hakkında şunları söylüyordu; "İmparatorluğun içindeki bu değişik unsurlar her zaman Türkiye'ye karşı tertiplere giriştiler... Bu düşmanlıkları yüzünden sürekli toprak yitirdik. Yunanistan, Sırbistan, Bulgaristan, Bosna, Hersek, Mısır ve Trablusgarp gitti. Böylece İmparatorluk hemen hemen yok olma noktasına gelecek kadar ufaldı. Elimizde kalanla yaşamımızı sürdürmek istiyorsak, bu yabancı halklardan kurtulunmalıdır."[4]

İttihatçı paşa, Anadolu halklarına özgürlüklerini vererek sorunu çözmek yerine köklerini kazıyarak kurtulma yolunu seçmektedir. Görüldüğü gibi Talat Paşa, Osmanlı İmparatorluğunda baskı altında tuttuğu, yönettiği ulusları, Osmanlı'nın ayrılmaz bir parçası saymaktadır; ayrılanların hepsinin ise Türkiye'ye karşı dış güçlerce hazırlanan tertipler sonucu ayrıldığını vurgulamak-

tadır. Talat Paşa önemli bir noktaya daha işaret etmekte, "Elimizde kalanla yaşamımızı sürdürmek istiyorsak, bu yabancı halklardan kurtulunmalıdır," demektedir. Talat Paşa'nın yabancı halklar dediği Türk olmayan, gayri Müslim halklardır. Anadolu'nun Türkleştirilmesi için bunu zorunlu görmektedir.

İttihatçıların Anadolu'yu Türkleştirme planı 1908'lere dayanır. Türk tarihçiler bu iddiayı destek olarak Hüseyin Cahit'in Kasım 1908'de yazdığı "Millet-i Hâkime" adlı makalesini örnek gösterirler. Hüseyin Cahit bu yazısında Osmanlı'yı kastederek, "Memleket, Rum memleketi yahut Ermeni memleketi yahut Bulgar memleketi demek değildir. Hayır, bu memleket Türk memleketi olacaktır... Bu memleketi Türkler zapt etti... Ne denirse densin, memlekette millet-i hâkime Türklerdir ve Türkler olacaktır."[5]

İttihatçılar 1913'te darbeyle iktidarı ele geçirdiklerinde, Anadolu'nun Türkleştirilmesi için siyasi ve askeri alanda topyekûn bir mücadele başlatırlar. Hedefte önce Rumlar ve Ermeniler vardır. Her alana ilişkin kapsamlı planlar yaparlar. Teşkilat-ı Mahsusa da bu dö-nemde yeniden düzenlenir. Teşkilat-ı Mahsusa'nın önde gelen ismi Kuşçubaşı Eşref'in verdiği bilgilere bakılırsa, 23 Şubat 1914 tarihinde Harbiye Nezaretinde Enver Paşa ile bir görüşme yapılır. Enver Paşa bu görüşmede ülkenin içinde bulunduğu çöküş tablosunu çizdikten sonra tek çıkışın Türk ve İslam âleminin birliğini sağlamaktan geçtiğini söyler. Enver Paşa ve diğer İttihatçı paşalar bu konuda benzer görüşleri savunmaktadırlar. Bu nedenle alelacele Anadolu'nun Türkleştirilmesi kararının uygulanmasına geçilir.

"Anadolu'nun 'öteki' halklardan temizlenmesi" olarak özetlenebilecek bu planlar için kapsamlı raporlar hazırlanır, kararlar alınır. Alınan kararlar, I. Dünya Savaşı başlamadan önce Ege Bölgesinde uygulamaya konulur. "İttihat ve Terakki kesin kararını vermiştir. Batı Anadolu'daki çıbanbaşları ortadan kaldırılacaktır. Rumlar, siyasi ve iktisadi yönden alınacak tedbirlerle tasfiye edilecektir. Her şeyden önce iktisadi yönden Rumları çökertmek,

yıkmak gerekiyordu."[6]

Anadolu'da Ermeni kırımının başlama tarihi ise 1915 olarak kabul edilmektedir. Ermeni soykırımı Anadolu'nun Türkleştirilmesi yolunda atılan en büyük adımdır.[7] Birçok tarihçi ve Türk devlet adamına göre, Cumhuriyet'in kuruluş koşulları bu kırım sayesinde yaratılmıştır. Dönemin Türk devlet adamları bu gerçeği açıkça dile getirmişlerdir. Halil Menteşe, Malta'da sürgündeyken yazdığı bir mektubunda, "(...) Şark vilayetlerimizi Ruslarla işbirliği yapmış olan Ermeni Komitacılardan temizlememiş olsaydık milli devletimizin kurulmasına da imkân kalmayacaktı."[8] demektedir. Türk devlet adamı Halil Menteşe, önemli bir tarihsel gerçeği itiraf etmekte, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu Anadolu'daki Ermenilerin tasfiye edilmesine bağlamaktadır.

Anadolu'daki Ermeni kırımının nasıl ve kimler tarafından gerçekleştirildiği konusu da ayrıntılı olarak bilinmektedir. İttihatçı paşaların, I. Dünya Savaşı yıllarındaki emir ve talimatnameleri birer belge niteliğindedir. Talat Paşa'nın Halep valisine gönderdiği bir telgraf aynen şöyledir: "Türkiye'de yaşamakta olan Ermenilerin ortadan kaldırılması için cemiyet talimatları uyarınca son alınan karar size bildirilmişti. Bu karara karşı bir tutum içinde olanların görevlerinin başında tutulmamaları gerekir. Atacağımız adımlar, Ermenilerin sonunu getirici nitelikte, kesin ve keskin olmalıdır. Hiçbir şekilde yaşa, vicdana, erkek ya da kadın ayrımına bakmayın."[9]

Talat Paşa, Türk ordu güçlerine tam soykırım talimatnamesi göndermektedir. Katliamların bir an evvel başlatılmasını istemektedir. 1915'te başlayan Ermeni soykırımının 1917'ye kadar aralıksız devam ettiğini de bazı kaynaklardan öğreniyoruz. Bu katliamlarda öldürülenlerin sayısına ilişkin farklı rakamlar ileri sürülmektedir. Yazar V. Taile şu rakamları vermektedir: "Kafkas ve Rus sınır bölgelerine kaçanlar 182.000, Mısır'a sığınanlar 4200, İslam dinini kabul edenler 250.000 ve öldürülenler 1.000.000"[10]

Prof. Narkisyan ise yüzlerce önemli tarihsel belgeye ve başka verilere dayalı incelemelerinden hareketle şu rakamları ortaya koymaktadır: Sultan II. Abdülhamit'in katliamlarında öldürülenler 300.000, İttihatçıların katliamlarında öldürülenler 1.500.000, Kafkasya ve Arap ülkelerine kaçanlar 800.000'dir.

Rakamlar arasındaki farklılıklar ne olursa olsun, Ermenilerin yaşadığı trajedinin ve verdiği kayıpların büyük olduğunu ileri süren Kemal Mazhar Ahmet, I. Dünya Savaşında Kürdistan adlı kitabında, Ermeni katliamında Kürtlerin rolünü de araştırmıştır. Kemal Mazhar Ahmet, Rus yazar V. Gordlevski'nin bu konudaki araştırmasından bir alıntıyla şunları aktarır: "Kürtlerin 1916 yazında Ermenileri yığınlar halinde Bitlis'e götürüşünü kendi gözlerimle gördüm. (...) Besbelli ki bunu mülteci komisyonunun kendilerine verdiği paraların hatırı için yapıyorlardı. Ermenileri evlerinde saklayarak, Türklerden kurtaran Kürtler daha sonra bunları köle pazarlarına götürüyormuş gibi önlerine katıyorlardı. Dehşete düşmüş Ermeniler bütün iradelerini yitirmiş gibiydiler. Sanki Kürtler kendilerine yol göstermezse Bitlis'e nasıl gidileceğini bilmiyor gibiydiler. Yırtık pırtık elbiseler içindeki halleri gerçekten içler acısıydı. Kısa bir süre önce dağların ötesinde yaşamış oldukları sefaletin izleri yüzlerinden okunuyordu. Bazı durumlarda Kürt aşiret reisleri, başkalarınca başlatılmış işi tamamlıyordu. Örneğin Şikak Reisi Simko, ölümden kaçan Ermeni grupları için Kütür Geçidi'nde pusuya yatmıştı. Adamları ani bir baskınla bunları öldürerek yeni bir katliam gerçekleştiriyordu."[11] Yazar Kemal Mazhar Ahmet buna benzer birçok örnek verilebileceğini belirttikten sonra bir Kürt deyimini hatırlatıyor; "Bir avuçtan yükün gerisi anlaşılır" ve ekliyor, "Avuçla alınan bozuksa, malın bütünü muhtemelen daha da berbattır." Kemal Mazhar Ahmet de birçok yazar gibi Kürtlerin, Ermeni katliamlarına katıldığını reddetmiyor. Kürtlerin bu katliamlarda Türk Devleti tarafından kullanıldığını söylüyor ve durumu şöyle açıklıyor. "İtiraf etmek gerekir ki, birçok Kürt'ün 'kâfirleri' temizleme işine

katılım yoluyla Allah'ın 'inayetini' kazanmaya çalışmasının iki temel nedeni ahmakça dinsel önyargılar ve kültürel gerilikti."[12]

Ermeni katliamında rol alan Kürtlerin büyük çoğunluğunun Hamidiye Alayları'na mensup kişiler olması bu durumu tüm acılığıyla gözler önüne sermektedir: "(...) İlk katliam sırasında Diyarbakır'da meydana gelen olayların büyük bir bölümü bu amaçla özel olarak kente getirilmiş söz konusu güçlerce (Hamidiye Alayları) gerçekleştirildi."[13]

Rus yazar Gordlevski, Ermeni katliamı sırasında Ermenilere yardımcı olan Kürtlerden bahsetmektedir. "Ermeniler her yerde dara düştüklerinde onları Türklerin elinden kurtaracak Kürt dostları vardı. 19. yüzyıl sonlarındaki Ermeni katliamları için de durum böyleydi. Aynı şey 1. Dünya Savaşı günleri için de geçerliydi. Ermenileri kurtarmış Kürtleri birçok vesileyle tanıma olanağı buldum." Yazar bir başka yerde ise Ermenilerin, Rus ordusu tarafından ele ge-çirilen birçok yerde Kürtlere yardımcı olduğunu ve Rus mevzilerine giden yolu gösterdiğini belirtmektedir.[14]

Bir Kürt olan Abdülaziz Yamluki ise bir başka noktaya dikkat çekerek şunu söylüyor, "Eğer Anadolu'da Türklerin kılıçlarından kurtulmuş Ermeniler varsa, hiç abartısız bunların dörtte üçünün Kürtlerin yardımıyla sağ kaldığı iddia edilebilir." Yazar Kemal Mazhar Ahmet ise kitabında, Yamluki'nin bu sözlerini doğrular mahiyette bilgiler vermektedir. Kürtlerle, Ermeni ve Hıristiyan halkların Anadolu'da yüzyıllar boyunca kardeşlik içinde yaşadığını anlatır. "Kürtler ve Ermeniler ya da Kürtler ile Asurîler arasında yüzlerce yıl boyunca ne kanlı bir trajedi ne de bu türden bir soykırım yaşanmıştı. Tam tersine, birçok yabancı yazar Kürtler ile Kürdistan'da yaşayan Hıristiyanlar arasındaki iyi ilişkilere özellikle dikkat çekmiş ve bu durumu Ortadoğu halkları açısından iyi bir örnek olarak nitelendirmiştir."[15]

Ermeni soykırımı üzerine yapılan tarih çalışmalarında, Anadolu'da öldürülen Ermeniler hakkında verilen rakamlar tartışmalıdır. Resmi Türk kaynakları, Anadolu'da bir Ermeni soy-

kırımı olmadığını iddia eder ve Ermeni mezaliminden bahsederler; yani yakın tarihte Ermeni kırımı diye bir şey yaşanmamıştır. Resmi ideolojinin dışında kalan çalışmalarda ise Anadolu'da katledilen Ermenilerin toplam sayısının 1.500.000 olduğu ileri sürülmektedir. Bu bazen iki milyon bazen de bir milyon olarak verilmektedir.

Bu konuda rakamların verilmesi tarihsel gerçekler ve olguların bilinmesi açısından önemlidir. Ancak bu saptama yapılırken göz ardı edilen bir gerçek vardır. O da şudur; İttihatçı paşalar Anadolu'yu Türkleştirmeye karar verdiklerinde herhangi bir rakam üzerinde durmamışlardır. "Yaşa, vicdana bakılmaksızın, kadın, çocuk ayırt edilmeksizin" topyekûn bir imha siyaseti gütmüşlerdir. Ermenilerin Anadolu coğrafyasında topyekûn tasfiyesi planlanmış ve bu da fazlasıyla gerçekleştirilmiştir. Bu olayın Ermeni jenosidi ya da soykırım olarak değerlendirilmesi de bundan kaynaklanmaktadır. Burada dikkat çekilmek istenen nokta şudur; Anadolu'daki Ermeni nüfusu on milyon da olsa, elli milyon da olsa İttihatçılar bu nüfusun azlığına çokluğuna bakmaksızın tasfiye edeceklerdi. İttihatçı paşaların emir ve talimatnamelerinden bu gerçek fazlasıyla anlaşılmaktadır.

Anadolu'da Ermeni soykırımı tamamlandıktan sonra, sıra bu soykırımı yapan kadroların yargılanmasına gelir. Bunu Batılı devletler istemekte, bu konuda baskı yapmaktadırlar. İttihatçıların bu durumdan rahatsız olduklarını Talat Paşa'nın, Halep valisine gönderdiği bir mektuptan anlıyoruz: "Malum millete (yani Ermenilere) karşı talan ve şiddete başvurdukları gerekçesiyle bazı görevlilerin 'Divan-ı Harbe' verildiğini öğrenmiş bulunuyoruz. Zevahiri kurtarmak için de olsa böyle bir tedbir, muhtemelen öteki görevlilerin cesaretlerini kıracaktır. Bu yüzden bu tür yargılamalara meydan verilmemesini emrediyorum." Bir başka mektupta ise şöyle denmektedir: "O kimselerin çeşitli şikâyetlerine kulak vermeniz halinde sadece yabancı memleketlere gönderilmeleri gecikmiş olmayacak, aynı zamanda gelecekte siyasal güç-

lüklerin ortaya çıkmasına fırsat verilmiş olacaktır. Bunun ışığında görevlilere zorunlu ve kesin emirleri vermelisiniz."[16]

Batılı devletlerin İttihatçıların yargılanması gerektiği görüşüne karşılık M. Kemal Paşa da benzer bir tutum takınmıştır. M. Kemal daha İstanbul'da iken, İngiltere'nin, İttihatçıların mahkûm edilmeleri yolundaki talebini reddeder ve bu konuda diretir. İngilizler, "İttihat ve Terakki'nin cinayetlerini evvela tasdik etmelisiniz" dediklerinde, M. Kemal; "Ben İttihat ve Terakkinin mümessili değilim fakat müsaadenizle söylemeliyim ki, İttihat ve Terakki vatanperver bir cemiyet idi,"[17] dediği aktarılır.

Gerek Talat Paşa'nın gerekse sonraki yıllarda M. Kemal'in takındığı tutumun benzer bir örneğini yetmiş üç yıl sonra, 1996'da yaşanan "Susurluk" olayında görüyoruz. Cumhuriyet öncesinde Ermeni katliamını gerçekleştiren İttihatçı kadroların yargılanmasında Talat Paşa'yla M. Kemal'in tavrı ile 1996'da Susurluk çetelerinin yargılanmasında dönemin Başbakanı Tansu Çiller ve İçişleri Bakanı Mehmet Ağar'ın tutumu benzerlik arz etmektedir. Çünkü kaygılar aynı, çelişkiler benzerdir. Birincisinde tasfiye edilen Ermeniler iken, ikincisinde tasfiye edilmek istenen Kürtlerdir. Tek fark bu olsa gerek.

20. yüzyılda, Anadolu'nun Türkleştirilmesi yolunda atılan ilk adım 1915-1917 yılları arasında tamamlanmıştır. Bu ilk safhada Ermeniler, İttihatçılar tarafından Anadolu'dan tasfiye edildiler. İttihatçılar I. Dünya Savaşında Turancı emellerine ulaşamayınca çareyi yurtdışına kaçmakta buldular. İttihatçılardan sonra ardılları olan "Kemalistler" 1923'te Cumhuriyet'in ilanından sonra İttihatçıların yarım bıraktığı, Anadolu'nun Türkleştirilmesi projesindeki ikinci safhayı tamamlamak isterler. Bu defa hedefte Kürtler vardır. Kürtlerin tasfiyesi planı hayata geçirilmek istenir.

DİPNOTLAR

1. Naci Kutlay, İttihat Terakki ve Kürtler, s. 250, Beybun Yay.,

1992

2. Taner Akçam, Türk Ulusal Kimliği ve Ermeni Sorunu, s 97-98, İletişim Yayınları, 1992

3. a.g.e., s. 97-98

4. a.g.e.

5. "Hızla Türkleşiyoruz", Birikim Dergisi, Özel sayı, Mart-Nisan 1995

6. a.g.y.

7. a.g.e., s.28

8. a.g.e., s.28

9. Naim Bey'in Anıları, aktaran Kemal Mazhar Ahmet, I. Dünya Savaşında Kürdistan, Doz Yayınları, 1996

10. a.g.e., s. 242

11. a.g.e., s. 243

12. a.g.e., s. 244

13. a.g.e., s. 246

14. a.g.e., s. 269

15. a.g.e., s. 244

16. a.g.e., s. 257-258

17. Taner Akçam, a.g.e., s. 159

ANADOLU'NUN TÜRKLEŞTİRİLMESİ - II

Şimdi 1923'te kurulan "Cumhuriyetin" ortaya çıkış koşullarına ve kuruluş amacına bakalım. Her şeyden önce bu cumhuriyetin nasıl bir cumhuriyet olduğu sorusuna yanıtla başlayalım: Türkiye Cumhuriyeti herhangi bir Batılı cumhuriyete benzememektedir. Batılı cumhuriyetlerin ortaya çıkış koşullarına bakıldığında çok farklı bir tarihsel süreçten geçtikleri anlaşılıyor. Batı'da kurulan cumhuriyet rejimleri belli tarihsel süreçleri kapsayan sınıf savaşımlarından geçmiştir.

Sözgelimi Fransa'da, cumhuriyetin kurulması yüz yıllık bir süreci kapsamıştır. 1789 burjuva demokratik devrimiyle başlayıp, 1871 Paris Komünü'ne kadar devam eden tarihsel bir sürecin ürünüdür. 1848 ile 1871 arası iki cumhuriyet denemesi gerçekleşmiştir ve en önemlisi de, Fransa'nın kapitalizm çağına uygun maddi, kültürel altyapısı vardır. 18. yüzyıl Aydınlanmacılığı ve Fransız Devrimi gibi tarihsel bir birikime sahipti. Tarihsel olarak bir demokrasi geleneği vardı. Örneğin 1789 Fransız Devriminin en önemli ilkelerinden biri, ulusların kendi kaderini tayini anlamına gelen, "İnsan ve Vatandaşlık Hakları Beyannamesi"dir.[1]

1923'te kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin ise demokrasi geleneği yoktur. Tamamen Doğu tipi diyebileceğimiz despotik bir devlet geleneğini miras almıştır. Tarihten gelen bir demokrasi kültüründen yoksundur. Osmanlı'nın mirasını almakla yetinmiştir. Peki, neydi bu Osmanlı devlet mirası: Merkeziyetçi despotik devlet geleneği. Bu despotik devletçi gelenek tek parti diktatörlüğü döneminde çok katı biçimde uygulanmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin despotik karakterine geçmeden önce, kuruluş koşulları üzerinde durmak gerekiyor. Cumhuriyetin ilan ediliş biçimine baktığımızda, en düşündürücü noktalardan biri de alelacele ilan edilmiş olmasıdır. İlan ediliş biçimi, Kemalist yazarlar tarafından bile epey tartışma konusu edilmiştir. "M. Kemal cumhuriyeti ilan etmeye ne zaman karar vermişti?" sorusuna

cevap aramışlardır. Bu ideologlar cumhuriyetten bahsederken, M. Kemal'in nevi şahsına münhasır bir cumhuriyet kurduğunu ileri sürmüşlerdir. Aslında bunda doğruluk payı da vardır. Çünkü bu cumhuriyetin, bir başka örneğinin bulunmadığı ortadadır; bu noktada "Kemalist" Cumhuriyet'in özgün yanları üzerinde durulabilir(!)

Örneğin demokratik olmaması, Doğu tipi kışla cumhuriyeti olması kendine özgü yanlarıdır. Batılı ülkelerde, cumhuriyet rejimlerini, kapitalizm çağının burjuva kültürünü özümsemiş kadrolar, halk ve sınıf hareketleriyle birlikte kurdu. Türkiye Cumhuriyeti'ni ise kışla kökenli askeri bürokrasi ve Osmanlı devlet mekanizmasının kalıntıları kurmuştur. Bu nedenle de cumhuriyetin rengi askeri bir renktir; kendini Türklük üzerine inşa eden tek tip bir renkte gelişmiştir. Kemalist Cumhuriyet'in orijinalliği onun kuruluş koşullarından da kaynaklanır. Örneğin, Avrupalı bir cumhuriyette, rejim değişikliğinin ilan edilmesinden önce de bir cumhuriyet ideolojisi vardır. Cumhuriyet ideolojisini savunan aydınlar, devlet adamları vardır. Türk düşünce tarihinde ise M. Kemal öncesi cumhuriyet düşüncesini savunan aydın ve devlet adamı yoktur. Ne "Yeni Osmanlılar" ne de "Jön Türkler" cumhuriyet düşüncesine sahiptiler. Bu konuda araştırma yapan tarihçiler, Türk tarihinin hiçbir döneminde bugünkü anlamıyla cumhuriyet düşüncesini savunan kimseye rastlamamışlardır. Türk tarihinde cumhuriyet düşüncesinin var olup olmadığı konusunda bir araştırma yapan Prof. Dr. Hamza Eroğlu, eski Türk devletlerinde, İslam âleminde ve Osmanlı Devletinde cumhuriyetin bugünkü anlamıyla varlığına rastlamanın mümkün olmadığını belirtmektedir.[2]

Tarihçi yazar Enver Ziya Karal'a göre, Yeni Osmanlılar'dan Ziya Paşa, Namık Kemal ve Ali Suavi, cumhuriyet yönetimine sempati duymamaktadırlar. Bunlardan Ziya Paşa hanedancıdır, Namık Kemal İslamcı, Ali Suavi ise meşrutiyetçidir. Daha sonraki İttihatçı kadrolarda da cumhuriyet yönetimini benimseyen

kimse yoktur. Peki, M. Kemal, cumhuriyet düşüncesini kimden ya da nereden almıştır? İşte Kemalist yazarlar da yıllarca bunu araştırmışlardır. Bu konuda farklı görüşler bulunmaktadır. Yakup Kadri'ye göre, M. Kemal Fransız Devriminden etkilenmiştir. Falih Rıfkı Atay'a göre, M. Kemal cumhuriyetin ilanına kırk dokuz günlük bir sürede karar vermiştir. Falih Rıfkı'nın görüşü daha objektiftir. Çünkü Lozan Antlaşması öncesi hiçbir yerde M. Kemal'in cumhuriyet ilan edeceğinden bahse-dilmemektedir. Cumhuriyetin ilan hazırlıkları 24 Temmuz 1923'teki Lozan Antlaşmasının üç ay sonrasına rastlıyor.

Cumhuriyetin kuruluşuna, amaç ve hedeflerine baktığımızda "Terspektif" bir cumhuriyet olduğunu anlarız. Çünkü önce ilan etmek sonra bir cumhuriyet ideolojisi yaratmak "Terspektif" bir durumdur.

Cumhuriyet tarihinde hazırlanmış Türk anayasaları incelendiğinde, devletin kutsallığının yasal güvence altına alındığını görüyoruz. Türk yasalarında devlet birey için değil, birey devlet içindir. Türk ideolojisinde toprak anlamına da gelen "ülke" ya da "devlet" in-sandan daha değerli bir varlıktır.

Türkiye Cumhuriyeti anayasaları devletin kutsallığını öne çıkararak bireyi haklardan yoksun bırakmış ve tüm hakları devlete bırakmıştır. Öyle ki, bu cumhuriyette devletin hakları, insan haklarından daha çok öne çıkmaktadır. Bu, Cumhuriyet'in demokratikleşememesinin en önemli nedenlerinden biridir. Birey merkezli değil de devlet merkezli bir anayasaya sahip olmasından kaynaklı patolojik bir durumdur. Devletin yasalarca korunduğu, bireyi devlet karşısında zayıf, niteliksiz bir konumda bırakmış bir cumhuriyet sisteminin demokratik olması da beklenemez.

Türkiye'de "devletçilik" genelde bir iktisat politikası olarak ele alınmaktadır. Oysa Türkiye Cumhuriyeti'nde "devletçilik"ten anlaşılması gereken öncelikle, Osmanlı'dan devralınan despotik ve merkeziyetçi yapıdır. İktisadi alanı bir yana bırakalım, acaba Türkiye'de devletin müdahale etmediği herhangi siyasi ve kültü-

rel alan var mıdır?

Cumhuriyetin ilk yıllarında, "devlet mi, millet mi" sorusuyla bu kavramlar üzerine bir tartışma başlatılmış, bu tartışma ekseninde kadrolar ikiye ayrılmıştır. Egemen anlayış, devletin kutsallığını, millete karşı önce devleti savunur. Bu çizgide M. Kemal'in yanında, 1924-1930 döneminde Adalet Bakanı olan, Türkçü Mahmut Esat Bozkurt gibi isimler vardır. M. Esat Bozkurt I. Büyük Millet Meclisi'nin son döneminde temel haklar ve hürriyetler tartışması esnasında söz alarak "milli egemenlik" kavramının sınırlanmasını, yani sivil vatandaşların iradesinin sınırlandırılmasını savunmuştur. Bu konuda M. Kemal'le aynı görüştedirler. İkinci grup ise daha liberaldir. Temel hak ve özgürlüklerin tam olduğu bir rejim istemektedirler. Bu çizginin öncüsü ise Hüseyin Avni Ulaş'tır. Cumhuriyet'in devlet siyasetine hâkim olan anlayış, birinci çizgideki devletçi anlayış olmuştur ne yazık ki. Bu egemen devletçi anlayış bütün hak-ları devlete bırakırken, birey ve millet iradesini devlete tabi kılmıştır. Kemalistler Osmanlı'dan devraldıkları merkeziyetçi devletçilikte ısrar edince, âdemi merkeziyetçi, liberal-demokrat, hak ve özgürlük taraftarı Hüseyin Avni Ulaş gibi kadrolar sonraki süreçte Türk siyasi yaşamından tasfiye edilmişlerdir.

Kemalist Cumhuriyet'i değerlendirirken I. Meclisteki (1920-1923) devlete egemen olan birinci grubun niteliği üzerinde durulmalıdır. Çünkü sonraki süreç bu minvalde gelişmiştir. Tek parti, tek adam diktatörlüğü yine bu dönemde kurumlaşmıştır.

Osmanlı despotizmi ile Cumhuriyet'teki tek parti, tek adam despotizmi birbirine benzemektedir. Örneğin eskiden, ferman padişahtan çıkardı; Cumhuriyet'in ilk dönemleri de padişahlıktan pek farklı değildir. Tek parti, tek adam döneminde (1923-1938) meclisten, M. Kemal'in istemediği tek bir karar çıkmamıştır. Böylesi bir durum ancak diktatörlüklerde ve mutlak krallıklarda olabilirdi.

Kemalist Cumhuriyet bir iç savaş cumhuriyetidir derken

ne anlatılmak istenmektedir? İlk önce, iç savaş koşullarında kurulmuş bir cumhuriyet olduğunu belirtilmekte yarar var. Anadolu'da yaşayan diğer halklara karşı sürekli bir savaş yürütüldü. Anadolu'daki halklarla barış içinde, eşitliğe dayalı bir diyalog kurulmadı. Türk halkı dışındaki halklar, ideolojik düşman ilan edildi. Osmanlı'da II. Abdülhamit'in "bölünme" sendromu ve paranoyası Cumhuriyet ideolojisine yedirildi. Cumhuriyet'in dayanakları işte bu içe ve dışa karşı bölünme paranoyası üzerine kuruldu. Buna benzer nedenlerden dolayı cumhuriyet daha kuruluşundan itibaren, paranoya hastalığına tutulmuştu.

Bu bölünme sendromunun Kemalist Cumhuriyet'teki dayanaklarına değinmekte de yarar var. Bu şoven, ırkçı, paranoyak devlet siyasetine göre Anadolu'da yaşayan Ermeniler haindir, Kürtler bölücüdür, Rumlar kahpedir, Ruslar yıkıcıdır. Bu uluslar durup dururken düş-man ilan edilmezler elbette; bir de tarihsel arka planına gönderme yapılarak gerekçelendirilir bu düşmanlık. Mesela, Ermenilerin hain ilan edilmesi soykırımın manipüle edilmesidir; ilgili teze göre, Ermeniler her defasında, Hıristiyan devletleri arkasına alarak Türkleri arkadan hançerlemek istemişlerdir. Kürtler ise bölücüdür. Osmanlı döneminden beri ikide bir Türk devletine başkaldırıp imparatorluğun bir kısmını bölmek, koparmak istemişlerdir. Rumlar ise kahpedir. Türk devletinin tarihi düşmanıdır. Ege'de Türk yurdunu işgal etmişlerdir. Ruslar da Osmanlı'dan beri yıkıcı faaliyetlerine devam etmektedirler. 19. yüzyılın başlarında Rus çarı, Avrupa devletleriyle birlik olup, "hasta adam" dediği Osmanlı İmparatorluğunu yıkmak ve sonra da bölüşmek istemiştir. 20. yüzyılda işe komünizm rejimi ile Türkiye Cumhuriyeti'ni yıkmak istemişlerdir. Kemalist tez kısaca böyledir.

Elbette ki durum bu kadarla sınırlı değildir. Anadolu'da düşman ilan edilen bu halkların bir de "dış güçler" denilen bağlantıları vardır. Bu komplocu teze göre, Türkiye Cumhuriyeti'ni yıkmak, bölmek ve parçalamak isteyen dış mihraklar vardır. Örneğin

Ermenilerin arkasında Fransızlar, Kürtlerin arkasında İngilizler, Rumların arkasında Yunanlılar vardır. Kemalist Cumhuriyet'in bu paranoyak tezi, tarihsel olarak suçlu bir gelenekten gelmesinden kaynaklanıyor. Dikkat edilirse, adı geçen halklar tarih boyunca Anadolu'da Türk devletinin kırımına uğramıştır.

Kemalist Cumhuriyet, "imtiyazsız, sınıfsız bir kitle" anlayışıyla kuruldu. Bu devletçi kadrolara göre, Türk devleti sınıfların ayrıcalığına dayanmıyordu; tüm sınıf ve katmanlarla birlikte, Türk olmayan onlarca etnik grubun hepsine birden "Türk Milleti" dendi. "Türk Milleti" kavramı tek ulus, tek din siyasetine dayandırılıyordu. Egemen devletçi anlayışına göre, Türk milleti, başlangıcından beri devletine bağlı bir millettir. Daha doğrusu, asker bir millettir. Türk milletinin devletine başkaldırması düşünülemez. Türk devletine başkaldıranlar, "dış güçler" tarafından kışkırtılan, aslı astarı belli olmayan güçlerdir. Bu manipülasyon Türk toplumu üzerinde büyük oranda etkili oldu. Aradan seksen beş yıllık bir zaman geçmesine rağmen, hâlâ da etkili olduğu anlaşılıyor. Şimdi iki örnekle bu komplocu yaklaşıma bir bakalım; 1930 Ağrı İsyanı sırasında Türkiye'de yayınlanmış herhangi bir günlük gazeteyi incelediğiniz-de 1990'lardaki bir gazete haberini okumuş gibi olursunuz. 1930'daki Ağrı Kürt ayaklanmasını haber yapan o dönemin gazeteleri, devletin verdiği bilgilere dayanarak şu haberi yazmışlardır: "Ağrı bölgesinde devlete başkaldıran Kürt şakilerin kahraman ordu güçlerimizin bölgeyi ele geçirmesi sonucu İran'a doğru kaçtıkları saptandı." 1930'daki Ağrı İsyanı bastırıldıktan sonra, Ağrı Dağına Türk bayrağı dikilir. Bir de mezar yaparlar. Mezarın üzerine taşlarla "Muhayyel Kürdistan burada meftundur" yazısını yazarlar. Bundan böyle Kürdistan'ın kurulmasının bir hayal olduğu anlatılmaktadır. Bu haber 1930'da Milliyet gazetesinde yayınlanır.

1990'larda ise gelişen Kürt Ulusal Hareketine karşı Türk devlet adamlarının verdiği bilgilere dayanarak, günlük basının benzer şeyler yazdığı görülmektedir. Örneğin, 1995-1997 Güney

hareketi sırasında herhangi bir Türk gazetesinde şu haberi okumak mümkündü: "Türk güvenlik kuvvetlerinin Kuzey Irak'taki bölücü örgüt kamplarını yerle bir etmesi sonucu teröristlerin çil yavrusu gibi dağılıp İran'a doğru kaçtıkları saptandı." Bu ülke döneme göre değişmektedir. Yani o dönem kiminle arası iyi değilse o komşu ülkenin adı verilmektedir. Bu ülke bazen Irak, bazen İran, bazen de Suriye olabilir.

Burada Türkiye Cumhuriyeti'nin birçok amacından söz edilebilir. Birincisi, "Kürt Ulusal Hareketinin" içeride ulusal kökleri olan bir hareket değil de dış kaynaklı, nifak bir güç olarak lanse edilmesidir. İkincisi ise, bunun komşu ülkelere karşı tehdit unsuru olarak kullanılmasıdır. Bu komplocu anlayışla hareket eden Türk devlet adamları her defasında, "dış güçler" ve "bölünme" sendromlarıyla Türk toplumunu manipüle etmektedirler. Kürtler ne zaman ulusal kimliklerine sahip çıksa, "Böldürtmeyiz, yıktırmayız, bölücülere verecek bir çakıl taşımız yoktur!" diyebilmektedirler. Bu "bölünme sendromu," hükümet siyasetiyle açıklanamaz. Türkiye Cumhuriyeti'nin devlet siyasetiyle ve ideolojisiyle doğrudan ilişkilidir.

Kemalist Cumhuriyet, Misak-ı Milli'yi tek hâkim olan Türk ulusundan ibaret görmektedir. "Türkiye Türklerindir" derken bu kastedilmektedir. Hiçbir etnik grup, azınlık olarak dahi kabul edilmemektedir. Cumhuriyet sınırları içinde yaşayan herkesi Türk saymaktadır bu siyaset. Bunu cumhuriyet anayasalarında da açıkça tarif ederek yasal güvence-ye almıştır. Cumhuriyet'in ilk anayasası olarak bilinen 1924 Anayasası ile son anayasası (1982 Anayasası) inkârcı anayasalardır. 1924 Anayasası'nın 84. maddesi "Türkiye'de din ve ırk ayırt edilmeksizin herkese Türk denir," demektedir. 1982 Anayasası'nda da aynı tutum benimsenerek, anayasanın 66. maddesine göre Türkiye Cumhuriyeti'ne vatandaşlık bağıyla bağlı herkes Türk'tür denmektedir. 1924, 1961, ve 1982 Türk anayasaları bütünüyle incelendiğinde etnik esasa dayalı azınlık hakları diye bir şeyin olmadığı anlaşılır. Peki ger-

çekler, Türk anayasalarının yazdığı gibi midir? Yani Türkiye'de herkes Türk müdür? Türkiye'de etnik gruplar hakkında araştırma yapan Batılı yazar Peter Andrews, Türkiye'de Etnik Gruplar adlı çalışmasında otuzun üzerinde etnik grubun varlığından bahsediyor. Bu etnik gruplardan bazıları şunlardır; Kürtler, Ermeniler, Rumlar, Gürcüler, Çerkezler, Asurîler, Tatarlar, Azeriler, Arnavutlar, Hemşinliler, Slavlar, Kazaklar, Lehler, Çingeneler, Sünni Araplar, Nusayriler, Museviler, Keldaniler, Nasturiler, Çeçenler, Lazlar vb. Peki Anadolu bir halklar mozaiği olmasına rağmen Kemalist Cumhuriyet anayasalarının bu kadar etnik grubun hepsine birden "Türk" demesi ne anlama geliyor. Güneş-Dil teorisini bilenler için cevabı zor olmasa gerek. Basit bir tanımla, tarih devrimi dersek bu gülünç durumun açıklığa kavuşmasına da katkı sunmuş oluruz sanırım.

Anadolu'da binlerce yıldır yaşayan halkların varlığını inkâr etmek, hepsini birden Türk yapmak başlı başına bir tarih devrimidir(!) Yine bu halkların dilini, kültürünü yasaklamak da bir dil ve kültür devrimidir. Çokkültürlü Anadolu'yu tek tipleştirme, Türklük içinde eritme, Anadolu'daki halklar kırımının en kapsamlı uygulamasıdır. Burada bir iki noktayı açmakta yarar var. Türkiye'de etnik gruplardan söz açılınca bazı şeyler görmezlikten geliniyor ya da birbirine karıştırılıyor. Türkiye'de, Kürtler de diğer azınlıklar gibi küçük bir etnik grup olarak değerlendirilmek, "azınlık" statüsünde ele alınmak istenmektedir. Özellikle Batılı ülkeler, "Kürt sorunu"nu azınlıklar çerçevesinde ele almaktadır. Böylesi bir yaklaşım gerçekçi bir yaklaşım değildir. Kürtler bu coğrafyada bir ulus kategorisinde ele alınmalıdır. Yine benzer şeyler, 20. yüzyılın başlarında Ermeniler için söylenebilir. Ermeniler o dönemde Anadolu'da siyasi bir güçtür, üç milyon civarında bir nüfusa sahiptir. Ancak 1915-1917 yılları arasında Ermeniler İttihatçıların kırımına uğrayınca bu durum değişmiştir. İki milyon Ermeni öldürülmüş, beş yüz bini Kafkasya'ya sürülmüş, geriye "azınlık" bir grup kalmıştır. İşte Anadolu'da ulus

olmanın böylesi bir tarihsel gerçekliği vardır. Bir ulusa soykırım uygulandı mı ondan geriye kalanlar "azınlık" olur(!) Burada dikkat çekmek istediğimiz nokta, Türkiye'de azınlık hakları ya da etnik gruplardan söz açılınca bu gerçeklerin göz ardı ediliyor olmasıdır.

Anadolu'daki halklar sorununun kökenine indiğimizde 20. yüzyılın ilk yıllarına döneriz. Sorunların kaynağı bu yüzyılın ilk yıllarında yatmaktadır. 1900'lü yıllarda İttihat Terakki'nin önünde halklar sorununun çözümü için birkaç seçenek vardı:

Birincisi, çokuluslu Osmanlı'da kapitalizm çağı koşullarında Anadolu halklar federasyonunu kurmaktı. İkincisi, Anadolu'da sonuna kadar özgürlükleri savunarak, ayrılma hakkı dahil, ulusların kendi kaderlerini tayin etmesine olanak tanımaktı. Üçüncüsü ise Anadolu'yu ulus-devlet biçiminde tümüyle Türkleştirmekti. İşte İttihat Terakki de bu üçüncü yolu takip etti, yani Anadolu'da hiç olmayacak bir siyaset izlediler. Bu yol Anadolu halklarının kırımına yol açtı.

Anadolu'da halklar sorunu Anadolu'nun Türkleştirilmesine karar verildiği an başladı. İttihatçıların devamı Kemalistler de 1920'lerden itibaren Anadolu'nun tümüyle Türkleştirilmesinden yana bir siyaset izlediler. 1920'lerden itibaren bu kez de hedefte Kürtler vardı. 1919-1920 yıllarında Kürtlere ihtiyaç duyan Kemalistler 1923'te cumhuriyetin ilanından sonra, önceden verdikleri sözleri tutmadıkları gibi, Kürtleri tasfiye etmek üzere Türk siyasetinden uzaklaştırdılar. Anadolu'nun Türkleştirilmesi, Anadolu'nun Kürtsüzleştirilmesi, Ermenisizleştirilmesi, Rumsuzlaştırılması anlamına da gelmektedir.

Kemalist Cumhuriyet'in kuruluşunda görev alan Türkçü kadrolar, Anadolu'nun Türkleştirilmesinde önemli rol oynamışlardır. Başından beri M. Kemal'in en yakın arkadaşları Türkçü kadrolar olmuşlardır. Kimlerdir bunlar? Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu, M. Emin Yurdakul, Ziya Gökalp, Tekin Alp ve M. Esat Bozkurt gibi kimselerdir. Bu Türkçü kadrolar içinde M. Esat Bozkurt

1924-1930 döneminde Adalet Bakanı olması nedeniyle de incelenmeye değerdir. Hatta şöyle bir görüş ileri sürsek, "Kemalist Cumhuriyet'in" adaleti, ilk Adalet Bakanı M. Esat Bozkurt'un adaletidir desek abartmış olmayız.

M. Esat Bozkurt kimdir bir tanıyalım; M. Esat Bozkurt Cumhuriyet öncesi fanatik bir Kuvay-ı Milliyeci'dir. Cihan Yamak, M. Esat Bozkurt adlı kitabında Bozkurt'un Kuvay-ı Milliyeciliğini şöyle anlatır: "Ege bölgesi Kuvay-ı Milliye reisi olarak, silahlı hareket içinde bulunmuş, Şükrü Saraçoğlu da yardımcılığını yapmıştır. Yunanlıların Türk vatanından sökülüp atılmasına kadar bu görevini aynı ruhla devam ettirmiştir."[3]

Cumhuriyet'in ilk yıllarında hukuk fakültesini kurmuş ve orada "devletler hukuku" dersini vermiştir. Bakalım Cumhuriyet'in ilk Adalet Bakanı, hukuk profesörü, Türkçülük ve diğer halklar hakkında neler düşünüyor; her şeyden önce, M. Esat Bozkurt sıradan bir Türk milliyetçiliğini yeterli görmez. Ona göre topyekûn Türkçülük yapmak gerekmektedir. Peki topyekûn Türkçülükle neler kastedilmektedir? M. Esat Bozkurt, "Topyekûn Savaş", "Topyekûn İktisat" gibi "Topyekûn Türkçülük" yapmak da gerekir, dedikten sonra ekler, "Bütün cihan bir yana, milletim bir yana ve bana, milletim, milliyetim, daha ağır basar; bütün dünyayı bana verseler de karşılığı olarak, bir Türk gencinin burnunun kanamasını isteseler rızamı vermem. Bence bütün cihan, bir Türk gencinin burnunun kanamasına değmez. Türkün en kötüsü Türk olmayanın en iyisinden iyidir. Bunun içindir ki Türk ilinde Türkler içinde her şey Türk içindir. Ve onun için olacaktır.

"'Her şey Türklük içindir'den anladığımı söyleyeyim; mesela 'sanat sanat içindir' diyorlar. Bence hayır, sanat Türklük içindir. Tablolarımız, binalarımız, musikimiz, uzun lafın kısası bütün güzel sanatlarımız, Türk'ü söyleyecek, onu ifade edecektir. Kültür bakımından olduğu gibi devlet idaresi de böyle olmalıdır. Devlet işleri mutlaka Türk'ün elinde olmalıdır. İktisadi bakımdan, bu topraklarda zengin olmak, mesut olmak her şeye sahip

olmak, efendiler, beyler gibi yaşamak yalnız ve sadece Türk'ün hakkıdır."[4]

Peki Türk olmayanların bu ülkede bir hakkı yok mu, diye soracak olsak, buna yanıtını da 21 Eylül 1930 tarihli Son Posta gazetesine verdiği bir mülakatta bulabiliriz sanırım. "Benim fikri kanaatim şudur ki, bu memleketin kendisi Türk'tür. Öz Türk olmayanların Türk vatanında bir hakkı vardır, o da hizmetçi olmaktır, köle olmaktır." Kuvay-ı Milliyeci, Cumhuriyet'in ilk Adalet Bakanı ve hukuk profesörü, bu görüşleriyle "Kemalist Cumhuriyetin" adaletini özetlemektedir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti bu yönüyle M. Esat Bozkurt'tur.

Cumhuriyeti kuran diğer Türk devlet adamları da M. Esat Bozkurt'tan pek farklı düşünmemektedirler. Cumhuriyet tarihinin belli dönemlerinde Başbakanlık ve Cumhurbaşkanlığı da yapmış olan Milli Şef İsmet İnönü de benzer görüşleri savunmuştur. 22 Nisan 1925 günü Türk Ocakları'nda yapmış olduğu bir konuşmada şunları söylemiştir; "Her ne pahasına olursa olsun, ülkemizde yaşayanları Türkleştirecek, Türklere ve Türklüğe karşı çıkanları yok edeceğiz. Vatana hizmet etmek isteyenlerin, her şeyden önce Türk ve Türkçü olmalarını istiyoruz." Sivas demiryolunun açılışı nedeniyle yapmış olduğu bir konuşmada ise şunları söyler; "Sadece Türk Milleti bu ülkede etnik ya da ırki bir takım hakları isteyebilir. Başka hiçbir kişinin buna hakkı yoktur."[5]

M. Esat Bozkurt ve İsmet İnönü; bu iki Türk devlet adamının konumu, düşünceleri ve yaptıkları bir araya getirildiğinde söylenecek çok şey kalmıyor.

Kuruluşundan beri "Kemalist Cumhuriyet," Anadolu'da halklar sorunu ve etnik azınlıklar sorunu gibi sorunların varlığını kabul etmedi. Ne Cumhuriyet'in ilk yıllarında ne de daha sonraki dönemlerinde gündemine aldı. Tüm Cumhuriyet tarihi boyunca Anadolu'nun Türkleştirilmesi için çaba sarf edildi. Bunu ne derece başardıkları tartışma götürür, ama epey mesafe katettikleri kuşku götürmez bir gerçek. Sonuçta, Anadolu'da kimliksizleştir-

me ortaya çıkmıştır.

Şimdi de bu kimliksizleştirme üzerinde duralım. Tarihten günümüze Türk ideolojisinin iki döneminden bahsedebiliriz. Birinci dönemde Osmanlı ideolojisiyle Anadolu'yu İslamlaştırma, ikinci dönem olan Kemalist Cumhuriyet'te ise Anadolu'nun Türkleştirilmesi planlanmıştır. Bu bölümde Türk ideolojisinin bu ikinci dönemi üzerinde durmakta yarar var. Çünkü bugünkü etnik sorunların kökeni tarihsel olarak bu sürecin başlangıç yıllarına dayanıyor. 1930'larda tamamlanan Kemalist Türk ideolojisi meselenin asıl kaynağıdır. Aradan 85 yıl geçmesine rağmen Anadolu'da kimliği kabul edilmeyen Kürtler pek haklı olarak ulusal kim-liklerini istemektedirler. Bu geç kalışın nedenlerine indiğimizde 20. yüzyılın başlarına geri döneriz. Kürtler kimliklerini 1990'larda değil, 1920'lerde kaybetmiş bir halktır. Kürtlerin tasfiyesi, Türklük içinde eritilmesi, İttihat Terakki'nin Anadolu'yu Türkleştirme planlarının ikinci safhasına rastlar. Bu ikinci safhayı İttihatçıların devamı olan Kemalistler gerçekleştirecektir.

Bilindiği gibi, birinci safhada Ermeniler ve Rumlar tasfiye edildi. Ermeniler 1915-1917 yılları arasında soykırım siyasetiyle tasfiye edildiler. Rumlar ise 1922'de mübadele yöntemiyle zorunlu olarak Yunanistan'a göç ettirildi. Bu göç basit bir göç olayı gibi algılanmamalıdır. Anadolu tarihinin en lanetlenecek olaylarından biridir. Yazar Yaşar Kemal Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana adlı romanında, bu Rum göçü trajedisini konu eder. Romanın bir yerinde Türkler adada birlikte yaşadıkları Rumlara, "Yeter artık burada kaldığınız, çekin gidin. Üç bin yıldır burayı işgal etmeniz yeter!" demektedir. Türklerin bu coğrafyada en fazla bin yıllık bir geçmişleri vardır. Rumlar ise üç bin yıllık, belki de daha eskiye dayanan bir geçmişe sahiptirler. Türk egemenleri bu tarihsel geçmişe bakmaksızın bir buçuk milyon Rum'u üç bin yıllık geç-mişlerinden söküp atmakta tereddüt etmemişlerdir. O dönemin koşullarında Rumların pek fazla şansları yoktu; ya göç

edeceklerdi ya da Ermenilere yapılan kırımın bir benzerini de kendileri yaşayacaklardı.

Anadolu'nun Türkleştirilmesinin ikinci safhası 1923'te Cumhuriyet'in kuruluşuyla başlar. Bu defa hedefteki halk Kürtlerdir. Cumhuriyet öncesi (1919-1920) Kürtlere verilen sözler tutulmamıştır. Tarihi kaynaklara bakılırsa İsmet İnönü 1923'teki Lozan Antlaşmasına Türkler ve Kürtler adına imza atmıştır. Yine Musul görüşmeleri sürerken, İnönü "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, Türklerin olduğu kadar Kürtlerin de hükümetidir. Çünkü Kürtlerin gerçek ve meşru temsilcileri millet meclisine girmiş ve Türklerin temsilcileriyle aynı ölçüde ülkenin hükümetine ve yönetimine katılmaktadır" demektedir.

M. Kemal, cumhuriyet öncesinde Kürt önderleriyle yakın ilişkideydi. "Bu ülke Türklerin ve Kürtlerin ülkesidir" gibi sözler sarf ettiği, hatta Amasya Genelgesinde de buna yakın şeyler söylediği biliniyor. Gerekirse Kürtlere özerklik bile verilebileceği belirtiliyor. Daha sonraki dönemlerde ise söylenenlerin unutulduğunu ve yazılanların kâğıt üzerinde kaldığını görüyoruz. 1925 Şeyh Sait Ayaklanmasının bastırılmasının ardından Anadolu'nun Türkleştirilmesinde ikinci safha resmen başlamış oldu. Kürtlerin tasfiye planı iki aşamada başlatılmıştır. Birinci aşamada, devlete direnen Kürtlerin şiddet yöntemiyle bastırılması düşünülüyordu. Dönemin Başbakanı İsmet İnönü bu aşamaya "Kudret" aşaması diyordu. Kürt direnişinin bastırılmasından sonra, ikinci aşama başlatılmıştır. Bu aşamada ise asimilasyon politikasıyla, direnişten arta kalan nüfusun Türkleştirilmesi amaçlanıyordu. İsmet İnönü bu aşamaya da "Şefkat" aşaması diyordu. İnönü'nün formüle ettiği bu Makyavelist 'kudret ve şefkat' siyasetleri 1925 sonrası Kemalist Cumhuriyetin devlet politikası oldu. Burada Kemalist Cumhuriyet'in Makyavelist karakterine vurgu yapmakta yarar var. Machiavelli (1469-1512) Hükümdar adlı kitabında şu görüşleri öne sürmüştür: "Bir ülkeyi işgal ettin mi, onu sömürgeleştirmek için en önemli yöntemlerden biri, işgal edenle-

rin gidip o bölgeye yerleşmeleridir." Türkler de öyle yapmıştır. Yunanistan'a böyle yerleşmişlerdir. "Diğer bir çare de sömürge ülkenin bir iki kilit bölgesine göçmen yerleştirmektir. Bir ülke ya elde edilmeli ya da kökü kazınmalıdır."

Machiavelli devlet çıkarlarını her şeyin üstünde tutan bir devlet adamıydı. Bütün yaşamını İtalyan birliğini oluşturmaya adadı. Bunun için de "Devlet yararı için, bu alanda güdülen amaç, kullanılan aracı haklı çıkarmaya yeter" diyordu.

Kemalist Cumhuriyet de bu alanda Makyavelist bir yol izledi. 1931'de dönemin Başbakanı İsmet İnönü, Kürt bölgelerinde Türk yerleşim alanlarını artırmak amacıyla, Balkanlardan dönen yüz bin Türk göçmenin söz konusu bölgelere yerleştirilmesi için büyük çaba sarf etmiştir. Bu göçmen politikasıyla Kürtlerin Türkleştirilmesi planlanmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti, başlangıcı ve son dönemleri birbirine benzeyen bir devlettir; çünkü cumhuriyetin ilk dönemlerinde yaşadığı sorunların benzerini bugün de yaşamaktadır. Ve benzer sorunları benzer yöntemlerle çözmek istemektedir. Bu benzer sorunların neler olduğuna geçmeden önce, Türk ideolojisi ve Türk kimliği üzerinde durmak gerekiyor. Az önce de belirtildiği gibi, bugünkü sorunlar 1930'larda kurumlaşan resmi Türk paradigmasından kaynaklanıyor. Tarihten günümüze Anadolu'da egemen sistemler içerisinde kendisinden olmayanı "Öteki" konumuna düşüren bu Kemalist sistemdir.

Bu sürecin işlemesinde daha önce Anadolu'da egemen olmuş tekçi, merkezci sistemlerin etkisi büyük olmuştur. Avrupamerkezci sistemlere baktığımızda bu kadar yoğun bir şiddete, bu kadar paranoyak bir sisteme rastlamak mümkün değildir. Düşünün ki, bir cumhuriyet seksen beş yıl boyunca ha bire düşman yaratıyor, bütün komşu ülkeleri düşman bellemiş, her şeyin altında bir dış mihrak parmağı aramakta.

Kemalist Cumhuriyet kendi paradigmasını oluştururken tekçi, inkârcı ve katı merkeziyetçi biçimde oluşturdu. Kendisinden ol-

mayanlarla diyaloga dayalı ilişkiler kurmadı.

Türk paradigması tarihsel olarak, kendisinden olmayan öteki kimlikleri tanıyan diyalogcu bir gelenekten gelmiyor ne yazık ki. Merkezci, "Bizci" bir geleneğin sürdürücüsü olmaktan öteye geçemedi. 20. yüzyıldaki Türk paradigmasına göre "Biz" anlamına gelen "Türklük" Anadolu'da en mükemmel ulustur. Tüm dünyaya uygarlığın yayanın Türkler olduğu anlatılır. Bir Türkün dünyaya bedel olmasından tutalım, "Ne Mutlu Türküm Diyene" gibi birçok deyişte Türklük unsuru yüceltilmiştir. Diğer uluslar ise kötü konumda bırakılmıştır. Bu egemen Türk anlayışına göre, Ermeniler haindir, Kürtler bölücüdür, Rumlar kahpedir. Diğer milletler ise kötüdür. Türk resmi ideolojisinde bu uluslar iyi anlatılmaz. Resmi Türk kimliğinin yüceltildiği yerde, adı geçen bu ulusların kötülüğü aynı oranda artar.

Tekçi, "Bizci" Türk kimliği yerli yerine oturtulmadıkça diğer kimliklerin çözümü zorlaşacaktır. Çünkü gökten zembille inmiş bir Türk kimliğinin bulunduğu yerde, değersiz, işe yaramaz kötü kimlikler her zaman olacaktır, yoksa bile yaratılır. Kişiliksizleştirilen, dahası hiçleştirilen, işe yaramaz kimliklerin kişilik kazanması için, egemen Türk kimliğinin bir artı değer olmaktan çıkarılması gerekiyor. Anadolu'da, farklı etnik gruplara mensup insanlar Türk olmadıkları halde her nüfus sayımında "Türk" sayılıyorlar. Bu ve benzer nedenlerden ötürü, Türk kimliği kişilikli değildir. Türk kimliği denilince ilk akla gelen resmi devlet kimliği oluyor. Ne zaman Türk kimliğinden söz açılsa "resmi Türk kimliği" söylemine gereksinim duyuluyor.

DİPNOTLAR

1. Taner Timur, Osmanlı Çalışmaları, s. 8, İmge Kitabevi, 1996

2. Prof. Dr. Hamza Eroğlu, Atatürk ve Cumhuriyet, Atatürk Araştırma Merkezi Yay.

3. Cihan Yamakoğlu, M. Esat Bozkurt, s. 7, Kültür Bakanlığı Yay. 1987

4. a.g.e., s. 46-49

5. Milliyet Gazetesi, 31 Ağustos 1930

RESMİ TARİH YAZIMCILIĞI ÜZERİNE

Tarih yazımcılığının kendisi ideolojik bir tutum olduğu için egemenler tarihin her döneminde tarihi kendi çıkarlarına göre yazmışlardır. Gerçek olay ve olgulara dayanmayıp kendi ulusal ve sınıfsal konumlanışlarına göre bir tutum takınmışlardır. Buna en iyi örnek Kemalist resmi ideolojinin tarih yazımcılığıdır. Peki, Kemalistler ne yapmışlardır? 1930'lara gelindiğinde resmi kurumları kurarken işe resmi bir tarih yazdırmakla başlıyorlar. 1931'de, M. Kemal Türk Tarih Tetkik Cemiyetini kurmuştur. Bu cemiyetin ilk icraatı resmi bir Türk tarihi yazdırmaktır. O dönem M. Kemal'e yakınlığıyla tanınan ve Kemalizmin resmi ideologluğunu yapan başlıca tarih araştırmacıları şunlardır: Türkçülükleri ile tanınan; Paris Sorbonne Üniversitesinde kürsü sahibi olmuş, aslen Kazak Türklerinden Sadri Maksudi ve onun gibi Orta Asya kökenli Yusuf Akçura.[1] Akçura aynı zamanda tarih kurumunun ikinci başkanıdır. Araştırmacılar arasında Yusuf Hikmet Bayur ve Afet İnan gibi isimler de vardır. Bu kişiler resmi tarih yazımına geçmeden önce yöntem üzerinde durmuşlar. Öncelikle yöntem üzerinde durmaları olumlu bir başlangıç elbette, ama bakın tarihe yaklaşma yöntemini nasıl açıklıyorlar: Bu tarih araştırmacılarına göre, "tarih geçmiş olayları bugünün gereksinmesine göre toplar ve bölümler. İnsan ne aradığını bilmezse, ne bulduğunu da bilemez. Biz Türkler nasıl bir uygarlık, nasıl bir ulusal karakter oluşturmak istiyoruz? Ona bakmak gerekir."[2] Kemalist ideologlar için tarihsel olayların ve olguların doğruluğu ya da yanlışlığı önemli değildir; kendilerine nasıl bir ulusal karakter yaratmak istiyorlar, önemli olan budur. Bu pragmatist mantıkla yola çıkıldığında, önce "Türklerin anayurdu neresidir" tartışması yapılır. Biri, "Türklerin anayurdu Orta Asya'dır" der. Diğeri, "Peki Anadolu nemiz olur" diyerek itiraz eder. Bir başkası da "Biri de çıkıp, Anadolu da Yunanlıların yurdudur derse ne olur?" der. İşte o zaman Kemalist yazarlar kıyameti koparır. Sonuçta or-

tak bir yol bulunur: "Türkler'in yurdu Türk Atı'nın ayağının bastığı yerdir."[3] İşte Kemalistler için biricik bilimsel tespit bu. Dört kıtada Türk Atı'nın ayağının basmadığı yer mi var? Sonuç olarak resmi tarihe göre tüm dünya Türklerin yurdu oluyor. 1930'larda Güneş-Dil teorisine dayalı resmi tarih bu yöntemle, bu kafayla yazıldı. Şoven kaygılardan dolayı 84 yıldır hâlâ Türklerin tarihi doğru dürüst yazılamamaktadır.

Kemalistler için tarihsel gerçeklerin bir önemi yok. "Biz nasıl bir uygarlık, nasıl bir ulusal karakter oluşturmak istiyoruz, ona bakmak gerekir" anlayışıyla hareket eden resmi ideoloji ne Anadolu'dan ne de Orta Asya'dan vazgeçmemekte, her iki coğrafyayı da sahiplenmektedir. Halbuki Anadolu coğrafyasında bin yıllık bir geçmişleri vardır. Resmi tarih Türklerin Anadolu'yu fethedip zorla yerleştiğini yazmaz. Kemalist tarih, Turancılık kaygılarıyla yazıldığından, bilimle uzaktan yakından bir ilişkisi yoktur. Tamamen şoven, ırkçı, talancı ve inkâra dayalı bir tarihtir. Güneş-Dil Teorisi gölgesinde oluşturulan tezlerin önemli üç maddesi şöyledir:

1. Türk milletinin tarihi Osmanlı tarihinden ibaret değildir. Türk tarihi çok daha eskiye dayanır ve bütün milletlere kültür taşımış olan millet Türk milletidir.

2. Türkler sarı ırka mensup değildirler. Türkler beyaz ırktan ve brakisefaldırlar. Bugün anayurdumuzun efendisi ve eski kültürün kurucuları olan bizler onların aynı adı taşıyan devamıyız.

3. Türkler yerleştikleri her yere uygarlık taşımış ve dolayısıyla Mezopotamya, Anadolu, Mısır ve Ege uygarlıklarının kurucusu olmuşlardır.

1931'lerde yazdırılan "Türk Tarih Tezi" bu içerikte, ırkçı, şoven bir tezdir. Türkiye Cumhuriyeti Devletinin resmi ideolojisi ve siyaseti bu ırkçı tezler üzerinden geliştirildi. Bu tezlerin geliştirilmesinde o dönemdeki siyasal ortamın epey etkisi oldu. Türk tarih tezi bilimsellikten oldukça uzak siyasi kaygılarla oluşturuldu. Örneğin çok etnisiteli Mezopotamya, Anadolu, Mısır ve Ege

uygarlıklarının kurucu öznesi olarak Türkler kabul edildi. Peki böyle bir teze neden gereksinim duyulmuştu? Bu, tamamen Kemalist Cumhuriyet'in kuruluş koşullarıyla ilgilidir. Kemalistler, çok etnisiteli Anadolu'da Türklüğe dayalı bir cumhuriyet inşa etmek istiyorlardı. Amaç Anadolu'nun Türkleştirilmesiydi. Bunun için de yapılması gereken, Türkler dışındaki etnik grupları inkâr edip merkezi bir Türk kimliği yaratmaktı.

Resmi tarih yazımcılığı deyip geçmemek gerekir. Bir ulusun resmi tarihinin yazılması, o ulusun ideolojisini ve kültürel yapısını oluşturmak içindir. Türk resmi ideolojisi iyi incelendiğinde, 1931'lerde hazırlanan "Türk Tarih Tezi"yle çok yakından ilişkili olduğu görülecektir. Kemalist Cumhuriyet önce bir resmi tarih yazdırmış, daha sonra da resmi tarih tezleri üzerinden bir devlet ideolojisi oluşturmuştur. Bu ideoloji, Kemalizmdir. Bu resmi tarih tezini siyasi dile çevirelim; resmi tarih tezleriyle devlet siyaseti arasında bağlantılar kuralım. Resmi teze göre Kemalistler Anadolu'yu kendi yurtları kabul ediyorlar; ancak bu tarih tezini kabul ederken Kürtleri, Ermenileri, Rumları, Çerkezleri, Süryanileri, Romanları ve diğer halkların hiçbirini Anadolu halkından saymıyorlar. Türklük dışındaki tüm etnik grupları inkâr ediyorlar. İşte buna benzer nedenlerden ötürü, bir devletin ideolojisi o devletin resmi tarih tezleri ile çok yakından ilgilidir ve tarih yazımcılığı her şeyden önce ideolojik bir tutum gerektirir.

Kemalist resmi tarih tezini bir bu yönüyle, bir de sonraki dönemlerdeki sürekliliği açısından incelemekte yarar var. 1931'lerde ortaya çıkan, her türlü bilimsellikten uzak bu tezler Kemalist Cumhuriyet'te uzun yıllar geçerliliğini korudu. Türk tarihçilerin Türkiye tarihine ilişkin yazdıklarına bakılırsa nakilci yöntemi benimsedikleri anlaşılıyor. Osmanlı döneminde tarih yazımcıları ikiye ayrılıyordu: Akılcı yöntemle yazanlar ve nakilci yöntemle yazanlar. Akılcı yöntemle araştırıp yazanlar neredeyse hiç yok gibiydi. Nakilcilerin yaptığı ise eskiden olmuş bitmiş, yazılmış bir olayı bugüne aktarmaktan ibaretti ve bunu yapanlara

vakanüvis derlerdi. Türkiye'de egemen resmi ideoloji tarih yazımcılığında bu nakilci yöntemi zorunlu kılmıştır. Herhangi bir Türk lisesinde okutulan tarih kitabına bakın, 1930'lardaki tarih tezine aykırı bir görüşe rastlamak mümkün değildir. Çünkü o tezler yasal güvencelerle korunmaktadırlar. Örneğin, "Anadolu'da Türkler gibi Kürtler, Ermeniler ve Rumlar da yaşar, onların da kendilerine ait bir dilleri ve kültürleri vardır" diyemezsiniz ve bunları yazan hiçbir kitabı devlet okullarında ve özel okullarda okutamazsınız. Talim ve terbiye kurulunu aşamazsınız. (Talim ve terbiye gibi kavramların militarist kavramlar olduğunu söylememe gerek var mı?)

Tarih yazımcılığı tarafsız olmayı gerektirirken Türk tarihçiler buna hiç dikkat etmeden egemen resmi ideolojiyi doğrulayan tezleri esas almışlardır. Bu bakımdan Türk tarihçilerin büyük çoğunluğu devletçi ve gelenekçidir. Hatta solda gibi görünen bir çok ismi de bu tarihçiler arasında saymak mümkündür. Doğan Avcıoğlu en tanınmış isimlerden biridir. Türklerin tarihine dair ciltler dolusu yazan Avcıoğlu resmi tezlerle çelişmemekte; Anadolu'daki halk ayaklanmalarını gericiliğin tepkisi ve dış güçlerin kışkırtması olarak değerlendirmektedir. Türklerin Tarihi'nin beşinci cildinde Ermeni meselesi hakkında şunları yazmaktadır: "Ermenilere ve Rumlara karşı mücadele, her şeyden önce can ve mal güvenliği meselesidir. İngiltere ve Rusya'nın kışkırtması ile ve Amerikan misyonerlerinin körüklemesiyle 19. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak Ermeniler, Doğu'dan Adana'ya kadar uzanan bir Ermeni devleti kurma çabalarına girmişlerdir." Bu yazılanlar Türk Genelkurmay tezlerini doğrulamaktadır. Avcıoğlu benzer şeyleri Kürtler için de söylemektedir.

Türkiye'de militarist söylemin bu anlatmaya çalıştığım tarih yazımcılığıyla yakından ilişkili olduğunu düşünüyorum. Resmi tarihin dili militarist bir dil ve bu dil sürekli kendini yeniden üretiyor. Osmanlı döneminde yaşamış vakanüvisler cephelerdeki kanlı fetihleri bir maç heyecanıyla anlatırlarmış; bu konuda yazı-

lı belgeler devlet arşivlerinde mevcut ve yazıldıkları dönem itibariyle bunu anlamak mümkün, ama Cumhuriyet döneminde ve 1980'lerde benzer bir dille tarih yazıldığını görmek ve buna tanık olmak insanın tarih bilincine dokunuyor. Prof.Sina Akşin'in hazırladığı 5 ciltlik "Türkiye Tarihi" de bunlara bir örnek. Bu kitapta Osmanlı'nın siyasi tarihi üzerine yazan Metin Kunt militarist bir dil kullanmaktadır: "İlk defa 1298 yılında Söğüt dışında Bilecik, Yarhisar, İnegöl kasabaları alındı. İki yıl sonra 1300'de Yenişehir de Osman Bey'in topraklarına katıldı. Hele Osman Bey'in akıncıları Karahisar'da üstlerine gönderilen bir Bizans birliğini de yenip savınca artık kendilerini bir beylik saymaya başladılar."[4]

Yazar aynı kitabın bir başka yerinde şöyle diyor: "Yavuz Selim Çaldıran'da Şah İsmail'i yendikten ve Safevi merkezi Tebriz'e girdikten sonra Azerbaycan'ı Osmanlı ülkesine katmaya çalışmadan Anadolu'ya dönmüştü." Tarihçi yazarımız Yavuz Sultan Selim'e kızgın, taaa İran'a gitmişken Azerbaycan'ı topraklarımıza katmadan dönmek olur mu, diyor. Bir önceki alıntıda "Bizans birliğini yenip savmak" dediği şey de binlerce gayri Müslimin öldürülmesi olayıdır.

Yukarıda alıntıladığım yazar Osmanlı döneminde yaşamamıştır, Türkiye Cumhuriyeti'nde bir üniversitede tarih dersleri vermektedir. İşte günümüz Türkiye'sinde şimdiki nesil, üniversite ve benzeri kurumlarda Osmanlı tarihi bu militarist kafalara sahip yazarlardan okumaktadır.

Tarih Yazan Resmi Kurumlar Kapatılmalıdır

Bugünkü Kürt tarihçiler de –özellikle Kürt tarihi konusunda araştırma yapanlar– tarih araştırmalarında doğru bir yöntem belirlemek zorundadırlar. Kemalistler gibi, şunu deme hakkını kendilerinde görmemelidirler: "Biz Kürtler nasıl bir uygarlık, nasıl

bir ulusal karakter istiyoruz ona göre bir tarih yazalım." Bu yapılmamalıdır, çünkü bilimsel değildir. Tarih yazımında yeni icatlar yapamayız, hiçbir tarihi olay ve olguya dayanmayan tezler icat edemeyiz, etmemeliyiz.

Tarih yazımcılığında önemli olan, tarihi yazan kurumun ideolojisidir. Bu kuruma önderlik eden güçlerin sınıfsal niteliğidir. Tarihin resmi kurumlar tarafından yazılması ve müessese haline getirilmesi çalışmalarının tümü amaçsal girişim olduğundan, ulusalcı ve taraflıdır. Resmi kurumlar tarafından desteklenen ve geliştirilen bütün tezler geçersiz sayılmalı, hatta tarih gibi oldukça önemli bir alanda faaliyet yürüten resmi kurumların tümü ortadan kaldırılmalıdır. Türk Tarih Kurumu ortadan kaldırılacak ilk kurum olmalıdır.

Tarih yazımcılığının ideolojik bir tutum olduğu gerçeği de buradan gelir. Avrupa'nın kapitalist devletleri 19. yüzyılda kendilerine resmi bir ideoloji ve resmi bir tarih oluştururken, bu gerici burjuva devletler Doğu'nun inkârı üzerinden bir resmi tarih yazdılar. Yine Kemalist devlet resmi tarih yazarken Türkler dışında herkesi inkâr etti. Burada ulusal ve sınıfsal çıkarlar gözetildi. Geçmişi inkâr, hemen hemen tüm ulusal tarih yazımcılığında vardır. Kendi meşruiyetini empoze etmek için böylesi bir tutum geliştirdikleri anlaşılıyor. Kemalist resmi ideoloji geçmişin inkârı üzerine inşa edilmiş bir ideolojidir. Resmi tarih bu inkâr anlatılarıyla doludur. Osmanlı'ya dair çok az şeyin bilinmesi bu inkârla ilgilidir. Yazılı tarih anlatılarında geçen Osmanlı vurgusu ise hainlik kurgusu üzerinedir. M. Kemal ve Cumhuriyet öncesinde her şey satılmış, düşman ülkelerin (bunlar Batılı ülkelerdir) güdümüne girilmiştir, ihanet ve gaflet içindedirler. M. Kemal'in Samsun'a çıkıp tarihe müdahale etmesiyle her şey değişmiş ve böylece yüce bir Türk ulusu yaratılmış olur. Türk resmi tarihi Cumhuriyet öncesini kötü ilan edip, yedi yüz yıllık Osmanlı'yı inkâr ederek hiç yaşanmamış sayma gayreti içinde olmuştur. Yazılı tarihin Osmanlı'yla ilgili kısmı Batılı kaynaklardan çev-

rilmiştir. Birçok Türk tarihçisinin Osmanlı'ya dair tezleri Batılı yazarların referansı üzerine kuruludur. Yine şu bilinen bir gerçektir; Osmanlı'ya ait ciltler dolusu el yazması halen Türkçeye çevrilmemiştir. Her konuya ödenek ayıran milli bütçe bu konuda harcama yapmamaktadır. Bunun nedeni, istenmeyen, unutturulmak istenen geçmişin inkârıyla açıklanabilir ancak. Cumhuriyet ve Atatürk devrimlerinden söz edilir; harf devrimi, dil devrimi, şapka devrimi gibi. Bir devrimden daha söz edilir: Tarih devrimi! biraz garip değil mi? Tarih devrimi nasıl oluyor? Bunun tarifi yapılamıyor, yapılamaz da. Eğer zorlarsak şunu diyebiliriz; Anadolu'daki otuza yakın etnik grubu inkâr edip yok sayarak hepsine birden Türk dediniz mi bu tarih devrimi olur!

Kürt Tarih Araştırmacılığı

Kürt tarih yazımcılığı konusunda bazen şöyle bir eleştiriyle karşılaşıyoruz: "Yeni bir Kürt resmi ideolojisi mi oluşturuluyor?" Ya da daha ileri gidilip, "İkinci bir Kemalist ideoloji" gibi söylemler ortaya atılıyor. Bu tür eleştiriler insanı düşündürüyor. Çünkü resmi ideolojiler egemen devlet ideolojileridir. Yani bir ideolojiye resmi ideoloji diyebilmemiz için normal statü kazanmış bir devlet kurumu olmalıdır. Kürtlerin ise böyle bir resmi ideoloji oluşturabilecek kurumları henüz yoktur. Bu tür eleştiriler bu konuda araştırma yapan yazarları düşündürmelidir. İzlenimlerime göre, Kürt tarihi konusunda araştırma yapan Kürt tarihçileri ırkçılıkla eleştirmek bu aşamada abartı olur. Ama eleştirilmesi gereken milliyetçi yazarlar vardır. Cemşid Bender bu konuda uç bir örnektir.

Cemşid Bender Kürtler üzerine tezler öne süren bir araştırmacıdır. Tartışılması gereken önemli tezler öne sürdüğü gibi milliyetçi tezlerinden de bahsedilebilir. Cemşid Bender Kürtlerin uygarlığa yapmış oldukları katkıları anlatmak isterken uç noktalardan

hareketle terspektif sonuçlara ulaşıyor. Bender'e göre Kürtler insanlık tarihinde bazı buluş ve icatlarda "ilk"tir. Bu ilk olma çabası biraz fazla zorlanıyor, kaldı ki bu ilk olma çabası Kürtlerin alnını göğe yükseltmez. Bender, Kürt Uygarlığı ve Tarihi adlı kitabında birçok halk gibi Kürtlerin de geçmişinin çok eskilere dayandığını kanıtlamak isterken bazı olguları fazlaca zorlamıştır. Bender, kitabında Kürtlerin ilk buluşlarına örnek olarak şunları söylüyor: "Atı tarihte ilk kez ehlileştirip binek ve çekme aracı kullanan Kürt halkıdır."[5] Yine başka bir yerde, "Tarihte uluslararası antlaşmaları ilk yapan Kürt halkıdır."[6] Bir başka yerde, petrolü ilk bulanın Kürtlerin ataları olan Gutiler olduğunu söylüyor. Kürtlerin tarih öncesi (MÖ) dönemlerde bazı buluş ve icatlarda "ilk" oluşunu ispatlama yaklaşımı tehlikelidir. Ayrıca böyle bir zorlamaya da gerek yoktur. Bu tür hesaplara girmemek gerekir. 6 bin, 8 bin yıl önceki bir buluşu mutlaka bir halka mal etmek zorunda kalınmamalıdır. İnsanlığın ortak değerleri olarak bakmak, öyle değerlendirmek en doğrusudur. Bir başkası da kendi mantığına göre tezler ileri sürüp, "biz yaptık" diyebilir. Kemalistler tarihte ilk olan her şeyi sahipleniyor. Çünkü Güneş-Dil teorisine göre ilk konuşan insan Türkçe konuşmuş.

Cemşid Bender'in en önemli tezi, Kürtlerin bu coğrafyaya bir yerlerden gelmediklerini öne sürmesidir. Aksine, Kürtlerin Mezopotamya'nın en eski yerleşik halklarından olduğunu ileri sürüyor. Cemşid Bender'den önceki Kürt tarihçilerinin tezine göre Kürtler MÖ 2000 yıllarında Kuzey Avrupa'dan göç edip bugünkü coğrafyaya yerleşmişlerdir. Bender'in Kürtlerin bu coğrafyanın yerleşik halklarından olduğunu olgularla ileri sürmesi önemli bir tezdir. Bu, tartışılması gereken bir tez olarak kabul edilebilir.

Kürt araştırmacı yazarların önemli bir eksikliği de tarih tezlerini Batılı kaynaklara dayandırmalarıdır. Kürtler Yakındoğu toplumları içerisinde sayılan bir halk olmalarına rağmen araştırmacıların bu alana girmeyip esas olarak Batı'yı referans almaları bir

talihsizlik olmuştur. Bugüne kadar Kürt tarihine ilişkin yazılanlara baktığımızda Batı merkezli kaynaklardan yola çıkıldığını görüyoruz. Tabii ki tarih yazımcılığı ciddi sorumluluklar isteyen bir iş, her türlü kaynak araştırılmalı, okunmalı; ayrıca bu, bilimsel yönteme de uygun bir davranış olur. Eleştirdiğim nokta, bu konuda Batılı kaynakların esas alınmasıdır. Ayrıca, Batılı kaynaklara gösterilen özen Doğulu kaynaklarına gösterilmemektedir. Burada egemen resmi bir anlayış söz konusudur. Oryantalizmin Kürt araştırmacılarca iyi kavranmadığı anlaşılıyor. Batı'nın egemen resmi ideolojilerinde Kürtlerin tarihini ve kültürel değerlerini bulamayız. Sadece Kürtlerin değil Doğu toplumlarının gerçekliği yoktur o kaynaklarda. 19. yüzyılın başlarında oluşturulmaya çalışılan Oryantalist bakış açısı Doğu'nun inkârı ve talanına yönelik bir çıkıştır. Özellikle 19. yüzyılın ortalarında gerici bir nitelik kazanan Avrupa kapitalizmi, kendi egemen resmi ideolojisini Doğu'nun talanı üzerine inşa etmiştir. Oryantalizm Doğu'yu sürekli kendisine yontan Batı'nın nalıncı keseridir. Kürtler ise Batı kapitalizmi tarafından talan edilen Doğu toplumları içinde aynı zamanda mahkûm edilmiş bir halktır.

Kürt araştırmacılarının Doğulu kaynakları esas almamaları bir yöntem eksikliğidir. Cemşid Bender diğerlerine nazaran Doğu'yu daha çok araştıran bir yazardır. Ancak, sorun sadece kaynak sorunu da değildir. Bu kaynaklardan yola çıkarak ulaşılan sonuçlar önemlidir. Mesela, en azından benim incelediğim Batılı kaynaklarda, objektif bir Kürt coğrafyası tanımı bulmak mümkün olmadı. Eğer bir halkı belli bir coğrafyada konumlandıramazsanız o halka ait kültürel değerlerden bahsedemezsiniz. Batılı Oryantalist kaynaklara göre Kürtler de diğer Doğulular gibi vahşi tabiatlı dağlık bölgelerde yaşayan başıbozuk bir halktır; uygarlıkla tanışmamışlardır. Çünkü uygarlık Batı'dadır. Batı ileri, Doğu her zaman geridir. Doğu'nun en geri halkı ise Kürtlerdir. Oryantalist Fransız yazar Ernest Renan'a göre Sami ırkından olan Doğuluların kafaları felsefe yapmaya uygun değildir.

Batı şovenizmi kafatasçılık ve ırkçılık üzerine kurulduğundan, böyle bir düşünce tarzını benimsemeleri mümkün olmaktadır. Ama bizler için bu yaklaşım normal sayılmamalı. Avrupamerkezli bir Batı şovenizmini reddetmeliyiz. Ancak Bu reddediş de iyi ayırt edilmeli. Bu tür şoven yaklaşımlardan hareket ederek tersinden şunu iddia etme hakkını kendimizde görmemeliyiz: "Her şey Doğu'da, Batı'da bir şey yok." Bu tür yaklaşımlar bilimsel değildir. İslamcı gelenek yıllardır bunu yapıyor. İnkârcı bir Batı şovenizmine karşı tersinden bir Doğu şovenizmini körüklüyor. Buradan tekrar Kemalist resmi ideolojiye geçersek, Kemalist resmi ideoloji 84 yıldır bu coğrafyada Türklük dışında hiçbir resmi kimlik tanımadı. Çok sistemli bir Türkçülük asimilasyonu uyguladı. Sonuçta başarılı oldu mu, olamadı. Sorun daha da derinleşti. Bugün Kemalizmin Kürtlere yaptıklarından dolayı, benzer hareketle yaklaşamayız. Kürt ulusu, kendini kabul ettirmek için icatlara, buluşlara ihtiyaç duymayacak tarihsel bir gerçekliktir. Mevcut gerçekleri dile getirmek yeter de artar bile. Kemalizm, bilimsellikten uzak, şoven, ırkçı, pozitivist bir ideolojidir. Kemalistler Cumhuriyeti kurar kurmaz her şeyi kendileri ile başlattılar. Tarihi kendiyle başlatmak, egemenlerin tarihte her zaman başvurduğu bir amaçsal yöntemdir. Egemenler bunu yaparak insanlığa en büyük kötülüğü yapmışlardır. Bölgemizdeki savaşları inceleyelim, altından bu gerçek çıkar.

Kürt araştırmacılar yazılı kaynak konusunda şanslı değillerdir. Bu coğrafyadaki egemen devletler Kürtleri mahkûm ettiklerinden, yazılı yazısız her türlü kültürel değerlerini talan ettiler. Geçmiş tarihlerden günümüze yazılı belgelerin yokluğu ya da sınırlı oluşu işi zorlaştırmaktadır.

İbn-i Haldun'un Mukaddime adlı eserinde yer verdiği, Halife Ömer'in Fars'ın fethinden sonra gerçekleştirdiği kültür talanından daha önce bahsetmiştik. Birçok Kürt araştırmacı yazara göre Kürdistan ilk önce Halife Ömer döneminde fethedildi. İbn-i Haldun'un değerlendirmesi de düşünüldüğünde, İslam halifesi

Ömer'in bu tavrının tüm Doğu toplumları için bir felaket olduğu anlaşılıyor. İslam kaynaklarında da Halife Ömer'in Kur'an dışındaki yazılı belgeleri yaktırdığı anlatılmaktadır. Çok eski tarihlerden kalma kütüphaneler o dönemde yakılıp yıkılmıştır. Tarih yazımcılığı belge ve kaynaklara dayandığı için Kürtler bu konuda oldukça talihsizdir.

Yazılı tarih Sümerlerle başlar. Nereden baksak yazılı tarihin 8 bin yıllık bir geçmişi vardır, oysa Eski-Doğu'da kurulan ilk uygarlıklardan günümüze dek ulaşan kültürel miras oldukça kısıtlı. Daha önce de belirttiğimiz gibi, ilk uygarlıklar olarak bilinen Sümer-Babil uygarlıklarından bugünlere kalan, yalnızca Hammurabi Kanunları ve Gılgamış Destanı'dır. Bunların da birçok bölümü eksiktir, kaybolmuştur. Peki 8 bin yıllık tarihsel mirasa ne oldu?

Doğu ne zaman istilacı güçlerin saldırısına maruz kaldıysa bu saldırılarda ilk önce kültürel değerler imha edilmiştir. 7. yüzyılda bu talanı İslam Halifesi Ömer yaptı. 10. ve 12. yüzyıllarda Türkler ve Moğollar yaptı. Hepsinin de yaptıkları ortak şey, yerleşik halkların kültürel kaynaklarını imha etmekti. Bu istilacı güçler birçok noktada ayrışmış olabilirler, ama kültürel yağma konusunda aynı talancı anlayıştadırlar. Sonuçta ne oldu? Eski Doğu uygarlıklarının kültürel mirasından yararlanamadık. 19. yüzyılda Batı şovenizminin 20. yüzyıldan ondan geri kalmayan Kemalizmin yaptıkları bu eski talancı geleneğin devamıdır. Doğu toplumlarının talanı ve inkârı konusunda Kemalist Cumhuriyet Batı'nın emperyalist kapitalist sistemiyle işbirliği yapmıştır.

Türkiyeli araştırmacı, yazarlar tüm bu olumsuzluklara rağmen bilimsel yöntemlerle Doğu toplumlarını araştırmalı, tahlil etmelidir. Çünkü kültürel sorunun coğrafyayla çok yakından ilgisi vardır.

Yakındoğu toplumları araştırıldığında bu toplamların diyalektik olarak birbirlerini etkilemelerinin söz konusu olduğu görülecektir. Arapların, Farsların, Türklerin tarihi çok iyi incelenmeli-

dir. Kürtler ve yaşadıkları coğrafya tarihin başlangıcından beri bu egemen devletlerin talanına maruz kalmış ve bu güçler Kürtlere ait değerleri kendilerine mal etmişlerdir. Araştırmacı yazar Cemşid Bender bir ölçüde ayrıştırma yapmaya çalışmaktadır. Bu konudaki girişimi ve yöntemi doğrudur. Çünkü her üç egemen güç de Kürt değerlerini kendine mal etmiştir. Bu kültürel değerler bir bir ortaya çıkarılmalıdır. Bugüne kadar egemen devletler ele geçirdikleri bölgelerdeki Kürtleri kendi ulusları içinde eritmeye, yok saymaya çalışmışlardır. Mesela Kemalist Cumhuriyet, egemen olduğu Misak-ı Milli sınırları içinde herkesin Türk olduğunu söylüyor. Bu inkârcı bir yaklaşımdır. Bu inkârcı mantıkla hareket eden Kemalizm, tarihte yaşamış birçok Kürt yazarı ve bilim insanını Türk olarak tanıtmakta, onlarla övünmektedir. Osmanlı döneminde 1514 Çaldıran Savaşında Yavuz Selim'le işbirliği yapan Kürt Beyi İdris-i Bitlisi'yi Türk saymaktadır. Cemşid Bender ise birçok Türk şair ve devlet adamının Kürt kökenli olduğunu söylemektedir. Böyle bir ayıklama yapmak doğru bir yöntemdir. Bugüne kadar yapılmaması Kürtler adına bir başka talihsizliktir. Bazıları bu ayıklamadan rahatsızlık duymakta, Cemşid Bender'i milliyetçilikle itham etmektedir. Bu haksız bir eleştiridir. Cemşid Bender geç kalınmış bir şeyi yapıyor; kendisinden önce birileri çıkıp yapmamış bu araştırmayı. Yapanlar Kemalistlerdir, nasıl yaptıkları da ortadadır.

Sonuç olarak şunlar söylenebilir: Kürt tarih yazımcılığı henüz tartışma halinde olduğu için öne sürülen tezler tartışılmalıdır. Cemşid Bender'in tezleri de bu noktada tartışılmalı, yerli yerine oturtulmalıdır. Bir yazarın henüz tez halindeki görüşleri hiçbir zaman resmi bir ideoloji yerine geçmez elbette. Ancak resmi ideoloji oluşturmak isteyenler bu tezlerden yararlanabilir. Mesela Avrupa ırkçılığı Fransız yazar Gobineau'dan etkilenmiştir. Etnik ırkçılık; kan, deri ve kafatasçılık üzerinden yapılır ve bir ırkı diğer ırklardan üstün tutma girişimidir.

DİPNOTLAR

1) "Sadri Maksudi Aksal", Türk Büyükleri Dizisi, Kültür Bakanlığı Yayınları, Adile Ayda

2) Prof. Aydın Taneri, Türk Devlet Geleneği, A.Ü. Hukuk Fak. Yayınları

3) a.g.e.

4) Metin Kunt, Türkiye Tarihi, c. 2, s. 27, Cem Yayınevi

5) Cemşid Bender, Kürt Tarihi ve Uygarlığı, s. 190-192, Kaynak Yayınları

6) a.g.e.

İbn-i Haldun, Mukaddime, 1. Cilt, Çev. Kadri Uyan, Maarif Basımevi

III. BÖLÜM

TÜRKİYE NASIL DÜZE ÇIKAR?

TÜRKİYE NASIL DÜZE ÇIKAR?

Türkiye'de 20. yüzyılın başında buna benzer soruların sorulduğunu ve devlet krizinden çıkış cevaplarının arandığını yakın siyasi tarihten biliyoruz. 1920'ler Osmanlı Türkiye'si, içinde bulunduğu siyasi krizden, ulus-devlet modelini seçerek çıkmıştı. 1920'lerdeki derin krizden çıkış projesi olarak tasarlanan ulus-devlet modeli 2000'lerin Türkiye'sindeki krizin en önemli nedenidir. Bugünkü siyasi krizi "hükümet krizi" olarak değerlendirmek, sorunu basite indirgemek, Türkiye'yi tarihinden soyutlayarak değerlendirmek anlamına gelir. Türkiye'nin içinde bulunduğu kriz, derinliği ve genişliği olan bir krizdir. Bugün AKP ile yaşanan kriz, siyasal İslam-laiklik çatışması krizi gibi görünse de sorun ulus-devlet modelinden kaynaklanmaktadır.

Doğrusu yakın dönem Türk siyasetinde yaşanan siyasi krizlere bakıldığında, büyük oranda ulus-devlet sorunsalından kaynaklandıkları görülür. Benzer bir sorun 90'larda, Turgut Özal döneminde, Kürt sorunu konusunda yaşandı. O dönem tartışılan şey, tekçi Kemalist Cumhuriyet'in yol açtığı, ulus-devlet modelinden kaynaklı Kürt sorunuydu. (Hâlâ ciddi çözüm bulunamayan, kendine özgü bir çözümü bekleyen bir sorun.) O dönemin cumhurbaşkanı Turgut Özal, Cumhuriyet tarihinde ilk defa ulus-devlet modelini tartışmaya açarak, Kürt sorununun çözümü için "gerekirse federasyonun bile tartışılabileceğini" söylemişti.

Ulus-devlet Tartışmaları

Yine hatırlanırsa, o dönem Kemalizm ve ulus-devlet en çok tartışılan konuların başında geliyordu. "2. Cumhuriyet" tartışmaları da o yıllarda tırmanışa geçmiş, Türkiye'nin gündeminde kendisine hatırı sayılır bir zemin bulmaya başlamıştı. Bu dönem Kemalist Cumhuriyet'in her yönüyle tartışılmaya başladığı bir

dönem olmuştu. Ama devletin çekirdeğindeki güçler bu süreci kesintiye uğrattı. Turgut Özal'ın tasfiyesi ile, anti-Kemalist diyebileceğimiz bu siyasal gündem donduruldu. Kürt sorunundaki olası gelişmelerin de önü kapatıldı. Genelkurmay, Kürt sorunu gibi bir konuda inisiyatifi çok belirgin bir biçimde ele geçirmeye başladı. Ve bir dönem ertelenmiş gibi görünen Kürt sorunu buralara kadar geldi.

Bugün AKP ile yaşanan siyasi kriz, bir önceki dönem dediğimiz Turgut Özallı yılları anımsatıyor. Aradaki fark, AKP ile yaşanan krizin, laiklik-siyasal İslam çatışması ekseninde yaşanıyor olması. Kürt sorunu konusunda AKP'nin Genelkurmay'dan farklı düşünmediği ortada. Hele bugünlerde açığa çıkan, AKP tarafından Kürtlere karşı geliştirilen tedbir ve planlar bu gerçeği ayan beyan ortaya koyuyor. Genelkurmay ise, klasik inkârcı siyasetinde direnmekte ısrarlı görünüyor. Operasyonları tırmandırarak sorunu halledeceğini düşün(me)mektedir. Çatışmalı ortamdan beslenen bir "devlet aklı" var orta yerde.

Sivil Toplum Ordu ile Yüzleşmeli

Bu "devlet aklı," Türkiye'nin sorunlarını çözebilme yeteneğine sahip olmayan bir akıldır. Bu akıl, sorunları çözme yerine, sorun yaratan akıldır. Türkiye, bu sorunlar yumağına yol açan "devlet aklı" ile yüzleşmelidir. Peki, bu aklı kim veriyor ona, bu aklın sınırları nerede başlıyor, nerede bitiyor? Tüm bunlar konuşulmadan, Türkiye krizler ülkesi olmaktan kurtulamaz. Türkiye'nin krizlerden kurtulması, düze çıkması; benim "Türkiye nasıl düze çıkar?" sorumun cevabı burada saklı. Normalde "devlet aklı" olmaz, ama Türkiye'de her zaman en akıllı, en güvenilir akıl devlet aklı oldu. Bu akıl, Cumhuriyet kurulurken, anayasalar yapılırken verilmiş ona, şimdi hükümetler geri almaya çalışıyor ama alamıyorlar. Sorunların önemli oranda buradan kaynaklandığını

düşünüyorum.

Derdimi daha da somutlaştırırsam, bu devlet, ta Osmanlı döneminden beri, "millet" dediği toplumun üstünde ve dışında bir yerde duruyor. Bundan olsa gerek, Türkiye'de geçmişten günümüze devlet, toplumun devleti olamadı. Ama toplum, devletin toplumu oldu her zaman. Bu durumda devletin bir sahibi olmalı. Bu sahibin sivil toplum olmadığı kesin. Türkiye'de devletin asıl sahibi her dönem ordu oldu. Osmanlı'da zaten böyleydi. Cumhuriyet döneminde ise askeri darbelerle uyumlu hale getirilen anayasalar yapıldı.

Türkiye'deki Marksistler, solcular, sorunu klasik sınıf teorisiyle açıklamaya çalışsalar da bu teoriler Türkiye gerçeğine uymamaktadır. Bu ülkede devletin sahibinin ordu olduğunu düşünenlerdenim. Ordunun dışında hiçbir sosyal sınıfın siyasi iradesinin olmadığı çok aşikârdır. Belki de buna benzer nedenlerden ötürü, Türkiye'de devlet gerçeğini ve olgusunu sınıflarla açıklamaya çalışanlar, siyaseten bir güç olamadılar. Cumhuriyet tarihi boyunca hiçbir hükümetin bu devlette radikal dönüşümlere yol açamaması, ordunun devlet üzerindeki ağırlığıyla ilgilidir. Ordu izin vermediği sürece hiçbir radikal reform yapılamamaktadır. Buradan bile, devlet aklının içeriğinin hangi güçler tarafından doldurulduğunu anlayabiliriz. Devlet aklının izini sürmeye başladığımızda ise trajik bir paradoksla karşılaşıyoruz. Çünkü Türkiye'de toplum en çok bu akla inanıyor ve güveniyor.

Darbeler Eskisi Gibi Değil

Ordunun da bu dengeyi çok başarılı bir biçimde devam ettirdiğini de görmek lazım. Eskiden açıktan askeri darbeler biçiminde sivil siyasete müdahale ederken, bugün ise doğrudan darbe yapmak yerine devletin tüm kurumlarını bir darbe zihniyetiyle yönlendirerek, konumlandırarak siyasete ve topluma şekil ve-

ren tuhaf darbeler yapıyor. Bunu yaparken, kendisi gibi devlet aklına sahip olan anayasal kurumları işletiyor. Öyle anlaşılıyor ki, Türkiye'de geleceğe yönelik en planlı programlı profesyonel kurum da ordunun bizatihi kendisi. Bunu gazetelerde çarşaf çarşaf yayımlanan belgelerdeki çok kapsamlı proje ve planlardan anlıyoruz. Türkiye'nin geleceğine dair projeler geliştiren ve konumlandıran tek kurum gibi görünüyor.

Türkiye'de devamlılığı, toplumsal itibarı ve güvenilirliği olan bu akılla nasıl başa çıkılabilir? Bununla başa çıkmanın amaç ve yöntemlerini geliştirmek gerekiyor. Türkiye'de devletin aşağıdan değil de yukarıdan çalışıyor olmasının onayını toplum veriyor. Buna, Türkiye'ye geçmişten kalan ve devam eden siyasal devletçilik geleneği olarak da bakılabilir. Osmanlı'da devlet her zaman yukarıdan çalıştı. Memleket anlamına gelen, geniş anlamda sosyal sınıfların bir iradesi söz konusu değildi. Bu siyasal gerçekliği yakından bilen ve yaşayan Keçecizade Fuat Paşa 19. yüzyıldaki reformları kastederek şöyle demiş; "Bir devlette iki kuvvet olur. Biri yukarıdan, biri aşağıdan. Bizde yukarıdan gelen kuvvet cümlemizi eziyor. Aşağıdan bir kuvvet geliştirmek ise mümkün değil. Bu yüzden biz, pabuççu muştası gibi 'yandan bir kuvvet' geliştirmeye mecburuz."

Fuat Paşa'nın "yandan bir kuvvet" dediği şey, Avrupalı devletlerdi. Türkiye'deki siyaset gerçeği, Fuat Paşa'nın 150 yıl önce dile getirdiği gerçeği henüz yanlışlamadı. Bugün de yakındığımız şey, "yukarıdan" gelen ve tüm toplumu kuşatan devlet despotizmine karşı, aşağıdan, Türkiye'nin sorunlarını çözecek bir muhalefetin yokluğu sorunudur. Buna benzer nedenlerden ötürü, Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecini önemsemek gerekir. AB sürecine "yandan bir kuvvet" olabileceği kaygısıyla yaklaşanlar var. Yukarıdaki "devlet aklı"nın ise aklı karışık...

Sivil Toplum ve AB Reformları

Türkiye'nin içinde boğulduğu krizler oldukça derin ve yapısal krizlerdir. Bu krizlerden ancak radikal reformlar yapılarak çıkılabilir. Radikal reformları gerçekleştirebilmek için de ciddi bir siyasi irade gereklidir. 6 yıllık AKP hükümeti AB sürecinde köklü reformlar yapacak iradeyi gösteremedi. Mevcut haliyle de demokratikleşmeye ve reformlara mola vermiş gibi görünüyor.

Kapatılma telaşı yaşayan bir partiden umutlar kesilmiş görünüyor. Oysa AB sürecini sadece "yandan bir kuvvet" olarak görmemek lazım. Aşağıdan bir kuvvetin gelişmesine katkı sunabilecek bir dinamizm olarak değerlendirmek gerekir. Türkiye'nin bugün içinde bulunduğu sorunların çözümünde yol aldırabilecek tek gerçekçi somut kuvvet, bu "yan kuvvet" olabilir. Bugün Türkiye'nin sıkıntılarına yol açan "devlet aklı"nın askerden alınıp sivil topluma iade edilmesi AB reformlarında var. Böylesi bir akıl değişimi Türkiye için tarihsel bir devrim çapında, oldukça çarpıcı sonuçlara yol açabilir. Bu süreçte yapılması gereken en önemli şey, Türkiye toplumunu radikallerinden hızla arındırmaktır. Çünkü radikal demokratik reformların ve dönüşümün yolu buradan geçiyor.

Türkiye'nin Radikalleri Kim?

"Peki, Türkiye'nin radikalleri kimlerdir?" sualini duyuyor gibiyim. Geçmişten günümüze değişen, dönüşen dünyayı anlamada ve yorumlamada zorlanan, gelenekçi ve muhafazakâr siyasetlerinde direnen radikal sol, radikal sağ, radikal İslam ve tabii ki her dönem en radikal olan, "derin devlet" denilen, döneme ve olaylara göre kendini örgütleyebilme becerisini gösterebilen derin güçler. Dikkat edilirse, sağ, sol, İslam ve devlet birbirine zıt gibi görünen, hatta birbirinden apayrı ideoloji ve siyasetlere

sahip bu radikal oluşumlar, her ne hikmetse, Türkiye'nin önemli sorunlarına yaklaşımda birleşiyorlar. Benzer tavır içinde oluyorlar. İnsanı hayretlere düşüren bu ortak refleks kendini Kürt sorununa ve AB'ye yaklaşımda gösteriyor.

Yıllardır çözülmediği için Türkiye'yi yiyip bitiren Kürt sorununa yaklaşım, turnusol kâğıdı işlevi görmektedir. Türkiye'nin radikalleri bu konuda ittifak yapmışçasına her türlü demokratik çözüme direnmektedirler. Öyle anlaşılıyor ki Türkiye toplumu bu akıntıya karşı direnen radikal güçlerden temizlenmedikçe, kendini yiyip bitiren bu kısırdöngü de tekrar edecektir. Yine öyle anlaşılıyor ki, Türkiye toplumunun bu radikallerden arınması kolay olmayacak. Çünkü bu ülkede radikal oluşumların bitmesini istemeyen bir "devlet aklı" var. Ve bu akıl radikal oluşumlar üzerinden kendini güncelleştirmektedir.

Türkiye'de bu büyüyü bozacak sivil toplum aklına ihtiyaç var.

16/08/2008
Radikal

TÜRKİYE'DE "İLERİCİ ORDU" TEORİSİNİN AÇMAZLARI

Yazı başlığı komik, farkındayım. Ama Türkiye solunun önemli bir kesimi, bu teori etrafında siyaset yaptı ve yapmaya devam ediyor. Türkiye'de sol/sosyalist geçmişi 1920'lerden başlatırsak, bu teorinin çekim merkezi olduğu dönemleri anımsamakta yarar var. İster ulusalcı, ister sosyalist ya da anti-emperyalist sol diyelim, sonuçta bu teori etrafında siyaset yapan çevreler solda önemli bir ağırlığı ve etkisi olan çevreler.

Solda ordu merkezli siyaset yapanların en önde geleni Doktor Hikmet Kıvılcımlı oldu. Kıvılcımlı, 27 Mayıs darbesinden sonra Türk Ordusuna tarihsel misyonlar yükleyerek bunun teorisini yapmıştır. 12 Mart darbesinde ise, "ordu kılıcını ortaya attı" der. Böylece devletin kötü gidişatı "ilerici ordu" tarafından durdurulmuştur.

"İlerici Ordu Teorisi"

Kıvılcımlı'nın ordu teorisine geçmeden önce bir iki şeyi vurgulamakta yarar var. Doktor Hikmet Kıvılcımlı Türkiye Komünist Partisi (TKP) içinde önemli bir şahsiyettir. Çünkü Kıvılcımlı sadece siyaset yapan bir sosyalist değil, Türkiye'nin tarihsel ve güncel sorunlarına dair sıra dışı çalışmaları olan özgün düşünürlerinden biridir. Tarih Tezi, Tarih Devrim ve Sosyalizm, Kürt Sorunu üzerine yazdığı Milliyet ve Şark kitapları özgün çalışmalardır. Ayrıca Türkiye'deki 'Antika medeniyetler' üzerine kafa yoran, düşünce üreten önemli bir isimdir.

Bu çalışmaların çoğunu cezaevinde yaptı. Toplam 22 yıl mahpusluk yaşamış bir aydındır. Biraz incelendiğinde Kıvılcımlı'nın iki döneminden bahsedilebilir. Bu yazıya konu olan "ilerici ordu teorisi" Kıvılcımlı'nın ikinci dönemi dediğim 1950'lerden sonra

geliştirilmiştir.

Kıvılcımlı'nın ilerici ordu tezinin temellerini, fikri kökenlerini, tarihe ve toplumsal mücadeleye İbn-i Halduncu yöntemle yaklaşmasında bulmak mümkün. Kıvılcımlı, İbn-i Haldun ve Marx sentezini Türkiye ve Doğu toplumlarına uyarladı. Ama ordu teorisinin günahını daha çok İbn-i Haldun'un üzerine atmak daha isabetli olur.

Çünkü İbn-i Haldun toplumların alt üst oluşları hakkında görüş ileri sürerken darbecidir. İbn-i Haldun'un bu darbeci teorisine göre; Doğulu toplumlar kendi iç dinamikleriyle bir üst dönüşümü yapamazlar. Bir toplum önce göçebelikten yerleşik yaşama geçer, sonra uygarlaşır ve devlet olur. Bu devletin ortalama ömrü 120 yıldır. Bu 120 yaşındaki devlet daha sonra çöküş aşamasına gelir. Çöken, yıkılan bu devlet kendi içinden bir yenisini yaratamaz. Bu nedenle, dışarıdan henüz yıpranmamış zinde bir kuvvet olan barbarlar gelir ve yeni bir devlet inşa edilir. Bu böyle sürüp gider.

İbn-i Haldun bu barbar istilasını olumlu bulur. Çünkü önceki devlet yozlaşmıştır. İbn-i Haldun'un, dışarıdan gelip bunu yıkan barbarların daha iyi bir devlet ve toplum inşa edeceğinden kuşkusu yoktur. Bu nedenle de ona göre Doğu'da tarihi ilerleten barbarlardır.

Hikmet Kıvılcımlı, önemli ölçüde bu teoriden yola çıkarak Türklerde tarihi yapanın ve kurucu öznenin ordu olduğunu vurgular. Türkler tarihte çeşitli devletler kurmuştur, ama kurucu özne her dönem "eli kılıçlılar" anlamına gelen ordu olmuştur. Sosyal sınıfların devlet karşısında iradi bir güç olamadıklarını vurgular. Kıvılcımlı'ya göre bu sınıflar henüz tam devrimci bir dinamiğe sahip olamadığı için, devrimci görevi yakın tarih içinde, zinde güç dediği ordu üstlenmiştir.

Türklerde Kurucu Özne Olarak Ordu

Kıvılcımlı, Türk tarihinde orduyu tarihin ilerletici öznesi kabul eder. İbn-i Haldun'daki dışarıdan gelen barbarlar, Hikmet Kıvılcımlı'da içeriden bir güç olarak "ordu" şeklinde karşımıza çıkar. Ona göre, 1960'ların Türk ordusu Jön Türklüğün devrimci geleneğini temsil etmektedir. 27 Mayıs darbesini de ikinci Kuvayı Milliye hareketi olarak değerlendirip kendi tarih tezine malzeme olarak kullanır. Tabii ki ilerici ordu özgürlüklerin temsilcisi anlamına da gelmektedir; çünkü sol terminolojide ilericilik bütün olumlulukları kendi içinde barındırır. İnsan, Kıvılcımlı'nın diğer tarih çalışmalarını okuduktan sonra bu ordu teorisini anlamada zorlanıyor. Acaba Kıvılcımlı'yı o çok okuyup araştırdığı Tarih mi çarptı?!

Hikmet Kıvılcımlı'yı Türkiye solunun entelektüel birikiminde önemli bir örnek olduğu için aldım. Yoksa ki nüans farklılıklarla solun değişik çevreleri de, Türkiye tarihinde orduya olumlu, hatta ilerici bir rol vermiştir. Mahir Çayan için ordu anti-emperyalist mücadelede işbirliği yapılabilecek müttefik güçtür. Devrimde ise küçük burjuvazinin radikal kanadıdır. TKP'nin ordu ile bir sorunu yoktur. Çünkü klasik Marksist teoride ordu, burjuvazinin silahlı gücüdür. Burjuvazi alt edilince ordu da hallolmuş oluyor.

Doktor Hikmet Kıvılcımlı'nın ileri ordu teorisi arızalı bir teoridir. Türklerin tarihinde ordunun kurucu özne olduğu kabul edilebilir. Ama ilerici, özgürlükçü değildir. Geçmişinde de değildi. Cumhuriyet tarihinde de olmamıştır. Zira sorunlar yumağı haline gelen Cumhuriyet, bu ordunun mirasıdır.

Türk Solunun Yanılgısı

Solun en büyük yanılgısı Türkiye tarihine ve gerçeğine Batılı klasiklerden öğrendiği şablonlarla yaklaşmasıdır. Marx-Engels düşüncesi de Batı orijinliydi. Oysa Türkiye tam Batılı bir ülke

değildi. Mesela Türkiye'de ordu, hiç bir zaman burjuvazinin silahlı gücü olmadı, burjuvazi dahil bütün sınıflar ordunun gölgesinde, pasif kaldılar. Geçmişte böyleydi, şimdi daha çok böyledir. Türkiye'de siyaset, Genelkurmay Karargâhında rehin alınmıştır.

Orduya ilerici bir görevi yükleyen bir solun ne kadarı soldur? Bu gelenekten gelen sol gruplar, orducu teorilerle hesaplaşmadılar, bunu ayrıca tartışmak lazım. Halen, darbeler söz konusu olduğunda solcuların birçoğu 27 Mayıs'ı özgürlüklerin koruyucusu olarak değerlendirip özgün bir yere, 12 Mart'ı ise ayrı bir yere koyabilmektedir. Askeri darbelere ilerici bir misyon yükleyen başka bir sol gelenek bulunmaz herhalde.

Sadece sol değil, tüm sivil siyaset odakları ilkesel olarak ordunun siyaset yapmasına, siyasal alana müdahil olmasına karşı çıkmak zorundadır. Hiçbir gerekçe bunu gölgelememelidir. Türkiye'de orduyu merkeze alıp ona muhalefet yapmayan sol ve sivil bir siyaset özgürlükçü olamaz. Günümüz Türkiye siyasetinde hiçbir sınıf ordu karşısında bir güç değildir. Hiçbir parti ordu partisi karşısında iktidar değildir. Bugün Türkiye'deki en güçlü parti, ordu partisidir. Bir siyasi parti gibi davranan ordunun iradesi kırılmadıkça her kim iktidar olursa olsun değişen bir şey olmayacaktır.

Sivil Siyaset Teorisine İhtiyaç var

Bu nedenle, her kim ki bu ülkeyi seviyorsa ordunun sivil siyaset üzerindeki tasallutuna muhalefet etmelidir. Türkiye'nin gelişme dinamikleri önünde en büyük engel muhafazakâr Kemalist siyasette direnen ordudur. Sivil siyasetteki kısırdöngünün ve açmazların baş nedeni ordudur. Toplumu iliklerine kadar kuşatmış, her şeye karışmaktadır, toplumu biçimlendirme planlarıyla toplumu yönlendirmeye çalışmaktadır. Bir toplum için bu çok tehlikeli olduğu kadar büyük bir ayıp da sayılmalıdır.

Psikologlar uzun yıllar emir komuta altında yaşayan birey ve toplumların dumura uğradığını söylüyor. Dumura uğramış akıllarla yönetilen toplumlar lanetli toplumlardır. Türkiye bu lanetli konumundan bir an evvel çıkmalıdır. Bunun da yolu siyasetin sivilleşmesinden geçiyor...

25/09/2008
Taraf Gazetesi

KÜRT SORUNUNU YENİDEN KONUŞMAK

Çok Konuşuldu, Boşa Konuşuldu

Türkiye'de son otuz yıl içinde en çok konuşulan, tartışılan, hakkında raporlar yazılan sorun Kürt sorunu olmasına rağmen, çözüm olarak yol alınamadı. Çok konuşuldu ama boşa konuşuldu. Çelişkili bir durum aslında. Hem bir sorunu çok konuşacaksınız, hem de çözüm bulamayacaksınız. Bu durum, sorunun yanlış konuşuluyor olmasından kaynaklanıyor. Eğer bir sorunu muhataplarıyla konuşup tartışmıyorsanız, boşa konuşuyorsunuzdur. Yapılan bunca tartışma, hayatta karşılığını bulmuş değil. Öyle ki, 90'lardan beri, Kürt sorununun demokratik çözümü için onlarca rapor yazıldı. Bu raporlardan bazıları şöyle: 1990 SHP Raporu, 1992 Adnan Kahveci Raporu, 1993 ANAP raporu, 1993 Türk-İş Raporu, 1995 Odalar ve Borsalar Birliği Raporu, 1995 Sakıp Sabancı Raporu, 1996 Hak-İş Raporu, 1996 TÜSİAD Raporu, 1997 CHP Raporu vb.

Raporların dışında pek çok kez aydın ve sanatçı girişimleri oldu. 1990'lardan beri aralıksız devam eden bir süreç yoğun tartışma ve girişimlerle sürdü. Ortak kaygı, akan kanın durmasıydı. Ama hiçbir çaba sonuç vermedi. PKK'nin yaptığı ateşkesler ve eylemsizlik kararları da bu kaderi değiştirmeye yetmedi. Geçmişte gösterilen bu çabaların tümü de, çoğu kez dönemin hükümetlerince dikkate alınmadı. Hükümetteki siyasi partiler, muhalefette iken yazdıkları raporlara sahip çıkmadılar.

Bir parti yazdığı rapora niye sahip çıkmaz? Çünkü Kürt sorunu söz konusu olduğunda, hiçbir iktidar partisi irade olamamış, statükonun ötesine geçebilme gücü gösterememiştir. 12 Eylül 1980'den beri de bu böyle sürmektedir. Askere ihale edilmiş bir Kürt sorunu gerçeği var. Asker de otuz yıldır soruna bir güvenlik sorunu olarak yaklaşmakta, hiçbir siyasi çözüme müsaade etme-

mektedir.

Ordu Çözüm İstemiyor

Kürt sorunu bu ülkede neden çözülemiyor? Bu sorunun en açık cevabı şudur: Ordu çözüm istemiyor. Otuz yıldır Kürt sorunundan Genelkurmay sorumludur. Bazen; "Biz asker olarak üzerimize düşeni yaptık, sıra siyasilerde" türünden açıklamalar yapsalar da, siyasilere inisiyatif verilmediğini biliyoruz. Hükümetler de bu konuda gereken cesareti ve iradeyi göstermemişlerdir. Ordu ile karşı karşıya gelmek istemeyen bir sivil siyaset geleneği var bu ülkede.

Oysa birçok konuda muhafazakârlıktan kurtulmanın yolu, paşalarla yüzleşmekten geçiyor. Türk siyasetini tıkayan bu despotik askeri bürokrasi, sivil siyasetin ketum kalmasının da baş nedenidir. Kendisini sınıflar üstü özel bir konumda tutarak, çatışmalı ortamdan beslenmektedir. Türkiye'de anlaşılmak istemeyen bu gerçek, Kürt sorununun çözümü önündeki en büyük engeldir. Türkiye siyasetinde, hükümetlerin kısa zamanda yıpranmaları da bu sorunla ilgilidir. Eğer dikkat edilirse, Kürt sorununda muhataplar, hükümetlerdir. Raporlar hükümetlere yazıldı, aydın girişimlerinde muhatap hükümetler oldu, oysa hiçbir hükümet söz sahibi değildi Kürt sorunu konusunda. Ama bu sorunun çözümsüzlüğünde yıpranan, ordu değil hükümetler oldu. Ordu, arka planda yıpranmamış oldu.

Artık bu kısırdöngünün bozulmasının vakti gelip çatmıştır. Kürt sorununda inisiyatif alamayan AKP hükümeti, ya inisiyatif almalı ya da aradan çekilmelidir. Aksi durumda diğer partiler gibi, yıpranarak ve güçsüzleşerek çıkacaktır bu süreçten. AKP bunu yapar mı yapmaz mı? Bunu zaman gösterecektir.

Mevcut koşullarda sivil toplum örgütleri, aydın/sanatçı girişimleri yeni dönemde, ordu üzerinden muhalefet yapmak duru-

mundadır. Orduya doğrudan muhalefet yapmayan bir siyasetin Türkiye'de gelişme şansı yoktur. Türkiye'de ordunun maskesi en çok AKP döneminde düştü. Çünkü Kemalist ordu bazı gerçeklerle ilk kez karşılaştı. Ergenekon'la birlikte, paşa karizması yara aldı.

Son Aktütün Karakolu baskını ise, üzerinde konuştuğumuz "ordu çözüm istemiyor" gerçeğinin acı, trajik bir belgesi gibi. Aynı karakolda beş defa vurulmak ne anlama geliyor? Askeri savaş literatüründe bunun tarifi yok. Çatışmalardan beslenen bir anlayış için gayet normal bir durum. Normal karşılanan bu eylem, başka ülkelerde genelkurmay başkanlarının istifa nedeni olmaktadır. Ama bahsedilen ülke Türkiye olunca her şey normalleşiyor. Nerden bakarsanız bakın, askerin bu savaşı bitirmek istemediğine dair yüzlerce kanıtla karşılaşırsınız. Yeni Genelkurmay Başkanı İlker Başbuğ'un açıklamaları da ayrıca düşündürüyor. "Kırılma noktasına gelmiş bir örgüt" diyor. Ama her gün kara ve hava operasyonlarıyla üzerine gidilen bu örgüt, 350 militanla aynı karakolu beşinci kez basıyor. Eğer 20 yıl önceki gazeteler karıştırılırsa, benzer açıklamalar yapmış pek çok genelkurmay başkanına rastlarız. Belli ki toplumu çok cahil zanneden paşaları var bu ülkenin.

Genelkurmay Başkanı'nın önceki gün Balıkesir'de canlı yayında yaptığı açıklamalar tüm bu gerçeklerin herkese açıktan itirafı gibidir. Aktütün baskınındaki güvenlik zafiyetlerini, ihmalleri ve kusurları eleştiren, bu savaşın bitmesi ve sivil bir çözüm için bir şeyler yapmaya çalışan Taraf gazetesi ve basın başta olmak üzere, herkesi canlı yayında azarlayan, tehdit ve tahkir eden, kendisinden hesap sorulamayacağının verdiği güven ve rahatlık içinde görülmemiş bir hiddetle bağırıp çağıran Genelkurmay Başkanı İlker Başbuğ, Kürt sorununun neden çözülemediğini ve neden bu gidişle de çözülemeyeceğini anlamak isteyenlere yeterince açık bir cevap veriyor.

Kürt Sorunu Neden Çözülemiyor?

Dikkat ederseniz, "Kürt sorunu nasıl çözülür?" demiyorum. Normalde burada "Nasıl çözülür"ü konuşmamız gerekiyor. Soruyu tersinden sordum. Çünkü sorunun düzpektif hali çok konuşuldu bu ülkede. Kürt sorununun nasıl çözülebileceğine dair o kadar çok şey yazıldı çizildi ki; pek çok model sunuldu ama bir arpa boyu yol alınamadı. Bu konudaki başarısızlığın en önemli nedeni yanlış muhatapların tercih edilmesiydi. İrade ve iktidar olamamış hükümetlerin bu konuda muhatap alınması hataydı.

Unutmayalım, bu ülkede son elli yılda üç başbakan askerler tarafından görevinden alındı, bu başbakanlardan biri idam edildi. Ama buna karşılık, henüz görevinden alınan, hesap sorulabilen tek bir Genelkurmay başkanı yoktur. Kürt sorunu ne zaman tartışılmaya başlansa, Genelkurmay başkanlarıyla aynı fikirde olan başbakanlarla karşılaşıyoruz. Oysa bu sorunu askerlerle aynı fikirde olmayan başbakanlar çözebilir ancak.

Söylemekten dilimizde tüy bitti ama yine de ısrarla söylemek lazım: Ordunun siyaset üzerindeki etkisi kırılmadıkça Kürt sorunu çözülemez. Varlığını ve özerkliğini çatışmalı ortama dayamış, oradan beslenen bir orduyu kışlaya sokmak hiç de kolay değildir. Osmanlı için, 19. yüzyılın ilk çeyreği yeniçeri ordusunu kışlaya sokmakla geçti. Ve bunu yapmak hiç de kolay olmadı. Yeniçeriler, padişah kellesi aldılar. Padişah III. Selim, yeniçerileri kışlaya sokmaya çalışırken öldürüldü. II. Mahmut, Vakayı Hayriye'yle yaptı bu reformu. Günümüz Türkiye'sinde II. Mahmut görevini üstlenecek bir devlet adamı henüz çıkmadı. Çatışmalı ortamdan beslenen bir orduyu dizginlemek, siyasetin dışına itmek, bu ülkenin yapması gereken ilk ve belki de devrim niteliğindeki reform olmalı. Eğer bu yapılamazsa, otuz yıldır konuşulan bu sorunu elli yıl daha konuşmak zorunda kalacağız.

Türkiye'de sivil toplum, yeni bir dilde konuşmak zorunda. Klasik siyaset yöntemi ve alışkanlıklarıyla yol alınamayacağı

ayan beyan ortada. Ordu ile arasına mesafe koymayan bir toplum, sivil değildir. Sivil olmak, tek tip elbise giymemek değildir. Unutmayalım, bu toplum, üç darbeyi bağrına basmış bir toplumdur. Militarizmin ağır etkisi altında kalmıştır. Bu topluma ezber bozduracak siyasi açılımlara ihtiyaç var. Ordunun ülke siyasetindeki özerkliğini tartışmak, tartıştırmak, bu açılımlardan biri olabilir.

17/10/2008
Taraf Gazetesi

ÖZÜR DEVLETTEN GELMELİ...

Geçtiğimiz hafta Türkiyeli bir grup aydın "Ermenilerden özür diliyorum" başlıklı bir imza kampanyası başlatacağını açıkladı. Basında ve kamuoyunda epey yankı uyandıran özür metni 14 Aralık 2008 günü imzaya açıldı. İnsana ilk bakışta döneme uygun bir kampanya gibi gözüküyor. Tarihteki bu büyük trajedi için bazı adımlar atılıyor, neden etkili olmasın ki? Ama o ilk "bakış"ın etkisi geçince ve girişimi Türkiye bağlamında ele alınca hemen aklıma cin bir soru geldi: Neden devlet değil de aydınlar özür diliyor?

Bu sorunun cevabı hakkında bir şeyler yazmadan önce, en sonda söyleyeceğimi başta söyleyeyim: Bu bireysel özür girişimi birçok bakımdan bana problemli bir girişim gibi geldi. Bu saatten sonra Ermenilerden özür dilemesi gereken bir adres varsa o devlet olmalıdır. Aydınlar, devleti böylesi bir özür pratiği için zorlayacak birtakım girişimlerde bulunmalıdır. Ayrıca Ermenilerin bu konudaki muhatabı aydınlar değil, devlettir. Aydınlar bundan 90 yıl önceki olaydan neden kendilerini sorumlu görüyorlar? Eğer bir suçlu ve sorumlu varsa o yine devlettir.

Bu ülkede yapılan haksızlıklardan dolayı aydınların toplumsal bir vicdan hareketi başlatarak özür dilemesi gerekecekse, bunun yöntemi kişi olarak özür dilemek olmamalıdır. Tarihin bu aşamasında Ermeniler için yapılacak en doğru şey geç kalınmış olsa bile devletin özür dilemeye zorlanmasıdır.

Ermeni Sorunu Yoktur

Bir diğer önemli husus da şudur bence: 1915'ten sonra Türkiye'de "Ermeni Sorunu" diye bir sorun yoktur. 1915'te İttihatçıların deyimiyle "halledilmiş" bir sorunu böylesi bir kısırdöngüde tartışmanın Türkiye'nin demokratikleşmesine hizmet

edeceği kanısında değilim. Bu ülke aydını bu tarihi gerçeği "Ermeni sorunu" olarak ele aldıkça devletin buna cevabı "Bu sorun tarihçilerin çözebileceği bir sorun" olacaktır. Türkiye aydını bu kısırdöngüden kurtulmak zorundadır.

Ermeni soykırımı gerçeği tarihçilerin sorunu değildir. Son derece siyasi bir sorundur. Ayrıca bildiğimiz anlamda "çözülmesi" gereken bir sorun hiç değildir, devlet tarafından kabul edilmesi ve yüzleşilmesi gereken tarihsel bir olgudur. Bu kabul demokratik bir Türkiye ile mümkün olabilir ancak, ki bu da Kürt sorununun demokratik çözümünün yaratacağı demokrasi ikliminde tamamlanabilecek bir süreçtir. Türkiye toplumu Ermeni gerçeğini kısırdöngüde tartışarak sorunu çözemez, ama Kürt sorununun demokratik çözümü birçok sorunun çözümü anlamına gelebilir. Bu yüzden geçmişte "halledilmiş bir sorun" üzerinden değil, şimdi, şu an her gün kanın aktığı güncel soruna odaklanalım. Bir anlamda Türkiye'nin tarihsel kördüğümleriyle sahici bir yüzleşme sorunudur bu. Türkiye'de aydınlar vicdanlarıyla hesaplaşacaksa her gün tanık oldukları gerçeklerle yüzleşerek bunu yapabilirler.

Özrü Beklenen Başkaları da var

Bu tür imza girişimleri ve kampanyalar yürüterek bu devlete hendek atlatamayız. Türkiyeli aydınlar demokratik mücadelelerini bu imza girişimlerinden öteye taşımanın yol ve yöntemlerini aramalıdır. Bu tür etkinlikleri küçümsemeyelim, ama geçmiş imza deneyimlerinden aslında çok da bir şey çıkmamıştır. Üzerinde konuştuğumuz sorunun ağırlığı da düşünüldüğünde yeni yöntemler bulmanın önemi kendiliğinden anlaşılacaktır. Türkiye'de aydınlar devlet ve mahalle arasına kendilerini sıkıştırarak siyaset yapmamalıdırlar. Devletin inkârcılığını, mahallenin muhafazakârlığını dikkate alan her girişim sorunlu girişimdir. Devlet hâlâ resmi inkârcı tezlerinde ısrar ediyor, güncel politi-

kalarındaki bazı değişikliklere rağmen bu tavrından vazgeçmiyor. Çünkü manevra alanı çok geniş. Biraz sıkıştığında sorunu tarihçilere havale eden bir yaklaşım söz konusudur. Bu yüzden bu imza girişiminin sorunlu başladığını düşünüyorum. Ermenilerden özür dilemesi gerekenler İttihatçı geleneğin devamcıları olan devlet ve 1915'te İttihatçı paşaların uygulamalarını hayata geçiren Hamidiye Alaylarında görevli Kürtlerdir ve devletçi Kürt aşiretleridir. Unutmayalım Ermeniler Kürt bölgelerinde tehcir edildi o bölgede kıyıma uğradı. Halen birçok Kürt ilinde birçok derin derenin adı "gâvur deresi"dir. Ermeniler öldürülüp bu derin derelere atıldıkları için bu ad verilmiştir o derelere...

Buna benzer birçok nedenden ötürü, yani Ermenilerin tehcirinde bilerek bilmeyerek dönemin devlet görevlileri tarafından sorumluluk aldıklarından dolayı Kürt aydınlarının Ermenilerden özür dilemesinin daha anlamlı olacağı kanısındayım. Devlet özür dilemelidir, çünkü Türkiye Cumhuriyeti devleti 1915'te bu uygulamaları Ermenilere yapan devletin devamı olarak kuruldu. Tehcir kararları dönemin Dâhiliye Nazırı tarafından verildiği için bugünkü muhatabı İçişleri Bakanlığı'dır. Devlette özür dilemesi gereken ilgili kurum bellidir. Devletin uygulamalarına alet olmuş Kürtler adına özür dilemek ise günümüz Kürt aydınları için ve Ermeni gerçeğinin kabulü yönünde daha gerçekçi bir adım olabilirdi. Ayrıca Kürt aydınları kendileri özür dilemek için, devletin özür dilemesini beklemek zorunda değiller.

22 Aralık 2008,
Taraf Gazetesi

TÜRKİYE AKADEMİK ORTAMI GERÇEKLERLE YÜZLEŞMELİDİR

Türkiye Cumhuriyetinin en güçlü ideolojik aygıtlarından biri, üniversitelerdir. Ne zaman bu ülkenin önemli bir sorunu konuşulmaya başlasa ilk olumsuz tepkiyi veren kurumun üniversiteler olması insanı hayrete düşürüyor. Normalde, bu ülkede konuşulması ve çözülmesi gereken bir sorun varsa ilk önce akademik işlev gören üniversiteler başı çekmeli, ve çözüm için en çok üniversiteler ve akademisyenler kafa yormalı. Ama konuştuğumuz ülke Türkiye olunca durum değişiyor. Bugünlerde "Ermenilerden özür diliyorum" imza kampanyası girişimine gösterilen negatif tepkilerden bir kez daha anlaşıldı ki üniversiteler muhafazakârlıkta ve sistemin sacayağı olmakta ayak diriyor. En tutucu siyasi partilerden bile daha inkârcı görüşler beyan etmeleri ve topluca açıklamalar yapmaları akademinin bilimselliği ile çeliştiklerini ortaya koymuştur.

Türkiye bu köhnemiş akademi zihniyetiyle yüzleşmek zorundadır. İmza girişimine bile tahammül edemeyen bir üniversite anlayışıyla bu ülke hiçbir sorununu çözemez. Bilimsel bir işleve sahip olması gereken üniversiteler cumhuriyet savcılığı rolüne soyunmuş durumdalar. Eğer biraz daha yetki verilirse imza atan aydınları mahkûm etmeye hazır gözüküyorlar. Aslında bu son durum üniversitelerin de aynasıdır. Resmi ideolojinin tekrar tekrar nasıl üretildiğine ve korunduğuna gösterilebilecek çarpıcı bir örnektir.

Türkiye Akademisi İnkârcıdır

Türkiye'de 1923'ten beri üniversiteler akademik kültürün gelişmesinden çok, Kemalist resmi ideolojinin gelişmesine ve kurumlaşmasına hizmet etti. Cumhuriyet tarihi incelendiğinde

görülecektir ki, halen bu ülkenin akademik sahası özgün bir düşünce geliştirememiştir. Bugün özgün bir Türk felsefesinden ve felsefecisinden, sosyologundan, tarihçisinden kim bahsedebilir? Türk akademik alanı pozitivist bile olamadı! Başka ulusların entelektüel alanından söz ederken onların felsefesinden, tarihçisinden, sosyologundan ve psikologundan söz ederiz. Ama benzer şeyleri bu ülkenin entelektüel birikimi için maalesef söyleyemiyoruz. Cumhuriyet döneminde, özgün bir düşünce yaratabilmiş örnek bir isim henüz çıkmadı.

Şöyle Cumhuriyet tarihine bir bakalım: bu kadar sorunlu bir geçmişe dair üniversitelerin ve akademisyenlerin tavırları ne olmuştur? Hangi sorunun çözümüne katkı sunabilmişlerdir. Bugün tartışılan, konuşulan birçok sorunun 1915'lerden,1930'lardan kaldığını anlıyoruz. Böylesi bir durum bu ülkenin ayıbı olabilir ancak. Niçin şimdiki kuşak 1915'leri konuşmak, tartışmak zorunda kalmıştır? Türkiye akademik ortamı bu soruya cevap vermelidir. 90 yıldır üstünü örtmeye, inkâr etmeye çalıştığınız gerçeği ortadan kaldırabildiniz mi? Kaldıramadığınız gibi hâlâ örtmeye, inkâr etmeye devam ediyorsunuz. Bu inkârcı geçmişinizle, bugünkü tavrınızla son derece sakatlanmış akademi sahasını daha da kötürümleştirdiğinizin farkında mısınız? Pek de parlak olmayan bu geçmişinizle bu ülkenin geleceğine katkı sunamazsınız.

Güncel bir konu olduğu için örnek kabîlinden aktarmak istiyorum.1915'li yıllarda Ermenilere yapılan soykırımı dönemin aydınları biliyordu. Hem Halide Edip Adıvar hem de Falih Rıfkı Atay o dönem olanları hayretler içinde izlediler, ancak sadece kendi aralarında konuştular. Önce o dönemin aydınları sustu, konuşmadı; sonrakiler de bu suskunluğu ve inkârı devam ettirdiler.1930'larda inkâr resmi ideoloji haline dönüştü. Dün Ermeni soykırımında susan aydınlar ve akademi bugün Kürt sorununda susuyor. En çok da akademisyenler susuyor, hatta susmakla kalmıyorlar, sorunun çözümüne katkı yapmak isteyenleri susturmaya çalışıyorlar. Yeri geldiğinde de çözüm için çalışanları

dışlıyor, lanetliyorlar.

İsmail Beşikçi Gerçeği

Sosyolog ve bilim insanı İsmail Beşikçi deneyimi Türk akademik alanı için konuşulması, tartışılması gereken çok önemli bir deneyimdir. İsmail Beşikçi örneği Türkiye'de üniversite ve akademik ortamın olgucu bile olamadığına iyi bir örnek teşkil etmektedir. Ama bu çevreler halen İsmail Beşikçi deneyimini konuşmaya cesaret edememektedirler. Nedir "İsmail Beşikçi Gerçeği": Beşikçi, 1970'li yıllarda Erzurum Atatürk Üniversitesinde genç bir akademisyen iken bir olgunun izini sürdü. Bu olgu, açığa çıkarıldığında Türkiye'deki tarihsel ve güncel süreçleri anlamamıza büyük katkı sunacak olan Kürt gerçeğinin varlığı olgusu idi. Resmi ideoloji tarafından inkâr edilen bu olgunun izini sürüp ortaya çıkarmaya başladığında akademik yaşamı sona ermiştir. Yaşamının büyük bölümünü hapishanelerde geçirmek zorunda bırakılmış, darbelerin bir numaralı sanıklarından biri haline getirilmiştir.

Tarihsel, sosyal ve kültürel bir olgunun izini sürmenin bedelinin ne olabileceğini bu ülke akademisi henüz konuşmamaktadır. Üniversitelerde Sümer dili, Çin dili, Arap dili edebiyatı okutan akademisyenler, üniversitelerde Kürt dili ve edebiyatının neden olmadığını sormamakta ve konuşmamaktadır. Hükümet ve resmi çevreler bu olguyu gündeme getirip tartışmaya başlamasına rağmen konuşmamaktadırlar, bu gerçekle yüzleşmek istemeyen bir akademi/üniversite ortamı söz konusudur.

Kürt olgusunu ve gerçeğini kabul etmeyen bir akademi ortamı bu yüzden olgucu bile değildir.

Bugün "Ermenilerden özür diliyorum" imza girişimine karşı olan akademisyenler; 1915'te Ermeni nüfusa ne olduğunun cevabını veremedikleri için olgucu bile değildirler...

Türkiye akademik ortamı inkârcı geçmişiyle, resmi ideolojiyle ve gerçeklerle yüzleşmek zorundadır. Akademinin hak ettiği saygınlığına ulaşmasının yolu buradan geçiyor.

YENİ BİR VAKAYI HAYRİYE GEREK

Bazen son sözü başta söylemek iyidir. Eğer Türkiye Ergenekon soruşturmasını derinleştiremezse, tarihsel bir fırsatı kaçırmış olacaktır. Susurluk olayının 1-2 sene içinde unutturulduğunu düşünürsek, bu ihtimal pek de uzak gibi gözükmüyor. Geçmişten dersler çıkaran bir sivil toplum aklına sahip olmadığımız da göz önüne alındığında, Ergenekon konusunda daha bir silkelenmemiz iyi olacak. Birçokları gibi benim de kaygılarım artmaya başladı. Sivil toplum henüz beklenen tepkiyi koyabilmiş değil. Sol akıl ise, daha şimdiden sınıfta kalmış gözüküyor. Soruşturmanın derinleştirilmesi için harekete geçmek yerine, nükseden eski bir hastalığının peşinden gitmeyi tercih etmiş durumda.

Her olayda kutuplaşmaya bayılan ve bunu kendi içinde polemik konusu yapan bir sol var Türkiye'de. Oysa Ergenekon olayında alınması beklenen tavır, şartsız, "ama"sız olmalıydı. Ergenekon soruşturmasını derinleştirip bu soruşturmayı yeni bir Vakayı Hayriye'ye dönüştürmek yerine, tavırsız kalmayı, "üçüncü yol mümkün" demeyi tercih eden bir solun solculuğunu tartışmak kaçınılmazdır. Aslında Ergenekon, bu yönüyle de sol için bir turnusol işlevi görmektedir. Türkiye'de sol 12 Eylül'den beri ilk kez kendi içinde yüzleşme sürecine girmiş gözüküyor. Bu yüzleşmeye Ergenekon olayının yol açtığını da unutmamalıyız.

Ergenekon soruşturmasıyla, tüm Türkiye'yi bir ağ gibi saran karanlığın üzerine gitmek ve bunu tüm topluma mal olmuş bir mücadeleye dönüştürmek yerine, bunu sadece sol içi bir tartışma derecesine indirgemek, solun demokratlığını da ayrıca tartışma konusu yapmaktadır. Çünkü gerçekte Ergenekon tüm toplumun sorunudur.

Ergenekon, Paşalarla Yüzleşmenin Başlangıcı Olabilir

Birçok bakımdan Ergenekon, Türkiye'nin önünde bir fırsat gibi gözüküyor. Nedir bu fırsat? En başta Cumhuriyeti demokratik özünden uzaklaştırarak militarist ve gayri hukuki örgütlenmelerin hâkimiyetine sokmak isteyen zihniyetin teşhir ve mahkûm edilmesi açısından önemli bir fırsattır; bunu bir demokratikleşme ve sivilleşme imkânına dönüştürmek de verilecek mücadelenin düzeyine göre gelişecektir.

Ergenekon soruşturmasının bir diğer önemli tarafı da toplumun bu sayede paşalarla yüzleşme fırsatını elde etmiş olmasıdır. Dokunulmaz, soruşturulamaz, eleştirilemez denilen generallerin hukuk dışı örgütlenmelerin başını çektiklerinin anlaşılması bazı tabuları da alaşağı etmiştir. Birilerinin her gün, "Duydunuz mu F tipi cezaevlerinde üç emekli paşa yatıyor" demesi lazım. Ve bu paşalar, vatanı kurtarmaktan değil, çete kurmaktan, darbe hazırlığı yapmaktan F tipi cezaevlerinde tutukludurlar. O halde darbe girişiminde bulunmuş paşalar, çete kurmuş paşalar içerde diye biz dışarıdakiler sevinelim mi? Hayır! Bin kez hayır! Çünkü Ergenekon'u yaratan zihniyet kurumsal olarak devam ediyor. 28 yıl geçmesine rağmen, 12 Eylül darbesini yapan paşalar hâlâ yargılanamıyor. Ergenekon zihniyetini yaratan darbe anayasası hâlâ yürürlükteyken bu toplum rahat edemez, etmemelidir. Ergenekon soruşturması, 12 Eylül'le yüzleşmek için önemli bir fırsat sunuyor.

İşkenceler, faili meçhul cinayetler, katliamlar, toplu gözaltılar, akla gelebilecek her tür hukuksuzluk 12 Eylül ile birlikte doruğa çıktı. Bu yüzden sadece Ergenekon mağdurları değil, 12 Eylül mağdurları da müdahil olmalı bu yüzleşme sürecine.

Türkiye Solunda Darbecilikten Beslenen Bir Damar Var

Solun bir kesiminin en büyük yanılgısı Ergenekon soruşturmasını AKP ve derin devletin iç temizleme operasyonu olarak değerlendirip Ergenekon olayına mesafeli durmasıdır. Elbette ki bu soruşturmanın başlama biçimi ve içeriği üzerine eleştiriler geliştirmek mümkün. Ama her ne sebeple yapılıyor olursa olsun, bu soruşturmanın daha da derinleştirilmesi için ısrarcı olmak gerekir. Çünkü hâlâ bu ülkenin demokratik dönüşümü önünde muhafazakâr-Kemalist bir çizgide ısrar eden ordu ve ordunun etkilediği önemli bir bürokrasi gerçeği var. Ordunun sivil siyaset üzerindeki etkisi ortadayken ve bu karizma Ergenekon'la az da olsa çizilmişken bunu değerlendiremeyen bir sol var, adına ister ulusalcı diyelim, ister anti-emperyalist diyelim, ne dersek diyelim, böylesi bir solun darbeci olduğu anlaşılıyor. Yeri gelmişken, Türkiye'de anti-emperyalist, ulusalcı solun mayasında darbe damarı olduğunu belirtmekte yarar görüyorum. 27 Mayıs ve 12 Mart darbelerinde, bu kategorideki sol, adı geçen darbelere "ilericilik" misyonu yükledi. Günümüzde ise darbeci solun geleneğinden gelen sol gruplar, Ergenekon olayına uzak durarak ve "üçüncü yol mümkün" diyerek darbeci siyasete taviz vermiş oluyor. Türkiye'de ordunun siyaset üzerindeki etkisi kırılmadıkça hiçbir yol, yöntem mümkün gözükmemektedir. Siyasi güç ve irade olamamış bir solun alternatif önerisi solun sol duygusunu tatmin etmenin dışında pek bir anlam ifade etmiyor. Eğer sol Türkiye de bir gün bu gerçeği anlarsa seçimlerde yüzde bir olmaktan kurtulma şansını yakalayabilir.

Ergenekon'u Vakayı Hayriye'ye Dönüştürmek

Öyle anlaşılıyor ki, Ergenekon soruşturmasıyla başlayan süreç, birçok kesimin kafasında net bir görünüme sahip değil. Böylesi

önemli ve tarihi değeri yüksek bir olayda algılama bulanıklığı, sorunu daha da karmaşıklaştırıyor. En çok da solun Ergenekon algısında bu karmaşıklığı görmek mümkün. Yukarıda anlatmaya çalıştığımı özetlemek gerekirse; solun büyük bir bölümünün, Ergenekon'u AKP'nin ya da ordunun içinde bir temizlik girişimi olarak görmesi veya tamamen buna indirgemesi, sorunu alabildiğine basitleştirmektir.

Böylesi bir yaklaşım Türkiye gerçeğinde fazlasıyla kolaycı duruyor. Bu bir iç temizlik olsa bile bunun üzerine gitmek gerekir. Ergenekon olayını, sivil toplum iyi değerlendirebilirse, Cumhuriyet tarihinin Vakayı Hayriye'si olabilir. Bu konuda sivil topluma, siyasette ağırlığı olmasa da sola önemli sorumluluklar düşüyor. Sivil toplum derken, tüm sivil alanı kastederek söylüyorum. Solcular kabul etmese de, sağ partiler ve sağcılar da Ergenekon olayına duyarlı olmak zorundadır. Cılız da olsa darbe karşıtı bir sağ var artık Türkiye'de. Bu gerçeği görmek istemeyen sola birilerinin hatırlatması gerekiyor. Eğer bu ülke siyaseten düze çıkmak istiyorsa ve hâlâ küçük de olsa bir umut taşıyorsa, Ergenekon soruşturmasına kayıtsız şartsız bir tutum içinde olmalıdır. Unutmamak gerekir ki Türkiye'nin sivilleşmesi, yani ordunun siyasetteki etkisinin kırılması, Kürt sorununun çözümü, demokratikleşme gibi Türkiye'nin yeniden inşası anlamına gelebilecek bir sürecin başlaması Ergenekon soruşturmasının derinleştirilmesine bağlıdır. Bu soruşturma Fırat'ın ötesine taşırılamasa Susurluk Olayı gibi iki yılda kapatılır. Ergenekon'un bu haliyle kapatılmasının, Türkiye'nin geleceğinin kapatılması, karartılması ile eş anlama geldiğini bilmemiz lazım...

10/09/2008
Radikal Gazetesi

"Ermeni soykırımı gerçeği tarihçilerin sorunu değildir. Son derece siyasi bir sorundur. Ayrıca bildiğimiz anlamda "çözülmesi" gereken bir sorun hiç değildir, devlet tarafından kabul edilmesi ve yüzleşilmesi gereken tarihsel bir olgudur. Bu kabul demokratik bir Türkiye ile mümkün olabilir ancak, bu da Kürt sorununun demokratik çözümünün yaratacağı demokrasi ikliminde tamamlanabilecek bir süreçtir. Türkiye toplumu Ermeni soykırımı gerçeğini kısırdöngüde tartışarak çözemez, ama Kürt sorununun demokratik çözümü birçok sorunun çözümü anlamına gelebilir. Bu yüzden geçmişte "halledilmiş bir sorun" üzerinden değil, şimdi, şu an her gün kanın aktığı güncel soruna odaklanalım. Bir anlamda Türkiye'nin tarihsel kördüğümleriyle sahici bir yüzleşme sorunudur bu. Türkiye de aydınlar vicdanlarıyla hesaplaşacaksa her gün tanık oldukları gerçeklerle yüzleşerek bunu yapabilirler."

Aytekin Yılmaz

"Özgür Gündem gazetesinin 1997 yılında vereceği "Musa Anter ve Gazetecilik Ödülleri" için süreç işlemeye başladığında, İnceleme ve Araştırma dalında cezaevinden yollanan bir çalışma, farklı söylem ve yaklaşımı ile dikkatimi çekmişti. Aytekin Yılmaz'ın "Doğunun Talanı ve İnkârı" başlıklı dosyasıydı bu. Diğer jüri üyeleri de bu kanımı paylaştı ki, bu incelemeye ödül verilmesi konusunda ortak bir karar oluştu. Aytekin Yılmaz, önyargıların egemen olduğu, zor ve tartışmalı bir konuya el atmış, cezaevi koşulları içinde kaynaklarının sınırlılığına karşın ilginç sorular sormuştu."

Ragıp Zarakolu

ISBN 978-9944-0585-3-7
9 789944 058537
belge yayınları
BELGE ULUSLARARASI YAYINCILIK
Divanyolu Cad. Binbirdirek İşhanı
No: 15/1 Sultanahmet/İstanbul
0212 638 34 58
belgeyayinevi@hotmail.com